گۇلىستان

(گلستان سعدی)

مىللەتلەر نەشرىياتى

封面设计

ISBN 7—105—0150
民文（维56） 平装

شەيخ سەئدى

گۇلستان

(گلستان سعدی)

تەرجمە قلغۇچى: رەھمتۇللا جارى

مەسئۇل مۇھەررىرلىرى: خوجائابدۇللا ئوسمان
تېيىپجان ئېلىيوپ

مىللەتلەر نەشرىياتى

مۇندەرىجە

سۆز بېشى 1

دىباچە 1

بىرىنچى باپ پادىشالارنىڭ خۇلقى- ئادىتى توغرىسىدا...... 24

ئىككىنچى باپ دەرۋىشلەرنىڭ ئەخلاقى توغرىسىدا.......... 90

ئۈچىنچى باپ قانائەت قىلىشنىڭ پەزىلىتى توغرىسىدا...... 146

تۆتىنچى باپ سۈكۈت قىلىشنىڭ پايدىسى توغرىسىدا....... 189

بەشىنچى باپ ئىشق ۋە ياشلىق توغرىسىدا.............. 201

ئالتىنچى باپ زەئىپلىك ۋە قېرىلىق توغرىسىدا........... 227

يەتتىنچى باپ تەربىيىنىڭ تەسىرى توغرىسىدا............ 237

سەككىزىنچى باپ ئۆزئارا مۇناسىۋەت قائىدىلىرى توغرىسىدا
.... 274

خاتىمە.. 328

سۆز بېشى

پارس خەلقىنىڭ 13 - ئەسىردە ئۆتكەن ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر شائىرى شەيخ سەئدىنىڭ① «گۈلىستان» ناملىق مەشھۇر ئەسىرى يالغۇز پارس كىلاسسىك ئەدەبىياتىدىلا ئەڭ قىممەتلىك بايلىق ۋە مۇھىم يادىكارلىقلاردىن بىرى بولۇپ قالماستىن، بەلكى جاھان مەدەنىيەت غەزنىسىدىمۇ ئۆزىگە مۇناسىپ ھۆرمەتلىك بىر ئورۇننى ئىگىلىگەن.

«گۈلىستان» قاپىيىلىك سۆزلەردىن تۈزۈلگەن قىسقا ھېكايىلەر، ھېكمەتلەر، ئىبرەتلىك سۆزلەر توپلىمىدىن ئىبارەت بولۇپ. ھەر بىر ھېكايە ئاخىرىغا مۇۋاپىق شېئىر مىسرالىرى قىستۇرۇلغان. سەككىز بابلىق بۇ نادىر ئەسەردە شۇ زاماندىكى ئىجتىمائىي تۇرمۇشنىڭ ئەڭ مۇھىم تەرەپلىرى، بولۇپمۇ 13 - ئەسىردىكى فېئودالىزم جەمئىيىتىنىڭ تۈرلۈك قاتلاملىرىدىكى ھاياتىنىڭ رېئال مەنزىرىسى ئاجايىپ تولۇق سۈرەتلەپ بېرىلگەن، ئادالەت، ئىنسانپەرۋەرلىك، ۋەتەنپەرۋەرلىك، خەلقنى سۆيۈش، ساداقەت، ۋاپا، مېھرى - مۇھەببەت، سېخىلىق، ئالىجانابلىق ۋە باشقا گۈزەل ئەخلاق - پەزىلەتلەر مەدھىيىلەنگەن. قالاقلىق، جاھالەت، رىياكارلىق، يالغانچىلىق، ئالدامچىلىق، ئاچكۆزلۈك، زالىملىق ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش جەمئىيەتتىكى چىرىكلىك-

① تولۇق ئىسمى شەيخ مۇسلىھىددىن سەئدى شىرازى.

لەر ھەجۋى تىل بىلەن كەسكىن تەنقىت ئاستىغا ئېلىنغان.

شائىرنىڭ ھاياتى توغرىسىدا مەخسۇس ماتېرىيال يوق، پەقەت ئاپتور ئۆز ئەسەرلىرىدە زىكرى قىلغان بەزى پاكىتلار بىزگە ئۇنىڭ تەرجىمىھالى توغرىسىدا ئومۇمىي چۈشەنچە بېرەلەيدۇ.

سەئدى 1203-يىلى ئۆپچۆرىسىدە ئىراننىڭ شىراز شەھىرىدە ئوتتۇرا قاتلامغا مەنسۇپ ئوقۇمۇشلۇق ئائىلىدە دۇنياغا كەلگەن. تەخمىنەن 20 ياش ۋاقتىدا ئوتتۇرا شەرقنىڭ مەدەنىيەت مەركىزى ھېسابلانغان قەدىمىي شەھەر باغداتقا بېرىپ، مەشھۇر «نىزامىيە» مەدرىسەسىدە ئىلىم تەھسىل قىلغان. ئۇ كىچىك چېغىدىلا ئۆز ۋەتىنىدىن كۆپ قېتىم سەپەرگە چىقىپ، چەت مەملىكەتلەردە ۋە شەرقنىڭ بىرمۇنچە شەھەرلىرىدە ساياھەتتە بولغان، ئون توت قېتىم ھەج قىلغان: غەربتە شىمالىي ئافرىقىغا قەدەر بارغان، ئەرەب سەھراسىنى كەزگەن، مىسىر، ھەبەشىستان، تۈركىيە قاتارلىق مەملىكەتلەردە بولغان، دەمەشق، ئېرۇسالىم، تىرىپولى، ھەلەب قاتارلىق شەھەرلەرنى كۆرگەن: شەرقتە ئافغانىستان، ھىندىستان، ئوتتۇرا ئاسىيا رايونلىرىدا سەپەر، زىيارەتتە بولغان، ئېلىمىزنىڭ قەدىمىي شەھىرى بولغان قەشقەرگىمۇ كېلىپ كەتكەن.

شائىر دەرۋىشلىك ھاياتىنىمۇ باشتىن ئۆتكۈزگەن. ئەھلى سەلىپ ئۇرۇشى ۋاقتىدا، ئۇ فەرەڭلەرنىڭ ئەسىرلىكىدىمۇ بولغان، چوڭ شەھەرلەردە ئالىملارنىڭ مۇنازىرىلىرىگە قاتناشقان، چەت يۇرتلاردا ئۇرغۇن ئىشلارنى، ئاجايىپ ۋەقەلەرنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن، ئاچچىق ئەلەملەرنى، ئۆلۈم خەۋپى، ئاچلىق، مۇھتاجلىق دەردىنى تارتقان، 30 يىلچە چەتئەلدە يۈرۈپ، ھەر بىر جايدا ئىجتىمائىي تۇرمۇشنى ئۆزىگە خاس زېرەكلىك ۋە ماھارەت بىلەن كۈزەتكەن

ۋە ئۆگەنگەن. سەئدى ئاخىرى ئۆز ئانا يۇرتى شىرازغا قايتىپ كېلىپ (1257-يىل) يېرىم ئەسىرلىك تۇرمۇش تەجرىبىسى ئاساسىدا ئاۋال «بوستان» ناملىق شېئىرىي ھېكايىلەر توپلىمىنى، ئۇنىڭدىن بىر يىل كېيىن (1258-يىل باھاردا) «گۈلىستان» ناملىق ئۆلمەس ئەسىرىنى ياراتقان. شائىر بۇ ئىككى ئەسەرنى يېزىشتا خەلققە پەند-نەسىھەت ۋە تەربىيە بېرىشنى مەقسەت قىلغان. ئاپتور «گۈلىستان»نىڭ خاتىمىسىدە مۇنداق دەيدۇ:

بىز نەسىھەتنى جايىدا يەتكۈزدۇق،
بۇ بىلەن بىر بۆلۈك چاغنى ئۆتكۈزدۇق.
بىراۋلار مەيلى قىلمىسا رىغبەت،
ئەلچىنىڭ بۇرچى خەۋەر بېرىشلا پەقەت.

سەئدى ئۆز زامانىسىدە يۈكسەك ئەخلاقنىڭ ئالىجاناب كۈيچىسى، ئادالەتنىڭ قىزغىن ھىمايىچىسى بولغان ئىدى. ئۇ دۇنيادىكى قارىمۇ-قارشىلىقلارنى، ئادەملەر ئوتتۇرىسىدىكى تەڭسىزلىكنى چوڭقۇر چۈشىنىپ يەتكەچكە، بۇ قارىمۇ-قارشىلىقلارنى ئۆز ئەسەرلىرىدە دانالىق بىلەن ئەكس ئەتتۈرگەن. ئۇ دۇنياغا، ئۆز ۋەتىنىگە، كىشىلەرگە مۇھەببەت بىلەن قاراشنى تەرغىپ قىلغان، خەلقلەرنىڭ قېرىنداشلىقى ۋە باراۋەرلىكىنى ياقلىغان. شائىر تەخمىنەن 1292-يىلى 90 يېشىدا ۋاپات بولغان.

«گۈلىستان» يۈكسەك بەدىئىي قىممەتكە ئىگە زور ئەدەبىي ئەسەر بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ئۇرغۇنلىغان تارىخ، جۇغراپىيىگە ئائىت

باي مەلۇماتلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان مەنبە سۈپىتىدىمۇ پايدىلىنىشقا تېگىشلىك مۇھىم بىر ئەسەردۇر، شۇنىڭدەك پارس كلاسسىك ئەدەبىي تىلىنىڭ ئەڭ قىممەتلىك يادىكارلىقىدۇر.

شائىر بۇ ئەسەرنى خەلق ئىجادىيىتى، خەلق كۆزقارىشى ۋە خەلق تىلى ئاساسىدا يېزىپ چىققانلىقتىن، بۇ ئەسەر بارلىققا كەلگەن كۈندىن تارتىپلا يېقىن ۋە ئوتتۇرا شەرقنىڭ ھەممە يېرىگە، ئوتتۇرا ئاسىياغا تېزلا مەشھۇر بولغان ۋە خەلق ئىچىدە كەڭ تارقالغان. ئۇنىڭدىكى نۇرغۇنلىغان ئىبرەتلىك سۆزلەر ۋە ھېكمەتلەر خەلق ماقال-تەمسىللىرىگە ئايلىنىپ كەتكەن بولۇپ، تا ھازىرغا قەدەر خەلق ئارىسىدا تارقىلىپ كەلمەكتە.

شۇنىمۇ ئېيتىپ ئۆتۈش كېرەككى، شەيخ سەئدى فېودالىزىم دەۋرىدە ياشىغان، ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللانغان كىشى بولغانلىقتىن، بۇ ئەسەردە بەزىبىر پاسسىپ پىكىرلەرنىڭ ئىپادىلىنىپ قېلىشى تەبىئىي ئەھۋال.

«گۈلىستان» مەيدانغا كېلىش بىلەن ئىران، ئوتتۇرا ئاسىيا، تۈركىيە، مىسىر، ھىندىستانلاردا ۋە باشقا مەملىكەتلەردە قايتا-قايتا كۆچۈرۈلۈپ، ئۇنىڭ نۇرغۇن قوليازما نۇسخىلىرى بارلىققا كەلگەن، مانا شۇ قوليازمىلار ئاساسىدا بۇ ئەسەر، شەرقتە بولسۇن، شۇنىڭدەك غەرپتە بولسۇن، تەكرار-تەكرار نەشر قىلىنغان. ھازىرقى ۋاقىتتا ئىران، ئوتتۇرا ئاسىيا، تۈركىيە، مىسىر، ئافغانىستان، كاپكازلاردا ۋە ياۋروپادا ھەرقايسى دەۋرلەردە تاش باسما ۋە مىخ مەتبەدە بېسىلىپ چىققان ھەر خىل نۇسخىلىرى 200 گە يېتىدۇ.

شۇنى قەيت قىلىپ ئۆتۈش كېرەككى، بۇ ئەسەردە ھەرقايسى

مەملىكەتلەردە قايتا-قايتا كۆچۈرۈلۈش ۋە بېسىلىش جەريانىدا كاتىپلارنىڭ نادانلىقى ۋە بىپەرۋالىقى تۈپەيلىدىن، نۇرغۇن سەھۋەنلىك-خاتالىقلار كۆرۈلۈپ كەلگەن. ھەتتا ئاپتور ئۆزى ئېيتمىغان يات سۆزلەر، يات جۈملىلەر، شېئىرلار بۇ ئەسەرگە كىرگۈزۈپ قويۇلغان. بەزى كاتىپلار كۆچۈرۈش جەريانىدا شائىرلىق ئىلھامى تۇتۇپ كېتىپ، مەزمۇنسىز، ئاددىي شېئىرلارنى يېزىپ قوشۇپ قويغان. ھازىرغىچە ساقلىنىپ كەلگەن ھەر خىل نۇسخىلاردا بۇ ئېلىشمانچىلىق، بۇلغىنىش كۆزگە ياققال چېلىقىدۇ. ھەر بىر ھىكايىسى ئوقۇغاندا، سۆز-جۈملىلەردىكى كېلىش قوشۇمچىلىرىنىڭ ئوخشاشماسلىقى، ئالمىشىپ كەتكەن سۆزلەر ياكى ئوشۇق سۆزلەر ئۇچراپ تۇرىدۇ. ھازىرقى ۋاقىتتا ئەڭ مۇتەۋەر ھېسابلانغان بىرقانچە نۇسخىلاردىمۇ بەزى پەرقلەر بار.

بۇ ئەسەردە يۈز بەرگەن قالايمىقانچىلىق-خاتالىقلارنى تۈگىتىش ۋە ئەسەرنىڭ ئەسلى تېكىستىنى تۇرغۇزۇش يۈزىسىدىن 16-ئەسىردىن باشلاپ ئىران، تۈركىيە ۋە باشقا مەملىكەتلەردە كۆپلىگەن ئالىملار بىرمۇنچە ئىلمىي ئىشلارنى قىلدى ۋە بۇ ساھەدە مۇئەييەن نەتىجىلەرگە ئېرىشتى.

«گۈلىستان»نىڭ تۈركچە تەرجىمىسى 15-ئەسىردىلا مەيدانغا كەلگەن. 16-ئەسىردە تۈركىيىلىك مەشھۇر تىلشۇناسلاردىن سۇرۇرى، شەمئى ۋە سۇدى ئارقىمۇ-ئارقا «گۈلىستان»نىڭ شەرھىنى يېزىپ چىقىپ، ھەر بىرى ئۆز ئەسىرىگە «شەرھى گۈلىستان» دەپ نام قويغان. سۇرۇرى بۇ ئەسەرنى تولۇق ئەرەپ تىلىغا تەرجىمە قىلىپ، ئەسلى پارسچە تېكىستى بىلەن بىللە باستۇرغان. ئۇنىڭدىن كېيىن

ئىران، تۈركىيە، ھىندىستان ۋە باشقا مەملىكەتلەردە نۇرغۇنلىغان شەرھى نۇسخىلار بارلىققا كەلگەن بولسىمۇ، سۇدىنىڭ «شەرھى گۈلىستان»ى ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئالاھىدە ئورۇن تۇتىدۇ.

«گۈلىستان» خېلى بۇرۇنلا ياۋروپادىكى تىلشۇناسلارنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە جەلپ قىلغان. 17- ئەسىردە گوللاندىيىلىك مەشھۇر ساياھەتچى ئادام ئولېئارى بۇ ئەسەرنى نېمىسچىغا تەرجىمە قىلغان، 1651- يىلى گېئورگى گېنتىسى لاتىنچىغا تەرجىمە قىلىپ، پارسچە تېكىستى بىلەن بىللە نەشر قىلدۇرغان.

ئىنگلىزچە تەرجىمىسىنى 1791- يىلى خارىنگتون، 1806- يىلى گلادۋىن، 1807- يىلى جەيمس دىيۇمۇلىن، 1827- يىلى جون كوكس، 1850- يىلى ئېستۋىك ئىشلىگەن ۋە تولۇق نەشر قىلدۇرغان. كېيىنكىلىرى ئالدىنقىلىرىنىڭ خاتالىق- كەمچىلىكلىرىنى تۈزەتكەن. ئەڭ كېيىنكى ئىنگلىزچە تەرجىمىسىنى ۋېنگرىيىدە تۇغۇلۇپ، ھىندىستاندا قىرىق يىل ھايات كەچۈرگەن ئالىم ئىدۋارد رېھاتسېك (E·Rehatsek) ئىشلىگەن. بۇ تەرجىمە ئىران تىلشۇناسلىرىنىڭ نەزىرىدە مۇكەممەل ۋە موتىۋەر تەرجىمە ھېساپلانماقتا.

رۇسچە تەرجىمىسى 18- ئەسىردە ئولېئارىنىڭ نېمىسچە تەرجىمىسىگە ئاساسەن تەرجىمە قىلىنغاندىن تارتىپ تاكى 1922- يىلدىكى پىروفېسسور بېرتېلىسنىڭ تەرجىمىسىگىچە بىرنەچچە نۆۋەت نەشر قىلىنغان. كېيىنكى يىللاردا بۇ ئەسەرنىڭ رۇسچە تەرجىمىسى ئۈستىدە ئازەربەيجانلىق ئالىم رۇستەم ئەلىيوپ مەخسۇس ئىلمىي ئىش ئېلىپ بارغان بولۇپ، ئەسەرنىڭ ئەڭ توختالغان مەتنى (تېكىستى)نى ئىلمىي ۋە بەدىئىي جەھەتتىن پۇختا بولغان تەرجىمىسى بىلەن بىللە نەشر قىلدۇرغان.

«گۈلىستان» خېلى بۇرۇندىن تارتىپ جۇڭگو ئالىملىرىنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە تارتقان ئىدى. بۇ ئەسەرگە بولغان قىزىقىش كېيىنكى يىللاردا يەنىمۇ كۈچەيدى. 1927- يىلى تارىخچى ۋە ئەدەبىياتشۇناس جېن جېندو «ئەدەبىيات پروگراممىسى» دېگەن كىتاۋىنىڭ ئىككىنچى قىسمىدا شەيخ سەئدى توغرىلىق ئالاھىدە توختالغان. ئۇنىڭدىن كېيىن ئايرىم ھېكايەتلەر خەنزۇ تىلىغا ئۈزلۈكسىز تەرجىمە قىلىنىپ تۇردى. 1958—1959- يىللىرى تولۇق تەرجىمىسى نەشر قىلىندى. بۇ ئەسەرنى يەنە 1980- يىلى خەلق ئەدەبىياتى نەشرىياتى تولۇق نەشر قىلدى. بۇ نەشرىنىڭ خەنزۇچە تەرجىمىسىنى يولداش شۈي جيەنفۇ ئەنگلىيىلىك ئىرانشۇناس ئالىم ئېستۋىك (E·B·Eastwick)نىڭ ئىنگلىزچە تەرجىمىسىگە ئاساسەن ئىشلىگەن.

«گۈلىستان» شىنجاڭدا قانچە ئەسىرلەردىن بۇيان مەدرىسەلەردە دەرسلىك سۈپىتىدە ئوقۇلۇپ كەلگەن. پارس تىلى ۋە ئەدەبىياتىنى ئۆگەنگۈچىلەر بۇ كىتاپنى بىرىنچى قەدەمدە قولغا ئالماي مۇمكىن ئەمەس ئىدى. «گۈلىستان»نىڭ ئىران، ھىندىستان، ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە باشقا جايلاردا تاش باسمىدا بېسىلغان ھەر خىل نۇسخىلىرى ئۇزاق يىللاردىن بۇيان قەشقەر ۋە باشقا شەھەرلىرىمىزدە كەڭ تارالغان. مۇشۇ ئەسىرنىڭ باشلىرىدا تاشكەنتلىك مۇراد خوجا ئىشان «گۈلىستان»نى تۈركچىگە تەرجىمە قىلغان بولۇپ، «شەۋقى گۈلىستان»[1] دەپ نام قويغان. بۇ كىتاپمۇ خەلقنىڭ قولىدا ئانچە- مۇنچە

[1] «شەۋقى گۈلىستان» — 1910- يىل ئەتراپىدا تاشكەنتتە تاش باسمىدا بېسىلىپ چىققان. مۇراد خوجا ئىشان «گۈلىستان»نى چاغاتاي تىلى ئاساسىدا سۆزمۇ- سۆز تەرجىمە قىلغان بولۇپ، ئەسلى تېكىستىنىڭ ئاستىغا

ساقلىنىپ قالغان.

ئازادلىقنىڭ ھارپىسىدا غۇلجىدا چىققان «ئىتتىپاق» ژورنىلىنىڭ ئايرىم سانلىرىدا بەزى ھېكايەتلەرنىڭ تەرجىمىسى بېسىلىپ چىققان.

بۇ قېتىم كەڭ كىتابخانلارنىڭ ئېھتىياجىنى كۆزدە تۇتۇپ، بۇ ئەسەرنى تەرجىمە قىلىشقا جاسارەت قىلدىم. تەرجىمە جەريانىدا بىرقانچە نۇسخا سېلىشتۇرۇپ چىقىلدى، مېنىڭ قارىشىمچە، «گۈلىستان»نىڭ ئەڭ توختالغان تېكىستى 1971-يىلى تېھراندا مۇھەممەد ھۈسەيىن تەسبىھى تەرتىپىدىن نەشر قىلىنغان پارسچە-ئىنگلىزچە نۇسخىسىدىكىسى بىلەن 1959-يىلى موسكۋادا نەشر قىلىنغان پارسچە-رۇسچە نۇسخىسىدىكىسى ھېسابلىنىدۇ. بۇ ئىككى كىتابنىڭ تېكىستى بىر بىرىدىن ئانچە پەرق قىلمايدۇ. بۇ ئەسەر ئاشۇ ئىككى كىتاپتىكى تېكىستلەرگە ئاساسەن تەرجىمە قىلىندى.

بۇ تەرجىمە بىرىنچى قېتىمقى ئەمگەك بولغانلىقتىن، سەھۋەنلىك-خاتالىقلارنىڭ كۆرۈلۈشى تەبىئى. كىتابخانلارنىڭ تۈزىتىش پىكىرلىرىنى قارشى ئالىمەن.

ر.جارى

1982-يىل، يانۋار.

قۇرمۇ-قۇر نۇرۇنلاشتۇرغان، كىتابنىڭ ھاشىيىسىدە بېرىلگەن شەرھى خېلى تولۇق، مەدرىسىدە تەھسىل كۆرگەن كىشىلەر بۇنىڭدىن خېلى ئوبدان پايدىلىنالايدۇ.

دىباچە

(مۇقەددىمە)

بسم الله الرحمن الرحيم

(شەپقەتلىك، مېھرىۋان ئاللانىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن)

1

قۇدرەتلىك ۋە ئۇلۇغ خۇداغا مىننەتدارلىق بولسۇنكى، ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىش يېقىنلىققا سەۋەپ بولىدۇ، شۇكرىنى بەجا كەلتۈرۈش بىلەن نېمەت كۆپىيىدۇ: ھەر نەپەس بەدەنگە سىڭىۋېلىنگەندە، ئۇ ئۆمۈرنى ئۇزارتىدۇ، سىرتقا چىقىرىلغاندا تەنگە ھوزۇر بېغىشلايدۇ. شۇنداق ئىكەن، ھەر نەپەستە ئىككى نېمەت مەۋجۇت ۋە ھەر بىر نېمەت ئۈچۈن شۈكۈر لازىم.

كىمنىڭ بار قولى ھەم تىلىدا ئىمكان،
چىققىلى شۈكرىنىڭ ئەھدىدىن ئاسان؟

"ئەي داۋۇد خاندانى! شۈكۈر قىلىڭلار، ھالبۇكى، بەندىلىرىم ئىچىدە شۈكۈر قىلغۇچىلار ئاز."①

---

① قۇرئان 34-سۈرە، 13-ئايەت.

ياخشىدۇر بەندىگە ئۆز قۇسۇرى ئۈچۈن
كەچۈرۈم سوراش خۇدا ئالدىدا.
ئۇنداق بولمىغاندا خۇداغا لايىق
شۈكرىنى ھېچ ئادەم قىلالماس ئادا.

ئۇنىڭ ھېساپسىز رەھمەت يامغۇرى ھەممە يەرگە تەڭ چۈشىدۇ؛ مول نېمەتلىك سېخى داستىخىنى ھەممە جايغا سېلىنغان. ئۇ بەندىلىرىنىڭ نومۇس پەردىسىنى قاتتىق گۇنا سەۋىۋى بىلەن يىرتىپ تاشلىمايدۇ، كۈندىلىك رىزقى-نەسىۋىسىنى نالايىق خاتالىقلار سەۋىۋى بىلەن توختىتىپ قويمايدۇ.

ئەي كەرەم ئىگىسى، غايىپ غەزنەڭدىن
بەھرىمەن قىلىسەن گەبىر، تەرسانى.[1]
دۈشمەنلەرگىمۇ نەزىرىڭ چۈشەر،
قۇرۇق قويمايسەن دوست-ئاشنانى.

ئۇ تاڭ شامىلى—فەرراشقا[2] زۇمرەت گىلەملەر سېلىشنى بۇيرۇدى ۋە ئىنىكئانا—باھار بۇلۇتىغا زېمىن بوشۇكىدىكى ئۇسۇملۇكلەر قىزلىرىنى (ياش مايسىلارنى) پەرۋىش قىلىشنى تاپشۇردى؛ دەرەخلەرنى نورۇزلۇق كىيىم بىلەن—يېشىل ياپراق تون بىلەن كىيىندۈرۈپ، ئۇششاق بالىلىرىنىڭ—شاخ-پۇتاقلىرىنىڭ بېشىغا

[1] گەبىر—ئوتقا چوقۇنىدىغان بۇتپەرەس؛ تەرسا—خىرىستىيان.
[2] فەرراش—يەر سۈپۈرگۈچى ھەم توشەك سالغۇچى خىزمەتكار،

باھار پەسلىنىڭ قەدەم تەشرىپ قىلىشى مۇناسىۋىتى بىلەن گۈلتاجلارنى قويدى: ھەسەل ھەرىسىنىڭ ئاغزىدىن ياسىغان قوسۇق ئۇنىڭ قۇدرىتى بىلەن ئەڭ ياخشى ھەسەلگە ئايلىنىدۇ؛ خورما ئۇرۇقى ئۇنىڭ تەربىيىسى بىلەن ئېگىز دەرەخ بولۇپ قەد كۆتىرىدۇ.

بۇلۇت، شامال، ئاي، كۈن، ئاسمان ساڭا خىزمەتتە،
ئەگەر بىر نان كەلسە قولغا، يېمە غەپلەتتە.
ئەتراپىڭدا پەرمانبەردار ھەممە سەن ئۈچۈن،
ئىنساپسىزلىق، ھەق ئەمرىدىن قاچساڭ، ئەلۋەتتە.

رىۋايەت قىلىنىشىچە، كائىناتنىڭ باشچىسى، مەۋجۇداتنىڭ پەخرى، ئالەم خەلقىنىڭ شەرەپ-شانى، ئادەملەرنىڭ سەرخىلى، زامانىنىڭ كامالەتكە تولغان كىشىسى مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامدىن—

شاپائەتچى، ئەلچى، سەخى، بىغۇبار،
كەرەملىك، ئۇلۇغۋار، ئەزىز، مۆھۈردار.[1]

* * *

نەغەم ئۈممەتكە قورغاندىن سېنىڭدەك باشپانا تۇرسا؟
دېڭىز دولقۇنلىرى خەۋپسىز، ئەگەر نۇھ كېمە باشقۇرسا.[2]

[1] موھۈردار—ئەرەپچە "ۋەسىم"—دۈمبىسىگە پەيغەمبەرلىك موھۈرى بېسىلغان دېگەن مەنىدە بولۇپ، بۇ مۇھەممەت پەيغەمبەرنىڭ بىر سۈپىتى.
[2] رىۋايەتتە ئېيتىلىشىچە، نۇھ پەيغەمبەر ئادەم ۋە ھايۋانلارنى كېمىگە سېلىپ توپان سۈيىدىن قۇتقۇزۇپ قالغان.

* * *

يەتتى يۇكسەككە ئۇز كامالى بىلەن،
يەڭدى زۇلمەتنى نۇر جامالى بىلەن.
نەپس ھەم كوركەم ئۇندا بار خىسلەت،
دۇئا قىلىڭ ئاگا، ئەھلى ئايالى بىلەن.

— بىزگە يېتىپ كەلگەن ھەدىستە مۇنداق دېيىلىدۇ: قاچاندا بولمىسۇن، تۇرمۇشى پەرىشان گۇناكار بەندىلەردىن بىرى قوبۇل قىلسا دىگەن ئۇمىت بىلەن ئۇلۇغ ۋە بۇيۇك خۇدانىڭ دەرگاھىدا تۇۋبىغا قول كوتەرسە، ئەمما ئاللاتائالا ئۇنىڭغا نەزەر قىلمىسا، ئۇ يەنە كەچۇرۇم سورايدۇ، ئاللاتائالا ئىككىنچى قېتىم رەت قىلسا، ئۇ ئادەم يىغا-زارى بىلەن يەنە يالۋۇرىدۇ. شۇندىن كېيىن ئاللاتائالا ئېيتىدۇ:

"ئەي پەرىشتىلىرىم، بەندەمدىن راستىنلا ئۇيالدىم، چۇنكى ئۇنىڭ مەندىن باشقا پەرۋەردىگارى يوق؛ شۇنداق ئىكەن، ئۇنىڭ گۇناھىدىن ئوتتۇم، ئۇنىڭ دۇئاسىنى قوبۇل قىلدىم، ئۇنى ھاجەتتىن چىقاردىم، چۇنكى بەندىمنىڭ كوپ دۇئا ۋە يىغا-زارىسىدىن ئۇيىلىمەن".

قارا، بۇ خۇدا قانچىلىك رەھىمدىل،
گۇنانى قىلار بەندە، ئەمما ئۇ خىجىل.

ئۇنىڭ ئۇلۇغلۇق كەيپىدە مۇقىم رىيازەت چەككۇچىلەر ئوزلىرىنىڭ تولۇق ئىبادەت قىلالمىغانلىقىنى ئېتىراپ قىلىپ: "ساڭا

لايىقىدا ئىبادەت قىلالمىدۇق" دېيىشىدۇ. ئۇنىڭ جامالىنى تەئرىپ قىلغۇچىلار ھەيرەتتە قېلىپ: "بىز سېنى تېگىشلىك دەرىجىدە تونۇيالمىدۇق" دېيىشىدۇ.

گەر كىشى ۋەسپىنى مەندىن سورىسا،
نىمەدەر بىر دىلسىز، بولمىسا نىشان؟①
ئاشىقلار مەشۇقىنىڭ قۇربانى تۇرسا،
ئولۇكتىن كەلمەيدۇ ئاۋاز ھېچقاچان.

بىر تەقۋادار② بېشىنى ياقىسىغا چوكۇرۇپ ھەقىقەت دېڭىزىغا غەرق بولغان ئىدى، ئۇ بۇ ھالەتتىن ئوزىگە كەلگەندە دوستلىرىدىن بىرى چاقچاق قىلىپ: "سەن سەيرە قىلغان بوستاندىن بىزگە نىمە توھپە-كارامەت ئېلىپ كەلدىڭ؟" دەپ سورىدى. "ئېسىمدىكى، — دىدى تەقۋادار، — گۇلنىڭ قېشىغا بېرىش بىلەنلا ئېتىكىمنى (گۇل بىلەن) تولدۇرۇپ، دوستلىرىمغا ھەدىيە قىلاي دىگەن ئىدىم. ئەمما يېتىپ بارغىنىمدا گۇلنىڭ ھىدى مېنى شۇنداق مەس قىلدىكى، ئېتىكىم قولۇمدىن چىقىپ كەتتى".

---

① بۇ مىسرا: "كوڭلىدىن ئايرىلغان ئاشىق خۇدانىڭ بەلگە-نىشانى بولمىسا، ئۇنىڭ ھەققىدە نىمە دەپ بېرەلەيدۇ؟" دىگەن مەزمۇندا.

② ئەسلى تېكىستتە "صاحبدل" (دىل ئىگىسى). بۇ سوز "پاكدىل"، "تەقۋادار"، "دانىشمەن" دىگەن كوپ مەنىلەردە قوللىنىلماقتا. بىزمۇ ئورنىغا قاراپ قوللاندۇق.

ئاتابەك مۇزەففەرەددىن ئەبۇبەكر ئىبنى سەئىد ئىبنى زەنگى[1] (خۇدانىڭ يەر يۈزىدىكى سايىسى ــ ئەي پەرۋەردىگار، ئۇنىڭدىن رازى بول ھەم ئۇنى رازى قىل!) سەئىدىغە غەمخورلۇق كۆزى بىلەن قارىدى. ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنى تولۇق ياقتۇردى ۋە سەممىي ئىلتىپات كۆرسەتتى. نەتىجىدە خاس ـ ئاۋام ھەممە كىشى سەئىدىگە مۇھەببەت بىلەن قارايدىغان بولدى. چۈنكى "خالايىق ئۆز پادىشا ـ لىرىنىڭ كۆزقارىشىغا ئەگىشىدۇ".[2]

مەن مىسكىنگە نەزىرىڭ چۈشكەندىن بۇيان،
ئەسەرلىرىم بولدى كۈندىنمۇ ئايان.
گەرچە كۆپ مەن قولدا كەمچىلىك ـ نۇقسان،
ھەر ئەيىبمۇ ھۈنەردۇر، ياقتۇرسا سۇلتان.

* * *

قولۇمغا بىر كۈنى ھاممامدا بەردى
ئاجايىپ خۇشپۇراق بىر گىلنى[3] دوستۇم.
دېدىم بۇ گىلگە: "سەن ئىپارمۇ ـ ئەنبەر؟
ھىدىڭدىن مەس بولۇپ شادلاندى كۆڭلۈم!"

رىۋايەتلەردە ئېيتىلىشىچە، پارس زېمىنى سۇلەيمان پادىشالىقىنىڭ مەركىزىي قىسمى بولغان.

① مۇزەففەرەددىن ئەبۇ بەكر ئىبنى سەئىد ئىبنى زەنگى (1226 ــ 1258) پارس ھۆكۈمدارى، سەئىدىنىڭ ھىمايىچىسى.

② بۇ جۈملە ــ ئەرەب ماقالى.

③ گىل ــ قىزىل توپا. قەدىمقى چاغلاردا كىشىلەر ھاممامدا يۇيۇنغاندا گىلدىن ياسالغان چالمىنى بەدىنىگە سۈرتەتتى.

ئەي سەھەرنىڭ بۇلبۇلى ئىشقنى ئۆگەن پەرۋانىدىن.
ئۇ كۆيۈپ ئايرىلدى جاندىن، يوق ئۇنىدىن ھېچ ئەسەر.
ئىشقنى دەۋا قىلغۇچىلار ماھىيەتتىن بىخەۋەر،
ئەھىنگە يەتكەن كىشىدىن كەلمىگەي قايتا خەۋەر.

* * *

خىيال، قىياس، ئوي ـ پەرەزدىن ئۈستۈنسەن خۇدا،
ئېيتىلغاندىن، ئاڭلىغاندىن، ئوقۇغاندىن ھەم.
مەجلىس تۈگەپ، ئۆمرىمىزمۇ ئاخىرغا يەتتى،
ۋەسپىڭدە بىز باشلانغۇچتا قالدۇق تا بۇ دەم.

2

ئىسلام پادىشاسى ئاتابەك ئەبۇ بەكر ئىبنى سەئىد ئىبنى زەنگى (ئۇنىڭ سەلتەنىتى ئەبەدىي بولسۇن) نىڭ ياخشى سۈپەتلىرى بايانىدا

سەئىدىنىڭ ياخشى گېپى ئەل ئاغزىدا جارائىلماقتا، ئۇنىڭ سۆزىنىڭ شۆھرىتى يەر يۈزىگە پۇر كەتكەن، ھېكايىلىرىنىڭ شېرىن مۇڭلىرىدىن خەلق خۇددى شېكەر يېگەندەك لەززەتلەنمەكتە، ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ ئايرىم قوليازمىلىرى ئالتۇن ئاقچىدەك قولدىن قولغا ئۆتمەكتە. مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ كامالىتى، ئىستىدادى ۋە بالاغىتىگىلا باغلىق ئەمەس، بەلكى شۇنىڭغىمۇ باغلىقكى، جاھاننىڭ ئىگىسى، زامان دائىرىسىنىڭ ئوق مەركىزى، سۇلەيماننىڭ[1] ئىزباسارى، دىن ئەھلىنىڭ ھىمايىچىسى ئۇلۇغ شەھەنشاھ

---

① سۇلەيمان ــ سۇلەيمان پەيغەمبەر، داۋۇد پەيغەمبەرنىڭ ئوغلى. بەزى

دېدى ئۇ: "مەن ئىدىم بىر پارچە چالما،
ۋە لېكىن بىر مەھەل گۈل بىرلە تۇردۇم.
ماڭا يۇقتى ئۇنىڭ خىسلەت-كامالى،
بۇ خىسلەت يۇقمىسا، تۇپراقتا تۇرنۇم".

ئەي ئاللا، ئۇنىڭ ئۆمرىنى ئۇزۇن قىلىش ئارقىلىق مۇسۇلمانلارنى بەختىيار قىل؛ ئۇنىڭ ياخشى قىلىقلىرى ۋە ياخشى ئىشلىرىنىڭ ساۋاۋىنى نەچچە ھەسسە كۆپەيتكىن؛ دوستلىرى ۋە ئەمەلدارلىرىنىڭ مەرتىۋىسىنى يۇقىرى كۆتەرگىن؛ قۇرئاندا ئوقۇلغان ئايەتلەر ھەققى-ھۆرمىتى، ئۇنىڭ دۈشمەنلىرىنى ۋە قارا نىيەت رەقىبلىرىنى يەر بىلەن يەكسان قىل؛ ئەي خۇدا، ئۇنىڭ مەملىكىتىنى ئامان قىل، بالا-چاقىلىرىنى ئۆز پاناھىڭدا ساقلا.

ئۇ بىلەن دۇنيا گۈزەل، كۆلسۇن ئۇنىڭ بەختى ئەبەت،
ھەقتائالا ئۇنى كۈچلۈك ئەيلىسۇن نۇسرەت بىلەن.
بولسا يىلتىز ئۇ ئەگەر، ئاينىدۇ تېزلا ياش كۆچەت،
ئۇرۇغى بولسا ئىسىل، ئوسكەي گىيا زىننەت بىلەن.

ئۇلۇغ ۋە مۇقەددەس تەگرى شىرازنىڭ① پاك تۇپرىقىنى ئادىل ھاكىملارنىڭ تەسىر كۈچى بىلەن ھەمدە ئىشچان ئالىملارنىڭ ھىممىتى بىلەن قىيامەت كۈنىگىچە ئامانلىقتا ساقلىسۇن!

① شىراز — ئىراندىكى قەدىمقى بىر شەھەر، سەئدىنىڭ يۇرتى.

يوق زاماننىڭ ئاپىتىدىن پارىس ئىقلىمىدە غەم،
ئۈستىدە بولسا سېنىڭدەك بىر ئىلاھىي سايىۋان.
يەر يۈزىدە ئۇشبۇ كۈن ھېچكىم بىرەلمەيدۇ نىشان،
ئىشىك ئالدىڭدىن بولەك ھېچيەردە يوق دارىلئامان.
ئاسىرىماق زىممەڭدەدۇر بىچارىلەرنىڭ كۆڭلىنى،
شۈكرى بىزدىن، ئەجرى بەرمەك ھەقتائالادىن ھامان.
ساقلا، تەڭرى، پىتنە-جۇدۇندىن پارىس تۇپرىقىنى،
تا جاھاندا بار ئىكەن تۇپراق بىلەن شامال-بوران.

3

كىتابنىڭ يېزىلىش سەۋەبى

بىر كېچە ئۆتۈپ كەتكەن كۈنلىرىمنى ئويلاپ، زايا بولغان ئۆمرۈمگە ئېچىندىم-دە، دىل سارايىچىسىنىڭ تاشلىرىنى كۆز يېشىمنىڭ ئالماسلىرى بىلەن تەشتىم ۋە ئۆز ھالىمغا مۇناسىپ مۇنۇ بېيىتلارنى ئېيتتىم:

ئۆمۈرنى ئۆتكەتەر ھەر نەپەس، ھەر ئان،
قارىسام، ئۆتكەندىن كۆپى قالمىغان.
ئەي كىشى ئۇيقۇدا كەتتى ئەللىك يىل،
بۇ قالغان بەش كۈننى سەن غەنىمەت بىل.
شۇ كىشى خىجىلدۇر، كەتسە ئىش قىلماي،
كوچۇش ۋاقتى يەتسە يۈكى ئارتىلماي.①

① ئەسلى تېكىستتە: "كوچۇش دۇمبىقى چېلىنسا، يۈكى تېخى ئارتىلمىسا".

ھارغان چاغ شىرىندۇر ئۇيقۇ سەھەردە،
ياياقنى قالدۇرار يولدىن سەپەردە.
كىمىكى يېگەندىن سالسا ئىمارەت،
ئۇ كېتىپ، باشقىسى كۆرىدۇ راھەت.
ۋە لېكىن باشقىدا يەنە شۇ ھەۋەس،
ھېچكىم بۇ بىنانى پۈتتۈرگەن ئەمەس.
بىۋاپا دوست بىلەن بولمىغىن ئاشنا،
بۇ خائىن دوستلۇقتا يارىماس ئەسلا.
ياخشىمۇ، يامانمۇ ئۆلەر ئاقىۋەت،
ياخشى ئىش قىلغانلار تاپار سائادەت.
لازىملىقنى كۆرگەسەن ئۆزەڭ ماڭدۇر،
ئارقاڭدىن ئەۋەتمەس، ماڭغۇزغىن بالدۇر.
ئۆمۈر قار گوياكى تومۇز كۈنىدە—
ئاز قالدى، ئىگىسى مەغرۇر كۆلكىدە.
ئەي كىشى بازارغا بارسەن پۇل يوق،
قورقىمەن ياغلىغىڭ قايتارمۇ قۇرۇق.
ئاشلىقنى خام ئورۇپ يەپ بولسا ھەركىم،
خامانىڭ ۋاقتىدا باش تېرىش لازىم.

ئاشۇ بېيىتلارنىڭ مەنىسىنى مۇلاھىزە قىلىپ كۆرگەندىن كېيىن مەن خىلۋەت بىر جايغا ئورۇنلىشىۋېلىپ، كىشىلەر بىلەن باردى-كەلدى قىلىشنى توختىتىشنى، دەپتەرنى بىھۇدە گەپ-سۆزلەردىن تازىلاشنى ۋە مۇندىن كېيىن بىھۇدە سۆزلىمەسلىكنى ماقۇل كۆردۈم.

بىر بۇلۇڭدا ئۈندىمەي تۇرغان كېسەك تىل، گاس قۇلاق،
تىلىنىڭ تىزگىنى يوق ۋات-ۋات ئادەمدىن ياخشىراق.

(شۇ پەيتتە) بىر كاجۋىدا مۇڭداش[1] ۋە بىر ھوجرىدا ساۋاقداش بولۇپ ئولتۇرغان دوستلىرىمدىن بىرسى ئىشىكىمدىن كىرىپ كەلدى-دە، بىردىنلا چاقچاق باشلاپ، قىزىقچىلىق بىساتىنى يايدى. مەن ئۇنىڭغا جاۋاپ بەرمىدىم. ئىبادىتىمنى داۋاملاشتۇرۇپ، بېشىمنى تىزىمدىن ئالمىدىم. ئۇ رەنجىگەن ھالدا ماڭا قارىدى-دە، دېدى:

گەپ ئاچقىن بۇرادەر، خۇشاللىق بىلەن،
بۈگۈن سۆز قىلىشقا بار ئىمكان ساڭا.
تىلىڭنى يىغارسەن بولۇپ نائىلاج،
ئەجەل يەتسە ئەتە پۇشايمان ساڭا.

يېقىن كىشىلىرىمدىن بىرسى بۇ ۋەقەنىڭ ئەسلى ماھىيىتىنى چۈشەندۈرۈپ: "بۇ ئادەم قالغان ئۆمرىنى ئېتىكاپتا ئولتۇرۇش[2] بىلەن ئۆتكۈزۈشكە قارار قىلدى ۋە سۆز ئاچماسلىققا نىيەت قىلدى. قولۇڭدىن كەلسە، سەنمۇ ئەقلىڭنى ئىشلىتىپ، كىشىلەر بىلەن ئارىلاشماسلىق يولىنى تۇتقىن!" دېۋىدى، دوستۇم مۇنداق دېدى: "خۇدانىڭ

---

① بىر كاجۋىدا مۇڭداش بولۇش — سەپەرداش بولۇش مەنىسىدە. بىر تۆگىنىڭ ئىككى يېنىغا ئىككى كاجۋا ئارتىلىپ، ئىككى ئادەم ئولتۇرىدۇ.

② ئېتىكاپتا ئولتۇرۇش — مەلۇم مۇددەت جايىدىن قوزغالماي ئىبادەت قىلىش.

ئۇلۇغلۇغىنىڭ ھەققى-ھۆرمىتى ۋە بىزنىڭ قەدىناسلىقىمىزنىڭ ھەققى ئۈچۈن (قەسەم قىلىمەنكى)، تاكى بۇرۇنقى ئادىتىمىز بويىچە ۋە قەدىمدىن كېلىۋاتقان قائىدىگە مۇۋاپىق بىرەر سوز ئېيتىلمىغىچە دېمىسىنى ئالمايمەن ۋە بىر قەدەم نېرى سىلجىمايمەن. چۈنكى دوستلارنى رەنجىتىش نادانلىق، قەسەمنىڭ گۇناھىنى يۇيۇش ئاسان، ئەلىنىڭ زۇلفىقارى① قىنىدا تۇرسۇن، سەئدىنىڭ تىلى ئاغزىنىڭ ئىچىدە بولسۇن دېيىش ئاقىلانىلىق ئەمەس ۋە دانىشمەنلەرنىڭ پىكرىگە خىلاپ".

ئەي ئاقىل، نېمەدۇر ئېغىزدىكى تىل؟
ئۇ پەن ئەھلىنىڭ غەزنە ئاچقۇچى.
ئېتىك بولسا ئىشىگى بىلەمدۇ كىشى
دارىگەرمۇ ئۇندا، گوھەر ساتقۇچى؟

* * *

گەرچە دانا ئېيتۇر: سۈكۈت ساقلاش ئەدەپ،
زەرۇر چاغدا سوزلەشكە سەن ھەر دەم تىرىش.
ئىككى نەرسە ئەقىلسىزلىق: زەرۇر چاغدا—
سوزلىمەسلىك يا بىمەزگىل چەكتىن ئېشىش.

قىسقىسى، تىلىمنى سوزدىن تارتىشقا قادىر بولالمىدىم ۋە ئۇنىڭ

① ئەلىنىڭ زۇلفىقارى — رىۋايەت بويىچە، مۇھەممەت پەيغەمبەرنىڭ كۈيوغلى ئەلىنىڭ قىلىچى ھەمىشە جەڭدە ئىشقا سېلىنىپ، قىنىدا تۇرمىغانلىقى بىلەن داڭ چىقارغان.

سوھبىتىدىن يۈز ئۆرۈشنى نادەمگەرچىلىك دەپ بىلمىدىم. چۈنكى ئۇ ياخشى بۇرادىرىم ۋە سادىق دوستۇم ئىدى.

ئەگەر جەڭچى بولساڭ، كېرەك جەڭ ئېچىش،
كېرەكتۇر يېڭىش ياكى بەزەن قېچىش.

ئاخىر بولماي، ئۇنىڭ بىلەن سوزگە كىرىشىپ قالدۇق ۋە سەيلە-تاماشا ئۈچۈن شەھەرنىڭ تېشىغا چىقتۇق. بۇ باھار پەسلى بولۇپ، سوغاقنىڭ كۈچى قالمىغان ئىدى ۋە گۈللەرنىڭ سەلتەنەت سۈرىدىغان ۋاقتى كەلگەن ئىدى.

چوكان ئاللار كېيىشىپتۇ يېشىل كوينەك،
بەختىيارلار خۇددى ھېيتقا ياسانغاندەك.

* * *

جالال ئېيى① ئۆرد بېھىشت② بېشى ئىدى،
شاخ-شاخلاردا بۇلبۇل ئەجەپ كۈيلەر ناۋا.

① جالال ئېيى — ئىرانلىقلاردا 11 - ئەسىردە ئىشلەنگەن بىر خىل يىل ھېساۋى كالىندارى. بۇ كالىندارنى مەشھۇر شائىر ئۆمەر ھەييام يېتەكچىلىكىدە بىر گۇرۇپپا ئاسترونوملار ئىسفاھان رەسەتخانىسىدا ئىشلەپ چىققان. بۇ كالىندار سەلجۇقلارنىڭ سۇلتانى جالالىدىن مالىك شاھنىڭ (1070 — 1092) تەشەببۇسى بويىچە تۈزۈلگەچكە، ئۇنىڭ تەختكە ئولتۇرغان ۋاقتىدىن باشلىنىدۇ. شۇڭا "جالال دەۋرى"، "جالال ئېيى" دەپ ئاتالغان.
② ئۆرد بېھىشت — ئىراننىڭ كونا يىل ھېساۋى بويىچە باھارنىڭ 2 - ئېيى.

قىزىل گۈلگە ئۈنچە-شەبنەم خوپ ياراشقان،
جانانلارنىڭ مەڭزىدىكى تەردەك گويا.

كېچىنى بىر دوستىمىزنىڭ باغچىسىدا ئۆتكۈزۈشكە توغرا كەلدى. بۇ كىشىنىڭ بەھرىنى ئاچىدىغان خۇش ھاۋالىق بىر جاي ئىدى. كۆڭۈلنى تارتىدىغان باراقسان دەرەخلەر بىر-بىرىگە چىرمىشىپ كەتكەن ئىدى. بۇ جاينى بىر كۆرسەڭ، ئۇنىڭ تۇپرىقىغا رەڭمۇ-رەڭ شىشە پارچىلىرى تۆكۈلۈپتۇ، تاكىلىرىغا ھۆكەر يۇلتۇزى ئېسىلىپتۇ، دېگەن بولاتتىڭ.

بىر باغكى، ئېرىقتا ھاياتبەخش سۇ،
شاخلاردا قۇشلار نەغمىسى ياڭراق.
چەمەنلەر لاللارغا لىق تولغان،
خىلمۇ-خىل مېۋىلەرگە باي ھەر ياق.
دەرەخلەر ئاستىدا غۇر-غۇر شامال،
گىلەمدەك بىزەلگەن گۈزەل تۇپراق.

ئەتىسى ئەتىگەن ئۆيگە قايتىش پىكرى تۇغۇلۇپ، بۇ پىكىر بۇ يەردە ئولتۇرۇش خاھىشىمىزدىن ئۈستۈن كېلىپ قالدى. قارىسام، دوستۇم شەھەرگە ئېلىپ كېتىش ئۈچۈن ئېتىكىنى گۈل ۋە رەيھان، سۇنبۇل ۋە قىزىل چېچەكلەر بىلەن تولدۇرۇپ كەپتۇ. مەن ئۇنىڭغا دېدىم: "بوستاننىڭ گۈللىرىنى ئۆزەڭ بىلىسەن، ئۇزۇن تۇرمايدۇ، گۈلىستان مەۋسىمىنىڭ ۋاپاسى يوق. دانالار ئېيتقانكى، 'ئۇزۇن تۇرمايدىغان نەرسىگە كۆڭۈل بەرمەسلىك لازىم!'" ئۇ دېدىكى: "ئەمىسە، ئىشنىڭ

يولى قانداق؟" مەن دېدىم: "كىتاپ كۆرگۈچىلەرنىڭ زوقلىنىشى ۋە ئارزۇ قىلغۇچىلارنىڭ ھوزۇرلىنىشى ئۈچۈن مەن گۈلىستان كىتاۋىنى يېزىپ چىقىشقا قادىرمەنكى، ئۇنىڭ ۋاراقلىرىغا كۆز شامىلىنىڭ رەھىمسىز قولى قەست قىلالمايدۇ. يىل پەسىللىرىنىڭ ئايلىنىپ تۇرۇشى ئۇنىڭ باھارىنىڭ پەيزىنى كۈز پەسلىنىڭ كۆڭۈلسىزلىكىگە ئۆزگەرتەلمەيدۇ.

نە پايدا گۈلدىن ئالساڭ بىر تاۋاق؟
گۈلىستانىمدىن ساقلا، بىر ۋاراق.
گۈلنىڭ ئۆمرى ئۇزۇن بولمايدۇ،
بۇ گۈلىستان مەڭگۈ سولمايدۇ."

شۇ سۆزنى قىلىۋىدىم، ئۇ ئېتىگىدىكى گۈلنى يەرگە تۆكتى-دە، ئېتىكىمگە ئېسىلىپ: "سېخى ئادەم ۋەدىسىگە ۋاپا قىلىدۇ!" دېدى. شۇ كۈنىلا «مۇناسىۋەت قائىدىلىرى ۋە سۆھبەت ئۇسۇللىرى ھەققىدە» دېگەن بىر باپ يېزىلىپ ئاققا كۆچۈرۈلدى ۋە شۇنداق كېيىم بىلەن ياساندۇرۇلدىكى، ناتىقلارغا ئەسقاتقۇدەك ۋە يازغۇچىلارنىڭ سۆز ماھارىتىنى ئاشۇرغۇدەك بولۇپ چىقتى. قىسقىسى، باغچىنىڭ گۈللىرى تېخى تۈگىمەي تۇرۇپلا گۈلىستان كىتاۋى يېزىلىپ بولدى. ئەمما بۇ كىتاپ جاھاننىڭ پاناھى بولمىش شاھنىڭ بارگاھىدا يەنى خۇدانىڭ سايىسى، پەرۋەردىگار لۇتپىنىڭ نۇر-جۇلاسى، زاماننىڭ مەشھۇر كىشىسى، ئامانلىقنىڭ قورغانى، ئاسماندىن كۈچ-نۇسرەت تاپقان، دۈشمەنلەر ئۈستىدىن غالىپ چىققان، قۇدرەتلىك دۆلەتنىڭ قول-بىلىگى، دىنىنىڭ ئەڭ روشەن چىرىغى، ئىنسانلارنىڭ ھۆسنى-

جامالى، ئىسلامنىڭ پەخرى، سەئد ئىبنى ئاتابەك ئەئزەم، ئۇلۇغ شەھەنشاھ، خەلقلەرنىڭ خوجىسى، ئەرەپ ۋە ئىران پادىشالىرىنىڭ ھامىسى، قۇرۇقلۇق ۋە دېڭىزلارنىڭ سۇلتانى، سۇلەيمان سەلتەنەتىنىڭ ۋارىسى، موزەففەرەددىن ۋەددۇنيا ئەبۇبەكر ئىبنى سەئد ئىبنى زەنگى (ئاللا بۇ ئىككىيلەننىڭ بەخت-ئىقبالىنى ئۇزۇن قىلسۇن، ئۇلۇغلۇقىنى نەچچە ھەسسە زىيادە قىلسۇن، ئۇلارنىڭ بارلىق ئىشلىرىنىڭ ئاقىۋىتىنى خەيرلىك قىلسۇن!)نىڭ بارگاھىدا ئېتىۋارغا ئىگە بولسا ھەممە ئۇ بۇ كىتابنى شاھلارغا خاس ئىلتىپات نەزىرى بىلەن ئوقۇپ چىقسا، ئاندىن ھەققى پۈتكەن بولىدۇ.

بۇ كىتابقا بەرسە شاھنىڭ ئىلتىپاتى زىب-بىزەك،
بولغۇسىدۇر چىن رەسساملار نۇبى①، ئەرژەڭ② نەقشىدەك.
زور ئۈمىت بار، شاھ سۆزۈمدىن زېرىكىپ باش تارتمىسا،
چۈنكى ھەرگىز بۇ گۈلىستان جاي ئەمەس زېرىككىدەك.
مۇھىمى: دىباچەدە سەئد ئىبنى ئەبۇبەكر زەنگىنىڭ③
قۇتلۇق نامى قەيت قىلىندى، بۇ سائادەتتىن دېرەك.

---

① چىن رەسساملار نۇبى — جۇڭگودىكى رەسسام-ھەيكەلچىلەرگە باي بۇددا ئىبادەتخانىسى.

② ئەرژەڭ — مانىلارنىڭ ئاجايىپ رەسىملەر بىلەن بېزەلگەن مۇقەددەس كىتابىنىڭ ئاپتورى ۋە رەسسامى.

③ سەئد ئىبنى ئەبۇبەكر ئىبنى سەئد ئىبنى زەنگى — پارسىنىڭ ھۆكۈمدارى. ئۇ ياش چېغىدا (1258-يىل) مەلۇم كېسەللىك سەۋەبى بىلەن ۋاپات قىلغان، بار-يوقى 12 كۈن پادىشالىق قىلغان. ئاپتور گۈلىستان كىتابىنى مۇشۇ كىشىگە بېغىشلىغان.

4

ئادىل ئەمىر پەخرىددىن ئەبۇبەكر ئىبنى ئەبۇ نەسىرنىڭ گۈزەل ئەخلاقى بايانىدا

يەنە (شۇنىمۇ ئېيتىش كېرەككى،) پىكرىمنىڭ كېلىنى ھۆسن-جامالسىزلىقتىن باش كۆتىرىپ تۇرالمايدۇ، ئۈمىتسىزلىك نەزىرىنى خىجىللىق ئايىغىنىڭ ئۈستىدىن ئالالمايدۇ ۋە قەلب ئىگىلىرىنىڭ جەمئىيىتىدە نۇر چاچالمايدۇ، پەقەت ئۇلۇغ، ئالىم، ئادىل، غالىپ ئەمىر، زەپەر ئىگىسى، سەلتەنەت تەختىنىڭ يۆلەنچۈكى، دۆلەت ئىشلىرىنىڭ مەسلىھەتچىسى، پېقىرلەرنىڭ ھىمايىچىسى، غېرىپلارنىڭ باشپاناھى، ئالىملارنىڭ تەربىيىچىسى، تەقۋادارلارنىڭ دوستى، پارس خەلقىنىڭ ئىپتىخارى، مەملىكەتنىڭ مادارى، دۆلەت ئەرباپلىرىنىڭ باشچىسى، دۆلەت ۋە دىنىنىڭ پەخرى، ئىسلام ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ ھامىسى، پادىشا-سۇلتانلارنىڭ تايانچى ئەبۇبەكر ئىبنى ئەبۇنەسر① (ئاللا ئۆمرىنى ئۇزۇن قىلسۇن، دۆلىتىنى زىيادە قىلسۇن، قەلبى-كۆكسىنى كەڭ قىلسۇن، ئەجرىنى نەچچە ھەسسە كۆپەيتسۇن!)نىڭ قوبۇل-ئىلتىپاتىدىن زىننەت تاپسا، ئەنە شۇ چاغدىلا ئۇ جىلۋە بېرەلەيدۇ، چۈنكى بۇ زات پۈتۈن دۇنيانىڭ ئۇلۇغلىرى تەرىپىدىن مەدھىيىلەنگەن، جىمى گۈزەل ئەخلاق بۇ كىشىدە مۇجەسسەملەنگەن.

---

① ئەبۇبەكر ئىبنى ئەبۇنەسر — پارس ھۆكۈمدارى ئەبۇبەكر ئىبنى سەئد ئىبنى زەنگىنىڭ ۋەزىرى.

ھەركىمگە ئۇنىڭدىن ئىنايەت بولۇر،
دۈشمىنى دوست، گۇناھى تائەت بولۇر.

قالغان بارلىق قۇللار ۋە خىزمەتكارلارنىڭ ھەرقايسىسىغا مۇئەييەن بىر خىزمەت تەيىن قىلىنغان. ئەگەر ئۇلاردىن بىرەرسى (ئاشۇ خىزمەتنى) ئادا قىلىشتا بىپەرۋالىق ۋە خۇشياقماسلىقنى راۋا كۆرسە، ئۇ چاغدا ئۇ جاۋابكارلىققا تارتىلىپ، كايىشقا ئۇچرايدۇ. ئەمما ئۇلۇغلارنىڭ نىئمىتىگە شۈكرى قىلىشى، ئۇلارغا مەدھىيە ئوقۇشى ۋە ياخشى دۇئادا بولۇشى لازىم بولغان دەرۋىشلەر① قاتلىمىغا كەلسەك، ئۇلار بۇنداق خىزمەتنى ئۇلۇغلارنىڭ ئالدىدا ئادا قىلغاندىن كۆرە، يوق چاغلىرىدا بىجىرگىنى تۈزۈك. چۈنكى ئۆزى بار چاغدا دۇئا قىلسا خۇشامەت-ياسىمچىلىققا يېقىن بولىدۇ، يوق يەردە دۇئا قىلسا رىيادىن يىراق بولىدۇ ۋە تېزرەك ئىجاۋەت بولىدۇ.

شادلىنىپ، رۇسلاندى مۇكچەيگەن پەلەكنىڭ دۈمبىسى،
تاكى سەندەك بىر ئوغۇل تۇققاچقا دەۋرانغا ئانا.
بۇمۇ بىر ھېكمەت، قاراڭكى، ئامىغا مەسلەت ئۈچۈن
قىلدى تەئيىن بەندىنى شەپقەت بىلەن قادىر خۇدا.
كىمكى ئۆتسە ياخشى نامدا، بەختى باقىدۇر ئۇنىڭ،
ياخشىلىقتىن ياخشى نامى قالغۇسىدۇر ئەل ئارا.
سېنى ئالىم ماختىسۇن، ھېچگەپ ئەمەس،
قىلمىغاي مەشاتە② لازىم بىر پەرى يۈز دىلرەبا.

① "دەرۋىش" سۆزىنى شائىر ئىككى مەنىدە ئىشلەتتى: 1) كەمبەغەل، نامرات، يوقسۇل، سايىل؛ 2) جاھان كېزىپ يۈرىدىغان سوپى دەرۋىش.
② مەشاتە — قىز-كېلىنلەرنى ياساندۇرىدىغان ئايال.

5

مېنىڭ پادىشا بارگاھىدىكى قۇسۇرۇم ۋە خىزمەتتىن ئۆزەمنى چەتكە تارتىشىم شۇنىڭغا بىنائەن بولغانكى، بىر توپ ھىندىستان ھەكىملىرى بۇزۇرجۇمھىرنىڭ① پەزىلەتلىرى توغرىلىق گەپ-سۆزدە بولۇشۇپ، ئۇنىڭ ھېچقانداق كەمچىلىكىنى تاپالمىغان. ئاخىرى ئۇنىڭ پەقەت بىرلا كەمچىلىكىنى تىلغا ئېلىشقان، ئۇ گەپتە ئەزمە ئىكەن، يەنى سۆزنى بەك كېچىكتۈرۈپ سۆزلىگەچكە، ئاڭلىغۇچىلار ئۇ سۆز ئاچقىچە ئۇزاق كۈتۈپ قالىدىكەن. بۇزۇرجۇمھىر بۇنى ئاڭلاپ شۇنداق دىگەن:

"ئاپلا، بۇ سۆزنى نېمىشقا دېگەندىمەن! دەپ پۇشايمان قىلغاندىن كۆرە، نېمە دېسەم بولار، دەپ ئۇزۇن ئويلىغان ياخشى!"

نۇتۇقتا چىنىققان ياشانغان كىشى
سۆز ئاچماقتىن ئالدىن پىكىردۇر ئىشى.
پىكىر قىلماي ھەرگىز زۇۋان سۈرمىگىن،
گۈزەل سۆزلە، مەيلى كېيىن سۆزلىگىن.
بۇرۇن پۇختا ئويلاپ، قىل سۆزگە جۈرئەت،
"بەس!" دېيىشتىن ئالدىن سۆزۈڭنى تۈگەت.

① بۇزۇرجۇمھىر — ساسانىلار شاھى نۇشىرۋاننىڭ ۋەزىرلىرىدىن بىرى. ئۇ دانىشمەن، پەيلاسوپ دەپ داڭ چىقارغان.

ئۇلاغدىن كىشى تىل بىلەن ياخشىراق،
خاتا سۆزلىسەڭ، سەندىن ئارتۇق ئۇلاغ.

بولۇپمۇ ئەتراپىغا ھەرسەپەت ئىگىلىرى جەم بولغان ۋە چوڭقۇر بىلىملىك ئالىملار توپلانغان پادىشا ھەزرەتلىرىنىڭ (ئۇنىڭ غەلىبىسى شان-شەرەپ قازانسۇن!) ئەمەلدارلىرى كۆز ئالدىدا سۆزۈمنى يورغىلىتىشقا پاتۇرلۇق قىلسام، بىئەدەپلىك قىلغان بولىمەن ۋە ئەرزىمەيدىغان نەرسىلەرنى ئالىي ھەزرەت ھوزۇرىغا ئېلىپ كەلگەن بولىمەن؛ چۈنكى مۇنچاق جەۋھەر پۇرۇشلار بازىرىدا بىر دانە ئارپاچىلىك قىممەتكە تۇرمايدۇ، چىراغنىڭ يورۇقى ئاپتاپتا كۆرۈنمەيدۇ، ئىگىز مۇنار ئەلۋەند تېغىنىڭ① ئېتىكىدە پەسلا كۆرۈندۇ.

كىمكى كۆرەڭلەپ سۆزىنى بويۇن،
بېشىغا دۈشمەن سالىدۇ ئويۇن.
سەئدى جىم ياتقان ئازادە بىر تەن،
چېلىشماس ھېچكىم ياتقۇچى بىلەن.
ئەۋۋەل ئوي-پىكىر، ئاندىن سۆز كالام،
دەسلەۋدە ئۇل، ئۇندىن كېيىن تام.

باغۋەنلىك قىلىش مېنىڭ قولۇمدىن كېلىدۇ، ئەمما بوستاندا ئەمەس، مەن گۈزەللىك بىلەن سودا قىلىمەن، لېكىن كەنئاندا!

① ئەلۋەند — ئىراندىكى ئىگىز بىر تاغ. ھەمەدان شەھىرىنىڭ جەنۇبىدا.

ئەمەس.①

لۇقماندىن: "ھېكمەتنى كىمدىن ئۆگەندىڭ؟" دەپ سورىغاندا، ئۇ: "قارىغۇلاردىن ئۆگەندىم. چۈنكى ئۇلار ماڭىدىغان يېرىنى سىيلاپ بىلىۋالماي تۇرۇپ، ئاياغ باسمايدۇ" دەپ جاۋاپ بەرگەن.

"كىرىشتىن بۇرۇن چىقىشنى ئويلا"②.

* * *

(ئاۋال) ئەرلىكىڭنى سىناپ كۆر، ئۇندىن كېيىن خوتۇن ئال.

* * *

خورازلار سوقۇشتا بولسىمۇ چاققان،
مىس تىرناق لاچىنغا قاچان جەڭ ئاچقان؟
مۈشۈك شىر بولىدۇ چاشقان تۇتۇشتا،
لېكىن ئۇ يولۋاسنىڭ ئالدىدا چاشقان.

ئەمما بىز، قول ئاستىدىكىلەرنىڭ ئەيىپ-نۇقسانلىرىغا كۆز سالمايدىغان ۋە كىچىكلەرنىڭ گۇناھلىرىنى يۈزىگە سالمايدىغان ئۇلۇغلىرىمىزنىڭ ئالىيجاناب ئەخلاقىغا تايانغان ھالدا بۇ كىتابچىغا نادىر ۋەقەلەر، تەمسىللەر، شېئىرلار، ھېكايەتلەر ۋە ئۆتمۈشتىكى پادىشالارنىڭ تۇرمۇش ئەھۋالىغا ئائىت بىرقانچىلىغان سۆزلەرنى قىسقا شەكىللەر بىلەن كىرگۈزدۇق. بۇنىڭغا قىممەتلىك ئۆمرىمىزنىڭ بىر

① كەنئان — يۈسۈپ پەيغەمبەرنىڭ يۇرتى، قۇددۇس بىلەن دەمەشق ئارىسىدا. يۈسۈپ پەيغەمبەر گۈزەللىك بىلەن داڭ چىقارغانلىقتىن، شائىر بۇ يەردە كەنئاننى تىلغا ئالغان.
② ئەرەب ماقالى.

قىسمى سەرپ قىلىندى. گۈلىستان كىتاۋىنى يېزىشتىكى سەۋەپ مانا شۇ ئىدى — ياردەم ئاللادىن!

بۇ نەزمە، بۇ نەسەر ئۇزۇن يىل قالسۇن،
توپىمىز ھەر جايدا بولسىمۇ توزان.
غەرەز شۇكى، بىزدىن بىر نىشان قالسۇن،
چۈنكى يوق بارلىقتا بەقا① ھېچقاچان.
دۇئا قىلار بىر كۈن رەھمىتى بىلەن
دەرۋىشلەر ئىشقا قەلبى پاك ئىنسان.

كىتابنىڭ تۈزۈلۈش تەرتىۋى ۋە بابلارنىڭ جايلىشتۇرۇلۇشىغا دىققەت-ئېتىبار بېرىلگەندە، سۆزنى قىسقا قىلىشنى لايىق كۆرۈپ، بۇ گۈزەل ياراقسان باغچىغا جەننەتكە ئوخشاش سەككىز ئىشىك قويۇش قارارىغا كەلدۇق. زېرىكىش تۇغدۇرماسلىق ئۈچۈن ماۋزۇلار قىسقا بولدى.

① بەقا — دائىملىق، تۇرغۇنلۇق، مەڭگۈلۈك.

بىرىنچى باب پادىشالارنىڭ خۇلقى-ئادىتى توغرىسىدا
ئىككىنچى باب دەرۋىشلەرنىڭ ئەخلاقى توغرىسىدا
ئۈچىنچى باب ئازغا قانائەت قىلىشنىڭ پەزىلىتى توغرىسىدا
تۆتىنچى باب سۈكۈت قىلىشنىڭ پايدىسى توغرىسىدا
بەشىنچى باب ئىشق ۋە ياشلىق توغرىسىدا
ئالتىنچى باب ئاجىزلىق ۋە قېرىلىق توغرىسىدا
يەتتىنچى باب تەربىيىنىڭ تەسىرى توغرىسىدا
سەككىزىنچى باب مۇناسىۋەت قائىدىلىرى توغرىسىدا

ئۇ چاغ بىزگە ئىدى بىر ياخشى پۇرسەت،
ئىدى ئالتە يۈز ئەللىك ئالتە ھىجرەت.①
نەسىھەت ئىدى مەقسەت، ئاڭا يەتتۇق،
خۇداغا تاپشۇرۇپ قويدۇق ۋە كەتتۇق.

① بۇ يەردە كىتابنىڭ ھىجرىيىنىڭ 656 - يىلى يېزىلغانلىقى بايان قىلىنغان. مىلادىنىڭ 1258 - يىلىغا توغرا كېلىدۇ.

بىرىنچى باپ

پادىشالارنىڭ خۇلقى-ئادىتى توغرىسىدا

ھېكايەت (1)

ئاڭلىشىمچە، بىر پادىشا بىر ئەسىرنى ئۆلتۈرۈشكە بۇيرۇغان. بىچارە ئۈمىتسىز ھالەتتە پادىشانى يامان تىل بىلەن تىللاشقا باشلىغان. چۈنكى كىشىلەر ئېيتقاندەك، كىمكى جېنىدىن ئۈمىت ئۈزسە كۆڭلىدىكى ھەممە گەپنى ئېيتىۋالىدۇ.

ۋاقىت تار، قېچىشقا قالمىسا ئامال،
ئاجىز قول قىلىچقا ئېسىلار دەرھال.

* * *

ئۈمىتسىز ئادەمنىڭ ئۇزۇرار تىلى،
مەغلۇپ مۈشۈك ئۆزىنى ئىتقا ئاتقاندەك.

پادىشا سورىدى: "نېمە دەيدۇ ئۇ؟" ئالىجاناپ ۋەزىرلىرىدىن بىرى جاۋاپ بەردى: "ئەي پادىشاھىم، ئۇ ئېيتىدۇركى، جەننەت غەزىۋىنى يۇتكۇچىلەر ۋە خەلقنىڭ كەمچىلىكلىرىنى كەچۈرگۈچىلەر ئۈچۈن تەييارلانغاندۇر."①

① قۇرئان، 3-سۈرە، 134-ئايەت.

پادىشانىڭ رەھمى كېلىپ، ئەسىرنىڭ خۇنىدىن ئۆتتى. بايىقى ۋەزىرگە زىت بولغان يەنە بىر ۋەزىر: "بىزنىڭ خىلىمىزدىكى كىشىلەرگە پادىشانىڭ ھوزۇرىدا راست سۆزدىن باشقىنى دېيىش لايىق ئەمەس. بۇ ئەسىر پادىشاغا دەشنام بېرىپ، نالايىق سۆزلەرنى قىلدى" دېدى. پادىشا بۇ سۆزدىن بوينىنى تولغىدى-دە، دېدى: "ماڭا سېنىڭ راست سۆزۈڭدىن كۆرە، ئۇنىڭ يالغان سۆزى ماقۇل كەلگەن ئىدى. چۈنكى ئۇنىڭ يالغان سۆزى يارىشىش جەھەتتىن ئېيتىلغان ئىدى، سېنىڭ بۇ سۆزۈڭ يامانلىق قىلىشقا قارىتىلغان. ھالبۇكى، ئاقىللار: پىتنە تۇغدۇرىدىغان راست سۆزدىن ياخشىلىق يەتكۈزىدىغان يالغان سۆز ئەۋزەل دېگەن."

كىمكى شاھقا سۆزىنى ئۆتكۈزسە،
ئەپسۇسدۇر تىلىنى يامانغا يۈرگۈزسە.

فەرىدۇن① سارىيىنىڭ پەشتىقىغا مۇنۇلار يېزىلغان ئىدى:

جاھان، دوستۇم، ھېچكىمگە باقى ئەمەس،
جاھاننى ياراتقانغا دىل باغلا، بەس.
جاھان مۈلكىگە ھېچ ئۈمىت باغلىما،
بېقىپ كۆپنى سەندەك، جان ئالدى يانا.
كېتەر بولسا پاك جان، پەرق ئەتمەك نېمە؟
زېمىندا ۋە يا تەختتە ئۆلمەك نېمە؟

① فىردەۋسىنىڭ «شاھنامە» سىدىكى شەخسلەرنىڭ بىرى.

ھېكايەت (2)

خۇراسان شاھلىرىدىن بىرى سۇلتان مەھمۇد ئىبنى سەبۇكتېگىننى① چۈشەپ قاپتۇ. گويا ئۇنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدى چىرىپ توپىغا ئايلانغانمىش، پەقەت ئىككى كۆزى ساق بولۇپ، چانىقىنىڭ ئىچىدە مۆلدۈرلەپ تۇرارمىش. بارلىق ھۆكۈما بۇ چۈشكە تەبىر بېرىشتىن ئاجىز قالدى، پەقەت بىر دەرۋىش چۈشنىڭ تېگىگە يېتىپ: "مېنىڭ پادىشالىقىم باشقىلارنىڭ قولىدا نېمە بولۇۋاتقاندۇ، دەپ ھېلىھەم قاراپ تۇرغان!" دېدى.

نۇرغۇن نامدارلار يەرگە دەپنە قىلىندى،
يەر يۈزىدە ئۇلاردىن نام-نىشان قالمىدى.
يەرگە تاپشۇرۇلغان كونا جەسەتنى
تۇپا يەم قىلدىكى، ھەتتا ئۇستىخان قالمىدى.
نۇشىرۋاننىڭ② نامى ياخشىلىق بىلەن تىرىك،
كۆپ چاغ ئۆتۈپ، دېيىلسىمۇ: نۇشىرۋان قالمىدى.
ياخشىلىق قىل، ئەي پالانى، ئۆمرۈڭنى غەنىيمەت بىلىپ،
مۇنۇ خەۋەردىن ئىلگىرىكى: پالان قالمىدى.

---

① سۇلتان مەھمۇد ئىبنى سەبۇكتېگىن — غەزنەۋىيلەرنىڭ قۇدرەتلىك سۇلالىسىگە ئاساس سالغۇچى مەشھۇر بىر پادىشا.
② نۇشىرۋان — ساسانىلار شاھى (531 — 579).

ھېكايەت (3)

ئاڭلىشىمچە، بىر شاھزادە بويى پاكار، كۆرۈمسىز بولۇپ، ئۇنىڭ ئاكا-ئۇكىلىرى ئېگىز بويلۇق، چىرايلىق ئىكەن. بىر قېتىم ئاتىسى ئۇنىڭغا بىرگىنىش ۋە پەس نەزەر بىلەن قارىغان ئىدى. ئوغۇل بۇنى پاراسەت ۋە چېچەنلىك بىلەن سېزىپ قېلىپ مۇنداق دېدى: "پاكار دانىشمەن ئۇزۇن-تۇرا ئەخمەقتىن ياخشى. قامىتى ئېگىز بولسىلا قەدرى-قىممىتى ئۈستۈن بولۇۋەرمەيدۇ. چۈنكى قوي پاكىز، پىل پاسكىنا."

يەر يۈزىدە ئەڭ كىچىك تاغ تۇرسىنا① ئەمما ئۇنىڭ
ئورنى چوڭدۇر قەدرى-قىممەتتە خۇدانىڭ ئالدىدا.

* * *

ئاڭلىدىڭمۇ سېمىز ئەخمەقتە
بىر كۈنى دېدى بىر ئورۇق دانا:
"ئورۇق بولسىمۇ ئەرەبنىڭ ئېتى،
سېمىز ئېشەكتىن بەرىبىر ئەلا."

ئاتىسى كۈلۈپ كەتتى، دۆلەت ئەرباپلىرىغا بۇ سۆز ماقۇل كەلدى، ئەمما ئاكا-ئۇكىلىرى قاتتىق رەنجىدى.

---

① تۇرسىنا — يەھۇدىلار بىلەن مۇسۇلمانلار قەدىمدىن مۇقەددەس بىلىدىغان بىر تاغ.

كىشى بىرەر سۆز دېمىگەن بولسا،
كەمچىلىك، خىسلىتى بولۇر پىنھان.
چىپار تەرىسىنى جۇۋا دېمىگىن،
بولمىسۇن يولۋاس ئۇخلاپ ياتقان.

ئاڭلىشىمچە، شۇ ئارىدا كۈچلۈك بىر دۈشمەن پادىشاغا قارشى ھۇجۇم قىلىپ كەلگەن. ئىككى تەرەپنىڭ لەشكەرلىرى يۈزمۇ-يۈز سەپ تارتقاندا، جەڭ مەيدانىغا بىرىنچى بولۇپ ئات چاپتۇرۇپ كەلگەن كىشى ئاشۇ يىگىت بولۇپ، ئۇ:

مەن ئەمەسمەن ئۇ كىشى، ئارقامنى كۆرسەڭ جەڭ كۈنى،
شۇ كىشى مەنكى، كۆرەرسەن بېشى قان تۇپراق ئارا.
جەڭگە كىرسە ھەر كىشى قانى بىلەن ئوينار پەقەت،
كىمكى قاچسا جەڭ كۈنى لەشكەرگە بولغاي چوڭ بالا.

دېدى-دە، ئۆزىنى دۈشمەن قوشۇنىغا ئېتىپ، پەھلىۋانلىرىدىن بىرقانچىسىنى ئۆلتۈرۈۋەتتى. ئاتىسىنىڭ ئالدىغا قايتىپ كەلگەندە يەر ئۆپۈپ مۇنداق دېدى:

ئەي كىشى، كۆرۈندۈم بىچارە ساڭا،
گەۋدىلىكنى سەن ئەمدى چوڭ بىلمە،
كارغا كەلگەي ئورۇق ئات جەڭدە،
سەمىرىتكەن كالىدىن كەلمەس ھېچنېمە.

ئېتىشلارغا قارىغاندا، دۈشمەننىڭ ئەسكىرى بىقىياس كۆپ بولۇپ، بۇلار ئاز ئىدى. شۇڭا بىر توپ ئەسكەر قېچىشقا يۈز تۇتقان. بۇ چاغدا شاھزادە نەرە تارتىپ: "ئەي باتۇرلار، غەيرەت قىلىڭلار ياكى ئاياللارنىڭ كىيىمىنى كىيىۋېلىڭلار!" دېگەن.

ئۇنىڭ سۆزى بىلەن ئاتلىقلارنىڭ غەيرىتى جۇش ئۇرۇپ، ھەممە بىرلىكتە ھۇجۇمغا ئۆتكەن. ئاڭلىشىمچە، ئۇلار شۇ كۈنىلا دۈشمەن ئۈستىدىن غەلىبە قازانغان. پادىشا ئوغلىنىڭ يۈز-كۆزىدىن سۆيۈپ قۇچاقلىغان ۋە ئۇنىڭغا كۈندىن-كۈنگە مېھرىۋانلىق بىلەن قارىغان. ئاخىردا ئۇنى ئۆزىنىڭ تەختى ۋارىسى قىلىپ جاكالىغان.

ئاكا-ئۇكىلىرى ھەسەت قىلىشىپ، ئۇنىڭ تائامىغا زەھەر سالغان. بۇ ئىشنى سىڭلىسى ھوجرىسىدا تۇرۇپ كۆرۈپ قېلىپ، دېرىزىسىنى چەككەن. يىگىت چۈشىنىپ، تائامدىن قولىنى تارتقان ۋە مۇنداق دېگەن: "ئىش بىلەرمەنلەر ئۆلسۇن، قولىدىن ئىش كەلمەيدىغانلار ئۇلارنىڭ ئورنىنى باسسۇن!" دېيىش ھەرگىز مۇمكىن ئەمەس.

ھۇقۇش سايىسىگە كەلمىگەي ئادەم،
ھۇما قۇش① جاھاندىن يوقالغاندا ھەم.

ئاتىسى بۇ ئەھۋالدىن ۋاقىپ بولغاندىن كېيىن، ئاكا-ئۇكىلىرىنى چاقىرتىپ، تېگىشلىك ئەدىۋىنى بەرگەن. شۇندىن كېيىن ھەرقاي-

---

① ھۇما — خەلق ئىچىدە بەخت قۇشى دەپ ئاتىلىدىغان بىر قۇشنىڭ ئىسمى. رىۋايەت بويىچە ھۇمانىڭ سايىسى بېشىغا چۈشكەن ئادەم پادىشا بولارمىش.

سىغا مەملىكەتنىڭ چېتىدىن بىردىن ۋىلايەتنى ئاجرىتىپ بەرگەن، شۇنىڭ بىلەن پىتنە-پاسات پەسىيىپ، جېدەل-ماجىرا بېسىقىقان، چۈنكى "ئون دەرۋىش بىر پالاستا ئۇخلايدۇ، ئىككى پادىشا بىر مەملىكەتكە سىغمايدۇ."

مەرت كىشى يېرىم ناننى ئۆزى يېسە،
يېرىمىنى ئامراقىغا بەخش ئېتەر.
بىر ئىقلىمغا ئىگە بولسا بىر پادىشا،
يەنە بىرنى قولغا ئالسام دەر.

ھېكايەت (4)

بىر توپ ئەرەب قاراقچىلىرى تاغ بېشىدا ماكان تۇتۇپ، كارۋانلارنىڭ يولىنى توساتتى. ئەتراپتىكى شەھەرلەرنىڭ ئاھالىسى ئۇلارنىڭ بۇلاڭچىلىقىدىن ۋەھىمىگە چۈشكەن، سۇلتان لەشكەرلىرى بولسا يېڭىلىپ قالغان ئىدى. چۈنكى قاراقچىلار تاغ چوققىسىدا قېيىن يوللارنى قولغا كىرگۈزۈۋېلىپ، ئۇ يەرلەرنى ئۆزىگە پاناجاي قىلىۋالغان ئىدى. شۇ ئەتراپتىكى ئۆلكىلەرنىڭ ئەمىرلىرى ئۇلارنىڭ زىيادكەشلىكىنى يوقىتىش ئۈچۈن مەسلىھەت قىلىشتى، چۈنكى بۇ گۇرۇھ شۇ تەرىقە كېتىۋەرىدىغان بولسا، ئۇلارغا تاقابىل تۇرۇش مۇمكىن بولماي قالاتتى.

يېگىمدىن يېلتىز ئارتسا ياش كۆچەت،
يۇلالايدۇ يەردىن بىر ئادەم پەقەت.

ئۇزاق يىل نەزەردىن ئۇ قالماي بىلەن،
يۇلالمايسەن ھەتتا تۆمۈر چاق بىلەن.
ئاساندۇر بۇلاقنى كۆمۈش بەل① بىلەن،
ئۇلغايسا ئۆتەلمەس كىشى پىل بىلەن.

گەپ شۇنىڭغا توختالدىكى، بىر ئادەمنى چارلاشقا ئەۋەتىپ، ئەپلىك پۇرسەت كۈتمەكچى بولۇشتى.

بىر كۈنى قاراقچىلار خەلقنى بۇلاشقا كېتىپ، ئۇۋىسى خالى قالغان چاغدا، بىرقانچە ئىش كۆرگەن، جەڭ تەجرىبىسىگە ئىگە يىگىتلەر ئەۋەتىلدى. ئۇلار تاغنىڭ بىر ئۆڭكۈرىگە موكۇپ تۇرۇشتى. كەچ كىرگەندە قاراقچىلار بۇلاڭچىلىقنى تۈگىتىپ، بۇلىغان نەرسىلىرىنى كۆتىرىشىپ قايتىپ كەلدى، قورال-ياراقلىرىنى يېشىپ تاشلاپ، ئولجىلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇشتى، بۇلارغا ھۇجۇم قىلغان دەسلەپكى دۈشمەن ئۇيقۇ بولدى. بىرىنچى جىسمى ۋاقتى ئۆتكەندە،

قۇياش گەردىشى زۇلمەتكە چۆككەندە،
يۇنۇس ② گويا بېلىق ئاغزىغا موككەندە.

باتۇر يىگىتلەر پىستىرمىدىن چاچراپ چىقىشتى-دە، قاراقچىلارنىڭ قولىنى بىر-بىرلەپ ئارقىسىغا باغلاپ، بامدات ۋاقتىدا پادىشانىڭ

---

① بەل — كۈرجەك مەنىسىدە.

② يۇنۇس — يۇنۇس پەيغەمبەر. رىۋايەتتە ئېيتىلىشىچە، يۇنۇس پەيغەمبەر بېلىقنىڭ قارنىغا كىرىپ قىرىق كۈندىن كېيىن سالامەت چىققان.

ھوزۇرىغا ئېلىپ كېلىشتى، پادىشا ھەممىسىنى ئولتۇرۇشقا بۇيرۇق قىلدى. شۇ ئارىدا ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بىر ياش كۆزگە چېلىقىپ قالدى. ئۇنىڭ ياشلىق كۆچىتىنىڭ مېۋىسى ئەمدىلا يېتىلگەن، جامال گۈلىستانىنىڭ مايسىلىرى يېڭىلا كۆكىرىشكە باشلىغان ئىدى. شاپائەت ۋەزىرلەردىن بىرى پادىشا تەختىنىڭ بوسۇغىسىنى ئۆپۈپ، يۈزىنى يەرگە قويدى-دە، دېدى: "بۇ بالا تېخى ھايات بېغىدىن بىرەر مېۋىنى تېتىپ كۆرمىگەن ۋە ياشلىق باھارىدىن بەھرىمەن بولمىغان. شۇڭا پادىشاھىمىزنىڭ سېخىيلىقى ۋە ئالىجاناپلىقىدىن ئۈمىدىم شۇكى، ئۇنىڭ خۇنىدىن ئۆتۈپ، مەن بەندىسىگە بىر ئۇۋەتسە ئىكەن."

پادىشا بۇ سۆزدىن بويىنىنى تولغىدى، بۇ پىكىر ئۇنىڭ يۈكسەك رەيىگە مۇۋاپىق كەلمىگەچ، مۇنداق دېدى:

ياخشىلارنىڭ نۇرى يوقماس زاتى پەسكە ھېچقاچان،
تەربىيە نائەھلىگە گۈمبەزدىكى ياڭاقسىمان.

ئۇلارنىڭ ناپاك نەسلىنى قىرقىپ تاشلاپ، ئۇرۇق-ئەۋلادىنىڭ يىلتىزىنى قومۇرۇۋېتىش ياخشىراق، چۈنكى ئوتنى ئۆچۈرۈپ، چوغىنى قالدۇرۇپ قويۇش، يىلاننى ئۆلتۈرۈپ، تۇخۇمىنى ساقلاپ قېلىش ئاقىللارنىڭ ئىشى ئەمەس.

ئابىھايات توكسىمۇ ئاسماندىن بۇلۇت،
تال-سۆگەتتىن مېۋە يېيەلمەيسەن.
پەسكەشكە ۋاقتىڭنى زايا قىلمىغىن،
بورا قومۇشىدىن شېكەر ئالالمايسەن."

ۋەزىر بۇ سۆزنى ئاڭلاپ، خالار-خالىماس ماقۇل كۆرگەن بولدى ۋە پادىشانىڭ گۈزەل پىكرىگە ئاپىرىن ئوقۇپ، مۇنداق دېدى: "پادىشاھىمىزنىڭ ئىلتىپات قىلىپ ئېيتقىنى چىن ھەقىقەت، ئەگەر بۇ بالا ئاشۇ يامان ئادەملەرنىڭ ئۇلپەتچىلىكىدە ئۆسكەن بولسا، ئۇلارنىڭ خۇيىنى ئۆزلەشتۈرۈۋالغان بولاتتى. ئەمما مەن قۇلىڭىز ئۈمىتۋارمەنكى، ئۇ ياخشىلارنىڭ ئارىسىدا تەربىيە كۆرسە، ئاقىللارنىڭ خۇلقىنى ئۆزلەشتۈرىدۇ. چۈنكى ئۇ تېخى كىچىك بالا. بۇ گۇرۇھنىڭ بۇلاڭچىلىق، تويلاڭچىلىق ئادەتلىرى ئۇنىڭغا ئانچە سىڭگىنى يوق. ھەدىستە مۇنداق دېيىلگەن:

'ھەر بىر بوۋاق تۇغۇلغان چېغىدا ئىسلام بىلەن تۇغۇلىدۇ، كېيىن ئۇنىڭ ئاتا-ئانىسى ئۇنى يەھۇدى قىلىپ چىقىدۇ، يا خىرىستىيان قىلىپ چىقىدۇ، يا مەجۇسى① قىلىپ چىقىدۇ'

يامانغا يار بولغاچ لۇتنىڭ② جورىسى،
بولدى پەيغەمبەرلىك خاندان ۋەيران.
ئەسهاب كەھفنىڭ③ ئىتى نەچچە كۈن
ياخشىلارغا ئەگەشكەچ بولغانتى ئىنسان."

بۇ سۆزنى ئېيتقاندا، پادىشانىڭ يېقىن كىشىلىرىدىن بىر بولىگى

① مەجۇسى — ئوتپەرەس يەنى ئوتقا چوقۇنغۇچى.

② لۇت — پەيغەمبەرلەرنىڭ بىرى. رىۋايەتتە ئېيتىلىشىچە، لۇتنىڭ خوتۇنى يامان ئادەملەرگە يار بولغاچقا ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىك ئائىلىسى ۋەيران بولغان.

③ ئەسهاب كەھف — "غار كىشىلىرى" دېگەن مەنىدە بولۇپ، قۇرئاندا زىكرى قىلىنغان.

ئۇنىڭ شاپائىتىگە يار-يۆلەكتە بولۇشتى. پادىشا ئۇنىڭ خۇيىدىن ئۆتتى-دە: "بوپتۇ، گەرچە بۇ ئىشنى مەسلىھەت كۆرمىسەممۇ كەچۈرۈم قىلدىم!" دېدى.

بىلەمسەن، رۇستەمگە زال① نېمە دېگەن؟
بولمايدۇ كىچىك دەپ قارالسا دۈشمەن.
كۆپ كۆردۇق، ئەسلىدە بۇلاق سۈيى ئاز،
تولغايسا تۆگىنى ئالار بۇك بىلەن.

گەپنىڭ قىسقىسى، ۋەزىر بالىنى تۈرلۈك ئازۇ-نېمەتلەرگە كۆمۈۋەتتى، ئۇنىڭ تەربىيىسىگە ئۇستاز-ئەدىپلەرنى تەيىنلەپ، سۆز سۆزلەش ۋە گەپ قايتۇرۇش سەنئىتىنى ۋە پادىشاغا خىزمەت قىلىشنىڭ ئاساسىي قائىدىلىرىنى ئۆگەتتى. ئەمەلدارلارنىڭ نەزىرىدە بۇ ئىش ناھايىتى ماقۇل كۆرۈندى. بىر قېتىم ۋەزىر پادىشانىڭ ئالدىدا ئۇ بالىنىڭ سۈپەتلىرى توغرىلىق سۆز ئېچىپ، ئاقىللارنىڭ تەربىيىسى ئۇنىڭغا تەسىر قىلغانلىقىنى، بۇرۇنقى نادانلىقى ئۇنىڭ تەبىئىتىدىن كۆتۈرۈلۈپ كەتكەنلىكىنى ئېيتتى. پادىشا كۈلۈپ قويدى-دە، دېدى:

"ئاقىۋەت بۆرە كۈچۈكى بۆرە بولۇر،
گەرچە ئۇ ئادەم ئىچرە ئۆسە بولۇر."

① رۇستەم بىلەن زال — فىردەۋسىنىڭ «شاھنامە» سىدىكى شەخسلەر.

ئارىدىن بىر-ئىككى يىل ئۆتكەندە، ئاشۇ مەھەللىنىڭ بىر توپ ئوغرىلىرى ئۇنىڭ بىلەن ئالاقە باغلاپ، ئۇلپەتچىلىك ئورناتتى. شۇنىڭ بىلەن پۇرسەت تېپىپ، ۋەزىرنى ھەم ئۇنىڭ ئىككى ئوغلىنى ئۆلتۈرۈپ، ئۇنىڭ ھەددى-ھېسابسىز مال-مۈلكىنى بۇلاپ كەتتى ۋە قاراقچىلارنىڭ غارى ئىچىدە ئاتىسىنىڭ ئورنىدا ئولتۇردى. دېمەك، ئاسىي بولۇپ كەتتى. پادىشا ھەيرەت بارمىقىنى چىشلەپ، دېدى:

"ئەسكى تۆمۈردىن ياسالامدۇ كىشى ئۆتكۈر قىلىچ،
رەزىل ئادەم تەربىيىدە، ئەي ھەكىم، بولماس ئىنسان.
گەرچە يامغۇر ياخشىلىقتا ھەممىگە ئوخشاش، بىراق
باغدا لالە ئۆسىدۇ، شورلۇقتا يالىڭاق ھەرقاچان.

* * *

شورلۇقتا ھېچقاچان سۈنبۈل ئۈسمەيدۇ،
ئۇرۇقنى، ئەمگەكنى قىلمىغىن زايا.
يامان ئادەملەرگە ياخشىلىق قىلىش،
ياخشىغا يامانلىق قىلغانلىق گويا."

ھېكايەت (5)

ئوغلۇمىشنىڭ① سارىيىدا بىر ھەربىي باشلىقنىڭ ئوغلىنى كۆرگەن

① ئوغلۇمىش — ئازەربەيجان قەبىلىلىرىدىن بىر پادىشانىڭ ئىسمى (1237 — 1250). ھەمەدان ۋىلايىتىنى سورىغان.

ئىدىم، ئۇنىڭ ئەقىل-ئىدرىكى ۋە پەم-پاراسىتى تەئرىپ-تەۋسىپ-
تىن ئۈستۈن تۇراتتى. بالىلىق چېغىدىنلا پېشانىسىدە ئۇلۇغلۇقنىڭ
ئالامەتلىرى نامايەن ئىدى.

ئەقىل-ھوش ئاسمىنى بېشىدا پارلاپ،
ئۇلۇغلۇق يۇلتۇزى تۇراتتى چاقناپ.

قىسقىسى، يىگىت سۇلتانغا يېقىپ قالدى، چۈنكى ئۇ تاشقى
كۆرۈنۈشتە خوپ كېلىشكەن، مەنىۋى دۇنياسى كامالەتكە ئېرىشكەن
ئىدى. دانالار ئېيتقانكى، "بايلىق—مالدا ئەمەس، ھۈنەر-قابىلى-
يەتتە: ئۇلۇغلۇق—ياشتا ئەمەس، باشتا". ئەگتۈشلىرى ئۇنى كۆرەل-
مەي، خائىن دەپ قارا چاپلاپ، ئۆلتۈرگۈزۈشكە تىرىشىپ باققان
بولسىمۇ، پايدىسى بولمىدى.

دۈشمەنگە نېمە چارە، دوست ساڭا بولسا ئىناق؟

پادىشا سورىدى: "بۇ كىشىلەرنىڭ سېنى مۇنچىلىك يامان كۆرۈشى-
دىكى سەۋەپ نېمە؟" يىگىت جاۋاپ بەردى: "ئەي پادىشاھىم، مۇلا-
كىڭىز ئەبەدى بولسۇن! مەن دۆلىتىڭىزنىڭ سايىسىدا ھەممىنى رازى
قىلىپ كەلدىم، پەقەت ھەسەتخورلار رازى بولۇشمىدى. ئۇلار
مېنىڭ پاراۋانلىغىم ئاخىرلاشمىغىچە رازى بولۇشمايدۇ، ئىقبال دۆلى-
تىڭىز ئەبەدى بولسۇن!"

قادىرمەنكى، بەرمەيمەن ھېچكىمگىمۇ مەن ئازار،

ھەسەتخورنى نېمە قىلاي، ئۆز ئۆزىنى رەنجىتسە؟
ئۆلۈپ قۇتۇل، ئەي ھەسەتچى، بۇ بىر شۇنداق كېسەلكى،
ئازاۋىدىن قۇتۇلغايسەن پەقەت ئەجەل يېتىشسە.

* * *

شور پېشانە تەشنالىقتا قىلار ئارزۇ:
بەختلىكلەر دۆلىتىگە يەتسە دەپ زاۋال.
شەپەرەڭنىڭ كۈندۈز كۈنى كۆزى كورمىسە،
نېمە گۇنا، نۇرلۇق ئاپتاپ كورسەتسە جامال؟
راست گەپ شۇكى، مۇنداق كوزدىن مىڭى كور بولسۇن،
قۇياش نۇرى زۇلمەتكە بولمىسۇن پايىمال!

ھېكايەت (6)

ھېكايە قىلىنىشىچە، ئىران پادىشالىرىدىن بىرى پۇقرانىڭ مال-
مۈلكىگە زورلۇق قولىنى سوزۇپ، شۇنداق جەۋرى-زۇلۇم قىلىشقا
باشلىغانكى، خەلق ئۇنىڭ زۇلمى دەستىدىن جاھانغا تارىلىپ كەتكەن
ۋە جەۋرىنىڭ ئېغىرلىغىدىن يات يۇرتقا كېتىشكە مەجبۇر بولغان.
شۇنىڭ بىلەن پۇقرالىرى ئازىيىپ، مەملىكەتنىڭ مەھسۇلاتى تۆۋەن-
لىشىشكە باشلىغان، غەزنە قۇرۇقدىلىپ قالغان، دۈشمەنلىرى ئۈس-
تۈنلۈك قازانغان.

كىم ئېغىر كۈنلەردە تىلىسە مەدەت،
ئېيت ئاڭا، ئېچ كۈندە قىلسۇن ياخشىلىق.

هالقىلىق قۇل[1] قاچار ئەركىلەتمىسەڭ،
لۈتۈپ قىل،[2] سىڭانە بولۇر هالقىلىق.

بىر كۈنى بۇ پادىشانىڭ مەجلىسىدە «شاھنامە»[3] كىتاۋىدىن زەھھاك[4] مەملىكىتىنىڭ زاۋال تېپىشى ۋە پەرىدۇننىڭ دەۋر سۈرۈشى توغرىسىدىكى قىسسە ئوقۇلغان ئىدى. ۋەزىر پادىشادىن سوراپ قالدى: "بىلىشكە بولۇرمۇ؟ پەرىدۇندا نە غەزنە، نە مال-مۈلۈك، نە مۇلازىم ئەسكەر يوق ئىدى. قانداق قىلىپ مەملىكەت ئۇنىڭغا قارار تېپىپ قالدى؟"

پادىشا جاۋاپ بەردى: "سەنمۇ ئاڭلىغان، خەلق ئۇنىڭ ئەتراپىغا تولىمۇ سادافەتلىك بىلەن ئۇيۇشقان ۋە قوللاپ قۇۋۋەتلىگەن. شۇڭا ئۇ پادىشالىقنى تاپقان."

ۋەزىر دېدى: "ئەي پادىشاھىم، خەلقنىڭ توپلىنىشى پادىشالىق قىلىشنىڭ مەنبەسى بولسا، سەن نىمىشقا خەلقنى هەر تەرەپكە قاچۇرۇۋېتىسەن؟ پادىشالىق قىلىش خىيالىڭدا يوقمۇ-يا؟"

هامان جان بىلەن ئاسرا لەشكەرنى سەن،
سورار يۇرتنى سۇلتان قوشۇنلار بىلەن.

---

[1] هالقىلىق قۇل — قەدىمقى چاغلاردا قۇللارنىڭ قۇلىغىغا هالقا سېلىناتتى.

[2] لۈتۈپ قىل — ياخشىلىق قىل دېگەن مەنىدە.

[3] «شاھنامە» — فىردەۋسىنىڭ «شاھنامە»سى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

[4] زەھھاك — بىر زالىم پادىشانىڭ ئىسمى.

پادىشا دېدى: "قوشۇن بىلەن خەلقنى ئۇيۇشتۇرۇشنىڭ ئامىلى نىمە؟"

ۋەزىر جاۋاپ بەردى: "پادىشا كەڭ قورساق-ئالىيجاناپ بولۇشى لازىم، شۇنداق بولغاندىلا خەلق ئۇنىڭ ئەتراپىغا ئۇيۇشىدۇ هەمدە ئادالەتمۇ كېرەك. چۈنكى كىشىلەر ئۇنىڭ دۆلىتى سايىسىدا خاتىرجەم هايات كەچۈرەلەيدىغان بولىدۇ. سەندە بولسا بۇلارنىڭ هەر ئىككىلىسى يوق!"

ئەزگۈچى زالىم بولمىسۇن سۇلتان،
بورىدىن چىقماس هەرگىزمۇ چوپان.
پادىشا سالسا زۇلۇمغا ئاساس،
دولەتنىڭ ئۇلىنى كولىغان ئوخشاش.

دانا ۋەزىرنىڭ نەسىھىتى پادىشانىڭ دىتىغا توغرا كەلمىدى. بۇ سۆزگە تەتۈر قاراپ، ۋەزىرنى زىندانغا يوللىدى. ئارىدىن كۆپ ۋاقىت ئۆتمەي، پادىشانىڭ بىر نەۋرە تۇغقانلىرى توپىلاڭ كۆتۈرۈپ، لەشكەرلىرىنى جەڭگە تەييارلىدى ۋە ئاتىسىنىڭ مۈلكى-دۆلىتىنى قايتۇرۇۋالماقچى بولۇشتى. پادىشانىڭ زۇلمىدىن بىزار بولۇپ، هەر تەرەپكە تارىلىپ كەتكەن كىشىلەر توپىلاڭ كۆتەرگەنلەرگە قوشۇلۇپ، ئۇلارنى كۈچلەندۈردى، شۇنداق قىلىپ، هاكىمىيەت پادىشانىڭ قولىدىن كېتىپ، كېيىنكىلەرگە قارار تاپتى.

پادىشا پۇقرالىرىغا زۇلمىنى كۆرسە راۋا،
ئايلىنىپ دۈشمەنگە دوستى جەڭ كۈنى بولغاي بالا.

بول ئىناق پۇقرا بىلەن، دۈشمەن جېكىدىن بول ئەمىن،
بولسا ئادىل پادىشا، پۇقرالىرى لەشكەر ئاڭا.

ھىكايەت (7)

بىر پادىشا بىر ئەجەم غۇلام[1] بىلەن كېمىگە چۈشكەن ئىدى. غۇلام دېڭىزنى ھەرگىز كۆرمىگەن ۋە كېمە ئازاۋىنى باشتىن كەچۈرمىگەن ئىدى، شۇڭا يىغى-زارى قىلىشقا باشلىدى. ئۇنىڭ پۈتۈن ئەزايىنى تىترەك باستى. ھەرقانچە بەزلىسىمۇ ئۇ تىنجىمىدى. ئۇنىڭ بىئەپسىدىن پادىشانىڭ كەيپى بۇزۇلدى، ئەمما ئۇ غۇلامغا ھېچ چارە قىلالمىدى. بۇ كېمىدە بىر دانىشمەن بار ئىدى، ئۇ كىشى پادىشاغا دېدى: "ئەگەر بۇيرۇق بەرسىڭىز، مەن ئۇنى بىر ئىلاج قىلىپ تىنجىتالايتتىم".

پادىشا دېدى: "شۇنداق قىلسىڭىز تولىمۇ ياخشى، ئالىجاناپ ئىش بولاتتى!"

دانىشمەن غۇلامنى دېڭىزغا تاشلاشقا بۇيرۇدى. بالا نەچچە قېتىم سۇغا چۆككەندىن كېيىن، كىشىلەر ئۇنى چېچىدىن تۇتۇپ كېمە تەرەپكە تارتتى، ئۇ ئىككى قولى بىلەن كېمىنىڭ ياغىچىغا ئېسىلىپ، ئۈستىگە تىرمىشىپ چىقتى-دە، بىر بۇلۇڭدا ئولتۇرۇپ شۈك بولۇپ قالدى. پادىشا ئەجەپلەندى: "بۇنىڭ ھېكمىتى نېمە؟" دانىشمەن دېدى: "بۇ بالا ئىلگىرى سۇدا غەرق بولۇشنىڭ قورقۇنچىسىنى باشتىن كەچۈرمىگەچكە، كېمىنىڭ تىنچ ئىكەنلىكىنىڭ قەدرىنى بىلمىگەن.

① غۇلام — ياش خىزمەتكار، ياكى قۇل بالا؛ ئەجەم — پارس ياكى تۈركى خەلق.

چۈنكى كىشى بېشىغا ئېغىر كۈن چۈشكەندىلا تىنچ-ئامانلىقنىڭ قەدرىنى بىلىدۇ."

ئەي توق كىشى، ئارپا نېنى ساڭا ياقماس،
ماڭا مەشۇقتۇر ساڭا كۆرۈنگەن سەت.
جەننەتنىڭ ھورلىرىگە دوزاخ بولۇر ئەئراف،[1]
ئەئرافنى دوزىخىلار سانايدۇ جەننەت.

* * *

پەرقى باركى، بىراۋنىڭ قېشىدا بولسا يار،
يەنە بىرى ئىشىككە قاراپ يارغا ئىنتىزار.

ھىكايەت (8)

ھۆرمۇزدىن[2] سوراپتى: "ئاتاڭنىڭ ۋەزىرلىرىدە نېمە خاتالىق كۆردۈڭ؟ ئەجەب ئۇلارنى قاماققا بۇيرۇدۇڭغۇ؟" ئۇ جاۋاب بەردى: "بىرەر خاتالىق سەزگىنىم يوق، لېكىن قارىسام، ئۇلار مېنى كۆرگەندە ئىنتايىن قورقۇشۇۋاتىدۇ، ماڭا تازا ئىشەنچ قىلمايۋاتىدۇ، ئۇلار ئۆزلىرى ئۈچۈن خەۋپسىرەپ، مېنى قەست قىلىپ ئۆلتۈرۈۋەتمىسۇن، دەپ قورقتۇم. شۇڭا دانىشمەنلەرنىڭ سۆزى بويىچە ئىش قىلدىم، ئۇلار مۇنداق دېگەن:

① ئەئراف — جەننەت بىلەن دوزاخ ئارىسىدىكى جاي.

② ھۆرمۇز (578 — 590) — ساسانىلار سۇلالىسىدىن بولغان بىر ئىران شاھىنىڭ ئىسمى. نۇشىرۋاننىڭ ئوغلى.

بىراۋ سەندىن قورقسا، قورق ئۇندىن، ھەكىم،
يىقىتالىغىنى جەڭدە ئۇنىڭ بۇزسىنى.
بۇنى كورمىدىڭمۇ ئامالسىز مۈشۈك
ئويار چاڭگىلىدا يولۋاس كوزىنى.
يىلان مالچىنى نەق ئاياغىدىن چاقار،
ئېزەر دەپ قورقۇپ، تاش بىلەن ئۆزىنى.»

ھېكايەت (9)

ئەرەپ پادىشالىرىدىن بىرى قېرىلىقتىن ئاغرىپ قېلىپ، ھاياتىدىن ئۈمىد ئۈزگەن ئىدى. ئىشىكتىن بىر ئاتلىق ئەسكەر كىرىپ كەلدى-دە، خۇش خەۋەر يەتكۈزدى: «پادىشاھىمىزنىڭ دولىتى سايىسىدا پالان قەلئەنى ئالدۇق، دۈشمەنلەر ئەسىرگە چۈشتى، ئۇ تەرەپنىڭ ئەسكەر ۋە پۇقرالىرى تامامەن سىزنىڭ بۇيرۇغىڭىزغا قارايدىغان بولدى!»

پادىشا سوغاق بىر ئۇھ تارتتى-دە، دېدى: «بۇ خۇش خەۋەر ماڭا ئەمەس، بەلكى مېنىڭ دۈشمەنلىرىمگە، يەنى مەملىكەتنىڭ ۋارىسلىرىغا!»

ئەزىز ئۆمرۈم ئۆتتى، دەرىغ، ئاشۇ ئۈمىدتە،
دىلدا كۈتتۈم: ئارزۇيۇم كېلەر دەپ قاچان.
كۈتكەن ئۈمىد كەلدى، لېكىن پايدىسى نىمە؟
ئۈمىد يوقكى، ئۆتكەن ئۆمۈر قايتماس ھېچقاچان.

* * *

چالدى سەپەر دۈمبىقىنى ئەجەلنىڭ قولى،
ئەي كوزلىرىم ۋىدالىشىڭ بېشىم بىلەن سىز.
ئەي ئالقىنىم، بىلەكلىرىم، بېغىش، جەينىكىم،
خوشلىشىڭلار، بىر بىرىڭلار بىلەن ھەممىڭىز.
ھۇجۇم قىلىپ كەلدى ماڭا ئەشەددى دۈشمەن،
ئەي دوستلىرىم، كاشكى مېنى يوقلاپ كەلسىڭىز.
ئۆتتى مېنىڭ روزگارىم نادانلىق بىلەن،
مەن قىلمىدىم، ئەمدى سىزلەر ئەزەر ئەيلىڭىز!

ھېكايەت (10)

بىر يىلى دەمەشق جامەسىدە يەھيا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋرىسى بېشىدا ئىبادەتتە ئولتۇرغان ئىدىم. ئادالەتسىزلىك بىلەن نامى چىققان بىر ئەرەپ پادىشاسى كۆتۈلمىگەندە بۇ يەرگە زىيارەتكە كېلىپ قالدى. ناماز ئوقۇدى ۋە دۇئا قىلىپ ھاجىتىنى تىلىدى.

كەمبەغەل-باي ھەممە ئادەم ئۇشبۇ يەرگە قول بولۇر،
قانچە باي بولسا كىشى مۇھتاجلىقمۇ مول بولۇر.

ئاندىن ئۇ ماڭا قاراپ دېدى: «ماڭا دەرۋىشلەرگە خاس ھىممەت بىلەن ۋە ئۇلارنىڭ سەمىمى مۇئامىلىسى بويىچە بىر دۇئا قىلىپ قويسىڭىزچۇ، چۈنكى كۈچلۈك بىر دۈشمەندىن ئەندىشە قىلىۋاتىمەن!»

مەن دېدىم: «ئاجىز پۇقرالارغا رەھىم-شەپقەت قىل، كۈچلۈك دۈشمەن سېنى ھېچنىمە قىلالمايدۇ!»

كۆچلۈك بىلەك، قۇدرەتلىك قول سەندە بولسا،
مىسكىن، ئاجىز پەنجىسىنى يەنجىش خاتا.
باغرى تاشنىڭ يىقىلغانغا پەرۋاسى يوق،
ئۇ يىقىلسا ياردەم بەرمەس ھېچكىم ئاڭا!
يامانلىقنى تېرىپ كۈتسەڭ ياخشىلىقنى،
باغلىنارسەن قۇرۇق ئۈمىت، خام خىيالغا.
قولغىڭدىن ئال ياختىنى، خەلقنى تىڭشا،
تىڭشىمساڭ، بىركۈن كېلىپ بېرەر جازا.

*　*　*

پۈتۈن ئادىمزات تۇتاشقان ئەزا،
ئۇلار بىر جەۋھەردىن يارالغان يانا.
بىر ئەزاغا يەتكۈزسە دەرت روزگار،
تۇگەر باشقا ئەزادا سەۋرۇ-قارار.
ئەگەر باشقىلار چەكسە دەرت، سەن بىغەم،
ئاتاشقا بولۇرمۇ سېنى بىر ئادەم؟

ھىكايەت (11)

دۆلەتلىك بىر دەرۋىش باغداتتا پەيدا بولۇپ قالدى. دۇئاسى ئىجاۋەتلىك بىر دەرۋىش باغداتتا پەيدا بولۇپ قالدى.

① ھوججاج يۇسۇپ—خەلىپە ئابدۇلمۇلۇك ئىبنى مەرۋاننىڭ مۇئاۋىنى بولغان بىر لەشكەر باشلىقى، زالىم.

دەرۋىش دېدى: "خۇدايا، ئۇنىڭ جېنىنى ئالغىن!"
ھوججاج چۆچۈپ سورىدى: "خۇدا ھەققى، بۇ قانداق دۇئا؟"
دەرۋىش دېدى: "بۇ سەن ئۈچۈن ۋە بارلىق مۇسۇلمانلار ئۈچۈن ياخشى دۇئا!"

ئەي زالىم، يېتەر خەلققە ئازارىڭ،
قاچانغىچە قايىنار بۇ بازارىڭ؟
سەلتەنەت سۈرمەك نە كېرەك ساڭا؟
خەلقنى ئەزگەندىن ئۆلگىنىڭ ئەلا!

ھىكايەت (12)

بىر ئادالەتسىز پادىشا تەقۋادار كىشىدىن سورىدى: "خۇداغا قايسى ئىبادەتنى قىلغان ياخشى؟"

تەقۋادار جاۋاپ بەردى: "ساڭا چۈشكىچە ئۇخلاش ھەممە ئىبادەتتىن ياخشى، چۈنكى شۇ گىچىلىك خەلق سېنىڭ ئازارىڭدىن قۇتۇلۇپ قالىدۇ!"

چۈشكىچە ئۇخلىغان زالىمنى كۆرۈپ،
دېدىمكى، بۇ پىتنە ئۇيقۇسى ياخشى!
ئۇيقۇدا ياتقىنى ياخشى بولغانىنىڭ
تىرىك تۇرغىنىدىن ئۆلگىنى ياخشى.

ھېكايەت (13)

ئاڭلىشىمچە، بىر پادىشا پۈتۈن كېچىنى ئەيش-ئىشرەتتە ئۆتكۈز-گەن ۋە راسا مەس بولغان چاغدا مۇنداق دېگەن:

"بىزگە جاھان ئىچرە بۇنىڭدىن خۇشراق دەم يوق.
ياخشى-ياماندىن ئەندىشە، كىشىدىن غەم يوق."

بىر يالىڭاچ دەرۋىش تالادا سوغاقتا ياتاتتى. ئۇ مۇنداق دېدى:

"ئەي زات، ئالەمدە سەن كەبى تەلەيلىك ئادەم يوق،
خوپ دەيلى غېمىڭ يوق، بىزنىڭ غېمىمىز ھەم يوق؟"

بۇ سۆز پادىشاغا خۇش كەلدى-دە، مىڭ دىنار پۇلنى ھەميان بىلەن دەرىزىدىن كوچىغا سۇنۇپ: "ئېتىكىڭنى تۇت، ئەي دەرۋىش!" دېدى.

دەرۋىش دېدى: "ئېتەكنى نەدىن ئالاي. كىيىم-كېچىكىم بولمىسا؟"

ئۇنىڭ يوقسۇزلۇقىغا پادىشانىڭ ئىچىمۇ ئاغرىپ، بىر قۇر كىيىممۇ قوشۇپ بەردى.

دەرۋىش بۇ پۇللارنى قىسقا ۋاقىت ئىچىدە يەپ-ئىچىپ، بۇزۇپ-چېچىپ تۈگىتىۋەتتى-دە، يەنە كەلدى.

بىخەمەلەر قولىدا مال توختىمايدۇ،
ئاشىق دىلىدا سەۋر، غەلۋىردە ھەم سۇ.

پادىشا ئۇنىڭغا قاراشقا چولىسى يوق بىر چاغدا، ئەھۋالنى مەلۇم قىلغان ئىدى، پادىشا غەزەپلىنىپ، بويىنىنى تولغىدى. پاراسەت ئىگىلىرى ۋە دانالار شۇ سەۋەپتىن ئېيتقانكى، پادىشالارنىڭ قەھرى-غەزىۋىدىن ساقلىنىش لازىم، چۈنكى ئۇلارنىڭ دىققەت-ئېتىۋارى كۆپىنچە دۆلەتنىڭ مۇھىم ئىشلىرى بىلەن بولۇپ، ئاۋام خەلقنىڭ غەلۋىسىنى كۆتۈرەلمەيدۇ.

ھارامدۇر شۇ ئادەمگە شاھ نېمىتى،
ئەگەر ئەپلىك پۇرسەتكە يوق دىققىتى.
ئەگەر تاپمىساڭ سۆزگە دەل پەيتنى سەن،
چۈشۈرمە ئۆزەڭنى قۇرۇق سۆز بىلەن.

پادىشا دېدى: "بۇ يۈزسىز ئىسراپخور گاداي شۇنچە كۆپ نېمەتنى شۇنچىلىك قىسقا ۋاقىت ئىچىدە بۇزۇپ-چېچىپتۇ. ئۇنى ھەيدىۋېتىڭلار، چۈنكى دۆلەت غەزىنىسىدىكى بايلىق مىسكىنلەرنىڭ ئوزۇقى، ھەرگىز شەيتان بۇرادەرلىرىنىڭ تۇئمىسى ئەمەس."

كۈندۈزى ئەخمەق بىكاردىن ياقسا كاپۇر شام-چىراق،
تېز كۆرەرسەن ئاخشىمى يوق چىرىغىدا تامچە ياغ.

نەسىھەتچى ۋەزىرلەردىن بىرى دېدى: "ئەي پادىشاھىم، شۇنى مەسلىھەت قىلىمەنكى، بۇنداق ئادەملەرگە تىرىكچىلىك يارىدىمىنى مەلۇم ۋاقىتتا يەتكۈدەكلا بېرىش كېرەك، ئۇ چاغدا ئالغان نەپىقىنى ئىسراپ قىلىۋەتمەيدۇ. ئەمما سىزنىڭ قاتتىق بولۇش، نەرسە

پەرمەسلىك توغرىسىدىكى بۇيرۇغۇڭ ھىممەت ئىگىلىرىنىڭ خۇلقى- ئادەتلىرىگە مۇناسىپ كەلمەيدۇ، بىراۋنى لۈتۈپ مەرھەممەت بىلەن ئۈمىدۋار قىلىپ قويۇپ، ئارقىدىنلا نائۈمىد قىلىش كۆڭلىنى ئاغرىتىپ قويغانلىق بولىدۇ."

ناماخورغا ئىشىكنى ئېچىشقا بولماس،
ئېچىلغاندا قاتتىق يېپىشقا بولماس.

* * *

ھېچكىم كورمىگەنكى، ھىجاز تەشناسى①
شورلۇق سۇ لېۋىدە توپلىشىپ تۇرغان.
قەيەردە بۇلاقتا بولسا شېرىن سۇ،
ئادەم، قۇش، چۈمۈلە ئولىشىپ تۇرغان.

ھېكايەت (14)

بۇرۇنقى پادىشالاردىن بىرى مەملىكەت ئىشلىرىغا سۇس قارىدى ۋە لەشكەرلىرىنى تەمىناتتا بەك قىسۋەتتى. شۇڭلاشقا كۈچلۈك دۈشمەن ھۇجۇم قىلىپ كەلگەندە ئۇلارنىڭ ھەممىسى قېچىشقا باشلىدى.

پۇلنى ئاياپ قىلسا لەشكەرگە كەم،
ئايايدۇ قولىنى قورالدىن ئۇ ھەم.

① ھىجاز تەشناسى — مەككىگە ھەج قىلغىلى بارغان ھاجىلارنىڭ يولدا ئۇسسۇز قالغانلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئاشۇ ۋاپاسىزلىق قىلغان ئەسكەرلەرنىڭ بىرى مېنىڭ دوستۇم ئىدى، ئۇنى ئەيىپلەپ شۇنداق دېدىم: "پەسكەش، ياخشىلىقنى بىلمەيدىغان، رەزىل ۋە تۇزكور ئادەم شۇكى، ئەھۋالدا ئازغىنا ئۆزگىرىش بولغاندا، بۇرۇنقى خوجايىنىدىن يۈز ئۆرۈپ، ئۇزۇن يىللىق نېمەتلىرىنىڭ ھەققىنى ئۇنتۇپ قالىدۇ."

ئۇ دېدى: "مېنى ئالجاناپلىق بىلەن كەچۈرۈشۈڭ لازىمكى، بۇ جەڭ باشلانغاندا ئېتىم ئارپىسىز قالغان ئىدى، ئىگەرى گورەدە ئىدى، سۇلتان ئۆز ئەسكەرلىرىدىن پۇلنى ئايايدىكەن، ئۇ ھالدا ئۇنىڭ ئۈچۈن جانپىدالىق بىلەن ئۇرۇش قىلىش مۇمكىن ئەمەس-تە."

مەرت جەڭچىگە پۇل تۆككىن، قىلۇر جان پىدا،
پۇل تۆكمىسەڭ، باش ئېلىپ كېتەر يات يۇرتقا.

* * *

قوسىقى توق بولسا باتۇر جەڭ قىلار غەيرەت بىلەن،
ئاچ قوساق قالغاندا جەڭچى قاچىدۇ شىددەت بىلەن.

ھېكايەت (15)

بىر ۋەزىر خىزمىتىدىن چېكىنىپ، دەرۋىشلەر سېرىغا كىرگەن ئىدى، ئۇلارنىڭ سوھبىتىنىڭ ئۈنۈمى يۇقۇپ، كۆڭلى خاتىرجەم بولۇپ قالدى. پادىشا ئۇنىڭغا قايتىدىن ئىلتىپات كۆرسىتىپ، ۋەزىرلىك خىزمىتىگە تەكلىپ قىلغان ئىدى، ئۇ قوبۇل قىلماستىن، مۇنداق دېدى: "ئەمەلدارلىق قىلىشتىن ئىستىپادا بولغىنىم ياخشى!"

هەركىم ئۆزىنى چەتتە تۇتۇپ، تاپتى پاراغەت،
ئادەم تىلىنى، ئىت چىشىنى تۇستى شۇ ساغەت.
قەغەزنى تىتىپ، سۇندۇردى قەلەمنى نىھايەت،
غەيۋەتچى قولى ھەم تىلىدىن قالدى سالامەت.

پادىشا دېدى: "بىزگە ھەر ھالدا دۆلەت ئىشلىرىنى باشقۇرۇش قولىدىن كېلىدىغان ئاقىل ۋە قابىل كىشى كېرەك!"
ۋەزىر دېدى: "ئاقىل ۋە قابىل كىشىنىڭ نىشانى شۇكى، ئۇ مۇنداق ئىشلار بىلەن شۇغۇللانمايدۇ!"

قۇشلار ئارا ھۆما قۇش تاپتى شەرەپ-ئېتىۋار،
ئۇستىخان يەپ ھەرقاچان، جانغا بەرمەگەچ ئازار.

قارا قۇلاقتىن① كىشىلەر سوراشقان ئىدى: "سەن نېمە سەۋەپتىن شىرغا يېقىنلىشىشنى ئىختىيار قىلىپ قالدىڭ؟" ئۇ جاۋاپ بەردى: "شۇ سەۋەپتىنكى، ئۇنىڭ ئوۋلىغان نەرسىلىرىنىڭ ئاشقان-تاشقىنىنى يەيمەن، ئۇنىڭ ھەيۋەتلىكى پاناسىدا دۈشمەنلەرنىڭ زىيانكەشلىكىدىن ساقلىنىپ، تىرىكچىلىك قىلىمەن!"
كىشىلەر يەنە سوراشتى: "سەن ئۇنىڭ ھىمايىسى ئاستىغا كىرىۋېلىپ، نىئمەتلىرىگە شۈكرى ئېيتىشنى ئېتىراپ قىلىدىكەنسەنتۇ، نېمىشقا ئۇنىڭ قېشىغا يېقىن بارالمايسەن؟ ئۇ سېنى يېقىن كىشىلىرىنىڭ قاتارىدا كۆرگۈزۈپ، سادىق قۇللىرىدىن ھېسابلىمامدۇ؟" قارا

① قارا قۇلاق (پارسچە سىيەگوش) — چۆل چاشقىنى.

قۇلاق دېدى: "ئۇنىڭ قەھرى-غەزىۋىدىنمۇ ئەمىن ئەمەسمەن!"

ئاتەش پەرەس ئوت ياقسىمۇ يۈز يىل،
چۈشسە ئىچىگە شۇئان بولۇر كۆل.

شۇنداق، ئەھۋالمۇ بولۇپ تۇرىدۇكى، پادىشانىڭ يېقىن كىشىلىرى ئالتۇن تاپىدۇ، بەزىدە بېشى كېتىپ قالىدۇ. شۇڭا دانىشمەنلەر ئېيتقانكى، "پادىشالارنىڭ كەيپىنىڭ ئۆزگىرىپ تۇرۇشىدىن ھەزەر قىلىش كېرەك، چۈنكى بەزىدە سالام بەرسەڭ رەنجىيدۇ، بەزىدە تىللىساڭمۇ تون كىيگۈزىدۇ."
ئاقىللار ئېيتقانكى، تولىمۇ خۇش چاقچاق بولۇش نەدىملەر① ئۈچۈن ھۈنەر-پەزىلەت بولىدۇ. دانىشمەنلەر ئۈچۈن بىر ئەيىپ!

ئۆز قەدرىڭنى بىل، ساقلا سالماقنى،
نەدىملەرگە قوي ئويۇن-چاقچاقنى.

ھېكايەت (16)

دوستلىرىمدىن بىرى تۇرمۇشنىڭ ئېغىرلىقىدىن ئەھۋال ئۇقۇپ قېشىمغا كېلىپ، مۇنداق دېدى: "كۈنلۈك كىرىمىم ئاز، بالا-چاقام كۆپ، كەمبەغەللىچىلىكنىڭ يۈكىنى كۆتۈرۈشكە تاقىتىم قالمىدى. باشقا مەملىكەتكە كېتىپ، دەيلى قانداق تىرىكچىلىك ئۆتكۈزسەم،

① نەدىملەر — ئوردا كىشىلىرى، پادىشانىڭ قېشىدىكى يېقىن كىشىلەر.

ياخشى-يامانلىغىم بىلەن ھېچكىمنىڭ كارى بولمايتتى، دېگەن پىكىر نەچچە قېتىم خىيالىمدىن كەچكەن ئىدى.

كۆپ كىشى ئاچ ياتسا خەلقلەر كىملىگىنى بىلمىگەي،
ھەم جېنى تومشۇقىدا يەتسە ھېچكىشى غەم يېمىگەي.

ئەمما دۈشمەنلەرنىڭ مەسخىرىسىدىن ئەندىشە قىلىمەن، ئۇلار ئارقامدىن تىللاپ كۈلۈشىدۇ ۋە ئائىلەم توغرىسىدا قىلىۋاتقان تىرىشچانلىقىمنى ئادىمىيەتسىزلىككە چىقىرىپ مۇنداق دېيىشىدۇ:

بۇنامەرت ئادەمگە ھەرگىز قارىما،
كۆرگۈسى كەلمەيدۇ بەخت يۈزىنى.
بالا-چاقىسىنى كۆلپەتكە قويۇپ،
تۇرمۇشتا ئويلايدۇ پەقەت ئۆزىنى.

ئۆزەڭگە مەلۇم، ھېساپ ئىلمىدىن ئانچە-مۇنچە خەۋىرىم بار، ئەگەر سېنىڭ مەرتىۋەڭ شاراپىتىدىن بىرەر ئىشقا تەيىنلىنىپ قالسام، تۇرمۇشتا خاتىرجەم بولاتتىمكى، قالغان ئۆمرۈمدە ساڭا قانچە تەشەككۈر بىلدۈرسەممۇ ئەھدىسىدىن چىقالمىغان بولاتتىم."
مەن دېدىم: "ئەي بۇرادەر، پادىشاغا خىزمەت قىلىشنىڭ ئىككى تەرىپى بار: ھەم نان ئۈمىدى، ھەم جان قورقۇنچىسى. شۇڭا ئاشۇ ئۈمىتنى دەپ قورقۇنچىغا چۈشۈپ قېلىش ئاقىللارنىڭ پىكرىگە خىلاپ."

كەلمىگەي ھېچكىم پەقىر ئىشىكىگە،
باغ-زېمىنغا باج-خىراج تولە دەپ.
ياكى تەشۋىش، غەمگە رازى بول،
يا ئۈچەيى باغرىڭنى كەتسۇن قاغا يەپ.

دوستۇم دېدى: "بۇ سۆزنى مېنىڭ ئەھۋالىمغا مۇۋاپىق ئېيتمىدىڭ ۋە ئىلتىماسىمغا جاۋاپ بەرمىدىڭ. كىمكى خىيانەت بىلەن شۇغۇللانسا، قولى ھېساپتا تىترەيدۇ، دېگەن ماقالنى ئاڭلىمىغانمىدىڭ؟

راست سۆزدىن ھەرقاچان خۇدامۇ رازى،
كۆرمىدىم تۈز يولدا گۇم بولغان قايسى.

دانىشمەنلەر ئېيتىدۇ: 'تۆت كىشى تۆت كىشىدىن ئۆلگۈدەك قورقىدۇ: قاراقچى سۇلتاندىن، ئوغرى پاششاپتىن، پاسىق چېقىمچىدىن، پاھىشە مۇھتەسىبدىن'①، ئەمما ھېساپتا توغرا بولغان كىشى ھېساپ بېرىشتىن قورقمايدۇ."

بولما ئىسراپخور ئەمەلدە② ئىشتىن ئايرىلغان كۈنۈڭ،
قالمىسۇن دېسەڭ ئەگەر دۈشمەندە ھېچ ئىمكانىيەت.
تۇت ئۆزەڭنى پاك، بۇرادەر، ھېچكىشىدىن قورقمىغىن،
كىر كىيىمنى كىرچىلەر تاش ئۈستىدە ئۇرغاي پەقەت.

① مۇھتەسىب — شەھەر، قازىلىرىنىڭ بازار باشقۇرغۇچىسى.
② ئەمەل — بۇ يەردە ئىش، خىزمەت مەنىسىدە.

مەن دېدىم: "تۈلكىنىڭ ھېكايىسى سىنىڭ ئەھۋالىڭغا مۇناسىپ كېلىدىكەن: كىشىلەر قارىسا، بىر تۈلكە يىقىلىپ-قوپۇپ، جان-جەھلى بىلەن قېچىپ كېتىۋاتقۇدەك. بىرەيلەن ئۇنىڭدىن: 'ساڭا نېمە بالا بولدى، نېمانچە قورقۇپ كەتتىڭ؟' دەپ سورىغان ئىكەن. تۈلكە: 'ئاڭلىشىمچە، توگىلەرنى سەيسىگە تۇتۇۋاتقۇدەك،' دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. ھېلىقى كىشى: 'ھوي پەس، توگە بىلەن سېنىڭ نېمە مۇناسىۋىتىڭ بار ۋە قانداق ئوخشاشلىقىڭ بولسۇن؟' دەپتىكەن. 'توغرا! — دەپتۇ تۈلكە، — ئەگەر ھەسەتخورلار غەرەزلىك ھالدا: مۇنۇ توگە، دەپ قويسا، مەن قولىغا چۈشۈپ قالىمەن. ئۇ چاغدا مېنىڭ ئەھۋالىمنى تەكشۈرۈشكە كىم كۆڭۈل بۆلۈپ، مېنى غەمدىن خالاس قىلىدۇ؟ ئىراقتىن تىرياق① ئېلىپ كەلگىچە، يىلان چاققان ئادەم ئۆلۈپ تۈگەيدۇ'②. سىنىڭ ئەھۋالىڭمۇ خۇددى شۇنداق. گەرچە سەندە ئارتۇقچىلىق، ھالاللىق، توغرىلىق ۋە ساددىلىق بولسىمۇ، ئەمما ھەسەتخورلار پىستىرمىدا، شىكايەتچىلەر بۇلۇڭ-پۇچقاقلاردا ئولتۇرۇشىدۇ. سەن ياخشى ئىشلارنى قىلساڭمۇ، ئۇلار پادىشاھقا تەتۈرسىچە يەتكۈزىدۇ، شۇنىڭ بىلەن پادىشاھنىڭ ئالدىدا جاۋابقا تارتىلىسەن، ئۇ چاغدا كىم سېنىڭ تەرەپىڭنى ئېلىپ سۆزلەشكە جۈرئەت قىلالايدۇ؟ شۇنىڭ ئۈچۈن مەسلىھەتىم شۇكى، قانائەت مۈلكىنى ساقلا، ئەمەلدار بولۇش ئارزۇسىنى تاشلا.

مەنپەئەت كۆپ بولۇر دېڭىز-دەريادا،

① تىرياق — زەھەر قايتۇرىدىغان دورا.
② بۇ — خەلق ئىچىدە كەڭ تارالغان ماقال.

ۋە لېكىن تىنچلىق ئىككى ياقادا"

دوستۇم بۇ سۆزنى ئاڭلاپ، تازا ئاچچىقى كەلدى-دە، ھېكايەمدىن چىرايى ئۆڭۈپ، زەردە بىلەن سۆزلەشكە باشلىدى: "مۇشۇمۇ ئەقىللىقلىق، بىلىمدانلىق بولدىمۇ؟ مۇشۇمۇ پەم-پاراسەت بولدىمۇ؟ دانىشمەنلەر توغرا ئېيتقان ئىكەن: 'دوستلار زىنداندا ئەسقاتىدۇ، داستىخان ئۈستىدە ھەممە ئادەم دوست كۆرۈنىدۇ.'"

دوست دېمە، كىمكى نېمەت ئۈستىدە
يار-بۇرادەرلىكتىن ئۇرسا قانچە لاپ.
دوست شۇكى، پەرىشان، ئېغىر كۈنلەردە
قول تۇتۇپ دوستلۇقنى قالدۇ ساقلاپ.

قارىسام، ئۇنىڭ رەڭگى ئۆڭۈپ، نەسىھەتلىرىمگە ئاچچىقى بىلەن قۇلاق سېلىۋېتىپتۇ. (نائىلاج) مەن ساھىپ دىۋانىنىڭ① قېشىغا باردىم-دە، ئارىمىزدىكى كونا تونۇشلۇقىمىز بويىچە ئۇنىڭ ئەھۋالىنى سۆزلەپ، قابىلىيەت-ئارتۇقچىلىقىنى بايان قىلدىم، شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭغا كىچىكرەك بىر خىزمەت بەردى.

ئارىدىن بىرنەچچە ۋاقىت ئۆتتى، ئۇنىڭ مىجەزىنىڭ ئوبدانلىغىنى كۆرۈشتى، تەدبىرچانلىقىغا قايىل بولۇشتى، ئۇنىڭ ئىشى

① ساھىپ دىۋان — ۋەزىرلىك ئۇنۋانى. بۇ يەردە سەئدى زامانىدىكى پادىشاھنىڭ ۋەزىرى ۋە مۇشاۋىرى ئەبەك خان شەمسىددىن جۇۋەينى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. سەئدى «ساھىبىيە» ناملىق بىر شېئىر توپلىمىنى مۇشۇ كىشىگە بېغىشلىغان.

بىلەن يېقىن دوستلىرىم ھەق سۆزنى ئېيتماي، شۈك بولۇۋالدى ۋە بۇرۇنقى دوستلۇغىمىزنى ئۇنتۇپ قالدى.

كورەرسەن ئەمەلدار ئالدىدا كىشى
كوكسىگە قول قويۇپ، بېشىنى ئېگەر.
زامان مەنسۇۋدىن چۈشۈرسە ئۇنى،
جىمى خەلقى ئالەم بېشىغا تېپەر.

قىسقىسى، تۈرلۈك ئازاب-ئوقۇبەتكە گىرىپتار بولدۇم، پەقەت مۇشۇ ھەپتىدە ھاجىلارنىڭ سالامەت قايتىپ كەلگەنلىكى توغرىسىدىكى خۇش خەۋەر يېتىپ كەلگەندە، مېنى ئېغىر زەنجىر-كىشەندىن ئازات قىلىشتى، بىراق مال-مۈلكۈمنى مۇسادىرە قىلىشتى."

مەن دېدىم: "ئۇ چاغدا مېنىڭ دېگەنلىرىمنى قوبۇل قىلمىدىڭ. پادىشاغا خىزمەت قىلىش دېڭىز سەپىرىگە ئوخشايدۇ: ھەم خەتەرلىك ھەم پايدىلىق: يا غەزىنىنى قولغا كىرگۈزىسەن، ياكى تىلسىماتتا ئۆلىسەن!"

ئىككى قوللاپ زەرنى ئۈسسۈيدۇ دېڭىزدا باي غوجا،
يا ئۇنى ساھىلغا ئاتقاي بىر كۈنى دولقۇن راسا.

مەن تاپا-تەنە بىلەن ئۇنىڭ يارىسىغا تۇز سېپىپ، ئىچىنى ئېچىشتۇرۇشنى لايىق كورمىدىم-دە، مۇنۇ سوزلەر بىلەن چەكلەندىم:

بىلمەمتىڭ پۇتۇڭغا كىشەن چۈشۈشنى؟

ئىلگىرىلەپ، ئۇ تېخىمۇ يۇقۇرى ئورۇنغا قويۇلدى. شۇنداق قىلىپ، ئۇنىڭ بەخت يۇلتۇزى بارغانسېرى يۇقۇرى ئورلەپ، شۇنداق يۈكسەك پەللىگە يەتتىكى، سۇلتان ھەزرەتلىرىگە ئەڭ يېقىن كىشىگە ئايلىنىپ، ئۇنىڭ مۇشاۋىرى ۋە ئىشەنچلىك ۋەكىلى بولۇپ قالدى. مەن ئۇنىڭ تىنچ كېتىۋاتقانلىقىغا شادىمان بولۇپ دېدىم:

"ئوڭۇشسىزلىقتىن ھېچ قورقما، كوڭلۈڭنى يېرىم قىلما،
ئابىھايات بۇلىقى قاراڭغۇلۇق ئىچىدە.

* * *

كوڭلۈڭنى بۇزما، ئەي كۆلپەتكە يار،
خۇدانىڭ پىنھان شەپقىتى ھەم بار.

* * *

خاپا ئولتۇرما زامان تەتۈرلۈكىدىن، سەۋر قىل،
سەۋر ئاچچىق غورىسىدىن ھالۋا پىشار، بۇنى بىل."

شۇ ئارىدا بىر توپ يارانلىرىم بىلەن سەپەرگە چىقىشقا توغرا كېلىپ قالدى. مەن مەككە زىيارىتىدىن قايتىپ كەلگەندە، ئۇ مېنى ئىككى مەنزىل يەرگىچە قارشى ئالغىلى چىقىپتۇ. ئۇنىڭ تۇرقى پەرىشان، كىيىم-كېچەكلىرى ۋەيران كورۇنەتتى.

مەن: "نىمە بولدۇڭ؟" دەپ سورىدىم.

ئۇ جاۋاپ بەردى: "خۇددى سەن ئېيتقاندەك بولدى، بىر گۇرۇھ كىشىلەر ھەسەت قىلىشىپ، ماڭا خائىن دەپ تۆھمەت چاپلاشتى، پادىشا (دولىتى ئەبەدى بولسۇن) ئىشنىڭ ھەقىقىتىنى ئېچىش ئۈچۈن، چوڭقۇرراق تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىشنى بۇيرۇمىدى، كونا يارانلىرىم

قۇلاققا ئالمىدىڭ قىلسام نەسىھەت.
قولۇقنى سوزمىغىن ھەرگىز چايانغا،
گەر سەندە يوق بولسا نەشتەرگە تاقەت.

ھېكايەت (17)

بىرنەچچە دەرۋىش بىلەن باردى-كەلدى مۇناسىۋىتىم بار ئىدى. ئۇلار كورۇنۇشتە سوپىلىق كىيىمى بىلەن ياسانغان ئىدى. ئەمەلدارلاردىن بىرى بۇ كىشىلەر ھەققىدە ناھايىتى ياخشى پىكىردە بولغاچقا، مەلۇم مىقداردا تۇرمۇش پۇلى بېرىپ تۇرۇشنى بېكىتكەن ئىدى. ئۇلارنىڭ بىرسى دەرۋىشلەرنىڭ ئەخلاقىغا مۇناسىپ كەلمەيدىغان بىر ئىشنى قىلىپ قويغانلىقتىن، ھېلىقى ئەمەلدارنىڭ ياخشى پىكرى ئۆزگىرىپ، دەرۋىشلەرنىڭ بازىرى كاساتلاشتى.

مەن دوستلىرىمنىڭ تەمىناتىنى بىرەر يول بىلەن قۇتقۇزۇۋالماقچى بولۇپ، ئۇ كىشىنىڭ ئالدىغا باردىم. دەرۋازىۋەن كىرگۈزمەستىن، مېنى ھاقارەتلىدى. شۇنداق بولسىمۇ ئېغىر ئالمىدىم. چۈنكى شۇنداق گەپ بار:

ئەمىر، ۋەزىر، سۇلتاننىڭ بوسۇغىسىغا
تونۇشسىز ھەرگىزمۇ بارمىغىن يېقىن.
يات ئادەمنى كورسە ئىتى ئېتەكتىن،
ئىشىك باقارى ئالار دەرھال ياقىدىن.

شۇ ئەسنادا ئاشۇ ئەمەلدارنىڭ يېقىن كىشىلىرى بۇ ئەھۋالنى

بىلىپ، مېنى ئىززەت-ئىكرام بىلەن ئىچكىرىگە باشلاپ كىرىشتى ۋە تۆردىن جاي كورسەتتى. مەن تاۋازۇ بىلەن تۆۋەنرەك يەردە ئولتۇردۇم-دە، دېدىم:

"رۇخسەت ئەيلە، مەن كەمىنە بىر مالايمەن،
قۇللار بىلەن بىر قاتاردا ئولتۇرايمەن."

ئۇ دېدى: "ۋاي ئاللا، ۋاي خۇدا، نېمە دېگىنىڭ بۇ؟

كونىرەي، باش-كوزۇمگە ئولتۇرساڭ،
چۈنكى سەن كېلىشكەن نازىنىن تۇرساڭ!"

سوزنىڭ قىسقىسى، ئولتۇردۇم ۋە ئۇ يەر-بۇ يەردىن پاراڭ سالدىم، ئاخىرى گەپ دوستلىرىمنىڭ خاتالىقلىرى ئۈستىگە كوچتى. مەن مۇنداق دېدىم:

نېمە گۇنا كورگەندۇ سابىق ئىنئام ئىگىسى،
قۇللىرىنى خار كورۇپ، قىلماي قويدى ئېھسانىنى.
ئۇلۇغۋارلىق ھەم قۇدرەت خۇداغىلا مەنسۇپتۇر،
بەندە گۇنا قىلسىمۇ ئۈزۈپ قويماس ئاش-ناننى.

بۇ سوزۇم ھاكىمغا بەك ياراپ كەتتى-دە، دوستلىرىمنىڭ تۇرمۇش تەمىناتىنى بۇرۇنقى قائىدە بويىچە بېرىپ تۇرۇشقا ۋە ئۈزۈپ قويۇلغان كۈنلەرنىڭمۇ تەمىناتىنى تولۇقلاپ بېرىشكە بۇيرۇق قىلدى.

مەن ئۇنىڭ ئىلتىپاتىغا تەشەككۈر بىلدۈرۈپ، يەر ئۆپۈپ تازىم قىلدىم، بۇ ئىشتىكى جاسارىتىمگە ئەپۇ سورىدىم ۋە چىقىپ كېتىۋېتىپ مۇنداق دېدىم:

كەئبە ــ ھاجەت قىبلىسىدۇر، يەك يىراق دىيارلاردىن
كوپ مۇساپىلەرنى بېسىپ، خەلق بولۇر ئاڭا جەم.
سېنىڭ كوتەرمىگىڭ لازىم بىزدەكلەرنىڭ يۈكىنى،
مۇسىز دەرەخلەرگە تاش ئاتمايدۇ ھېچ ئادەم.

ھېكايەت (18)

بىر شاھزادىگە ئاتىسىدىن نۇرغۇن غەزنە مىراس قالغان ئىدى. ئۇ مەرتلىك ئالقىنىنى ئېچىپ، سېخىيلىق نەمۇنىسىنى كورسەتتى. لەشكەر بىلەن پۇقراغا پۇل-مالنى ئايىماستىن توكتى.

پۇراق چاچمايدۇ تەخسىدە ئارچا،
ئوتقا قوي ئۇنى، ئەنبەر بوي چاچقاي.
ئۇلۇغلۇق لازىم بولسا ئېھسان قىل،
ئۇرۇق چاچمىساڭ ھوسۇل بولمىغاي.

كاللە يەم مۇشاۋىرلىرىدىن بىرى ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلىپ، مۇنداق دېدى: "بۇ بايلىقلارنى بۇرۇنقى پادىشالار تەسلىكتە تاپقان ۋە مۇھىم ئىشلار ئۈچۈن قويۇپ قويغان. بۇ ھەركەتتىن قولىڭىزنى تارتىڭ، چۈنكى نى ئىشلار بار ئالدىمىزدا، دۈشمەن ئارقىمىزدا.

ئېھتىياجلىق پەيتتە قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈپ قالماڭ.

غەزنەڭنى تارقاتساڭ بېرىپ ئامىغا،
ھەر ئويگە بىر گۇرۇچ تېگىدۇ ئاران.
ھەر ئويدىن ئالساڭ سەن ئارپىچە كۈمۈش،
كۈندە بىر غەزنە پۈتەتتى ئوبدان."

پادىشا بۇ سوزدىن بويىنىنى تولغىدى، چۈنكى دىتىغا توغرا كەلمىگەن ئىدى. ئۇنى جازالاشقا بۇيرۇپ مۇنداق دېدى: "خۇدايى تائالا مېنى بەگ-ئېچسۇن، باشقىلارغىمۇ بەرسۇن دەپ بۇ مەملىكەتكە ئىگە قىلغان، مەن مال-دۇنياغا قارايدىغان قاراۋۇل ئەمەسمەن."

قىرىق غەزنە ساقلىغان قارۇنمۇ① ئولدى بىمۇرات،
نۇشىرۋان ئولمەس، ئۇنىڭكى ياخشى نامى بەرھايات.

ھېكايەت (19)

ھېكايە قىلىنىشىچە، بىركۈنى شىكار ئۈستىدە نۇشىرۋان ئادىل ئۈچۈن بىر ياۋا قۇشنى كاۋاپ قىلىشتى، تۇز يوق ئىدى. بىر غۇلام تۇز ئەكېلىش ئۈچۈن يېزىغا ماڭغان ئىدى، نۇشىرۋان ئۇنىڭغا

---

① قارۇن ــ ئوز سىنىڭ بېخىللىقى ۋە ئاچكوزلۇگى بىلەن يەرگە كىرگەن ئەپسانىۋى بىر باي.

تاپىلاپ: "تۈزنى ئۆز باھاسى بويىچە سېتىۋال. كېيىن بۇ ئىش رەسمىيەتكە ئايلىنىپ، يېزىنى خاراپ قىلمىسۇن!" دىدى. كىشىلەر: "بۇنچىلىك نەرسىدىن قانچىلىك زىيان يېتەر؟" دەپ سورىغان ئىدى، نۇشىرۋان دىدىكى: "ئەڭ بۇرۇن جاھان يارالغاندا زۇلۇمنىڭ ئاساسى كىچىككىنە ئىدى. ئەمما كېيىن دۇنياغا كەلگەن ھەر بىر كىشى ئاز-ئازدىن كۆپەيتكەچ مانا مۇشۇ دەرىجىگە يەتتى!"

يەي دىسە پۇقرا بېغىدىن پادىشا بىر ئالمىنى،
يىلتىزىدىن قومۇرۇپ تاشلار دەرەخنى غالچىسى.
كورسە سۇلتان بەش تۇخۇمغا زورلۇق ئەيلەشنى راۋا،
مىڭ توخۇنى زىخقا تارتقاي لەشكەرىدىن قانچىسى.

ھىكايەت (20)

ئاڭلىشىمچە، بىر غاپىل ۋەزىر سۇلتاننىڭ خەزىنىلىرىنى پاراۋان قىلىمەن دەپ، پۇقرانىڭ ئۆي-مۈلكىنى خاراپ قىلىۋەتكەن. ئۇ دانىشمەنلەرنىڭ سۆزىدىن بىخەۋەر ئىدى، دانىشمەنلەر ئېيتقانكى، "كىمكى بىرەر ئادەمنىڭ كۆڭلىنى قولغا كەلتۈرىمەن دەپ، خۇدايى تائالانى رەنجىتسە، خۇدايى تائالا دەرھال خەلقنى ئۇنىڭغا قارشى ئاتلاندۇرۇپ، ئۇنى يەر يۈزىدىن سۈپۈرۈپ تاشلايدۇ."

مەزلۇملار ئاھىدىن چىققان دۇت بولەك،
چوغ، ئىسرىق ئۇنىڭدىن بېرەلمەس دېرەك.

كىشىلەرنىڭ ئېيتىشىچە، بارلىق ھايۋانلارنىڭ پادىشاسى شىر، ئەڭ بىچارىسى ئېشەك، ئەمما يۈك كۆتۈرىدىغان ئېشەك ئادەم يەيدىغان شىردىن ياخشى.

بىچارە ئېشەك كالۋا سۈپەتلىك،
يۈك توشۇش بىلەن ھامان قىممەتلىك.
يۈك كوتەرگۈچى ئېشەك ۋە كالا
زالىم ئادەمدىن مىڭ مەرتە ئەلا.

يەنە غاپىل ۋەزىرنىڭ ھىكايىسىگە كېلەيلى، كۈنلەرنىڭ بىرىدە پادىشاغا ئۇنىڭ يامان ئىشلىرىنىڭ ئازغىنا بىر قىسمى دەلىل-ئىسپات بىلەن مەلۇم بولغاچ، پادىشا ئۇنى قىيىن-قىستاققا ئېلىپ، تۈرلۈك ئازاپ-ئۇقۇۋەت بىلەن ئۆلتۈرۈۋەتتى.

بەندىلەر كوڭلىنى ئالمىساڭ ئەگەر،
سۇلتاندىن كەلمەيدۇ ساڭا مەرھەمەت.
خۇدادىن ئىلتىپات كورمەكچى بولساڭ،
خەلققە ياخشىلىق ئەيلىگىن پەقەت.

ئېيتىلىشىچە، زۇلۇم كۆرگەن كىشىلەردىن بىرى جازا مەيدانى يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، ئۇنىڭ ئېچىنىشلىق ئۆلۈمى ئۈستىدە ئويلىنىپ مۇنداق دىگەن:

سەلتەنەتتە قولى ئۈستۈن، مەنسىپى بار ھەركىشى

قىلمىسۇن تاراج كىشىنىڭ مۈلكىنى ئۇ بىشامان.
يۇتمىغىنىڭ قاتتىق سۆڭەكنى ئۈنچىلىكمۇ نەس ئەمەس،
كەلسە كىندىككە، لېكىن قوساقنى يىرتقاي بىگۇمان.

* * *

بۇ دۇنيادا زالىم قالالماس ئەبەت،
ئۇنىڭغا قالىدۇ مەڭگۈلۈك لەنەت.

ھېكايەت (21)

ھېكايە قىلىنىشىچە، بىر زوراۋان بىر مومىن ئادەمنىڭ بېشىغا تاش بىلەن ئۇرغان ئىدى. دەرۋىشنىڭ ئىنتىقام ئېلىشقا قۇدرىتى يەتمىگەچكە، ئاشۇ تاشنى ساقلاپ يۈردى. بىر چاغدا ھېلىقى زالىم چېرىككە پادىشانىڭ غەزىۋى كېلىپ، ئۇنى قۇدۇققا تاشلىدى. ھېلىقى دەرۋىش قۇدۇقنىڭ بېشىغا كېلىپ ئاشۇ تاش بىلەن ئۇنىڭ بېشىغا ئۇردى.

چېرىك ۋاقىراپ دېدى: "سەن كىم، نېمىشقا بۇ تاش بىلەن مېنى ئۇرىسەن؟"

دەرۋىش جاۋاپ بەردى: "مەن پالانى كىشى بولىمەن، سەن پالانى چاغدا مېنى ئۇرغان تاش مانا مۇشۇ."

"ئانداق بولسا شۇنچە ۋاقىتتىن بۇيان نەدە ئىدىڭ؟" دېدى چېرىك. دەرۋىش دېدى: "ئۇ چاغدا مەن مەنسىۋىڭدىن قورقاتتىم، ھازىر سېنى قۇدۇقتا كۆردۈم-دە، پۇرسەتنى غەنىمەت بىلدىم."

بىنومۇسنى كۆرگىنىڭدە بەختىيار،

زېرەك ئادەملەر ۋاقىتلىق بوي سۇنار.
بولمىغاندا تىرنىقىڭ ئۆتكۈر قىلىچ،
باخشىسى يىرتقۇچ بىلەن ئارزاق ئېلىش.
كىم پولات قوللۇق كىشىگە مۇشت ئاتار،
ئۆزىنىڭ ئاجىز قولىنى ئاغرىتار.
كۈت، زامان بىركۈن قولىنى باغلىغاي،
ئەز بېشىنى، شۇندا دوستلار يايرىغاي.

ھېكايەت (22)

بىر پادىشانىڭ تىلغا ئالغىلى بولمايدىغان ئىنتايىن قورقۇنچلۇق كېسىلى بار ئىدى. بىرتوپ يۇنان تېۋىپلىرى: بۇ كېسەلگە ھېچقانداق داۋا يوق، پەقەت بىرقانچە خۇسۇسىيەتكە ئىگە بولغان ئادەمنىڭ ئۆتى داۋا دېگەن پىكىرگە كېلىشتى. پادىشا شۇنداق ئادەمنى تېپىڭلار دەپ بۇيرۇدى. بىر دېھقاننىڭ ئوغلىنى تېپىپ كېلىشتى، تېۋىپلار ئېيتقان سۈپەت بۇ بالىدا بار ئىدى، پادىشا ئۇنىڭ ئاتا-ئانىسىنى چاقىرتىپ، ھېسابسىز پۇل-مال بىلەن رازى قىلدى، قازى: "پادىشانىڭ ھاياتىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن بىرەر پۇقرانىڭ قېنىنى توكۇش راۋا" دەپ پەتىۋا بەردى. جاللات ئۆلتۈرۈشكە تەييارلاندى، بالا بېشىنى ئاسمانغا قىلىپ تەبەسسۇم قىلدى. پادىشا ئۇنىڭدىن سورىدى: بۇنداق ھالەتتە كۈلۈشكە نېمە ئورۇن بار؟"

يىگىت جاۋاپ بەردى: "بالىغا مېھرى قويۇش ئاتا-ئانىنىڭ قەرزى، كىشى قازىنىڭ ئالدىغا دەۋا بىلەن كېلىدۇ، پادىشادىن بولسا ھەق-ئادالەت ئىستەيدۇ، لېكىن ھازىر ئاتا-ئانىلىرىم چېرىك

دۇنيانىڭ پۈچەك پۇلىنى دەپ خۇنۇمنى توكۈشكە رازى بولدى، قازى ئۆلتۈرۈشكە پەتىۋا بەردى. سۇلتان ئۆزىنىڭ ئامان قېلىشىنى مېنىڭ ئۆلۈمۈمدىن ئىزلىمەكچى بولدى. (بۇ ئەھۋالدا) خۇدايى تائالادىن باشقا ھېچ پانا كۆرمىدىم.

سېنىڭ دەستىڭدىن كىمگە قىلاي پەريات؟
زۇلمىڭدىن ئېيتاي ئۆزەڭگىلا دات."

بۇ سۆزدىن سۇلتاننىڭ يۈرىكى ئېزىلدى..دە، كۆزىدىن ياش تامچىلىرى دومىلىدى ۋە شۇ ئاندا دېدى: "گۇناسىزنىڭ قېنىنى توككەندىن ئۆزەمنىڭ ئۆلگىنىم مىڭ ئەلا!"

ئۇ، بالىنىڭ يۈز ـ كۆزىدىن سۆيۈپ، قۇچاقلىدى، ئاندىن ھېسابسىز پۇل ـ مال بېرىپ ئۇنى ئازات قىلىۋەتتى. ئېيتىلىشىچە، پادىشا شۇ ھەپتە ئىچىدە ساقىيىپ كەتكەن.

تىل بويىدا بىل باقار ئېيتقان مۇنۇ
ئىككى مىسرا ئىزدى يادىمدا ھامان:
"بىلسەڭ ئاستىڭدا چۇمۇلە ھالىنى،
پىل ئاياغىدا ئۆزۈڭ قالغانسىمان!"

ھېكايەت (23)

ئەمرۇلەيسنىڭ① قۇللىرىدىن بىرى قېچىپ كەتكەن ئىدى. بىرقانچە

① ئەمرۇلەيس — مەشھۇر پارىس پادىشاسى (879 — 900).

ئادەم ئارقىسىدىن قوغلاپ تۇتۇپ كېلىشتى. بىر ۋەزىرنىڭ ئۇنىڭغا ئۆچ ـ ئاداۋىتى بار ئىدى، ئۇ، باشقا قۇللار مۇنداق قىلمىقىنى قالمىسۇن، دېگەن بانا بىلەن ئۇنى ئۆلۈمگە بۇيرۇدى. قۇل ئەمرۇلەيسنىڭ ئالدىدا يەرگە باش قويۇپ مۇنداق دېدى:

"نېمە قىلساڭ قىل ماڭا، سەن خالىساڭ ھەر ئىش راۋا،
قۇل نېمە دەۋا قىلار، گەر غوجىسى بەرسە جازا؟

ئەمما مەن مۇشۇ خانىداننىڭ ئاش ـ تۇزىنى يەپ پەرۋىرىش تاپقانلىقىمدىن قىيامەت كۈنى مېنىڭ خۇنۇمغا جاۋابكار بولۇپ قېلىشىڭنى خالىمايمەن. شۇڭا ئىجازەت بەرسەڭ، ۋەزىرنى ئۆلتۈرەي، ئاندىن ئۇنىڭ قىساسى ئۈچۈن مېنىڭ قېنىمنى توكۈشكە بۇيرۇق قىل، ئۇ چاغدا مېنى ھەققانى ئۆلتۈرگەن بولىسەن!"①

پادىشا كۈلۈپ كەتتى ـ دە، ۋەزىرگە دېدى: "بۇ پىكىرگە قانداق قارايسەن؟"

ۋەزىر دېدى: "ئەي پادىشاھى ئالەم، ئاتىڭىزنىڭ گۆرىنىڭ سەدىقىسى بولاي، خۇدا ھەققى بۇ قىزىل كۆزنى ئازات قىلىۋېتىڭ. ئۇ مېنى بالاغا قويمىسۇن، گۇنا مەندىن ئۆتتى. دانىشمەنلەرنىڭ سۆزى ھەق، ئۇلار مۇنداق دېگەن:

"پالاخمانچى② بىلەن جەڭدە ئېلىشساڭ،

① شەرىئەتتە قاچقان قۇلغا ئۆلۈم جازاسى بېرىلمەيدۇ.

② پالاخمانچى — قەدىمقى زاماندا راگاتكىغا ئوخشاش قورال بىلەن تاش ئاتىدىغان ئەسكەر.

بوياپسەن ئۆز بېشىنى، بىلمەي قالغا.
ئەگەر ياۋغا ئوق ئاتساڭ سەن ھەزەر قىل،
چۈشۈپ قالما يەنە ئۆزەڭ نىشانغا."

ھېكايەت (24)

زەۋزەن① پادىشاسىنىڭ قول ئاستىدا بىر خوجا② بار بولۇپ، ئالىيجاناپ، ھىممەتلىك كىشى ئىدى. كىشىلەر كۆرۈشكىلى كەلسە خىزمىتىنى قىلاتتى، يوق چېغىدا كىشىلەرنىڭ ياخشى گېپىنى قىلاتتى. كۈتۈلمىگەندە بۇ خوجىنىڭ بىر ئىشى سۇلتانغا ياقماي قالدى-دە، مال-مۈلكىنى مۇسادىرە قىلىپ، ئۆزىنى جازاغا ھۆكۈم قىلدى.

پادىشانىڭ ھەربىي باشلىقلىرى ئۇنىڭ بۇرۇنقى ياخشىلىقلىرىنىڭ قەدرىنى بىلگەچكە، ئۇنىڭغا تەشەككۈر ئېيتىشقا قەرزدار ئىدى، شۇڭا قاماقتا بولغان جەرياندا دوستانە ۋە يۇمشاق مۇئامىلىدە بولۇشتى، قىيناش ۋە جازالاشقا يول قويمىدى.

تېچ ئۇتۇشنى خالىساڭ دۈشمەن بىلەن، ھار چاغ سېنى
يوق چېغىڭدا سۆكسە مەيلى، سەن ئۇنى ماختا راسا.
سۆز دىگەن چىققاي ئېغىزدىن، شۇڭا سەن ئازارچىدىن
ئاڭلىماي دىسەڭ يامان تىل، ئاغزىنى ياغلا راسا.

① زەۋزەن — خۇراساندىكى بىر شەھەر.
② خوجا — بۇ يەردە مالىيە ۋەزىرى ياكى دەپتەردار مەنىسىدە.

پادىشا ئوتتۇرىغا قويغان ئەيىپلەرنىڭ بىر قىسمىنى خوجا بويىنىغا ئالمىدى، قالغان بىر قىسمى ئۈچۈن زىنداندا قالدى. شۇ ئەتراپتىكى پادىشالاردىن بىرى خوجىغا مەخپىي مەكتۇپ ئەۋەتىپ، مۇنۇلارنى بىلدۈرگەن ئىدى: "سىز تەرەپنىڭ پادىشالىرى سىزدەك چوڭ بىر ئەمەلدارنىڭ قەدرىنى بىلمىدى ۋە ھۆرمەتسىزلىك قىلدى. ئەگەر سىزدەك يۈكسەك پىكىرلىك بىر كىشى (خۇدا تېزرەك خالاس تاپتۇزسۇن) بىز تەرەپكە ئىلتىپات قىلىدىغان بولسا، كۆڭلىنى ئېلىش ئۈچۈن بار تىرىشچانلىق كۆرسىتىلىدۇ، بۇ مەملىكەتنىڭ كاتتىلىرى ئۇ كىشىنى كۆرۈشكە بەكمۇ ئىنتىزار ۋە بۇ خەتنىڭ جاۋابىنى تۇت كۆزى بىلەن كۈتىدۇ."

خوجا خەتنىڭ مەزمۇنىدىن ۋاقىپ بولۇپ، ئىشنىڭ خەتەرلىك ئىكەنلىگىنى بىرئاز ئويلىدى-دە، دەرھال مەكتۇپنىڭ ئارقا تەرىپىگە قىسقىچە جاۋاپ يېزىشنى لازىم تېپىپ، ئۇنى ئەۋەتتى.

پادىشانىڭ بىر ئادىمى بۇ ئىشتىن ۋاقىپ بولۇپ، پادىشاغا مەلۇم قىلدى: "سىز قاماققا ئالغان پالان ئادەم خوشنا مەملىكەت پادىشالىرى بىلەن خەت-ئالاقىدا بولۇپتۇ."

پادىشانىڭ بەك ئاچچىغى كەلدى-دە، بۇ خەۋەرنى تەكشۈرۈپ كۆرۈشنى بۇيرۇدى. چاپارمەننى تۇتۇپ كېلىشتى، خەتنى ئوقۇشتى، خەت مۇنداق يېزىلغان ئىكەن:

"ھەزرەتلىرىنىڭ ياخشى پىكرى بىزنىڭ پەزىلىتىمىزدىن ئۈستۈن تۇرىدۇ. بۇيرۇلغان تەكلىپنى قوبۇل قىلىش شەرىپىگە ئىگە بولۇشقا پەقىر بەندىدە ئىمكان يوق، چۈنكى مەن بۇ خانىدانىنىڭ نېمەتلىرى بىلەن پەرۋىرىش تاپقانمەن، شۇڭا ئىلتىپاتنىڭ ئازراق ئۆزگىرىشى بىلەن ئۆز شەپقەتچىمگە ۋاپاسىزلىق قىلىشىم مۇمكىن ئەمەس!"

ئاقىللار مۇنداق دەيدۇ:

ساڭا ھەردەم ياخشىلىق قىلغان كىشى ــ شەپقەتچىنى
ئەپۇ ئەيلە ئۆمرىدە بىر مەرتە رەنجىتسە سېنى.

پادىشاھ ئۇنىڭ ھەققانىيەتچىلىكىگە ياراپ كەتتى ــ دە، ئۇنىڭغا ئالاھىدە تون كىيگۈزۈپ، مال ــ نېمەت ئىنئام قىلدى ۋە: "مەن ساڭا ناھەق ئازار بېرىپ خاتا قىلدىم!" دەپ ئۆزرىخالىق ئېيتتى.

خوجا دېدى: "ئەي ئالىلىرى، مەن قۇلىڭىز بۇ ھالەتتە سىزدىن ھېچقانداق خاتالىق كۆرگىنىم يوق، بەلكى خۇدايى تائالانىڭ تەقدىرى شۇنداق بولۇپ، پەقىرنىڭ بېشىغا قاملاشمىغان ئىش كېلىپ قالغاندۇ. ئەھۋال شۇنداق ئىكەن، بۇنداق ئىش سىزنىڭ قولىڭىزدىن كەلگەن بولسا مەيلى. چۈنكى ئىلگىرى ماڭا كوپ ياخشىلىق قىلدىڭىز، نېمەتلىرىڭىزنى ئايىمىدىڭىز، دانىشمەنلەر ئېيتىدۇ:

'گەر يالاكەت كەلسە خەلقتىن رەنجىمە،
جەۋر ــ راھەتنى پەقەت خەلقتىن دېمە.
دوستۇ ــ دۈشمەن زىددىنى ھەقتىن دېگىن،
ئىككى ياقنىڭ كۆڭلى چىقماس ھۆكمىدىن.
چىقسىمۇ ئوق گەر كامانچە ئىچىدىن،
ئەقلى بار ئادەم بىلۇر ئوقياچىدىن.'"

ھېكايەت (25)

ئەرەپ پادىشالىرىدىن بىرى دىۋان① خىزمەتچىلىرىگە بۇيرۇق چۈشۈردى: پالانچىنىڭ مائاشىنى ئىككى ھەسسە ئۆستۈرۈڭلار، چۈنكى ئۇ ئوردىدا ئىزچىل خىزمەت قىلىپ كەلدى ۋە بۇيرۇقنى ئوبدان ئورۇنلىدى. باشقا خىزمەتچىلەر بولسا ئويۇن ــ تاماشاغا بېرىلىپ، ئۆز خىزمىتىگە سۇس قارىشىدۇ!"

بىر تەقۋادار كىشى بۇنى ئاڭلاپ دېدى: "ھەق تائالانىڭ دەرگاھىدا بەندىلەرنىڭ دەرىجىسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش خۇددى شۇنداق بولىدۇ!"

كىمكى شاھنىڭ خىزمىتىگە ئىككى بار كەلسە سەھەر،
شاھ ئۈچىنچىدە ئاڭا لۇتپى بىلەن سالغاي نەزەر.
بارچە مۇخلىس بەندىلەردە ھەرقاچان باردۇر ئۈمىت،
تەڭرىنىڭ دەرگاھىدىن ئۇ نائۈمىت قايتماس مەگەر.

* * *

پەرمانغا بوي سۇنۇش بولۇر ئۇلۇغلۇق،
پەرماندىن قاچقاننى باسىدۇ خورلۇق.
كىمكى كۆرسىتەي دېسە ساداقەت،
خىزمىتى ئورنىدا بولسۇن داۋامەت.

① دىۋان ــ قەدىمقى زاماندا ھۆكۈمەت كانتۇرات ئىشخانىسى.

ھېكايەت (26)

ھېكايە قىلىنىشىچە، بىر زالىم كەمبەغەللەرنىڭ ئوتۇنىنى ناھايىتى ئەرزان باھادا سېتىۋېلىپ، بايلارغا يۇقىرى باھادا ساتاتتى. بىر پاكدىل كىشى ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ دېدى:

"سەن يىلانمۇ، كىمنى كۆرسەڭ چاقسەن ئېلىپ ئازاپ،
يا ھۇقۇشمۇ، نەگە قونساڭ، ئۇشبۇ جاي بولغاي خاراپ؟

* * *

زورلۇغۇڭ ئۆتسىمۇ گەرچە بىزگىلا،
خۇدانىڭ ئالدىدا سەن ئاجىز مەخلۇق.
خەلقلەرنىڭ دۇئاسى يەتمىسۇن كۆككە،
يەر يۈزى ئەھلىگە قىلمىغىن زورلۇق."

زالىم بۇ سۆزدىن خاپا بولۇپ، ئەسەبەتچىدىن بويىنىنى تولغاپ، پەرۋا قىلمىدى. "ئۆز غۇرۇرى ئۆز بېشىغا چىقتى" دېگەن مانا شۇ: بىر كېچە ئاشخانىدىن بىر پارچە ئوت چاچراپ چىقىپ، ئوتۇن ئامبىرىغا چۈشتى-دە، ئۇنىڭ پۈتۈن مۈلكىنى كۆيدۈرۈۋەتتى. زالىمنى يۇمشاق توشەكتىن ئىسسىق كۈلنىڭ ئۈستىگە ئولتۇرغۇزۇپ قويدى. ئاسادىپى ھىلقى پاكدىل كىشى ئۇنىڭ قېشىدىن يەنە ئۆتۈپ قالدى. قۇلاق سالسا، ئۇ ئۆز دوستلىرىغا مۇنداق دەۋاتاتتى: "بىلمىدىم، بۇ ئوت سارىيىمغا نەدىن چۈشكەندۇ؟"

ئۇ كىشى دېدى: «كەمبەغەللەرنىڭ يۈرىكىدىن چىققان ئاھتىن!»

ھەرقىل يارىلىق كۆڭۈل ئاھىدىن،
يۈرەكتىن تېشىغا چىقار ئاقىۋەت.
ئىمكان بار، رەنجىتمە بىراۋ دىلىنى،
ئاھ ئۇرسا جاھاننى تۇتار ئاقىۋەت.

كەيخۇسراۋنىڭ تاجىغا مۇنۇلار پۈتۈلگەن ئىدى:

يىللار چەكسىز، پايانى يوق، ھايات ئۇزۇن!
جاھاندا خەلق بىشىمىردىن ئۆتمەك ئىستەر.
قولدىن قولغا ئۆتۈپ شاھلىق بىزگە يەتتى،
بىزدىن يەنە باشقا قولغا شۇنداق ئۆتەر.

ھېكايەت (27)

بىرسى چېلىش سەنئىتىدە كامالەتكە ئېرىشكەن بولۇپ، ئۈچ يۈز ئاتمىش ھىلە-پەن ئىشلىتىشنى بىلەتتى ۋە ھەركۈنى بولەك بىر ئۇسۇل بىلەن چېلىشاتتى. شاگىرتلىرىنىڭ ئىچىدە كېلىشكەن بىر يىگىت بار ئىدى، ئۇنىڭغا كۆڭلىنىڭ بىر يېرىدە مۇھەببەت ساقلايتتى. ئۇنىڭغا ئۈچ يۈز ئەللىك توققۇز چېلىش ئۇسۇلىنى ئۆگىتىپ بولۇپ، پەقەت بىر ئۇسۇلنى ئۆگەتمەستىن كېچىكتۈرۈپ كېلەتتى. قىسقىسى، شاگىرت بالا كۈچ-قۇۋۋەت ۋە سەنئەت جەھەتتە يۇقىرى پەللىگە يەتتى. ئۇ زامانىسىدە ھېچكىم ئۇنىڭغا تەڭ كېلەلمەيدىغان بولۇپ قالدى. ھەتتا شۇ دەرىجىگە يەتتىكى، بىر كۈنى ئۇ پادىشا ئالدىدا مۇنداق دەپ قويدى: "ئۇستازىمنىڭ مەندىن ئارتۇقچىلىقى

پەقەت شۇنىڭدىكى، ئۇ مەندىن چوڭ ۋە مېنى تەربىيىلىگەن ھەققى بار. ئۇنداق بولمىغاندا، كۈچ-قۇۋۋەتتە ئۇنىڭدىن كەم ئەمەسمەن، سەنئەتتە بولسا ئۇنىڭ بىلەن باپ-باراۋەرمەن!"

بۇ سۆز پادىشاغا قوپال تۇيۇلدى-دە، ئۇلار چېلىشىپ باقسۇن دەپ بۇيرۇق قىلدى. چوڭ سورۇن تۈزۈلدى. دۆلەت ئەربابلىرى، ھەزرەتنىڭ ئەمەلدارلىرى ۋە بۇ ئەلنىڭ پەھلىۋانلىرى ھازىر بولۇشتى. يىگىت مەست پىلدەك مەيدانغا كىرىپ كەلدى، ئۇ گويا بىر زەربە بىلەن تۆمۈر تاغنى جايىدىن يۆتكىۋەتكۈدەك ئەلپازدا ئىدى. ئۇستازى يىگىتنىڭ كۈچ-قۇۋۋەتتە ئۆزىدىن ئۈستۈن ئىكەنلىكىنى بىلدى-دە، ئۇنىڭدىن سىر تۇتۇپ كەلگەن ئاجايىپ بىر ئۇسۇل بىلەن چېلىشىشقا باشلىدى. يىگىت ئۆزىنى مۇداپىئە قىلىشنى بىلمەي قالدى. ئۇستازى ئىككى قولى بىلەن ئۇنى دەس كۆتىرىپ، باش ئۈستىگە ئالدى-دە، يەرگە ئۇردى. خەلق چۇقان كۆتىرىشتى. پادىشا ئۇستازغا تون كىيگۈزۈشكە ۋە پۇل-مال بېرىشكە بۇيرۇدى، شاگىرت بالىنى قاتتىق سۆز بىلەن يەرگە قاراتتى:

"ئۆز تەربىيىچىڭ بىلەن تەڭ كېلەلەيمەن، دەپ دەۋا قىلغان ئىدىڭ، ھېچنېمە قىلالمىدىڭغۇ؟"

شاگىرت دېدى: "ئەي پادىشاھىم، ئۇ مېنى كۈچ بىلەن يەڭگىنى يوق، بەلكى چېلىش سەنئىتىدە بىر ھىيلىنى مەندىن سىر تۇتۇپ، ئۆگەتمەي كەلگەن ئىكەن. بۈگۈن ئاشۇ ھىيلە بىلەن مېنى يەڭدى".

ئۇستاز دېدى: "بۇ ھىيلىنى مەن مۇشۇنداق كۈنلەر ئۈچۈن ساقلىغان ئىدىم. چۈنكى دانىشمەنلەر ئېيتىدۇ: 'دوستۇڭغا ئۇنچىلىك كۈچ-قۇۋۋەت بەرمە، ئەگەر ئۇ دۈشمەنگە ئايلانسا سېنى يېڭىۋالىدۇ.' ئۆز شاگىردىدىن جاپا كۆرگەن بىرسىنىڭ نېمە دېگەنلىكىنى

ئاڭلىماپمىدىڭ:

'بۇ دۇنيادا ياكى ھېچ ۋاپا يوق،
يا ۋاپا قىلماس كىشى بۇ زامان.
ھېچكىم مەندىن ئوق ئېتىشنى ئۆگەنمىدى،
ئاخىر مېنى قىلمىسىدى ئاڭا نىشان.'"

ھېكايەت (28)

بىر دەرۋىش قاقاس بىر يەردە تەنھا ئولتۇراتتى. بىر پادىشا ئۇنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ قالدى. دەرۋىش ئۆزەمگە ئۆزەم پادىشا، ھېچكىمگە بېقىنمايمەن، دېگەن قانائەت بىلەن بېشىنى كۆتەرمىدى ۋە نەزەرمۇ سالمىدى. سۇلتان بولسا سەلتەنەت-ھاكىمىيەت ئۈستىدىكى كىشىمەن دېگەن نۇقتىدىن خاپا بولۇپ مۇنداق دېدى: "جەندە كىيگەن بۇ بىرنىمىلەر خۇددى ھايۋانغا ئوخشايدۇ، ئۇلاردا ئادەمگەرچىلىك پەزىلىتى يوق!"

ۋەزىر دەرۋىشنىڭ قېشىغا كېلىپ دېدى: "ئەي مەرت كىشى، يەر يۈزىنىڭ سۇلتانى يېنىڭدىن ئۆتسە، نېمىشقا ئورنۇڭدىن تۇرۇپ تازىم قىلمايسەن ۋە ئەدەپ قائىدىلىرىنى بەجا كەلتۈرمەيسەن؟"

دەرۋىش دېدى: "پادىشاغا ئېيت، ئۇنىڭ نېمەتلىرىدىن كىم بەھرىمەن بولۇشنى ئۈمىت قىلسا، شۇ كىشىدىن خۇشامەت قىلىشنى كۈتسۇن. يەنە شۇنى بىلىپ قويسۇنكى، پادىشا دېگەن پۇقرانى ساقلاش ئۈچۈن مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ، پۇقرالار ھەرگىز پادىشاغا ئىتائەت قىلىش ئۈچۈن ئەمەس!"

پادىشا كەمبەغەللەر پاسىۋانى،
گەرچە شاھلىق ئۇنىڭ ئۈچۈن دولەت.
قوي دىگەن چوپان ئۈچۈن ياشىماس،
بەلكى چوپان ئاڭا قىلۇر خىزمەت.

* * *

بۇگۈن كورسەڭ بىراۋنى بەختلىك، شات،
كورەرسەن بىرسىنى كوڭلى جاراھەت.
كۆتۈپ تۇر نەچچە كۈن، تۇپراق بىراۋنىڭ
خىيالچان بېشىنى يەيدۇ كارامەت.
ئۇگەر شاھلار بىلەن قۇللارنىڭ پەرقى،
ئۇلارغا كەلسە بىر كۈن يازمىش قىسمەت.
ئۇلۇكلەر قەۋرىسىنى ئاچساكى بىر كىشىم،
كورەلمەس باي-گادايلىقتىن ئالامەت!

دەرۋىشنىڭ سوزى پادىشاغا قاتتىق تەسىر قىلدى-دە: "مەندىن نىمىنى خالىساڭ سورا!" دىدى.

دەرۋىش دىدى: "مەن سەندىن شۇنى سورايمەنكى، مېنى ئىككىنچى بىئارام قىلمىساڭ!"

پادىشا دىدى: "ماڭا بىرەر پەندى-نەسىھەت قىلساڭچۇ!"

دەرۋىش دىدى:

"بۇگۈنلا بار قولدا بايلىق، بىل غەنىمەت،
قولدىن قولغا ئۆتۈپ تۇرار مۈلك-دولەت."

ھىكايەت (29)

ۋەزىرلەردىن بىرى زۇننۇن مىسرىنىڭ① ئالدىغا كىلىپ، دۇئا قىلىپ قويۇشنى ئىلتىماس قىلدى: "مەن كېچە-كۈندۈز سۇلتاننىڭ خىزمىتى بىلەن مەشغۇلمەن، شۇڭا ئۇنىڭ ياخشىلىغىدىن ئۈمىتۋار بولسام، يەنە بىر تەرەپتىن غەزىۋىگە يولۇقۇپ، ئازاپ چېكىشتىن قورقىمەن!" زۇننۇن يىغلاپ مۇنداق دىدى: "سەن سۇلتاندىن قورققانچىلىك خۇدايى تائالادىن قورققان بولسام، ئۇ چاغدا مەن سادىق بەندىلەردىن بولاتتىم!"

دەرۋىشنىڭ ئايىغى كوكتە بولاتتى،
ئۈمىدى يوق بولسا راھەت-جاپادىن.
ئەڭ ئەزىز پەرىشتە بولاتتى ۋەزىر،
شاھىدىن قورققانىدەك قورقسا خۇدادىن.

ھىكايەت (30)

بىر پادىشا، بىر گۇناسىز ئادەمنى ئۆلتۈرۈشكە بۇيرۇق قىلدى. بۇ ئادەم مۇنداق دىدى: "ئەي پادىشا، ماڭا بولغان غەزىۋىڭ تۈپەيلىدىن ئۆزەڭنى كۆلپەتكە سالما، چۈنكى مېنىڭ چېكىدىغان ئازاۋىم بىر دەمچىلىك، ئەمما بۇنىڭ ئۇۋالى سەندە مەڭگۈ قالىدۇ".

① زۇننۇن مىسرى — مىسىرلىق مەشھۇر بىر سوپى ھەم دەرۋىش.

چۆل ئامالى ئوخشاش تۇرمۇش، دەۋران ئۆتەر،
قايغۇ-شادلىق، ياخشى بىلەن يامان ئۆتەر.
جاپا سالسا زالىم بىزگە ئۆز بويىندا،
سالغان جاپا بىزدە قالماس ھامان ئۆتەر.

پادىشاغا ئۇنىڭ نەسىھىتىنىڭ پايدىسى بولدى-دە، ئۇنىڭ خۇشىدىن ئۆتتى.

ھېكايەت (31)

نۇشىرۋاننىڭ ۋەزىرلىرى مەملىكەتنىڭ مۇھىم بىر ئىشى ئۈستىدە مۇھاكىمە ئېلىپ بارغان ئىدى، ھەرقايسىسى ئۆز پىكرىنى ئوتتۇرىغا قويۇشتى. پادىشامۇ بىر تەدبىرنى ئويلىغان بولدى. بۇزۇرجمېھر پادىشانىڭ پىكرىگە قوشۇلغان ئىدى، ۋەزىرلەر ئۇنىڭدىن ئاستا سوراشتى: "شۇنچە دانىشمەنلەرنىڭ پىكرى ئالدىدا پادىشانىڭ رايىدا نېمە ئارتۇقچىلىق كۆردۈڭ؟"

ئۇ دېدى: "بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، ئىشنىڭ ئاقىۋىتى تېخى مەلۇم ئەمەس، باشقىلارنىڭ پىكرى توغرىمۇ، خاتامۇ، خۇدانىڭ ئىرادىسىگە باغلىق. شۇنداق ئىكەن، پادىشانىڭ پىكرىگە قوشۇلغان ياخشىراق، چۈنكى ئەگەر توغرا بولۇپ چىقمىسا، ئۇنىڭغا قوشۇلغانلىقىم ئۈچۈن ماڭا گەپ كەلمەيدۇ."

سۇلتاننىڭ پىكرىگە زىت سۆزنى ئېيتماق،
بولۇر ئۆز قانى بىرلە قولىنى يۇماق.

"كېچە بۇ!" دېسە گەر كۈندۈزنى سۇلتان،
"ئەنە ئاي بىرلە يۇلتۇز!" دېگىن شۇ ئان.

ھېكايەت (32)

بىر ئالدامچى ئۆزۈن ئورۇمە چاچ قويۇپ، ئۆزىنى ئەلى ئەۋلادى① قىلىپ كۆرسەتتى. ئۇ ھەجدىن ھازىر قايتىپ كېلىشىم دەپ ھىجاز كارۋىنى بىلەن شەھەرگە كىردى. پادىشاغا بىر قەسىدە ئېلىپ كىرىپ، بۇنى مەن ئۆزەم يازدىم دېدى! پادىشا ئۇنىڭغا نۇرغۇن پۇل-مال بەردى، ئىززىتىنى قىلدى ۋە تولىمۇ مېھرىۋانلىق كۆرسەتتى. پادىشانىڭ قېشىدا شۇ يىلى دېڭىز سەپىرىدىن قايتىپ كەلگەن يېقىن كىشىلىرىدىن بىرى بار ئىدى، ئۇ: "مەن ئۇنى قۇربان ھېيتتا بەسرە شەھىرىدە كۆرگەن تۇرسام، قانداق قىلىپ ھاجى بولسۇن؟" دېدى. يەنە بىر كىشى: "ھە، توغرا، ئۇنىڭ ئاتىسى مەلەتىيەدە② ياشايدىغان خىرىستىيان تۇرسا، قانداقسىگە ئۇلۇغ ئەۋلات بولۇپ قالىدۇ؟" دېدى.

ئۇنىڭ شېئىرىنى ئەنۋەرىنىڭ دىۋانىدىن③ تېپىشتى. پادىشا شۇ ئان: "ئۇ نىمىشقا شۇنچە يالغان گەپلەرنى قىلىدۇ؟ ئۇرۇپ قوغلىۋېتىڭلار!" دەپ بۇيرۇق قىلدى.

---

① ئەلى ئەۋلادلىرى ئۆزۈن ئورۇمە چاچ قويىدىكەن.

② مەلەتيە — كىچىك ئاسىيادىكى بىر شەھەر بولۇپ، سەئدى زامانىدا خىرىستىيان دىنىدىكى يۇنان خەلقى ياشىغان.

③ ئەنۋەرى — مەشھۇر پارس شائىرى ئەلى ئىسھاق ئەنۋەرى. دىۋان — شېئىرلار توپلىمى.

كەززاپ مۇنداق دېدى: "ئەي يەر يۈزىنىڭ ھۆكۈمدارى، بەنە بىر سۆزۈم قالدى. بۇنى ئېيتىۋالاي. ئەگەر راست بولمىسا، ھەر قانداق جازاغا بۇيرۇساڭ لايىقمەن." پادىشا دېدى: "ئېيت قېنى، نېمە گەپ؟" ئۇ دېدى:

مۇسابىر ئېلىپ كەلسە ئالدىڭغا دوغ،
سۈيى ئىككى ئاپقۇر، قېتىق بىر قوشۇق.
مېنىڭ يالغىنىمدىن پەقەت رەنجىمە،
جاھان كۆرگەن يالغاندا مەندىن ئۇشۇق.

پادىشا كۈلۈپ كەتتى ـ دە، دېدى: "سەن ئۆز ئۆمرۈڭدە مۇنچىلىك راست سۆزنى دېمىگەن بولغىيدىڭ!" شۇندىن كېيىن بۇيرۇق قىلدى: "ئۇنىڭ سورىغان نەرسىلىرىنى بېرىڭلار، كۆڭلى خوش بولۇپ قايتسۇن!"

ھېكايەت (33)

ۋەزىرلەردىن بىرى قول ئاستىدىكىلەرگە كويۇمچان ئىدى، ھەممەيلەننىڭ ئىشلىرىنىڭ ياخشى بولۇشى ئۈچۈن بىۋاستە ئارىلىشىپ ياردەم كۆرسىتەتتى. كۈتۈلمىگەندە ئۇ كىشى پادىشانىڭ بۇيرۇقى بىلەن قولغا ئېلىندى. ھەممەيلەن ئۇنى قۇتقۇزۇشقا تىرىشتى، نازارەتچىلەر جازا جەريانىدا ئۇنىڭغا يۇمشاق مۇئامىلە قىلدى، ئەمەلدارلار ئۇنىڭ ياخشى خۇلقلۇق كىشى ئىكەنلىكىنى ئاغزىدىن چۈشۈرمەي سۆزلەشتى، نەتىجىدە پادىشا ئۇنىڭ گۇناھىدىن ئۆتتى.

بىر پاكدىل كىشى بۇنىڭدىن ۋاقىپ بولۇپ دېدى:

"تېپىش ئۈچۈن دوستلىرىڭنىڭ كۆڭلىنى سەن،
ئاتا مىراس باغ ـ ھويلاڭنى ساتقىنىڭ خوپ.
ياخشىلارنىڭ قارىسىنى قايىنتىشچۈن،
بىساتىڭنى ئوچاقتا سەن ياققىنىڭ خوپ.
يامان نىيەت كىشىگە ھەم ياخشىلىق قىل،
ئىت ئاغزىغا ھەردەم لوقما ئاتقىنىڭ خوپ."

ھېكايەت (34)

ھارۇن رەشىدنىڭ① ئوغۇللىرىدىن بىرى ئاتىسىنىڭ ئالدىغا غەزەپلەنگەن ھالدا كىرىپ كەلدى ـ دە، دېدى: "پالان لەشكەر بېشىنىڭ بالىسى مېنى قاتتىق تىللىدى!"

ھارۇن دۆلەت ئەرباپلىرىدىن سورىدى: "بۇنداق ئادەمگە قانداق جازا بېرىمىز؟" بىرى ئۆلتۈرۈشنى، يەنە بىرى تىلىنى كېسىپ تاشلاشنى، يەنە بىرى مال ـ مۈلكىنى مۇسادىرە قىلىپ، سۈرگۈن قىلىشنى تەكلىپ قىلدى...

ھارۇن دېدى: "ئوغلۇم، مەرتلىك قىلاي دېسەڭ، ئۇنى ئەپۇ قىل، ئەگەر بۇنىڭغا قادىر بولالمىساڭ، سەنمۇ ئۇنى تىللىۋال، ئەمما ئىنتىقام چەكتىن ئېشىپ كەتمىسۇن، چۈنكى ئۇ چاغدا زورلۇق سەن تەرەپتىن بولۇپ قېلىپ، قارشى تەرەپنىڭ دەۋاسىغا قالىسەن!"

① ھارۇن رەشىد ـ ئابباسلار سۇلالىسىنىڭ ئالتىنچى خەلىپىسى.

كىم كۆچلۈك پىل بىلەن ئېلىشاي دېسە،
ئاقىللار ئالدىدا ھەرگىز مەرت ئەمەس.
ئەسلىنى ئالغاندا مەرت ئادەم شۇكى،
ئاچچىغى كەلگەندە ناچار سۆز دېمەس.

* * *

بىراۋنى خۇيى سەت قىلغانتى دەشنام،
جىداپ ئېيتتى ئاڭا: ”ئەي ياخشى ئاشنام،
دېسەڭ سەن ھەر نېمە، ئۇندىن بەتەرمەن،
ئۆزەمنىڭ ئەيىۋىنى ياخشى بىلەرمەن.“

ھېكايەت (35)

بىرقانچىلىغان چوڭ ئەمەلدارلار بىلەن بىر كېمىگە چۈشكەن ئىدىم. ئارقىمىزدا بىر قېيىق چوكۇپ كېتىپ، ئىككى بۇرادەر سۇنىڭ قايىنىمىغا چۈشۈپ قالدى. ئەمەلدارلاردىن بىرى دېڭىزچىغا دېدى: ”ئۇلارنى قۇتقۇزۇۋال، ھەر بىرى ئۈچۈن 50 دىناردىن پۇل بېرىسەن!“

دېڭىزچى سۇغا سەكرەپ چۈشۈپ، بىرىنى قۇتقۇزۇپ چىقتى، يەنە بىرى سۇدا ھالاك بولدى. شۇندا مەن دېدىم: ”ئۇنىڭ ئۆمرى شۇنچىلىك ئىكەن-دە، شۇڭا سەن ئۇنى قويۇپ تۇرۇپ، يەنە بىرىنى ئېلىپ چىقىشقا ئالدىرىدىڭ!“

دېڭىزچى كۈلۈپ دېدى: ”سىزنىڭ دېگىنىڭىزمۇ توغرا، لېكىن يەنە بىر تەرىپى بار، مېنىڭ كۆڭلۈم مۇشۇ بىرىسىنى قۇتقۇزۇشقا كۆپرەك مايىل ئىدى، چۈنكى بىر زاماندا مەن باياۋاندا قالغاندا، بۇ

بۇرادەر مېنى تۆگىسىگە مىندۈرۈۋالغان، ئاۋۇ بىرىدىن بالا ۋاقتىمدا تاياق يىگەن ئىدىم.“

مەن دېدىم: ”خۇدا راست ئېيتقان ئىكەن: ‹كىمكى ياخشى ئىش قىلسا (ساۋابى) ئۆزىگە، كىمكى يامان ئىش قىلسا (جازاسى يەنىلا) ئۆزىگە›“.①

كىشى كۆڭلىنى ھەرگىز ئاغرىتما،
ئېھتىمال، بۇ يولدا تىكەن ياتقاي.
چىقارغىن كەمبەغەلنى ھاجىتىن،
بىر كۈنى ئۆزمۇ ساڭا ئەسقاتقاي.

ھېكايەت (36)

ئىككى ئاكا-ئۇكا بار ئىدى. بىرىسى سۇلتاننىڭ خىزمىتىنى قىلاتتى، يەنە بىرى ئىككى بىلىگىگە تايىنىپ كۈن كەچۈرەتتى. بىر قېتىم باي بۇرادىرى كەمبەغەل بۇرادىرىگە دېدى: ”نېمىشقا سۇلتاننىڭ خىزمىتىنى قىلمايسەن، ئېغىر ئەمگەكتىن قۇتۇلۇپ قالغان بولاتتىڭ؟“

كەمبەغەل بۇرادىرى دېدى: ”سەن نېمىشقا ئەمگەك قىلمايسەن، خىزمەتنىڭ خورلۇقىدىن خالاس تاپاتتىڭ؟ چۈنكى ئاقىللار ئېيتىدۇ: ‹ئۆز نېنىڭنى يەپ ئولتۇرۇشنىڭ خىزمەتتە ئالتۇن كەمەر باغلىغاندىن ياخشى!›“

---

① قۇرئان، 41-سۈرە، 46-ئايەت.

ھالاك لىېسنى قىلىدىغان خەمىر قولدا مۇجۇپ،
شاھ ئالدىدا قول قوشتۇرۇپ تۇرغاندىن خوپ.

* * *

يازدا قوساق، قىشتا كىيىم-كېچەكنىڭ غېمى،
ئەڭ قىممەتلىك ئۆمۈر ئۆتتى ئاشۇ مەقسەتتە.
بىر نانغا سەن قانائەت قىل، قوساقنىڭ قۇلى،
ئاسرا بەلنى، قامىتىڭنى پۈكمە خىزمەتتە.

ھىكايەت (37)

بىر ئادەم نۇشىرۋان ئادىلغا خۇش خەۋەر يەتكۈزدى: "ئاڭلىشىمچە، خۇدايى تائالا پالانى دۈشمىنىڭنى دۇنيادىن تازىلاپتۇ."

نۇشىرۋان دېدى: "سەن مېنى قالدۇرۇپ قويىدىغانلىقىنى ئاڭلىدىڭمۇ؟"

ئۆلسە دۈشمەن خۇش بولۇشقا ھېچبىر ئورۇن يوق،
چۈنكى بىزنىڭ ئۆمرىمىزمۇ ئەمەس تۇرغۇنلۇق!

ھىكايەت (38)

بىر گۇرۇھ ھەكىملەر كىسرانىڭ① ھوزۇرىدا بىر مۇھىم ئىش

---

① كىسرا — ساسانىلار سۇلالىسى پادىشالىرىنىڭ ئۇنۋانى بولۇپ، "خۇسراۋ" سۆزىنىڭ ئەرەبچە تەلەپپۇز قىلىنىشى. بۇ يەردە نۇشىرۋان كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئۈستىدە مۇھاكىمە ئېلىپ بارغان ئىدى. بۇزۇرجمېھر ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئەڭ مۇھىم كىشى بولسىمۇ، جىم ئولتۇردى. بۇ يەردىكىلەر ئۇنىڭدىن سورىدى: "نېمىشقا بۇ مۇنازىرىگە بىز بىلەن تەڭ قاتناشمايسەن؟"

بۇزۇرجمېھر دېدى: "ھەكىم دېگەن تېۋىپقا ئوخشاش خەلق، تېۋىپ بولسا پەقەت كېسەللەرگىلا دورا بېرىدۇ. مەن سىلەرنىڭ پىكرىڭلارنى توغرا تاپقانلىقىم ئۈچۈن، بۇ توغرىلىق يەنە سۆز قىلىشىمنىڭ ئەھمىيىتى يوق."

مەن كۆرسەم، ئىش يۈرۈشسە ئۆتكۈزلۈك،
بۇ توغرىلىق سۆزلىشىمگە ئورۇن يوق.
ئەمما كۆرسەم كورنى قۇدۇق ئالدىدا،
لام-مىم دېمەي جىم ئولتۇرسام زور گۇناھ.

ھىكايەت (39)

مىسىر پادىشالىقى ھارۇن رەشىدنىڭ تەۋەلىكىگە ئۆتكەندە، ئۇ شۇنداق دېدى: "مەن بۇ يۇرتنى مىسىر پادىشالىقى بىلەن مەغرۇرلىنىپ، خۇدالىق دەۋاسى قىلغان ئاشۇ ئاسى (فىرئەۋن)①گە خىلاپ ھالدا، باشقا بىرسىگە بەرمەستىن، ئەڭ تۆۋەن قۇللىرىمدىن بىرىگە بېرىمەن."

ئۇنىڭ خۇسەيب ئىسىملىك بىر ھەبەش قۇلى بار ئىدى. ئۇ

---

① فىرئەۋن — ئاسىيلىق قىلىپ، خۇدالىق دەۋاسى قىلغان بىر پادىشا.

مىسىر پادىشالىقىنى شۇنىڭغا بېرىۋەتتى. ئېيتىلىشىچە، بۇ قۇلنىڭ ئەقلى-ھوشى ۋە پەم-پاراسىتى شۇنچىلىك ئىدىكى، بىر كۈنى بىر توپ مىسىر دېھقانلىرى: "بىز كېۋەز تېرىغان ئىدۇق، بىمەزگىل يامغۇر يېغىپ نابۇت قىلىۋەتتى" دەپ شىكايەت قىلىپ كەلگەندە، ئۇ: "يۇڭ تېرىش كېرەك ئىدى!" دەپ جاۋاپ بەرگەن.

بىلىمدىن بولسا گەر تۇرمۇش پاراۋان،
قالاتتى ئەڭ قىيىن كۈنلەرگە نادان،
نادانلار ئۆتىدۇ شۇنچە پاراۋان،
ئەقىللىقلار ئۇنىڭدىن بەكمۇ ھەيران.

* * *

بەختۇ-دۆلەت ئەمەس كامالەتتە،
بەلگىلەنگەن ئۇ كوكتە-قىسمەتتە.
كۆرۈلەر مۇنداق ئىش جاھاندا بىسيار:
بىئەقىل ھۆرمەتتە، ئەقىللىق خار.
كىمياگەر ئۆلۈپ كېتەر غەمدە،
دوت تاپار خارابىدىن غەزنە.

ھېكايەت (40)

پادىشالاردىن بىرىگە بىر جۇڭگو كېنىزىگى ئېلىپ كېلىنگەن ئىدى. پادىشا مەست ھالەتتە ئۇنىڭ بىلەن يېقىنلاشماقچى بولدى. كېنىزەك قارشىلىق كۆرسىتىپ ئۇنىمىدى. پادىشانىڭ غەزىۋى كېلىپ، ئۇنى بىر ھەبەش قۇلغا بېرىۋەتتى. ھەبەشنىڭ تۆپە كالپۇكى بۇرنى-

نىڭ ئۈستىگە يېيىشىپ قالغان، تۆۋەنكى كالپۇكى ياقىسىغىچە ساڭگىلاپ چۈشكەن ئىدى. بۇ شۇنداق سەت ھەيكەل ئىدىكى، ئۇنىڭ تەلەتىنى كۆرگەندە سەخرەجىنمۇ[1] قورقۇپ قېچىپ كەتكەن بولاتتى. ئۇنىڭ قولتۇقىدىن سېسىق بىر سۇيۇقلۇق ئاماتتى.

دەيسەن: كەلمەس تا قىيامەت ئۇنىڭدىن سەت،
يوق بولغاندەك يۇسۇپ كەبى يۈز-قىياپەت.

* * *

بۇ شۇنداق مەخلۇقكى، بەدچىراي، خۇنۇك.
بۇنىڭدىن باشقىنى بولماس سەت ئاتاپ،
خۇدا كۆرسەتمىسۇن ئۇنىڭ قولتۇقىنى
تومۇز ئاپتىۋىدا سېسىغان بىر تاپ.

ئېيتىلىشىچە، شۇ چاغدا ھەبەشنىڭ نەپسى تاقىلداپ، شەھۋانىلىقى ئۈستۈن كەلدى-دە، بىردىنلا تۇيغۇسى قوزغىلىپ، كېنىزەكنىڭ قىزلىقىنى كەتكۈزۈۋەتتى. ئەتىسى ئەتىگەن پادىشا كېنىزەكنى ئىزدەپ تاپالمىدى. ۋەقەنى ئېيتىپ بېرىشكەن ئىدى، پادىشانىڭ غەزىۋى كېلىپ، ھەبەش بىلەن كېنىزەكنى مەھكەم باغلاپ، قەلئەنىڭ ئۈستىدىن خەندەكنىڭ ئاستىغا تاشلاشقا بۇيرۇق قىلدى. بىر ئالىجاناپ ۋەزىر شاپائەت يۈزىنى يەرگە قويۇپ، دېدى:
"ھەبەش بىچارىنىڭ بۇ ئىشتا خاتالىقى يوق، چۈنكى بارچە

[1] سەخرەجىن — رىۋايەت بويىچە ئىنتايىن سەت بىر دىۋىنىڭ ئىسمى. ئۇ سۇلايمان پەيغەمبەرنىڭ ئۈزۈكىنى ئوغرىلىغان ئىكەن.

قول-خىزمەتكارلار پادىشاھىمىزنىڭ مېھرى-شەپقىتىگە ئۈگىنىپ قالغان.»

پادىشا دېدى: «بىر كېچە يېقىنلاشماي، ئەخىر قىلغان بولسا نىمە بولاتتى! مەن ئۇنى كېنىزەكنىڭ باھاسىدىنمۇ كۆپرەك نەرسە بىلەن رازى قىلغان بولاتتىم!»

ۋەزىر دېدى: «ئەي پادىشاھىم، بۇنى ئاڭلىمىغانمىدىڭىز:

چاڭقىغان ئۇسسۇز بەتسە سۈزۈك بۇلاققا،
قورقار دەپ ئۇيلىما تۇرسا غالجىر پىل.
ئاچ پاسىق خىلۋەتتە داسقان ئۈستىدە،
روزىنى ئويلىسا، ئىشەنمەس ئەقىل.»

بۇ لەتىپە پادىشاغا ماقۇل كەلدى-دە، دېدى: «ئەمدى بۇ ھەبەشنى ساڭا بېرەي، كېنىزەكنى قانداق قىلىسىز؟»

ۋەزىر دېدى: «كېنىزەكنى ھەبەشكە بېرىۋېتەيلى، چۈنكى ئۇنىڭدىن ئاشقان نەرسە ئۇزىگىلا لايىق!»

لايىق كورمە دوستلۇققا ئۇنى سەن ھەرگىز،
نالايىق جايلاردا يۈرگەن بولسا.
سۈزۈك سۇنى خالىماس يۈرىگى تەشنا،
بەد ئېغىزدىن ئاشقىنىنى كورگەن بولسا.

ھىكايەت (41)

ئىسكەندەر رۇمىدىن سوراشتى: «مەغرىپ بىلەن مەشرىق دىيارىنى قانداق قىلىپ ئالدىڭ؟ چۈنكى ئىلگىرىكى پادىشالارنىڭ غەزنە ۋە لەشكەرلىرى سېنىڭكىدىن كۆپ بولسىمۇ، مۇنچىلىك غەلىبىگە ئېرىشەلمىگەن ئىدىغۇ؟»

ئۇ جاۋاپ بەردى: «خۇدايى تائالانىڭ ياردىمى بىلەن ھەر مەملىكەتنى ئالغاندا، شۇ مەملىكەتنىڭ پۇقرالىرىنى رەنجىتمىدىم، پادىشالىرىنىڭ نامىنى پەقەت ياخشى دەپلا تىلغا ئالدىم، باشقا ھىچ-نىمە دېمىدىم.»

كىمكى ئۇلۇغلارنىڭ سوكسە نامىنى،
ئۇلۇغ دېمەس ئاقىل ھەرگىزمۇ ئۇنى.

* * *

بۇ ھەممە ئەرزىمەس، ئۆتكۈنچى نەرسە:
تەختۇ-بەخت، باشقۇرۇش، ھوقۇق، ھوكۇمەت.
ئۇتكەنلەر نامىنى قىلما ھاقارەت،
ياخشى نامىڭ قالسۇن دۇنيادا ئەبەت.

ئىككىنچى باپ

دەرۋىشلەرنىڭ ئەخلاقى توغرىسىدا

ھىكايەت (1)

بىر ئەمەلدار بىر تەقۋاداردىن سورىدى: "پالان سوپى ھەققىدە قانداق پىكىردە سەن، باشقىلار ئۇنىڭ يامان گېپىنى قىلىشىۋاتىدىغۇ؟"

تەقۋادار دېدى: "ئۇنىڭ تاشقى كورۇنۇشىدە بىرەر كەمچىلىك كورگىنىم يوق، ئىچىدىكىسى پىنھان، شۇڭا بىلمەيمەن!"

كىمنى كورسەڭ جەندە تون ئىچىدە،
ئۇنى بىل، خۇش پىئىل، تەقۋادار.
دىلىدا نىمە بار، بىلمىسەڭ مەيلى،
چۈنكى مۇھتەسىپ① ئۇيدە نىم قىلار؟

ھىكايەت (2)

بىر دەرۋىشنى كوردۇمكى، ئۇ كەئبىنىڭ بوسۇغىسىغا يۈز - كوزىنى

① مۇھتەسىپ — بازار باشقۇرىدىغان ئادەم. ئۇيدىكى ئىشلار بىلەن كارى يوق.

سۈرتۈپ مۇنداق دەيتتى: "ئەي مېھرىۋان، شەپقەتلىك ئاللا! مەن قارا نادادىن نىمە ئىش كېلىدىغانلىغىنى ئوزەڭ بىلىسەن.

خىزمەتتە ناچار دەپ ئۇزرە كەلتۇردۇم.
تائىتىم لۇتپىڭغا ئەمەس سازاۋار.
تووۋا قىلار ئاسىلار گۇناھى ئۇچۈن،
ئارىپ تائىتىگە ئېيتار ئىستىغپار.①

سوپىلار تائەتنىڭ ئەجرىنى سورىشىدۇ، خۇددى سودىگەرلەر مال باھاسىنى تالاشقاندەك. مەن بەندەڭ دەرگاھىڭغا تائەت بىلەن ئەمەس، ئۇمىت بىلەن كەلدىم، تىجارەت ئۇچۈن ئەمەس، خەير-ئېھسان ئۇچۈن كەلدىم. سەن ماڭا ئوز شەنىڭگە مۇناسىپ نىمىنى قىلساڭ قىل".

خاھى ئولتۇر، خاھى كەچۈر، باشىم بوسۇغاڭدا سېنىڭ،
ئەركى بولماس بەندىنىڭ، ھەر بۇيرۇغۇڭ بۇرچۇم مېنىڭ.

* * *

كەئبە ئىشىگىدە بىر سائىل② كوردۇم،
ئاچچىق ياش توكۇپ دەيتتى ھەر دەمدە:
تائىتىم قوبۇل بولسۇن دېمەيمەن،

① بۇ مىسرا: تەقۋادار كىشىلەر لايىغىدا ئىبادەت قىلالمىدىم دەپ كەچۈرۈم سورايدۇ، دىگەن مەزمۇندا.
② سائىل — تىلەمچى؛ بۇ يەردە ئەپۇ سورىغۇچى مەنىسىدە.

گۇناھىمنى سەن ئۆچۈر قەلەمدە![1]

ھىكايەت (3)

(كىشىلەر) ئابدۇلقادىر گىلانىنى[2] (خۇدا ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن!) كەئبە ھەرەمدە كۆرۈشكەن ئىدى، ئۇ يۈزىنى يەرگە سۈرتۈپ مۇنداق دېگەن:

"ئەي ئىگەم، مېنى كەچۈرگىل! مەن قانداقلىقى ئازاپقا لايىق بولسام، قىيامەت كۈنى مېنى قارىغۇ قىلىپ تىرىلدۈرگىن. مەن ياخشىلارنىڭ ئالدىدا خىجالەتتە قالماي".

ئەجزىمنى[3] ئېيتسەمەن يەرگە يۈز قويۇپ،
ھەر سەھەر سىپىلاپ ئۆتكەندە سابا:
"ئۇنۇتماسمەن ھەرگىز. ئەي ئىگەم سېنى،
كېلەمدۇ بىرەر چاغ بەندەڭ يادىڭغا؟"

ھىكايەت (4)

بىر تەقۋادارنىڭ ئۆيىگە ئوغرى كىردى، ئۇ شۇنچە ئاختۇرۇپ، ھېچنەمە تاپالماي، ئىچى تىت-تىت بولدى. تەقۋادار بۇنى كور-

① بۇ مىسرانىڭ ئەسلى: "ئەپۇ قەلىمى بىلەن گۇناھىمنى ئۆچۈرگىن."
② ئابدۇلقادىر گىلانى — مەشھۇر شەيخ. "قەدرىيە" سوپىلار جەمئىيىتىنىڭ ئاساسچىسى. سەئدى باغداتتا ئابدۇلقادىر گىلانىنىڭ شاگىرتلىرىدا ئوقۇغان.
③ ئەجزىمنى — ئاجىزلىقىمنى.

گەچ، قۇرۇق قول قايتمىسۇن دەپ، ئۆزى ئۇخلىغان پالاسنى ئۇنىڭ يولىغا تاشلاپ قويىدى.

ئاڭلىدىم، ھەق يولىدىكى كىشىلەر
ھەتتاكى دۈشمىنىنى قىلماس مالال.
بۇ ماقام ساڭا قاچان مۇيەسسەردۇر،
چىقارساڭ دوست بىلەن ئۇرۇش-جاڭجال؟

پاكدىل كىشىلەرنىڭ ئادەملەرگە بولغان مېھرى-مۇھەببىتى، ئالدىدا بولسۇن، كەينىدە بولسۇن، بىر خىلدۇر. ئۇلار سېنى ئارقاڭدا تىللىمايدۇ، ئالدىڭدا سەن ئۈچۈن ئۆلۈپ بېرەيدۇ.

ئالدىڭدا گويا كى ياۋاش بىر قوي،
ئارقاڭدا خۇددى ئادەمخور بۆرە.

* * *

كىم بىراۋنىڭ ئەيىبىنى ئالدىڭدا بىر-بىرلەپ سانار،
باشقىلار ئالدىدا، شەكسىز، سېنى ھەم تىنماي غاچار.

ھىكايەت (5)

بىرنەچچە دەرۋىش بىرلىكتە ساياھەتكە چىقىشتى، ئۇلار قىيىنچىلىق بىلەن راھەتنى تەڭ كۆرۈشتى. مەن ئۇلارغا قېتىلىۋېلىشنى خالىغان ئىدىم، ئۇنىماشمىدى. مەن دېدىم: "مىسكىنلەرنىڭ ئۆلپەتچىلىكىدىن باش تارتىپ، ئۇلارنى پايدا-بەرىكەتتىن مەھرۇم قىلىش

ئالى ھىممەت كىشىلەرنىڭ سىخىلىقىغا مۇناسىپ ئىش ئەمەس. مەن ئۆزەمدە يارانلارنىڭ خىزمىتىنى قىلغۇدەك كۈچ-قۇۋۋەت ۋە چاققانلىق بارلىقىنى ھىس قىلىپ تۇرۇپتىمەن، ھەرگىز ئۇلارنىڭ كۆڭلىگە ئېغىر كېلىدىغان يۈك بولۇپ قالمايمەن.

مىنىسەممۇ گەرچە ئات-ئۇلاغقا،
تونۇشمەن يوپۇق كوتىرىپ ماڭماققا".

ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بىرسى دىدى: "سەن مۇنۇ گەپنى ئاڭلاپ خاپا بولۇپ كەتمىگىن، مۇشۇ كۈنلەردە بىر ئوغرى دەرۋىش قىياپىتىگە كىرىۋېلىپ، بىزنىڭ سېپىمىزگە قوشۇلۇۋالدى.

نە بىلسۇن كىشىلەر كىيىمدە كىم بار؟
خەت يازغانلار بىلگەي خېتىدە نىم بار.

دەرۋىشلەرنىڭ روھىي دۇنياسى پاك بولغانلىقتىن ئۇنىڭدىن گۇمانلانمىدى-دە، دوستلۇقتا قوبۇل قىلدى.

سوپىلار سىماسى قۇراق تون-جەندە،
مۇشۇلا كېپايە خەلقلەر كورگەندە.
نىمە كىيسەڭ كىيگىن، تىرىش ئىشتا ھەم،
باشقا تاج قويساڭمۇ، يەلكەڭگە ئەلەم.①

① بۇ مىسرانىڭ مەزمۇنى: ياكى پادىشادەك بېشىڭغا تاج كەي، ياكى قەلەندەردەك يەلكەڭگە توغ قادا.

سوپىلىق يالغۇزلا كىيىمدە ئەمەس،
دۇنيانى، ئارزۇنى، ھەۋەسنى دىمەس.
ياراغلار مەرتلەرنىڭ قولىدا بولسۇن،
قورقاقتىكى قورالدىن نىمە نەپ كەلسۇن؟

شۇنداق قىلىپ، بىر كۈنى كەچكىچە يول يۈرۈپ، قاراڭغۇ چۈشكەندە بىر قەلئە سېپىلىنىڭ تۈۋىدە يېتىپ ئۇخلىغان ئىدۇق. ئاتىنساپ ئوغرى بىر يولدىشىمىزنىڭ ئۆۋرىغىنى ئېلىپ، ئاھارەتكە بارىمەن، دىدى-دە، ئوغرىلىققا كەتتى.

سوپىنى كورگىنىكى، جەندە يېپىنغان،
كەئبە لىباسىنى ئېشەككە جۇل قىلغان.

ئۇ دەرۋىشلەرنىڭ كوزىدىن غايىپ بولۇپ، قەلئەنىڭ ئىچىگە كىرىپ، ئۇ يەردىن بىر ساندۇقچىنى ئوغرىلاپتۇ-دە، تاڭ يورۇغىچە بۇ قارا يۈز بىز تۇرغان يەردىن خېلى يەرگىچە ئۇزاپ كېتىپتۇ. گۇناسىز يولداشلار بولسا جايىدا ئۇخلاۋەرگەن. ئەتىسى ئەتىگەن ھەممىمىزنى قەلئەنىڭ ئىچىگە ھەيدەپ كىرىپ، زىندانغا تاشلىدى... شۇ چاغدىن باشلاپ بىز ئارىمىزغا ناتونۇش ئادەمنى ئالماسلىققا قارار قىلىپ، يەككە يول يۈرىدىغان بولدۇق، چۈنكى 'تىنچلىق يالغۇزلۇقتا'.

بىر قەۋمدىن بىر ئادەم يامان ئىش قىلسا،
چوڭ-كىچىك ھەممىنىڭ قويماس قەدرىنى.

كۆرمىدىڭمۇ بىر كالا ئىگىنگە كىرسە،
يېزىدىكى كالىنىڭ بۇلغار بەرىنى".

مەن دېدىم: "خۇداغا شۈكۈر ۋە مىننەتدارلىق بولسۇنكى، مەن دەرۋىشلەرنىڭ دۇئاسىدىن مەھرۇم قالمىدىم، گەرچە كورۇنۇشتە ئۇلارنىڭ ئۆلپەتچىلىكىدىن سىرتتا قالغان بولساممۇ، بۇ ھېكايىگىدىن كوپ پايدا تاپتىم. بۇ نەسىھەت ماڭا ۋە ماڭا ئوخشاشلارغا ئۆمۈر بويى ئەسقاتىدۇ."

بىر قوۋال مەنىەنچى مەجلىستە بولۇر،
ئۇرغۇن ئاقىل كوڭلى ئەشلىككە تولۇر،
تولدۇرۇلسا بىر كول گۈلاپ-شەرۋەتكە،
ئىت چۈشسە ئايلىنار شۇ دەم ئەۋرەزگە!

ھېكايەت (6)

بىر زاھىد پادىشانىڭ مېھماندارچىلىقىدا بولغان ئىدى. تاماققا ئولتۇرغاندا، يېگۈسى بار بولسىمۇ، ئازلا يېدى. نامازغا تۇرغاندا، ئۇزىنى قالتىس سوپى ئىكەن دېسۇن دەپ، نورۇنقى ئادىتىدىن ئەتەي ئۇزۇن ئوقۇدى.

ئەي ئەئرابى،① قورقىمەنكى، يېتەلمەيسەن كەئبىگە،

① ئەئرابى — ئاغلىق كوچمەنچى ئەرەپ.

يۈرگەن يولۇڭ ئېلىپ بارار چۈنكى تۈركىستان سېرى.

ئۇ ئۆيىگە قايتىپ كەلگەندە، تاماق يېيىش ئۈچۈن داستىخان سېلىشنى بۇيرۇدى. ئۇنىڭ بىر زېرەك ئوغلى بار ئىدى، دادىسىغا دېدى: "ئاتا، سۇلتانىنىڭ زىياپىتىدە تاماق يېمىدىڭمۇ؟" ئاتىسى دېدى: "كىشىلەرنىڭ ئالدىدا تۈزۈك بىر نەرسە يېيەلمىدىم!" "ئانداق بولسا، — دېدى ئوغلى، — نامىزىڭمۇ قازاسىنى ئوتە، چۈنكى ئۇنىمۇ تۈزۈك ئوقۇمىغان ئوخشايسەن!"

سەنكى ھۈنىرىڭنى ئالقاندا تۇتۇپ،
ئەيىبىڭنى تىقارسەن قولتۇق تەھتىگە.
ئەي غاپىل، نېمىنى سېتىپ ئالىسەن،
ئېھتىر كۈن كەلگەندە ساختا تەڭگە؟!

ھېكايەت (7)

يادىمدىكى، باللىق چېغىمدا بەك سوپى ئىدىم، كېچىنى ئىبادەت بىلەن ئۆتكۈزەتتىم، زوھدۇ-پەرھىزكارلىققا ھېرىس ئىدىم. بىر كېچىسى ئاتام (خۇدا رەھمەت قىلسۇن!) بىلەن بىللە ئولتۇرغان ئىدىم، كېچىچە كوز يۇممىستىن كالام شەرىفنى قۇچىقىمدا تۇتۇپ چىقتىم. ئەتراپىمىزدا بىر توپ ئادەم ئۇخلاۋاتاتتى. مەن دادامغا دېدىم:
"ئۇلاردىن بىرەرسى بېشىنى كوتۇرۇپ، ئىككى رەكئەت نامازمۇ ئوقۇپ قويمىشىدى، شۇنداق غەپلەت ئۇيقۇسىغا چومگەنكى،

ئولۇكتەكلا يېتىشىدۇ!" ئاتام دېدى: "جېنىم بالام، سەنمۇ ئۇخلىساڭ ياخشى بولاتتى، كىشىلەرنىڭ سېسىق گېپىگە قالغىچە".

مۇددەئى① ئوزىدىن باشقىنى كورمەس،
مەنمەنلىك پەردىسى توسقان كوزىنى.
بەخش ئەتسە خۇدايىم ھەقنى كورەر كوز،
كورەتتى ھەممىدىن ئاجىز ئوزىنى.

ھېكايەت (8)

بىر ئولتۇرۇشتا چوڭلاردىن بىرىنى ماختاپ كوككە كوتىرىشتى، ياخشى سۈپەتلىرىنى تازا كوپتۇرۇشتى. ئۇ كىشى بېشىنى كوتىرىپ دېدى: "مەن ئوزەمنىڭ قانداقلىقىنى ئوزەملا بىلىمەن!"

سانىدىڭ خىسلەتلىرىمنى، شۇ ئىزا-كۆلپەتمۇ بەس.
بۇ پەقەت سىرتىم، ساڭا ئىچكى سىرىم مەلۇم ئەمەس.

* * *

خوپ كورۇنگەي كىشىلەرگە تۇرۇقۇم-شەخسىيىتىم،
ئۇيۇلۇپ باشىم ئېگىلگەن ئىچكى نۇقساندىن ھامان.
كىشىلەر ماختار گۈزەللىكتە تاۋۇسنى توختىماي،
ئۇ نومۇس ئەيلەر پۇتىنىڭ سەتلىكىدىن ھەر زامان.

① مۇددەئى — دەۋاگەر مەنىسىدە بولۇپ، بۇ يەردە ئوزىگە تەمەننا قويىدىغان مەنمەنچى مەنىسىدە.

ھېكايەت (9)

ئەرەپ دىيارىدا ئوزىنىڭ ئەۋلىيالىقى بىلەن تونۇلغان ۋە كارامەتلىرى بىلەن مەشھۇر بولغان لىۋانلىق بىر زاھىد دەمەشق جامەسىگە كىرىپ كولنىڭ لىۋىدە تاھارەت ئېلىشقا باشلىغان ئىدى، تۇيۇقسىز تېيىلىپ كېتىپ، كولگە چۈشۈپ كەتتى-دە، ئۇنىڭدىن مىڭ تەسلىكتە قۇتۇلۇپ چىقتى. نامازدىن كېيىن يارانلىرىدىن بىرى دېدى: "مېنىڭ بىر شۈبھەم بار، ئەگەر سوراشقا ئىجازەت بولسا!" شەيخ دېدى: "قانداق شۈبھە؟" ئۇ كىشى دېدى: "يادىمدا تۇرۇپتىكى، شەيخ مەغرىب دېڭىزى① يۈزىدىن پىيادە ئوتكەندە ئايىغىنى ھول قىلمىغان ئىدى. بۇگۈن نىمىشقىدۇ، كىچىككىنە كولچەكتە ھالاك بولۇشقا تاس قالدى؟"

شەيخ بېشىنى ياقىسىغا چوكۇرۇپ، چوڭقۇر ئويغا پاتتى ۋە ئۇزاق ئويلىغاندىن كېيىن بېشىنى كوتىرىپ دېدى: "ئاڭلىمىغانمىدىڭ، ئالەمنىڭ خوجىسى مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام مۇنداق دىگەن ئىدى: 'مېنىڭ ئاللا بىلەن بولغان بىر ۋاقتىم باركى، بۇ چاغدا قېشىمىزغا ئۇنىڭ يېقىن پەرىشتىلىرى ۋە ئەلچى قىلىنغان پەيغەمبەرلىرىمۇ كېلىشكە قادىر بولالمايدۇ'. ئەمما ئۇ: 'دائىم شۇنداق بولىدۇ' دىمىدى. ئۇنىڭ مەرھەمەت قىلىپ ئېيتىشىچە، بۇنداق چاغدا ئۇنىڭ جەبرائىل ۋە مىكائىل بىلەنمۇ ئىشى بولمايدىكەن. باشقا چاغدا

① مەغرىپ دېڭىزى — ئوتتۇرا دېڭىز.

بولسا ھەفسە ۋە زەينەپ① بىلەن ۋاقىت ئۆتكۈزىدىكەن".

ئەۋلىيالارنىڭ (خۇدانى) كۆزىتىشى بىر نۇرلۇق جامالنىڭ كورۇ-نۇشى، بىر يوشۇرۇنۇشى ئارىسىدا بولىدۇ؛ كورۇنىدۇ ھەم يىكىنىدۇ.

يۈز ئاچار سەن، ھەم يوشۇرۇنارسەن،
ئىشق ئوتىمىزنى يالقۇنجىتارسەن.

* * *

گاھ كورەرمەن سويگىنىمنى مەن ئۇدۇللا،
گاھ يولۇمنى يوقىتارمەن بىر ھال بىلەن.
يالقۇنجىتىپ ئوتىنى، سوگرە سۇ چاچارسەن،
شۇڭا كورسەڭ، بىر ئوتتىمەن، بىر سۇدىمەن.

ھىكايەت (10)

بىرى بەردى سوئال ئوغلى يوقالغان —②
كىشىگە: "ئەي ئۇلۇغ دانىشمەن ئىنسان!
مىسىردىن سەزدىڭۇ كوينەك ھىدىنى،
نىمىشقا كورمىدىڭ چاھدا ئوزىنى؟"③

① ھەفسە ۋە زەينەپ — مۇھەممەت پەيغەمبەرنىڭ خوتۇنلىرى.
② ئوغلى يوقالغان كىشى — ياقۇپ پەيغەمبەر.
③ قۇرئان ۋە تەۋراتتا زىكرى قىلىنىشىچە، يۇسۇپ پەيغەمبەرنى ئاكىلىرى تۇرۇپ كەنئاندىكى قۇدۇقتا تاشلىۋەتكەن، ئاتىسى ياقۇپ مىسىردا تۇرۇپ، ئوغلى يۇسۇپنىڭ كوينىكىنىڭ ھىدىنى سەزگەن. بىراق ئۇنىڭ قۇدۇقتا تاشلىۋېتىلگەنلىكىنى بىلمىگەن.

دېدى ئۇ: "ھالىمىز گوياكى چاقماق،
گاھى پەيدا بولۇش، گاھى يوقالماق.
گاھى ئولتۇرىمەن كوكتە-راۋاقتا،
پۇتۇم ئۇستىنى گاھ كورمەيمەن ھەتتا.
ئەگەر بۇ ھالدا دەرۋىش قالسا بىردەم،
كېبەك بولماس ئىدى ھەر ئىككى ئالەم."

ھىكايەت (11)

مەن بىر چاغدا بەئلەبەك جامەسىدە① ئېزىلەڭگۈ، كوڭلى ئولگەن، شەكىلدىكى دۇنيادىن مەنىۋى دۇنياغا يول سالالمىغان بىر توپ جامائەتكە ۋەز تەرىقىسىدە سوز قىلغان ئىدىم. قارىسام، نەپسىم ئوتلۇق بولمايۋاتىدۇ، ئوتتۇم ئۇلارنىڭ ھول ئوتۇنىغا تەسىر قىلماي-ۋاتىدۇ. ھايۋانلارغا تەربىيە بېرىش ۋە قارىغۇلار مەھەللىسىدە ئەينەك كوتىرىپ يۇرۇش ماڭا پايدىسىز كورۇندى، لېكىن پىكىرلەر ئىشىكى ئوچۇق، سوز زەنجىرى ئۇزۇن ئىدى. مەن ئۇلارغا: "بىز ئۇنىڭغا قىزىل قان تومۇرىدىنمۇ يېقىنراقمىز"② دىگەن ئايەتنىڭ مەنىسىنى چۈشەندۈردۈم. ئاندىن سوزۇمنى بىر جايغا يەتكۈزدۈم-دە، (ئادىتىمچە شېئىر بىلەن) مۇنۇ سوزنى ئېيتتىم:

ئۇز ئوزەمگە مەن يېقىن، دوستۇم ئوزەمدىنمۇ يېقىن،

① بەئلەبەك — لىۋاندىكى بىر شەھەر؛ جامە — چوڭ مەچىت.
② قۇرئان، 50 — سۈرە، 16 — ئايەت.

مەن ئۇنىڭدىن بەك يىراق.
شۇنىسى قىزىق ۋە لېكىن مەن ئۇنىڭدىن بەك يىراق.
ئەقلاي، كىملەرگە ئېيتاي ئۇشبۇ ھالىمنى كورۇڭ:
يار قۇچاغىمدا تۇرۇپ، ھىجراندا يۈرگەيمەن يىراق!

مەن بۇ سوزنىڭ شارابىدىن مەس ئىدىم، گويا قولۇمدا تېخى ئېچىلىپ بولمىغان قەدەھ بار ئىدى، شۇ ئەسنادا بىر يولۇچى بىز يىغىلغان جايدىن ئوتۇپ قالدى؛ ئۇنىڭغا سوزۇمنىڭ ئاخىرى تەسىر قىلغاچقا، ئۇ شۇنداق ۋاقىرىدىكى، باشقىلارمۇ ئۇنىڭغا ئەگىشىپ چۇقان كوتىرىشتى. جىمىپ قالغان مەجلىس قايناشقا باشلىدى. مەن دېدىم: "سۇبھاناللا! قېشىمىزدىكى قەلبى كورلار يىراقتا قېلىپ، ئوزى يىراقتا بولسىمۇ خۇدادىن خەۋىرى بارلار بۇ يەردىن چىقىپ قالدى!"

ئاگىلىغۇچى يەتمىسە سوزنىڭ پەھمىگە،
ناتىقتىن ئىزدىمە ئىلھام زىيادە!
ئىرادە-خاھىشقا بولسا كەڭ مەيدان،
سوز توپىنى سوزمەن ئۇرار ئازادە!

ھېكايەت (12)

بىر كېچە مەككىنىڭ باياۋىنىدا ئۇيقۇسىزلىقتىن، ماڭغۇچىلىكىم قالمىغان ئىدى. يەرگە بېشىمنى قويدۇم-دە، تۆگىچىگە: "مېنى قالدۇرۇپ، ئوزەڭ كېتىۋەر!" دېدىم.

قانچىلىك يول يۈرەر مىسكىن پىيادە،
ھەتتاكى نار تۆگە كەتسە دەرماندىن؟
سېمىزنىڭ بەدىنى ئورۇقلىغىچە،
ئورۇق ھېرىپ-چارچاپ ئايرىلار جاندىن.

تۆگىچى دېدى: "بۇرادەر! ھەرەم ئالدىمىزدا، قاراقچىلار ئارقىمىزدا. يۈرسەڭ قۇتۇلدۇڭ، ئۇخلىساڭ ئولدۇڭ!

ئۇخلىماق راھەت مۇغىلان① سايىسىدا چول ئارا،
كوچسە ئەل شۇ كېچە، لازىم جان بىلەن قىلماق ۋىدا.

ھېكايەت (13)

دەريا بويىدا يولۋاس ياردار قىلىپ قويغان بىر تەقۋادارنى كورگەن ئىدىم، ئۇنىڭ يارىسىغا ھېچقانداق دورا ئۇنۇم بەرمەپتۇ. ئۇ بىرقانچە ۋاقىت يارا ئاغرىقىنىڭ دەردىنى تارتقان بولسىمۇ، خۇدايى تائالاغا داۋاملىق شۇكرى ئېيتىپ، شۇنداق دەيتتى: "خۇداغا شۇكۇر، پالاكەتكە يولۇققان بولسامىمۇ، بىرەر گۇناغا گىرىپتار بولغىنىم يوق!"

گەر ئولۇمگە شۇ ئەزىز يار يوللىسا مەن زارنى،
دېمىگەيسەنكى، بېشىمدا جان غېمى بار دەپ شۇ دەم.

---

① مۇغىلان — ئاكاتسىيە دەرىخى.

ئېيتمەن: مەن بەندە ئۆتكەزگەندىمەن قانداق گۇنا،
رەنجىتىپ قويدۇممۇ ئۇنى؟ــ مەندە بار شۇ بىرلا غەم!

ھېكايەت (14)

بىر دەرۋىش بەك مۇھتاجلىقتىن بىر دوستىنىڭ ئۆيىدىن بىر دانە پالاسنى ئوغرىلىغان ئىدى. ھاكىم ئۇنىڭ قولىنى كېسىشكە بۇيرۇدى.① پالاسنىڭ ئىگىسى بولسا: "مەن ئۇنى ئەپۇ قىلدىم!" دەپ شاپائەت قىلدى.

ھاكىم دېدى: "مەن سېنىڭ شاپائىتىڭ سەۋەبى بىلەن شەرىئەتنىڭ ھۆكمىدىن چىقمايمەن!"

پالاسنىڭ ئىگىسى دېدى: "بۇ دېگىنىڭ توغرا، لېكىن ۋەقفە مالدىن نەرسە ئوغرىلىسا، قولىنى كېسىش لازىم كەلمەيدۇ؛ چۈنكى 'پەقىرنىڭ مال-مۈلكى بولمايدۇ'، دەرۋىشلەرنىڭ قولىدىكى بارلىق نەرسە مۇھتاجلارنىڭ ۋەقفىسى!"

ھاكىم پالاسنىڭ ئىگىسىنى قايىل قويۇپ، دەرۋىشنى تىللاشقا باشلىدى: "ساڭا جاھان تار كەلدىمۇ، ئاشۇنداق بىر دوستۇڭنىڭ ئۆيىدىن باشقا ئوغرىلىق قىلىدىغان جاي تاپالمىدىڭمۇ؟"

ئۇ ئادەم دېدى: "ئەي ئىگەم، 'دوستۇڭنىڭ ئۆيىنى سۈپۈرۈۋەت، دۈشمىنىڭنىڭ ئىشىكىنى قاقما!' دېگەن ماقالنى ئاڭلىمىغانمىدىڭ؟"

---

① شەرىئەتنىڭ ھۆكمى بويىچە، ئوغرىلىق قىلغان كىشىنىڭ قولى كېسىلىدۇ.

چۈشسە گەر قاتتىقچىلىق باشىڭغا سەن تەن بەرمىگىن،
دۈشمىنىڭنىڭ پوستىنى شىل، دوستلىرىڭدىن ئال جۇۋا.

ھېكايەت (15)

بىر پادىشا بىر تەقۋادادىن سورىدى: "مېنى يادىڭغا ئالىدىغان ۋاقتىڭ بولامدۇ؟" تەقۋادار دېدى: "ھەئە، خۇدانى ئۇنتۇتقان چاغدا!"

ھەر تەرەپكە قاتىرىغاي دەرگاھدىن ھەيدەلگەن كىشى،
باشقىلار ئىشىكىگە چاپماس يانغا چىرلانغان كىشى.

ھېكايەت (16)

دىيانەتلىك كىشىلەردىن بىرى چۈشىدە بىر پادىشانى جەننەتتە، بىر تەقۋادارنى دوزاختا كۆردى. ئۇ سورىدى: "ئۇ بىرسىنىڭ مۇنچىلىك دەرىجىگە يېتىشىنىڭ سەۋەبى نېمە؟ نېمىشقا بۇ بىرسى تۆۋەن چۈشۈپ كەتتى؟ ھالبۇكى، كىشىلەر بۇنىڭ تەتۈرسىچە ئويلىشاتتىغۇ؟" نىدا كەلدى: "بۇ پادىشا دەرۋىشلەرگە كۆڭۈل بۆلگەنلىكتىن جەننەتكە كىردى، بۇ تەقۋادار پادىشالارغا يېقىن بولغانلىقتىن دوزاخقا كىردى!"

نېمە كارغا كېلەر، ساڭا جەندە ۋە تەسۋى؟
سەن ئۆزەڭنى يامان ئىشتىن ساقلىغىن ھەر چاغ.

سوپى تۇماق كىيمەكلىك نە ھاجەت ساڭا؟
چىن دەرۋىش بول، مەيلى كىي تاتارچە تۇماق.①

ھكايەت (17)

يالاڭۋاش، يالاڭئاياق بىر پىيادە ئادەم ھىجاز كارۋىنى بىلەن كۇفە تەرەپتىن چىقىپ كەلدى-دە، بىزگە ھەمرا بولدى. ئۇنىڭ ھېچنىمىسى يوق ئىدى، ئەمما ئۆزىنى چوڭ تۇتۇپ، مۇنداق دەيتتى:

نە مىنەرگە خېچىرىم بار، نە تۆگىدەك يۈكۈم بار،
نە پۇقراغا پادىشامەن، نە شاھقا غۇلام-خىزمەتكار.
بار نەرسىدىن غېمىم يوق، يوق نەرسىگە ئەمەس زار،
نەپەس ئالىمەن ئەركىن، ئۆمرۈم ئۆتەر بىغۇبار.

تۆگە مىنگەن بىر ئادەم ئۇنىڭغا دېدى: "ئەي دەرۋىش، نەگە بارىسەن؟ ئارقاڭغا قايت، بولمىسا جاپا-مۇشەققەتتىن ئۆلۈپ قالىسەن!" ئەمما ئۇ قۇلاق سالماستىن باياۋان تەرەپكە قەدەم تاشلاپ كېتىۋەردى.
بىز نەخلەئى مەھمۇد② دېگەن مەنزىلگە يەتكەندە، ھېلىقى تۆگە

---

① تاتارچە تۇماق — بۇ تۇماقنى ئۇز ۋاقتىدا ئىسلام دىنىدا بولمىغان موڭغۇل ئىستىلاچىلىرى كىيەتتى.

② نەخلەئى مەھمۇد — مەككىنىڭ شەرقىدىكى ۋادىدا كارۋان چۈشىدىغان بىر مەنزىلنىڭ ئىسمى.

مىنگەن بايغا ئەجەل يەتتى. دەرۋىش ئۇنىڭ بېشىغا كېلىپ دېدى: "بىز يوقسۇزلۇقتىن ئۆلمىدۇق، سەن تۆگىنىڭ ئۈستىدە تۇرۇپ ئۆلدۈڭ!"

بىراۋ بىمار بېشىدا چىقتى تۈن بويى يىغلاپ،
ئۇ ئۆلدى سەھەر، قوپتى بىمار ئورنىدىن چاچراپ.

* * *

كوپ چاغدا يۈگرۈك ئات ئارقىدا قېلىپ،
ئاقساق ئېشەك مەنزىلگە يېتىدۇ ئامان.
كوپىنچە ساقلارنى يەرگە كومەرمىز،
زەخىملەنگەن ئادەم ساقىيار ئوبدان.

ھكايەت (18)

بىر سوپىنى پادىشا ھوزۇرىغا چاقىرتقان ئىدى. سوپى ئويلىنىپ، مۇنداق قارارغا كەلدى: "بىر دورا ئىچىپ ئورۇقلىۋالاي، بەلكى ماڭا بولغان ئېتىقادى ئاشسا ئەجەپ ئەمەس".
ئېيتىشلارغا قارىغاندا، ئۇ، ئادەم ئۆلتۈرىدىغان دورا ئىچكەن ئىكەن، دەرھال ئۆلدى.

مىڭىسى پىستىدەك پۈتۈن دىسەم مەن،
ئەسلىدە قات-قاتكەن، گويا كى پىياز.
سوپىلار يۈزىنى ئاۋامغا قىلىپ،
قىبلىگە كەينىچە ئوقۇيدۇ ناماز.

* * *

خۇدانى ياد قىلماق بولسا گەر قۇلى،
خۇدادىن ئۆزگىدە بولمىسۇن دىلى:

ھكايەت (19)

يۇنان تۇپرىغىدا بىر كارۋانغا قاراقچىلار ھۇجۇم قىلىپ، ھەددى-ھىسابسىز بايلىقنى بۇلاپ كەتتى. سودىگەرلەر يىغا-زارى قىلىشىپ، خۇدا ۋە رەسۇلنى شەپى كەلتۈردى،[1] ئەمما پايدىسى بولمىدى.

شەپقەتسىز قاراقچى زەپەر تاپقاندا،
كارۋان زارىغا قىلامدۇ پەرۋا؟

لۇقمان ھەكىم شۇ كارۋاننىڭ ئىچىدە ئىدى. كارۋانچىلاردىن بىرى ئۇنىڭغا مۇراجىئەت قىلدى:
"سىز ئۇلارغا نەسىھەت قىلىپ، بىر نىمە دەپ باقسىڭىز. بەلكىم مېلىمىزنىڭ بىر قىسمىنى تاشلاپ كېتەرمىكىن، چۈنكى شۇنچە بايلىق زايا بولسا، ئۇۋال كېتىدۇ!"
لۇقمان دېدى: "ئۇلارغا ھېكمەت سۆزلىسەك ئۇۋال كېتىدۇ!"

تۆمۈرنى قاتمۇ-قات دات باسقان بولسا،

---

[1] شەپى كەلتۈرمەك — خۇدا ۋە رەسۇلنى تىلغا ئېلىپ، ھىمايىچىلىققا تارتماق.

سەيقەل[1] بىلەن ھەرگىز كەتكۈزۈپ بولماس.
ئىچقارىغا ۋەزنىڭ پايدىسى نىمە؟
تۆمۈر مىخنى تاشقا كىرگۈزۈپ بولماس.

ھەر ھالدا خاتالىق بىزدىن ئۆتتى.

تىنچ كۈندە دەرتمەنىنىڭ بېشىنى سىلا،
مىسكىنىنى خوش قىلىش قايتۇرغاي بالا.
تىلەمچى سورىغان نەرسىنى بەرگىن،
بەرمىسەڭ، زومىگەر كۈچ بىلەن ئالار.

ھكايەت (20)

ئۇلۇغ شەيخ ئوبۇل فەرەج ئىبنى جۇزى[2] (ئۇنىڭغا خۇدا رەھمەت قىلسۇن) ماڭا نەغمە-ناۋا ئاڭلىماسلىقنى ۋە خىلۋەتتە يەككە ئولتۇشنى بۇيرۇغان بولسىمۇ، ياشلىق باھارىم ئۈستۈن كېلىپ، ھاۋايى-ھەۋەس مېنى قىزىقتۇراتتى-دە، بەزىدە ئىختىيارسىز ئۇستازىمنىڭ رايىغا خىلاپ ھالدا قەدەم تاشلاپ، ناخشا-ساز ئاڭلاشتىن ۋە دوستلىرىمنىڭ ئولپەتچىلىگىدىن بەھرىمەن بولاتتىم. شەيخىمنىڭ نەسىھەتى يادىمغا كەلگەندە مۇنداق دەيتتىم:

---

[1] سەيقەل — پەرداز.

[2] جامالىدىن ئوبۇل فەرەج ئابدۇراخمان ئىبنى مۇھەممەدىن يۈسۈف ئىبنى جامالىدىن ئوبۇل فەرەج ئىبنى جوزى — سەئدىنىڭ ئۇستازى.

بىز بىلەن ئولتۇرسا قازى زوقلىنار چاۋاك چېلىپ،
مەسنى كورسە كارى بولماس، ئىچسە گەر مەي مۇھتەسىپ.

مانا بىر كېچىسى مەن بىر توپ ئۇلپەتلەرنىڭ ئولتۇرۇشىغا بېرىپ قالدىم-دە، بىر ناخشىچىنى كوردۇم.

قان تومۇر گويا ئۇزۇلگەي غىچ-غىچلىداق سازىدىن،
كۈيى ھەم شۇمراق "ئاتاڭ ئولدى" دىگەن ئاۋازىدىن.

ئاڭلىغۇچىلار بىر دەم قولى بىلەن قۇلىقىنى ئېتىۋالسا، بىر دەم "شۇك!" دەپ بارمىقىنى لېۋىگە تەككۈزەتتى.

قەلبىمىزنى تەۋرىتەر خوش كۈي غەزەلخاننىڭ ئۈنى،
جانغا راھەت لېكىن سەندەك كۈيچىنىڭ جىم بولغىنى.

* * *

كۈيۈگىدە سېنىڭ خۇشلۇق كورمەس كىشى،
كېتەر چاغ جىمىقساڭ بولۇر دىل خۇشى.

* * *

بۇ چالغۇچى① ناخشىسىنى ئېيتقان چېغى،
ئېيتار ئىدىم ساھىپخانىغا: "خۇدا ھەققى،
سىماپ قۇيغىن② قۇلىقىمغا، مەن ئاڭلىماي،
يا ئىشىكنى ئاچقىن ماڭا، سىرتقا چىقاي!"

---

① چالغۇچى — تېكىستتە چىلتار چالغۇچى.
② سىماپ قۇيغىن — بەزى نۇسخىدا "پاختا تىققىن" دەپ يېزىلغان.

سوزىنىڭ قىسقىسى، دوستلىرىمنىڭ كوڭلىنى ئاياپ، ئۇلارغا بويى سۇندۇم-دە، كېچىنى مىڭ مۇشەققەتتە تاڭ ئاتقۇزدۇم.

مانا مەزىن ئېيتتى ئەزان بىمەھەل چاغ،
ئۇ بىلمەسكى، بۇ كېچىدىن ئوتتى قانچە.
سورا ئۇنىڭ ئۇزۇنلۇغىن كىرپىگىمدىن،
چۈنكى كوزنى يۇممىدىم مەن بىر دەقىقە.

ئەتىسى ئەتىگەن دۇئا ئېلىش مەقسىدىدە بېشىمدىن سەللىنى ئالدىم ۋە بېلىمدىن بىر دانە دىنارنى يەشتىم-دە، غەزەلخاننىڭ ئالدىدا قويدۇم ۋە ئۇنى قۇچاقلاپ بىرمۇنچە تەشەككۈر ئېيتتىم. دوستلىرىم ئۇنىڭغا مۇنچىلىك ئېتىۋار قىلغانلىقىمنى ئادەتتىن تاشقىرى بولۇپ كەتتى دەپ بىلىپ، مېنى ئەخمەققە چىقىرىشتى. ئۇلارنىڭ بىرى تىلىنى قويۇۋېتىپ، ھە دەپ تاپا-تەنە قىلىشقا باشلىدى: "بۇ قىلىغىڭ ئاقىللارنىڭ رايىغا مۇناسىپ ئەمەس. سەن شەيخلەرنىڭ خىرقىسىنى① ئومۇر بويى قولى بىر تىيىن پۇل كورمىگەن ۋە دېپىغا بىرتال ئالتۇن زەررىسى چۈشمىگەن بىر غەزەلچىگە بېرىۋەتتىڭ!"

بۇ ئويدىن نەغمىچى يوقالغان ھامان،
ئىككىنچى بىر جايدا كورمىدى ھېچ جان.
شەكسىزكى، چىقىراپ كوتەرسە چۇقان،

---

① خىرقە — سوپىلارنىڭ پەرىجىسى ياكى جەندىسى، بۇ يەردە باش كىيىمى ياكى سەللە مەنىسىدە ئېلىنغان.

بەدەندىن مويىمىز تىك تۇرار شۇئان.
قوش ئۇچار ئاڭلىسا قورقۇپ، ئەندىكىپ،
مىگمىزنى يەيدۇ، گېلىنى يىرتىپ.

مەن دىدىم: "مەسلىھىتىم شۇكى، تاپا-تەنە تىلىنى قىسقارتقىن، چۈنكى ماڭا بۇ ئادەمدىن بىر كارامەت نامايەن بولدى!"

ئۇ دىدى: "بۇ كارامەتنىڭ ماھىيىتىدىن مېنىمۇ خەۋەردار قىلغىن، مەنمۇ ئۇنىڭغا يېقىنلىشىپ، بايىقى چاخچىقىم ئۈچۈن ئۇنىڭدىن ئەپۇ سورىغان بولاتتىم!"

مەن دىدىم: "خوپ، بۇنىڭ سەۋەۋى شۇكى، ئۇلۇغ شەيخىم نەچچە قېتىم ماڭا نەغمە ئاڭلاشنى قويغىن، دەپ جىرايلىق نەسىھەت-لەرنى قىلغان بولسىمۇ، مەن قۇلىقىمغا ئالمىغان ئىدىم. مانا بۈگۈن كېچە مۇبارەك بەختۇ-تالىيىم مېنى بۇ جايغا ئېلىپ كەلدى، مەن بۇ نەغمىچىنىڭ ياردىمى بىلەن تۇۋا قىلدىم، قالغان ئۆمرۈمدە نەغمە ساز بار يەرگە ھەرگىز يولىمايمەن."

ھەر شىرىن ئېغىز لەۋلىرىدىن چىقسا خۇش ئاۋاز،
دىللارغا ھوزۇر، قىلسا ۋە ياقىلمىسا ھەم ساز.
ئول كۈيكى "ئۇشاق" ياكى "ھىجاز" ياكى "خۇراسان"①،
ئاۋازى خۇنۇك ناخشىچىغا زادى ياراشماس.

---

① "ئۇشاق"، "ھىجاز"، "خۇراسان" — مۇقامىنىڭ ئىسىملىرى. بەزى نۇسخىدا "خۇراسان" ئورنىدا "سىفاھان" دەپ ئېلىنغان.

ھىكايەت (21)

لوقماندىن سوراشتى: "ئەدەپ-قائىدىلەرنى كىمدىن ئۆگەندىڭ؟" ئۇ جاۋاپ بەردى: "بىئەدەپلەردىن ئۆگەندىم، چۈنكى ئۇلارنىڭ قىلىقلىرىدىكى نەزىرىمگە پىسەنت كەلمىگەن نالايىق ئىشلارنى قىلىشتىن ساقلاندىم!"

ئويۇن-چاخچاق بىلەن ئېيتىلسا بىر سوز،
ئالار زىرەك كىشى ئايرىمچە مەنپەت.
ھەزىلنىڭ ئورنىدا ئاڭلايدۇ نادان،
ئوقۇلسا ئالدىدا يۈز باپچە ھىكمەت.

ھىكايەت (22)

ھىكايە قىلىنىشىچە، بىر سوپى ھەر كېچىسى ئون پاتمان تاماق يەپ، سەھەرگىچە ناماز ئوتەپ، قۇرئاننى بىر ئوقۇپ تۈگىتىدىكەن. بىر پاكدىل كىشى بۇنى ئاڭلاپ دىدى: "ئەگەر ئۇ يېرىم نان يەپ ئۇخلىغان بولسا، ئۇنىڭدىن كوپرەك ساۋاپ تاپقان بولاتتى!"

ئىچىڭنى تائامدىن بوشراق تۇت،
ئۇندا مەرىپەت نۇرىنى كورىسەن.
سەندە ھىكمەت يوق، شۇ سەۋەپتىنكى،
ئاش ۋە ناننى بۇرنۇڭغىچە ئۇرىسەن.

ھكايەت (23)

ئاللانىڭ مەرھەمىتى گۈناغا پاتقان بىر ئازغۇننى ھەقىقەت ئىز-دىگۈچىلەرنىڭ قاتارىغا قوشۇلۇۋالسۇن دەپ ئۇنىڭ يولىغا تەۋپىق چىرىغىنى يېقىپ بەردى. دەرۋىشلەرنىڭ يۇرۇش-تۇرۇشى ۋە پاك نەپەسلىرى تەسىرىدە ئۇنىڭ ناچار ئەخلاقى گۈزەل ئەخلاققا ئۆزگەردى. ئۇ ھاۋايى-ھەۋەستىن قولىنى تارتتى، ئەمما ئۇنىڭ ھەققىدە غەيۋەتچىلەرنىڭ تىلى ھامان داۋام قىلىۋەردىكى، گويا ئۇ ئاۋالقى پېتى تۇرىۋەرگەنمىش، ئۇنىڭ ئۆزىنى تۈتۈۋالغانلىقىغا ۋە تائەت-ئىبادىتىگە ئىشەنگىلى بولماسمىش!

خۇدا ئازاۋىدىن قۇتۇلۇش توبە بىلەن مۇمكىندۇر،
ۋەلېكىن مۇمكىن ئەمەس خەلق تىلىدىن قۇتۇلماغلىق.

ئۇ ئادەم يامان تىللارنىڭ ئەلمىگە چىدىيالماي بىر پىرى ئۇستاز-نىڭ ئالدىغا شىكايەت قىلىپ كىردى. ئۇستاز ئۇنىڭغا جاۋاب بېرىپ مۇنداق دېدى: "سەن بۇ نېمەتىنىڭ شۈكرىسىنى قانداقمۇ ئادا قىلالارسەن؟ چۈنكى سەن كىشىلەرنىڭ ئويلىغىنىدىن ياخشىراقسەن!

قاچانغىچە دەيسەن: ھەسەتچى، كىنچى①
قىلماقتا مەن مىسكىن يامان گېپىنى.

① كىنچى — ئاداۋەتچى، ئەيىب تاپقۇچى.

قېنىمنى توكمەككە قەست قىلسا بىر دەم،
گاھىدا ئولتۇرۇپ سوكىدۇ مېنى!
ياخشى بول، خەلق يامان دېسىمۇ، مەيلى،
شۇ ياخشى يامانغا چىقارسا سېنى.

لېكىن كىشىلەرنىڭ مېنىڭ ئۈستۈمدىكى ياخشى ئوي-پىكىرلىرى مېنى كامالەتكە ئېرىشتۈردى، ھالبۇكى مەن نەق كەمچىلىك-نۇقسان ئىچىدە مەن، بۇ نەرسە مېنى ئويلاشقا ۋە ئوكۇنۇشكە مەجبۇر قىلىدۇ.

ئەگەر ئېيتقىنىمنى كەلتۈرسەم بەجا،
بولاتتىم خۇش پېئىل، پەرھىزكار دانا."

* * *

خوشنىلار كوزىدىن گەرچە پىنھانمەن،
بار-يوقۇم ئاللاغا روشەن ئىنسانمەن.

* * *

ئەتتۇق كىشىلەرگە ئىشىگىمىزنى،
يايمىسۇن دەپ ئەلگە نۇقسانىمىزنى.
نە پايدا ئىشىكنى ئېتىپ، بىكىنمەك،
ھەق بىلگۈچى ئوچۇق-نىھانىمىزنى.

ھكايەت (24)

مەن شەيخلەردىن بىرىنىڭ ئالدىدا: "پالانچى مېنى بۇزۇق ئادەم دەپ گۇۋالىق بېرىپتۇ!" دەپ شىكايەت قىلغان ئىدىم. شەيخ

دېدى: "سەن ئۇنى ئۆزەڭنىڭ ياخشىلىقى بىلەن خىجىل قىل!"

ئۆزەڭ توغرا بول، بەدنىيەت پىتنىچى
ئاپالماس قۇسۇر سەندىن، يەتمەس كۈچى.
راۋاپنىڭ ئۈنى پەردىگە بولسا ماس،
قۇلاقنى بىكار تولغىماس چالغۇچى!"

ھېكايەت (25)

شام① شەيخلىرىنىڭ بىرسىدىن (كىشلەر) سوراشتى:
"تەسەۋۋۇپنىڭ② ھەقىقى ماھىيىتى نېمە؟" ئۇ جاۋاپ بەردى:
"بۇرۇن بىر توپ كىشلەر بولغان، ئۇلار تاشقى كورۇنۇشتە پەرىشان
كورۇنىسمۇ، ئىچكى دۇنياسى خاتىرجەم ئىدى، ھازىر بىر توپ
كىشلەر باركى، كورۇنۇشتە خاتىرجەمدەك تۇرسىمۇ، ئىچكى
دۇنياسى پەرىشان!"

ئۇچۇپ يۈرسە كوڭلۇڭ ھەر دەم ھەر يەردە،
يەككە-يىگانىلىكتە پاكلىق كورمەيسەن.
بولسا گەر مال، زېمىن، مەنسەپ، تىجارەت،
دىلىڭ ھەقتە بولسا چىندىن دەرۋىشسەن.

① شام — سۇرىيە.
② تەسەۋۋۇپ — سوپىزىم.

ھېكايەت (26)

ئېسىمدىكى، بىر چاغدا بىز كارۋان بىلەن كېچىچە يول يۈرۈپ،
سەھەردە بىر ئورماننىڭ چېتىدە ئۇخلىغان ئىدۇق. بۇ سەپىرىمىزدە
بىز بىلەن ھەمرا بولغان بىر سەۋدايى ئادەم ھاي-ھايلاپ باياۋانغا
قاراپ يۈگۈرۈپ كەتتى ۋە بىر دەممۇ ئارام تاپمىدى. كۈندۈزى مەن
ئۇنىڭدىن: "بۇ كېچە ساڭا نېمە بولدى؟" دەپ سورىغان ئىدىم.
ئۇ جاۋاپ بەردى: "قارىسام، بۇلبۇللار دەرەخنىڭ ئۈستىدە،
كەكلىكلەر تاغدا سايرىشىۋاتىدۇ، پاقىلار سۇدا كۇكىراۋاتىدۇ،
ھايۋانلار ئورماندا نالە-پىغان قىلىشىۋاتىدۇ، شۇڭا ھەممە خۇداغا
ئىبادەت قىلىۋاتسا، مەن غەپلەتتە ئۇخلىسام ئادەمگەرچىلىك ئەمەس
دېگەننى ئويلىدىم."

ئۆتكەن سەھەر بىر قۇش ئەجەپ سايرىغانتى،
ئەقلۇ-ھوشۇم، تاقىتىمنى تامام ئالدى.
ئەڭ سەممىي دوستلىرىمدىن بىرسى شۇ چاغ
پەقەت مېنىڭ پەريادىمغا قۇلاق سالدى.
ئېيتتى ئاندىن: "ئىشەنمەيمەن، قانداق قۇش ئۇ؟
بىر سايراشتا شۇنچە ئاسان ھوشۇڭ ئالدى."
مەن دېدىمكى، "قۇشلار سايراپ تەسبىھ ئېيتسا،①
مەن جىم بولسام، ئادەملىكىم نەدە قالدى!"

① تەسبىھ ئېيتماق — "خۇداغا مەدھىيە ئوقۇماق" مەنىسىدە.

ھېكايەت (27)

بىر چاغدا ھىجاز سەپىرىدە بىر توپ پاكدىل يىگىت مەن بىلەن ھەمدەم-ھەمسەپەر بولغان ئىدى. ئۇلار پات-پات غەزەل ئېيتاتتى ۋە زوق بىلەن شېئىر ئوقۇشاتتى. يولدا بىر سوپى يىگىتلەرنىڭ بۇ ئىشىنى ياراتمىدى، چۈنكى بۇ ئادەم ئۇلارنىڭ دەردىدىن بىخەۋەر ئىدى. بىز بەنى ھىلال ئۆتىكىگە يېتىپ بارغاندا، ئەرەپلەرنىڭ چەللە-بارگىدىن قاراقۇمچاق بىر بالا چىقىپ، شۇنداق غەزەل ئوقۇغىلى تۇردىكى، ھاۋادا ئۇچۇپ كېتىۋاتقان قۇشلار پەسكە چۈشۈپ، قېشىغا ئولاشتى. قارىسام، ھېلىقى سوپىنىڭ توگىسى راسا ئۇسۇلغا چۈشتى-دە، سوپىنى يەرگە ئېتىپ ئۇرۇپ، باياۋان تەرەپكە چېپىپ كىرىپ كەتتى. مەن دېدىم: "ھەي شەيخ، بالىنىڭ غەزىلى ھايۋاندىمۇ تەسىر قىلدى، ئەمما ساڭا بۇنىڭ ھېچ پەرقى يوق ئىكەن!"

بىلەمسەنكى، بۇلبۇل ماڭا نېمە دېدى سەھەر؟
"ھەي... سەن ئۆزەڭ قانداق ئادەم، ئىشقتىن بىخەۋەر؟"
ھەتتا توگە ئەرەپلەرنىڭ شېئىرىدىن زوقمەن،
دوت مەخلۇقسەن، سەندە زوق-شوق بولمىسا ئەگەر.

* * *

قاتتىق شامال چىقسا باغدا ناپىستىن تىنىم،
تال شاخلىرى ئېگىلىدۇ، ئەمما تاشلار جىم.

* * *

كۆرۈنگەن ھەممە جان زىكرىندە① سايرار،
لېكىن بىلگەي بۇنى دىل بولسا ھوشيار.
نە بۇلبۇل گۈل شېخىدا بىر غەزەلخان،
تىكەنمۇ گۈل بولۇپ ئوقۇيدۇ سۇبھان.

ھېكايەت (28)

بىر پادىشانىڭ ئۆمرى ئاخىرلىشىپ قالغان بولۇپ، تەختىدە ئولتۇرىدىغان ۋارىسى يوق ئىدى. ئۇ مۇنداق ۋەسىيەت قىلدى: "كىمكى ئەتە ئەتىگەن شەھەر دەرۋازىسىدىن بىرىنچى بولۇپ كىرسە، شاھلىق تاجىنى شۇ كىشىنىڭ بېشىغا كىيگۈزۈپ، مەملىكەتنى ئىدارە قىلىشنى شۇ كىشىگە تاپشۇرۇڭلار."

كۈتۈلمىگەندە بىرىنچى بولۇپ كىرگەن كىشى ئۆمۈر بويى تىلەمچىلىك قىلغان ۋە جۇل-جۇل كىيىمنى ياماپ كىيگەن بىر گاداي بولۇپ چىقتى. دۆلەت ئەربابلىرى ۋە ئوردا ئەمەلدارلىرى پادىشانىڭ ۋەسىيىتىنى بەجا كەلتۈرۈپ، قەلئە ۋە غەزنىلەرنىڭ ئاچقۇچلىرىنى ئۇنىڭغا تاپشۇرۇپ بەردى. (گاداي) بىر مۇددەت شاھلىق قىلغان بولسىمۇ، كۆپ ئۆتمەي مەملىكەتنىڭ بەزى ئەمىرلىرى ئىتائەت قىلىشتىن بويۇن تولغىدى، ئەتراپتىكى مەملىكەتلەرنىڭ پادىشالىرى جاڭجال كۆتىرىپ، گادايىنى ئاغدۇرۇش ئۈچۈن لەشكەر توپلىدى. قىسقىسى، قوشۇن بىلەن پۇقرالار ئۇپۇر-توپۇر بولۇشتى ۋە مەملىكەتنىڭ بىر قىسمى ئۇنىڭ باشقۇرۇشىدىن چىقىپ كەتتى.

① زىكرىندە — خۇدانىڭ يادىدا.

بۇ ۋەقە سەۋەبى بىلەن گادايى پادىشانىڭ كۆڭلى پەرىشان بولدى. دەل شۇ پەيتتە كەمبەغەللىك كۈنلىرىدە يېقىن ئۆتكەن قەدىناس دوستلىرىدىن بىرى سەپەردىن قايتىپ كەلدى-دە، ئۇنى بۇ قەدەر يۇقۇرى مەرتىۋىدە كۆرۈپ، مۇنداق دېدى: "ئەي ئەزىز ۋە ئۇلۇغ ئاللانىڭ مەرھەمىتى بىلەن گۈللۈك تىكەندىن، تىكەن ئايىغىڭدىن چىقىپتۇ، تەلىيىڭ ئوڭدىن كەپتۇ، بەختۇ-ئىقبال يار بوپتۇ. مۇشۇ دەرىجىگە ئېرىشىپسەن: 'ئەلۋەتتە قىيىنچىلىقتىن كېيىن بىر ئوڭۇشلۇق بار'."①

گۈل-چېچەكلەر گاھ ئېچىلغاي، گاھ تۆكۈلگەي،
دەرەخ-ئورمان گاھ يالىڭاچ، گاھ تون كىيگەي.

گادايى پادىشا دېدى: "ھەي بۇرادەر ئەزىز، ماڭا قايغۇداش بولۇپ، تەسەللى-خاتىر بەرگىنىڭگە، تەبرىكلەشكە ھېچ ئورۇن يوق! ئۆزەڭ بىلىسەن، بۇرۇنقى چاغلاردا بىر ناننىڭ غېمىنى قىلاتتىم، ئەمدىلىكتە پۈتۈن جاھاننىڭ تەشۋىشى ئۈستۈمدە!"

ئەگەر يوق بولسا پۇل-مال دەرت چېكەرمىز،
ئۇ بولسا، باغلىنىپ ئىشقىغا كۆيەرمىز.

* * *

جاھاندىن② تىنچسىزراق بىر بالا يوق،
ئۇ بولسۇن، بولمىسۇن دىل غەمگە تولۇق.

① قۇرئان، 94-سۈرە، 6-ئايەت.

② جاھاندىن — جاھاننىڭ مال-دۇنياسىدىن مەنىسىدە.

* * *

تىلەمسەڭ بايلىقنى، تۇت قانائەتنى،
چۈنكى بىل، قانائەت تۈگىمەس دۆلەت.
ئىتتىگىنى زەرگە تولدۇرسا غەنى،
ئۇنىڭ ئېھسانىغا كۆز سالما پەقەت.
ئاڭلايتتىم چوڭلاردىن: دەرۋىشنىڭ سەۋرى
باينىڭ ھەدىيىسىدىن ياخشى مىڭ نەۋبەت!

* * *

كاۋاپ قىلىپ بىر قۇلاننى بەھرام① ئەيلىسە تارتۇق،
چۈمۈلىنىڭ سوغاتى-چېكەتكە پۇتى ئارتۇق.②

ھېكايەت (29)

بىر ئادەمنىڭ دىۋانىدا③ خىزمەت قىلىدىغان بىر دوستى بولۇپ، ئۇلار ئۇزاق ۋاقىت بىر بىرى بىلەن كۆرۈشمىگەن ئىدى. بىر كىشى سوراپ قالدى: "پالان دوستۇڭ بىلەن ئۇزاق ۋاقىت كۆرۈشمىدىڭغۇ؟" ئۇ جاۋاپ بەردى: "ئۇنى كۆرگۈم كەلمەيدۇ!"

① بەھرام — ئۆزىنىڭ قۇدرەتلىكلىكى ۋە سېخىيلىقى بىلەن مەشھۇر بولغان. ئۇ مەخسۇس قۇلاننى ئوۋ قىلغانلىقى ئۈچۈن "بەھرام گور" دەپ ئاتالغان. "گور" پارسچە قۇلان دىمەكتۇر.

② رىۋايەتتە ئېيتىلىشىچە، چۈمۈلە سولەيمان پەيغەمبەرگە چېكەتكىنىڭ بىر پۇتىنى سوغات قىلىپ ئەپكەلگەن ئىكەن.

③ دىۋان — ئوتتۇرا ئەسىردە شەرقتىكى مۇسۇلمان مەملىكەتلىرىنىڭ ۋەزىرلەر ئىشخانىسى، دۆلەت مەھكىمىسى.

دەل شۇ چاغدا ئاشۇ دوستىنىڭ قول ئاستىدىكى كىشىلەردىن بىرى كېلىپ قالدى-دە، سورىدى: "ئۇنىڭدىن نېمە خاتالىق ئۆتكەندۇ، ئۇنى كورسەڭ ساڭا نېمە مالاللىق يېتىدۇ؟" "ھېچقانداق مالاللىق يوق، — دېدى ئۇ، — ئەمما دىۋاندا خىزمەت قىلىدىغان دوستنى پەقەت خىزمەتتىن چېكىنگەن چاغدىلا كورسە بولىدۇ، لېكىن مەن ئۆزەمنىڭ راھىتىنى دەپ ئۇنىڭ خاپىلىق تارتىشىنى خالىمايمەن!"

مەنسۇپ بار چاغدا، ئەمەل تۇتقاندا،
ئۇلار دوستلىرىدىن نېرى قاچىدۇ.
ئورنىدىن ئايرىلىپ، ھالى تەڭ بولسا،
دىلدىكى ھەسرەتنى دوستقا ئاچىدۇ.

ھېكايەت (30)

ئەبۇ ھۇرەيرە① (ئاللا ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) ھەر كۈنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى يوقلاپ كېلەتتى. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام دېدى: "ئەي ئەبۇ ھۇرەيرە، كۈن ئارىلاپ كەلگىن، مۇھەببىتىڭ زىيادە بولىدۇ، يەنى ھەر كۈنى كېلىۋالما، مۇھەببىتىڭ ئاشسۇن!"

* * *

① ئەبۇ ھۇرەيرە — مۇھەممەت پەيغەمبەرنىڭ ساھابىلىرىدىن بىرى. ئۇ كىشى ئۆزىنىڭ ياخشى كورگەن مۈشۈكىدىن ئايرىلمىغانلىقى ئۈچۈن "ئەبۇ ھۇرەيرە" (مۈشۈكنىڭ ئاتىسى) دەپ ئاتالغان.

بىر دانىشمەنگە (كىشىلەر) دېدى: "قۇياش گۈزەل بولسىمۇ، بىرەر كىشىنىڭ ئۇنى ياخشى كورۈپ ئاشىق بولغانلىقىنى ئاڭلىمىدۇق!"

دانىشمەن دېدى: "بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، ئۇنى ھەر كۈنى كورگىلى بولىدۇ. پەقەت زىمىستاندا بۇلۇتقا پۈركۈنۈۋالغاندا سۆيۈملۈك بولىدۇ!"

كىشىنى كورۇشكە بېرىش ئەيىپ ئەمەس،
لېكىن بولمىسۇن كوپ "يېتەر!" دېگىچە.
ئۆزەڭگە پەقەتلا ئۆزەڭ كايىغىن،
كىشىدىن ئورۇنسىز كايىش كۈتكىچە.

ھېكايەت (31)

ئۇلۇغلاردىن بىرىنىڭ قوسىقىدا تەتۈر يەل تولغاشقا باشلاپ، ئۇنى يېگىشكە ھېچ ئىلاج قىلالمىدى-دە، ئىختىيارسىز قويۇۋەتتى. ئۇ كىشى دېدى: "دوستلىرىم، بۇ ئىش مەندىن ئىختىيارسىز ئوتۇلۇپ قالدى، شۇڭا ماڭا گۇنا بولۇپ يېزىلماس، ۋۇجۇدۇم راھەت تاپتى، سىلەرمۇ ئالىجاناپلىق بىلەن كەچۈرۈڭلار!"

قوساق يەل زىندانى ئەي ئاقىل ئىنسان!
لېكىن يەلنى سولاشقا يوقتۇر ئىمكان.
قوساقتا چاپسا يەل دەرھال قويۇپ بەر،
ئېغىرلىق كەلتۈرۈر جانىڭغا بەتتەر.

* * *

خۇنۇك چىراي، قىلىقى سەت، ناباپ مېھمان،
كېتەي دېسە، تۇتما ھەرگىز. بولسۇن راۋان!

ھىكايەت (32)

(بىر چاغدا) دەمەشقتىكى يارانلىرىمنىڭ ئۈلپەتچىلىكىدىن زېرىكىپ، قۇددۇس چۆلىگە① باش ئېلىپ كەتكەن ئىدىم. بۇ يەردە ھايۋانلار بىلەن ئۈلپەتچىلىك قىلىشقا كىرىشتىم. بىر ۋاقىت كېلىپ فەرەڭلەرنىڭ② قولىغا ئەسىر چۈشتۈم. ئۇلار تەرابۇلۇس③ خەندەكلىرىدە مېنى جوھۇتلار بىلەن بىللە تۇپا قېزىش ئىشلىرىغا سالدى. شۇ ئارىدا ئىلگىرى تونۇشلۇقىمىز بولغان ھەلەب شەھىرىنىڭ ئەمەلدارلىرىدىن بىرسى يېنىمىزدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، مېنى تونۇپ قالدى-دە، توۋلىدى: "ساڭا نېمە ئەھۋال بولدى؟"

مەن دېدىم: "نېمىسىنى ئېيتاي؟

كىشىلەردىن قېچىپ كەلدىم تاغ-باياۋانغا،
ھەقتىن باشقا ھېچكىم بىلەن يوق ئىدى ئىشىم.
قىياس قىلغىن، ھالىم نېچۈك ئۇشبۇ سائەتتە؟
بىر ئېغىلدا ھايۋان بىلەن ئوتەر تۇرمۇشۇم.

① قۇددۇس چۆلى — ئېرۇسالىم قېشىدىكى بىر چۆل.

② فەرەڭلەر — "ئەھلى سەلىپ" يۈرۈشى قىلغان فەرەڭلەر. بۇ ۋەقە، ئېھتىمال، 13-ئەسىرنىڭ 40-يىللىرىدا يۈز بەرگەن.

③ تەرابۇلۇس — تىرىبولى شەھىرى.

* * *

دوستلار بولسا ياخشى. بولسام كىشەندە،
يات بىلەن بولغاندىن بوستان-چىمەندە."

بۇ ھالىمغا ئەمەلدارنىڭ رەھمى كېلىپ، ئون دىنار بىلەن مېنى فەرەڭلەرنىڭ زەنجىر-كىشىنىدىن قۇتقۇزۇۋالدى-دە، ئۆزى بىلەن بىللە ھەلەب شەھىرىگە ئېلىپ كەلدى ۋە ئۆزىنىڭ بىر قىزىنى ماڭا نىكا قىلىپ بەردى، تېخى قىزنىڭ ھەققى-مېھرىدىن يۈز دىنار پۇلنىمۇ قوشۇپ بەردى. مەلۇم ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن قىزنىڭ خۇيى يامانلىشىپ، ھە دېسە جېدەل قىلىدىغان، گەپكە كىرمەيدىغان بولۇۋالدى. تىلى بارغانسېرى ئۇزىرىپ، تۇرمۇش ھالاۋىتىمنى بۇزۇۋەتتى.

ياخشى ئەر ئۆيىدە بىر يامان خوتۇن،
بىل، دۇنيادا دوزاخ ئەر ئۈچۈن.
ھەزەر قىل، يامان خوتۇن باشقا بالا،
بىزنى ئوت ئازاۋىدىن ساقلا ئاللا.

بىر قېتىم ئۇ ھاقارەت تىلىنى قويۇۋېتىپ: "ئاتام سېنى فەرەڭلەرنىڭ كىشىنىدىن ئون دىنارغا سېتىۋالغان ئەمەسمۇ؟" دېگەن ئىدى. مەن: "توغرا، مېنى فەرەڭلەردىن ئون دىنارغا سېتىۋېلىپ، يۈز دىنارغا ساڭا ئەسىر قىلىپ قويدى!" دەپ جاۋاپ بەردىم.

بىر قويىنى بىر چاغدا ئەمەلدار ئادەم

بورىنىڭ ئاغزىدىن قۇتقازغان بەردىم.
كەچقۇرۇن بوغمىغا پىچاق سۈرگەنتى،
قويىنىڭ جېنى قاخشاپ، شۇنداق دىگەنتى:
"تارتىۋالدىڭ بورىدىن مېنى سالامەت،
ئۆزەڭ بىرە ئېكەنسەن، بىلدىم ئاقىۋەت!"

هېكايەت (33)

بىر پادىشا بىر سوپىدىن سورىدى: "قىممەتلىك ۋاقتىڭىز قانداق ئۆتۈۋاتىدۇ؟" سوپى دىدى: "پۈتۈن كېچىنى مۇناجاتتا ئۆتكۈزىمەن، سەھەردە ھاجىتىمنى تىلەپ دۇئا قىلىمەن، كۈندۈزى بالا-چاقىلىرىمنى بېقىش كويىدىمەن!"

پادىشا سوپىنىڭ كىنايە سۆزىنىڭ مەزمۇنىنى چۈشەندى-دە، ئۇنىڭغا تۇرمۇش ياردەم پۇلى بەلگىلەپ، ئۇنى ئائىلە غېمىنىڭ يۈكىدىن ئازات قىلىشقا بۇيرۇق قىلدى.

ئەي ئائىلە غېمىگە پاتقان چال،
ئەمدى سەن تېچلىقنى قىلما خىيال.
سەن پەرزەنت، نان، كىيىم ئۈچۈن غەمدە،
سەير ئېتەلمەيسەن يۇقارقى ئالەمدە.①

* * *

ئويلايمەن پۈتۈن كۈن سەھەردىن تا شام:

① يۇقارقى ئالەم — پەرىشتىلەر دۇنياسى.

"كېچىچە پەقەتلا ھەق بىلەن بولسام".
لېكىن كەچ نامازغا كىرىشسەم ئەگەر،
يەنە غەم: "پەرزەنتىم ئەتە نىمە يەر؟"

هېكايەت (34)

شام زاھىتلىرىدىن بىرى جاڭگالدا كۈن ئۆتكۈزۈپ دەرەخ ياپراقلىرىنى يەيتتى. بىر پادىشا ئۇنىڭ قېشىغا زىيارەتكە بېرىپ، مۇنداق دىدى:

"ئەگەر ماقۇل كۆرسىڭىز، شەھەردە سىز ئۈچۈن بىر جاي راسلاپ بەرسەم، خاتىرجەم ئىبادەت قىلغان بولاتتىڭىز، باشقىلارمۇ نەپەسلىرىڭىز بەركاتىدىن بەھرىمەن بولۇپ، ياخشى ئىشلىرىڭىزغا ئەگەشكەن بولاتتى."

زاھىت ئۇنىمىدى. ۋەزىرلەردىن بىرى ئۇنىڭغا دىدى:

"پادىشانىڭ كۆڭلى ئۈچۈن شەھەردە بىرنەچچە كۈن تۇرۇپ، بۇ جاينىڭ قانداقلىغىنى بىلىپ باقسىڭىز بولمامدۇ. ئەگەر كېيىن ئەزىزلەر ئۆتكۈزۈۋاتقان ۋاقتىنىڭ ساپلىغى بىگانە كىشىلەرنىڭ باردى-كەلدىسىدىن بۇلغىنىدىغان بولسا، ئۇ چاغدا ئىختىيار ئۆزىڭىزدە!"

زاھىت شەھەرگە كەلدى، ئۇنى پادىشانىڭ خاس باغچە سارىيىغا ئورۇنلاشتۇردى. بۇ جاي شۇنداق دىلنى تارتىدىغان ۋە جانغا ھوزۇر بېغىشلايدىغان بىر جاي ئىدى.

گۈزەللەر مەكرىدەك مۇندا قىزىل گۈل،
مەھبۇبلار چېچىدەك خوش پۇراق سۇنبۇل.

سوغاقتىن ئەندىككەن مۇندا ھەر چىچەك،
دايىنىڭ① سۈتىگە تەشنا بوۋاقتەك.

* * *

شاخ-شاختا قىزارغان ھەر ئانار گۈلى،
يېشىل دەرەخلەرنىڭ بىزەك مەشئىلى.

پادىشا دەرھال ئۇنىڭ ئالدىغا چىرايلىق بىر كېنىزەكنى ئەۋەتتى.

بۇ شۇنداق ئايجامالكى، جانغا ئاپەت،
سىياقى بىر مەلەك②، تاۋۇس قىياپەت.
سوپىلار تۇرقىنى بىر كورسە قالماس
تېنىدە زەررىچە ئارامۇ-تاقەت.

ئۇنىڭ ئارقىسىدىن يەنە ئاجايىپ ساھىبجامال ۋە تولىمۇ كېلىشكەن بىر غۇلامنى ئەۋەتتى.

ئەتراپىدا تەشنالىقتىن كىشلەر ئۆلگەي،
ئۇ بىرساقى، كورۇپ تۇرۇپ سۇ ئىچۇرمىگەي.
كوزلەر ئاڭا قاراپ-قاراپ پەقەت تويماستى،
ئىستىسقانىڭ③ تەشناسىدەك زادى قانماستى.

---

① دايە — ئىنىكئانا.
② مەلەك — پەرىشتە.
③ ئىستىسقا — سۇ كېسىلى. بۇ كېسەلگە گىرىپتار بولغان ئادەم سۇنى قانچە ئىچسىمۇ قانمايدۇ.

زاھىت لەززەتلىك تائاملارنى يېيىشكە، ئىسىل كىيىملەرنى كىيىشكە باشلىدى. شىرىن مۇڭلەر ۋە خۇش بۇي ئەتىرلەردىن ھوزۇرلىنىشقا ھەمدە غۇلام-كېنىزەكلەرنىڭ جامالىدىن زوق ئېلىشقا كىرىشتى. دانالار ئېيتقانكى: "گۈزەللەرنىڭ جىڭگىلەك چاچلىرى ئەقىلنىڭ ئايىغىغا زەنجىردۇر ۋە ھوشيارلىق قۇشى ئۈچۈن تۇزاقتۇر!"

بىلىمىنى، دىل ۋە دىنىمنى ساڭا بەردىم تامام،
ەر ھەقىقەت ئۈشبۇ كۈندە مەن زىرەك قۇش، سەنكى دام.

قىسقىسى، زاھىتنىڭ خاتىرجەم كېتىۋاتقان دەرۋىشلىك ھاياتى ئاخىرلاشتى. چۈنكى شۇنداق گەپ بار:

مەيلى ئالىم، مەيلى بوۋاي، مەيلى مۇرىت،
قەلبى تازا، تىلى ئوتكۇر بۈيۈك دانا،
پەس دۇنياغا چۈشۈپ قالسا، ھالى شۇكى،
پۈتى ھەسەل ئىچرە پاتقان ھەرە گويا.

بىر كۈنى پادىشا ئۇنى كورۇشكە قىزىقىپ قالدى. قارىغۇدەك بولسا، زاھىتنىڭ ئاۋالقى تۇرقى ئۆزگەرگەن: مەڭزى قىزىرىپ، ئاپپاق سەمرىپ كېتىپتۇ، پەر ياستۇققا يولىنىپ ئولتۇرۇپتۇ، پەرى سۈپەت غۇلام بېشى ئۈستىدە تاۋۇس قانىتىدىن ياسالغان يەلپۈگۈچ بىلەن يەلپۈپ تۇرۇپتۇ. پادىشا ئۇنىڭ سالامەتلىكىگە خوشال بولۇپ، ھەر توغرىلىق پاراڭلاشتى. گەپ ئاياغلىشاي دىگەندە پادىشا مۇنداق

دېدى: "مەن دۇنيادا مۇنۇ ئىككى خىل تەبىقىدىكى كىشىلەرنى دوست تۇتىمەن، بىرى ئالىملار، يەنە بىرى زاھىتلار!" بۇ يەردە جاھان كۆرگەن بىر پەيلاسوپمۇ بار ئىدى، ئۇ مۇنداق دېدى: "ئەي پادىشاھىم، دوستلۇقنىڭ شەرتى شۇكى، ھەر ئىككى تەبىقىگە ياخشىلىق قىلغايسەن: ئالىملارغا پۇل بەر، ئۇلار ئىلىم بىلەن تېخىمۇ كوپرەك شۇغۇللانسۇن، زاھىتلارغا ھېچنەرسە بەرمە، ئۇلار زاھىت بولۇپ قېلىۋەرسۇن."

نە ھاجەت چىرايلىق، خۇشرۇي ئايالغا
ئوپا-ئەڭلىك، پەرداز، پىرۇزە ئۈزۈك.
تەقۋادار، نومۇسچان، ساپدىل دەرۋىشلەر
خەيرى-ئېھسان نېمىنى ئالمىغان تۈزۈك.

* * *

نەرسەم بار تۇرۇپ، بولەكنى دېسەم،
زاھىت دېمىسۇن مېنى ھېچ ئادەم.

ھېكايەت (35)

مۇشۇ سوزلەرگە تازا باپ كېلىدىغان يەنە بىر ھېكايە بار. بىر پادىشا مۇھىم بىر ئىشقا دۇچ كېلىپ مۇنداق دېدى: "ئەگەر بۇ ئىش مېنىڭ مەقسىدىمدىكىدەك بېجىرىلىدىغان بولسا، زاھىتلارغا مۇنچىلىك پۇل سەدىقە بېرىمەن!" ئۇنىڭ ھاجىتى راۋا بولغاندىن كېيىن كوڭلىدىكى ئەنشۇيش تۈگىدى. ئەمدى ۋەدىسى بويىچە ئاتىغان نەزرىسىنى بېرىشكە توغرا كەلدى. پادىشا ئۆزىنىڭ خاس

قۇللىرىدىن بىرىگە بىر خالتا تەڭگە بېرىپ، زاھىتلارغا ئۈلەشتۈرۈپ بېرىشنى بۇيرۇدى. بۇ قۇل ئەقىللىق ھەم ھوشيار ئىكەن. ئۇ پۈتۈن كۈن كوچا ئايلىنىپ، كەچقۇرۇن قايتىپ كەلدى-دە، تەڭگىنى بىر سۆيۈپ، پادىشانىڭ ئالدىغا قويدى ۋە دېدى: "مەن زاھىتلارنى شۇنچە ئىزدىسەممۇ، تاپالمىدىم!"

پادىشا دېدى: "نېمە دېگىنىڭ بۇ؟ بۇ مەملىكەتتە تۆت يۈز زاھىت بارلىغى ماڭا مەلۇمغۇ!"

قۇل دېدى: "ئەي جاھاننىڭ شاھى! ھەقىقى زاھىت پۇلنى ئالمايدۇ، كىمكى پۇلنى ئالىدىكەن، ئۇ زاھىت ئەمەس!"

پادىشا كۈلۈپ كەتتى-دە، ئۆز يېقىنلىرىغا دېدى: "مېنىڭ تەقۋادار سوپىلارغا قانچىلىك مۇھەببەت-ھۆرمىتىم بولمىسۇن ۋە مۇنۇ قىزىل كوزنى قانچىلىك يامان كورمەي، لېكىن ھەقىقەت مۇشۇنىڭ تەرىپىدە!"

زاھىتكى، ئالسا تەڭگە-تىللا،
باشقا چىڭراق زاھىتنى قوللا.

ھېكايەت (36)

ئىخلاسى چىڭ بىر ئالىمدىن (كىشىلەر) سوراشتى: "ۋەقىپىدىن كىرگەن ئاش توغرىسىدا پىكرىڭىز قانداق؟"

ئالىم جاۋاپ بەردى: "ئەگەر بۇنداق ئاش كۆڭۈلنى خاتىرجەم قىلىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان بولسا ھالال، ئەگەر مۇشۇ ناننى دەپلا مەلۇم ئورۇندا ئولتۇرسا ھارام."

نانى تەقۋادار پەقەت ئالغاي ئىبادەت قىلسىلا،
نان ئۈچۈن ئولتۇرمىغاي ھەرگىز ئىبادەتكە ئۇلار.

ھىكايەت (37)

بىر دەرۋىش بىر جايغا كېلىپ قالدى، ئۇ جاينىڭ ئىگىسى سېخى ۋە ئەقىللىق ئىدى. بىر توپ ئوقۇمۇشلۇق ۋە سوزمەن كىشىلەر ئۇنىڭ ئۇلپەتچىلىگىدە بولۇپ، ئۇلارنىڭ ھەر بىرى شۇ زاماندا نازۇك پىكىرلىك چاخچاقچىلار ئارىسىدا ئادەت بولغىنىدەك بىرەردىن چاخچاق قىلىشتى، لەتىپە ئېيتىشتى. دەرۋىش باياۋاندا ئۇزۇن يول ماڭغاچقا ھېرىپ، ھالى قالىغان ۋە قوسىغىمۇ ئاچ ئىدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بىرسى چاخچاق تەرىقىسىدە مۇنداق دېدى. "سەنمۇ بىرەر نەرسە ئېيتىپ بىرەرسەن!" دەرۋىش دېدى: "مەندە باشقىلاردەك ئارتۇقچىلىق، چىچەنلىك يوق، مەن ھېچ نەرسە ئوقۇمىغان ئادەمەن، شۇڭا بىر بېيىت شېئىر ئوقۇپ بەرسەم، قانائەت قىلساڭلار!" ھەممەيلەن بىر ئېغىزدىن: "قېنى ئېيت!" دېيىشتى. دەرۋىش دېدى:

"ئاچ قوساقمەن نان تىزىلغان چوڭ بىر داسقان ئالدىدا،
خۇددى بويتاق قىز-جۇۋانغا خاس بىر ھاممام ئالدىدا!"

ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ كەتتى-دە، ئۇنىڭ چاخچىقىنى تولىمۇ ياقتۇرۇپ، داسقاننى ئۇنىڭ ئالدىغا تارتتى. ساھىپخان مۇنداق دېدى: "دوستۇم، بىر دەم تەخىر قىل، خىزمەتكارلىرىم قىيما كاۋاپ

تەييارلاۋاتىدۇ."

دەرۋىش تائامدىن بېشىنى كوتىرىپ دېدى:

"ئالدىمدا قىيما بولمىسا مەيلى،
ئاچ قوساققا قۇرۇق نان ئۆزى قىيما."

ھىكايەت (38)

بىر مۇرىت ئۇزىنىڭ پىرىگە دېدى: "قانداق قىلارمەن؟ خالايىقتىن ماڭا ھېچ ئارامىلىق يوق، ئۇلار قېشىمغا تولا كېلىۋالىدۇ، ئۇلارنىڭ كېلىپ-كېتىشىدىن مېنىڭ ئىبادەت قىلىدىغان ۋاقتىم زايا بولۇپ كېتىۋاتىدۇ!"

ئۇستازى دېدى: "ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى كەمبەغەللىرىگە پۇل قەرز بەر، بايلىرى بولسا، ئۇلاردىن نەرسە سورا، ئۇلار ئىككىنچى ئەتراپىڭدا ئايلانمايدۇ."

ئەگەر ئىسلام لەشكىرىگە بولسا باشلامچى گاداي،
خەۋپسىرەپ نەرسە سوراشتىن چىنخىچە كاپىر قاچار.

ھىكايەت (39)

بىر قانۇنشۇناس ئالىم ئاتىسىغا دېدى: "ماڭا نەسىھەتچىلەرنىڭ بۇ ھەشەمەتلىك، يېقىملىق سوزلىرى ھېچقانداق تەسىر كورسەتمەيدۇ، چۈنكى مېنىڭ قارىشىمچە، ئۇلارنىڭ ئىش-ئەمىلىيىتى گەپ-

سۆزلىرىگە ئۇيغۇن ئەمەس.

ئۆگىتىپ ئەلگە تەركى دۇنيانى،
ئۆزلىرى يىغار مالۇ-دۇنيانى.
ئەمەلسىز ئالىم نە دىسە دىسۇن،
سۆزىگە ھېچكىشى ئەمەس مەپتۇن.
يامان ئىش قىلمىسا، شۇدۇر ئالىم،
خەلققە دەپ، ئۆزى قىلمىسا زالىم.

'كىشىلەرگە ياخشىلىق قىلىشنى بۇيرۇپ، ئۆزەڭلارنى ئۇنتامسىلەر؟'①

ئالىمكى، بولسا بەخت، قوساقپەرۋەر،
ئۆزى بىر ئازغۇندۇر، بولالماس رەھبەر."

ئاتىسى دىدى: "ئوغلۇم، بۇنداق قۇرۇق خىيال ئارقىسىدا نەسىھەتچىلەرنىڭ تەربىيىسىدىن باش تولغاپ، ھەممە ئالىملارنى ئازغۇن دىيىش كېرەك ئەمەس، پاك ئالىمنى تاپمىغەن دەپ، ئىلىمنىڭ پايدىسىدىن قۇرۇق قېلىش شۇنداق بىر قارىغۇغا ئوخشاشكى، بىر كېچىسى ئۇ پاتقاققا يىقىلىپ چۈشۈپ: 'ئەي مۇسۇلمانلار، يولۇمغا چىراق تۇتۇپ بېرىڭلار!' دەپتۇ. بىر مازاقچى ئايال 'سەن چىراقنى كۆرمىسەڭ، چىراقنىڭ يورۇقىدا نىمىنى كۆرەلەيسەن؟' دەپتۇ.

① قۇرئان، 2-سۈرە، 44-ئايەت.

شۇنىڭدەك، ۋەز ئېيتىلىدىغان جاي گەزمالچىلار دۇكىنىغا ئوخشايدۇ، نەق پۇل تۆلمەي، بۇ يەردىن رەخ ئالالمىغىنىڭدەك، بۇ يەرگىمۇ ھەقىقى مەيلى-مۇھەببىتىڭ بولمىسا، مەنىۋى لەززەتكە ئىگە بولالمايسەن."

قۇلاق سال جان بىلەن ئالىم سۆزىگە،
قىلىسمۇ سۆزىگە ماس ئەمەس ئىش-كار.
ۋالاقتەككۈرلەرنىڭ سۆزى بىھۇدە،
ئۇخلىغاننى ئۇخلىغان قىلالماس بىدار.
ھەركىم قۇلىغىدا تۇتسۇن نەسىھەت،
ھەتتاكى بولسۇن ئۇ تامدىكى شوئار.

*
* *

خانىقادىن مەدرىسەگە كەلدى بىر دانا،
ئۈزۈپ ئەھلى تەرىقەتتىن مۇناسىۋەتنى.
سورىدىم: "قانداق ئالىم بىلەن سوپىنىڭ پەرقى،
ئۇنى تاشلاپ، خالاپ قاپسەن بۇنداق ئۇلپەتنى؟"
دىدى: "سوپى قۇتقۇزىدۇ ئۆز پالاسىنى
بۇ قۇتقۇزار سۇ مەۋجىدىن ئىنسانىيەتنى."

ھېكايەت (40)

بىرسى يول ئۈستىدە مەس يېتىپ ئۇخلاپ قالغان ۋە ئىختىيار تىزگىنىنى قولىدىن بېرىپ قويغان ئىدى. يېنىدىن بىر سوپى ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، ئۇنىڭ قەبىھ ھالىتىنە ئۇخلاپ ياتقانلىقىغا يامان نەزەر

بىلەن قارىدى. ئەس يىگىت بېشىنى كۆتۈرۈپ دېدى:
"ئەھمىيەتسىز نەرسىنىڭ يېنىدىن ئۆتسە، ئالىجاناپلىق
(ئۇلار) بىلەن ئۆتۈپ كېتىدۇ."①

يىرگىنىمگىن، ئەي نەقۋادار، گۇناھكاردىن،
ئىللىق نەزەر سالغىن ئاڭا شەپقەت بىلەن.
نالايىق ئىش قىلغان بولسام ئەگەردە مەن،
ئۆت يېنىمدىن مەرتلەر كەبى ھىممەت بىلەن.

ھىكايەت (41)

بىر توپ ھاراقكەش بىر دەرۋىشكە قارشى چىقىپ، ئۇنى ئاغزىغا كەلگەنچە تىللىدى، ئۇردى ۋە رەنجىتتى. دەرۋىش تاقەت قىلالماي تەرىقەت پىرىنىڭ② ئالدىغا كېلىپ، بولغان ئەھۋالنى شىكايەت قىلدى.

پىر دېدى: "ئوغلۇم، دەرۋىشلەرنىڭ جەندىسى — چىداش، رازى بولۇشنىڭ تونىدۇر. كىمكى بۇ تونىنى كىيىپ تۇرۇپ، بەختسىزلىككە بەرداشلىق كۆرسەتەلمىسە، يالغان دەرۋىش بولىدۇ، جەندە كىيىش ئۇنىڭغا ھارام."

لايىلانماس چوڭ دەريا بىر تال تاش بىلەن،

---

① قۇرئان، 25 – سۈرە، 72 – ئايەت.
② تەرىقەت پىرى — سوپىلارنىڭ پىرى، ئىشان.

رەنجىگەن سوپىدۇر بىر تېيىز ئېرىق.

* * *

سەۋرە قىل، يەتسە زىيانكەشلىك ساڭا،
ئەپۇ قىلساڭ يۈيۈلار بارچە گۇنا.
ئەي بۇرادەر، تۇپا بولغۇلۇق ئاقىۋەت،
تۇپا بولماقتىن بۇرۇن سەن بول تۇپا.

ھىكايەت (42)

بىر قىسسە ئاڭلىغىن باغدات شەھرىدە،
تالىشىپ قاپتۇ سوز بايراق ھەم پەردە.
جەڭلەردە كونارغان، چاڭ باسقان بايراق
ئۆپكىلەپ پەردىگە دەر ئىدى مۇنداق:
"سەن بىلەن ئىككىمىز خىزمەتتە ئورتاق،
سۇلتانىنىڭ قۇلىمىز ئوردىدا ھەر چاغ.
خىزمەتتىن بىر دەممۇ يوق مەندە ئارام،
كۈن-تۈنۈم ئۆتىدۇ سەپەردە① تامام.
سەن بولساڭ چەكمەيسەن جاپا ھىچقاچان،
كۆرمەيسەن نە قەلئە، نە چول، چاڭ-توزان.
قەدىمىم ئىلگىرى سەندىن غەيرەتتە،
خوش، نەچۈن سەن ئارتۇق ئىززەت-ھورمەتتە؟
ئاي يۈزلۈك غۇلاملار قۇچار بېلىگىدىن،

---

① سەپەردە — ھەربىي سەپەردە، جەڭ مەيدانلىرىدا.

ئەترە بوي كېنىزەك نوتار قولۇڭدىن.
مەن بولسام ھەر دائىم ئەسكەر قولىدا،
ئەركىم يوق، سەرگەردان جەڭلەر يولىدا"
دېدى پەردە: "مېنىڭ بېشىم ئاستاندا،[1]
گىدەيمەس سېنىڭدەك ئېگىز ئاسماندا.
كىمكى بويىنىنى قىلسا بىر خادا،
ئۆزىنى بويىدىن قىلدۇ جۇدا!"

ھىكايەت (43)

بىر پاكدىل كىشى بىر پەھلىۋاننى راسا غەزەپلەنگەن ۋە ئاغزىدىن كۆپۈك ئاققان ھالەتتە كوردى. ئۇ كىشى سورىدى: "ئۇنىڭغا نېمە بولغاندۇ؟" (كىشىلەر) جاۋاپ بېرىشتى: "ئۇنى پالانچى تىللاپتۇ."
پاكدىل كىشى دېدى: "بۇ پەسكەش يۈز پاتمان تاشنى كوتىرىدۇ، بىرەر ئېغىز گەپنى كوتىرەلمەيدىكەن!"

ماختىنىپ مۇشتۇڭ بىلەن مەرتلىكىنى دەۋا قىلمىغىن،
بىر يۈرەكسىز زاتى پەسسەن، مەيلى ئەرسەن، يا ئايال.
گەر قولۇڭدىن كەلسە بىر ئېغىزنى شېرىن ئەيلىگىن.
ئەر ئەمەسسەن بىر ئېغىزنى مۇشت بىلەن قىلساڭ ئۇۋال.

* * *

[1] ئاستان — بوسۇغا.

ئەگەر يېرتسا بىراۋ پىل ماڭلىيىنى،
ئەر ئەمەس. ئۇندا يوق قىلچە ئادىمىيەت.
يارالغاندۇر توپا-تۇپراقتىن ئادەم،
ئادەممەس، بولمىسا كەمتەرلىك ئادەت.

ھىكايەت (44)

بىر تەقۋاداردىن "ساپا ئەھلى"[1] نىڭ ئەخلاقى توغرىسىدىكى گەپ سورىغان ئىدىم. ئۇ كىشى مۇنداق دېدى: "ئۇلار ئەڭ ئاز دېگەندە دوستلىرىنىڭ كوڭلىدىكى مۇرات-خاھىشىنى ئۆز مەنپەئەتلىرىدىن ئۈستۈن قويىدۇ. دانالار ئېيتقانكى، 'ئۆزى بىلەنلا باغلىنىپ قالغان بۇرادەر بۇرادەر ئەمەس، ئۆزمۇ ئەمەس.'"

يولدا ئالدىرىغان ساڭا ھەمرا ئەمەس،
ساڭا دىلنى بەرمىگەن ئاشنا ئەمەس.

* * *

تۇققىنىڭدا بولمىسا ئىنساپ-دىيانەتتىن پۇراق،
سەن يېقىنلىق رىشتىسىنى ئۈزگىنىڭ مىڭ ياخشىراق.

ئېيتىمدىكى، مۇشۇ بېيىتنىكى سوزۇمگە بىر مۇنازىرىچى ئېتىراز بىلدۈرۈپ مۇنداق دېدى: "ھەق تائالا ئۆزىنىڭ مۇقەددەس كىتاۋىدا تۇققانلىق رىشتىسىنى ئۈزۈشنى مەنئى قىلغان ۋە ئۆز تۇققانلىرىغا مېھرى-مۇھەببەت بىلەن قاراشنى بۇيرۇغان. ئەمما سېنىڭ

[1] "ساپا ئەھلى" — سوپىلار كوزدە تۇتۇلىدۇ.

ئېيتقانلىرىڭ بۇنىڭغا خىلاپ!"

مەن دېدىم: "كېچىك خاتا، (مېنىڭ سوزلىرىم) قۇرئانغا مۇۋاپىق كېلىدۇ، قۇرئاندا مۇنداق دېيىلگەن: 'ئەگەر ئاتا-ئاناڭ قانداقتۇ سەن بىلمىگەن بىر نەرسىنى ماڭا شېرىك قىلىشقا سېنى مەجبۇر قىلسا، ئۇ ھالدا ئۇلارغا ئىتائەت قىلما!"①

بولسا گەر مىڭ تۇققىنىڭ ئالالاغا يات، كوڭلى چىگىش،
بىر خۇداغا ئاشنا يات تەن بىلەن دەرھال تېگىش.

ھېكايەت (45)

باغدادتا خوش خۇي بىر چال بار ئىدى،
ئوماق قىزىنى موزدۇزغا بەردى.
قىزنىڭ لېۋىنى باغرى تاش تەنتەك،
چىشلىدى قاتتىق، ئاقتى قان ئوقتەك.
بۇ ھالنى كورۇپ ئەتىسى ئاتا،
كۇياۇگە بېرىپ كايىدى راسا:
"ئەي پەسكەش چىشىڭ نىمانچە يامان،
چەممۇ قىز لېۋى؟ چايناپسەن ھايۋان!"
بۇ سوزۇم چىندۇر، قىلمىدىم مازاق،
راست ئىش دەپ بىلگىن، بولمىسۇن چاخچاق:
سىڭسە بىراۋغا بىر يامان ئادەت،
چىقماس تېنىدىن ئولگىچە پەقەت.

① قۇرئان، 29-سورە، 8-ئايەت.

ھېكايەت (46)

بىر ئالىمنىڭ ئىنتايىن سەت بىر قىزى بار ئىدى. ياتلىق قىلىدىغان ۋاقتى كېلىپ قالدى، ئەمما قىزنىڭ مەھرىگە نۇرغۇن مال-دۇنيا قوشۇپ بېرەي دېسىمۇ، ھېچكىم ئۇ قىز بىلەن توي قىلىشنى خالىمىدى.

بەتچىراي قىزنىڭ ئىشى ئىكەن بەك تەس،
كەلمىگەي كارغا كىمخاپ بىلەن ئەتلەس.

ئاخىر قىزنى بىر ئەئماغا چىقىرىشقا توغرا كەلدى. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، شۇ ئارىدا سەرەندىپتىن① بىر تىۋىپ كېلىپ قالغان. ئۇ قارىغۇلارنىڭ كوزىنى ساقايتىشنى بىلىدىكەن. (كىشىلەر) ئالىمدىن سوراشقان: "نىمىشقا كۇيوغلۇڭنىڭ كوزىنى داۋالاتمايسەن؟"

ئالىم مۇنداق دېگەن: "ئەگەر كوزى كورىدىغان بولسا، قىزىمنى قويۇۋېتەرمىكىن، دەپ قورقىمەن!"

ياخشىكەن سەت ئايالغا بىر كوز ئەر.

ھېكايەت (47)

بىر پادىشا بىر توپ دەرۋىشكە ھاقارەت كوزى بىلەن قارىغان ئىدى. ئۇلاردىن بىرى پاراسەت بىلەن بايقاپ قېلىپ، مۇنداق

① سەرەندىپ — سەيلون ئارىلى.

دېدى: "ئەي پادىشا، بۇ دۇنيادا ساڭا قارىغاندا تەشۋىشسىز ئاز-راق، تۇرمۇشىمىز خۇشراق، ئۆلگەندە باراۋەر، قىيامەتتە سەندىن ياخشىراقمىز!"

بولسىمۇ پادىشا ئەلگە ھۆكۈمران،
دەرۋىشكە لازىمى قوساقتا بىر نان.
ئۇ ھەم بۇ—ئىككىسى ئۆلۈم يەتكەندە،
كېتىدۇ جاھاندىن يالاڭ كېپەندە.
خالساڭ دۇنيادىن يۈكۈڭنى ئاتماق،
شاھلىقتىن گادايلىق، شەكسىز، ياخشىراق.

دەرۋىشنىڭ تاشقى ئالامىتى—جەندە چاپان بىلەن چېچىنىڭ قىرىلغانلىقى: ھەقىقى ماھىيىتى—كۆڭلى تىرىك، نەپسى ئۆلگەنلىكى.

ئىكەن دەرۋىش ئەمەس خەلقتىن نېرى دەۋادا ئولتۇرسا،
ئۇنىڭغا قارشى چىقسا كىم، شۇ ئانلا جەڭ ئۈچۈن تۇرسا.
ئەگەر تۈگمەن تېشى تاغدىن بېشىغا دومىلاپ چۈشسە،
ئەمەس ئۇ جىمك سوپى، شۇ تاش يولىدىن نېرىغا قاچسا.

دەرۋىشلەرنىڭ تۇرمۇش يولى—خۇدانى ياد ئېتىش ۋە شۈكۈر قىلىش، خىزمەت، ئائەت-ئىبادەت، ئۆزىنى پىدا قىلىش، ئازغا قانائەت قىلىش. خۇدانىڭ بىرلىگىگە پۈتۈش، ئۈمىت باغلاش، بوي سۇنۇش ۋە سەۋرە قىلىش. كىمكى مۇشۇ سۈپەتلەرگە ئىگە بولسا ھەقىقى دەرۋىشتۇر، گەرچە ئىسىل تون كىيگەن بولسىمۇ. ئەمما

بىكارچى، سالپا-ساياق، بىناماز، شەھۋەتپەرەس، ھەۋەسكە بېرىلگەن ئادەملەر باركى، ئۇلار كۈندۈزنى شەھۋەتپەرەسلىك بىلەن كېچىدەك ئۆتكۈزىدۇ، كېچىنى غەپلەت ئۇيقۇسىدا كۈندۈزگە ئۇلايدۇ، ئۇچرىغان نەرسىلەرنى يەيدۇ، ئاغزىغا كەلگەننى سۆزلەيدۇ. مانا بۇلار سوپىلىق پەردىسىگە ئورۇلۇۋالسىمۇ، بۇزۇقلاردۇر.

ئەي ئىچى قۇرۇق تەقۋا-دىيانەتتىن،
تېشىڭغا كىيگەن تون تامام رىيا.
ئاسما ئىشىكىڭگە يەتتە رەڭ پەردە،
ئۆيۈڭگە سالغىنىڭ قومۇش بورا.

ھېكايەت (48)

نەچچە دەستە گۈل كۆردۈم. ياشنىغان راسا،
بىر قۇچاق ئوت بىلەن باغلانغان ئەمما.
مەن دېدىم: "نىمە ئىش، ئەرزىمەس گىيا
گۈل بىلەن تۇرۇپتۇ ئەجەپ بىر جايدا؟"
"توختاپ تۇر، — دېدى-دە، يىغلىدى گىيا:
دوستلۇقنى ئۇنۇتماس سېخىلار ئەسلا!
رەڭ، جامال، خۇش پۇراق گەرچە مەندە يوق،
ئاخىر مەن ئالغانغۇ شۇ باغدىن ئوزۇق؟"

كەرەملىك خۇدانىڭ بىر بەندىسىمەن،
قەدىمى نىئمەتنىڭ ئەرزەندىسىمەن.

قولۇمدىن ئىش كەلسۇن، مەيلى كەلمىسۇن،
ئۈمىدىم: ئىگەمنىڭ لۇتپى يار بولسۇن.
مەنكى بىر قۇرۇق قول، ئاز ئىبادىتىم،
سەرمايە قىلغۇدەك يوقتۇر تائىتىم.
ھەق قىلار بەندىنىڭ ئىشىغا چارە،
ئىلاجىسىز قالغاندا قۇلى بىچارە.
ئادەتتۇر: غوجىسى بولسا ئەركىن شات،
قېرىغان قۇلىنى قىلىدۇ ئازات.
ئالەمنى بېزىگەن ئۇلۇغ خۇدايىم،
قېرىغان بەندەڭمەن، كەچۈر گۇناھىم.
رىزا كەئبىسىگە سەئدى سەن يول تۇت،
ھەق يولىدا ماڭغىن ئەي بەندە مەزمۇت!
كىم بۇ ئىشىكتىن باش تارتسا بەختىدۇر قارا،
چۈنكى باشقا ئىشىكنى تاپالماس ئەسلا.

ھېكايەت (49)

(كىشىلەر) بىر ھەكىمدىن سوراشتى: "ساخاۋەت ياخشىمۇ، شىجائەت؟" ھەكىم دېدى: "ساخاۋەتلىك كىشى شىجائەتكە مۇھتاج ئەمەس!"

بەھرام گور① قەۋرىدە باردۇر بىر پۈتۈك:

① بەھرام گور — ئىراننىڭ سامانىلار سۇلالىسىدىن بىر پادىشاھنىڭ ئىسمى.

"تۇمۇر پەنجىلەردىن ئوچۇق قول تۈزۈك!"

* * *

ھاتەم تائى① بۇ جاھاندىن كەتتى، لېكىن
يۈكسەك نامى، پەزىلىتى مەڭگۈ ياشار.
مېلىڭ ئاشسا، بەرگىن زاكات، چۈنكى باغۇەن
قىرقىپ تۇرسا تەكنى، ئۈزۈم شۇنچە ئوخشار.

① ھاتەم تائى — سېخىلىق بىلەن مەشھۇر بولغان بىر كىشى.

ئۈچىنچى باپ

قانائەت قىلىشنىڭ پەزىلىتى توغرىسىدا

ھېكايەت (1)

مەغرىپلىك بىر تىلەمچى ھەلەبنىڭ گەزمال رەستىسىدىكى دۇكاندارلارغا مۇنداق دېگەن: "ئەي بايلار! ئەگەر سىلەردە ئىنساپ بولۇپ، بىزدە قانائەت بولغان بولسا، ئۇ چاغدا تىلەمچىلىك ئادىتى دۇنيادىن يوقالغان بولاتتى!"

ئەي قانائەت، مېنى ئۆزەڭ باي قىل،
سەندىن ئارتۇق جاھاندا نېمەت يوق.
سەۋر بۇلىڭى لوقمانغا بولدى نېسىپ،
كىمدە سەۋر يوق بولسا، ھېكمەت يوق.

ھېكايەت (2)

مىسىردا ئىككى ئەمىرزادە بار ئىدى، بىرى ئىلىم ئۆگەندى، يەنە بىرى مال-دۇنيا توپلىدى. ئاخىرغا بېرىپ، بىرى ئۆز زامانى-

سىنىڭ ئەللامىسى① بولدى، يەنە بىرى مىسىرنىڭ ئەزىزى② بولدى. بۇ باي بولغىنى ئالىمغا ھاقارەت كۆزى بىلەن قاراپ مۇنداق دېدى: "مەن سەلتەنەتكە يېتىشتىم، سەن يەنىلا مىسكىنلىكتە قالدىڭ!"

ئالىم دېدى: "ئەي بۇرادەر، مەن ئاللاتائالانىڭ نېمىتىگە سەندىن كۆپرەك شۈكۈر قىلسام بولىدۇ، چۈنكى مەن پەيغەمبەرلەرنىڭ مىراسىغا يەنى ئىلىمگە ئىگە بولدۇم، سەن بولساڭ فىرئەۋن بىلەن ھامانىنىڭ مىراسىغا يەنى مىسىرنىڭ شاھلىقىغا ئىگە بولدۇڭ!"

مەن گويا چۈمۈلە، دائىم دەپسەندە،
بىراق ئەمەس ھەرە — چاققاق گىزەندە.
بۇ نېمەت شۈكرىنى تۈگىتەي قاچان؟
بولمىدىم ئەزگۈچى ياۋۇز زوراۋان.

ھېكايەت (3)

ئاڭلىشىمچە، بىر دەرۋىش نامراتلىق ئوتىدا كۆيگەن ۋە قۇراق چاپىنىنى ياماپ كۈن ئۆتكۈزگەن، شۇنداق بولسىمۇ ئۆزىنىڭ غېرىپ كۆڭلىگە ئارام بېرىش ئۈچۈن مۇنداق دەيتتى:

كۇپايە بىزگە قۇرۇق نان، جەندە چاپان،
خەقنىڭ مىننىتىدىن ئۆز جاپايىمىز ئوبدان.

---

① ئەللامە — ئاكادېمىك، داڭلىق ئالىم.
② ئەزىز — ئوتتۇرا ئەسىردىكى مىسىردا مالىيە ۋەزىرى.

بىر كىشى ئۇنىڭغا دېدى: "نېمە ئولتۇرىسەن؟ بۇ شەھەردىكى پالان ئادەم بەك مەرت ۋە تولىمۇ سېخى ئادەم. ئۇ ئازات ئەرلەرنىڭ خىزمىتىگە بەل باغلىغان ۋە ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى قاچان تاپارمەن دەپلا ئولتۇرۇپتۇ؛ ئەگەر سېنىڭ بۇ ھالەتتە ئىكەنلىكىڭنى بىلسە، ئەزىز كۆڭلۈڭنى تەسكىن تاپتۇرۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولغىنى ئۈچۈن مىننەتدار بولىدۇ!"

دەرۋىش دېدى: "بۇ گېپىڭنى قوي، ئۇز ھاجىتىنى سوراپ، كىشىنىڭ ئالدىغا بارغاندىن كۆرە خىلۋەت بىر جايدا ئۆلگەن ياخشى!"

ياخشىدۇر ياماق تىكمەك، سەۋىر بۇلۇڭىدا ئوتمەك،
چاپان تىلەپ بايلارغا ئەرز نامە يازغاندىن.
دوزاخ ئوتىنىڭ، شەكسىز، پەرقى يوقتۇر ھېچقانداق
خوشىندىن مەدەت ئېلىپ جەننەتسىرى بارغاندىن.

ھېكايەت (4)

ئەجەم[①] پادىشالىرىدىن بىرى بىر ئۇستا تىۋىپنى مۇھەممەد مۇستەفا — سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم — نىڭ خىزمىتىگە ئەۋەتكەن ئىدى.

(تىۋىپ) ئەرەب دىيارىدا ساق بىر يىل تۇرغان بولسىمۇ، ھېچكىم

① ئەجەم — ئىران ۋە تۈرك مەملىكەتلىرىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ يەردە ئىران كۆزدە تۇتۇلغان.

ئۇنىڭ ئالدىغا كېسەل كۆرسىتىشكە كەلمىدى ياكى داۋالىنىش چارىلىرىنى سورىمىدى. شۇڭا ئۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا كېلىپ شىكايەت قىلدى: "مېنى بۇ يەرگە ساھابىلارنى داۋالاش ئۈچۈن ئەۋەتكەن ئىدى، ئەمما شۇ كەمگىچە ھېچكىم قېشىمغا كېلىپ كۆرۈنۈشنى خالىمىدى، مەن بەندە تاپشۇرۇلغان خىزمەتنى بەجا كەلتۈرسەم بولماملتى؟"

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام دېدى: "بۇ كىشىلەرنىڭ ئادىتى شۇكى، ئىشتىھاسى غالىپ بولمىغىچە ھېچنىمە يېمەيدۇ ۋە ئىشتىھاسىنى پەسەيتۈرگەنگە قەدەر، تائامدىن قولىنى تارتىپ تۇرىدۇ!"

تىۋىپ: "تېنى ساق تۇرغانلىقنىڭ سەۋەبى ئەنە شۇ!" دېدى-دە، يەر ئۆپۈپ كېتىپ قالدى.

دانىشمەن شۇ چاغدا سۆز ئاچقاي پەقەت،
يا قىلغاي نائىلاج يېمەككە ھەركەت —
سۈكۈتتىن ئۆزگە يەتكەندە زىيان،
ياكى يېمەسلىكتىن چىقار بولسا جان.
شۇ چاغدا گەپ-سۆزى بولۇر ھېكمەت،
يېگىنى تېنىگە بېرەر قۇۋۋەت.

ھېكايەت (5)

ئەردەشىر بابكاننىڭ[①] تەرجىمىھالىدا ئېيتىلىشىچە، ئۇ بىر ئەرەپ

① ئەردەشىر بابكان — ساسانىلار سۇلالىسىنى قۇرغۇچى.

ھەكىمدىن: "بىر كۈندە قانچىلىك تائام يېسە بولار؟" دەپ سوراپتۇ. "يۈز دەرەم ئېغىرلىقىدا يېسە كۇپايە قىلىدۇ" دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ ھەكىم. ئەردەشىر سوراپتۇ: "مۇنچىلىك تائام قانچىلىك قۇۋۋەت بېرەر؟" ھەكىم ئېيتىپتۇ: "مۇشۇ مىقداردا بولسا سېنى كۆتىرىدۇ، بۇنىڭدىن ئارتۇغىنى سەن كۆتىرىسەن، يەنى شۇنچىلىك تائام سېنى ئۆرە تۇرغۇزىدۇ، بۇنىڭدىن ئارتۇغى ساڭا يۈك بولۇپ قالىدۇ."

تائام دىگەن ياشىماق، ئىبادەت ئۈچۈن،
سېنىڭچە، ياشىماق ھالاۋەت ئۈچۈن.

ھىكايەت (6)

خۇراسانلىق ئىككى دەرۋىش ھەمسەپەر بولۇپ بىرلىكتە ساياھەتكە چىقتى. بىرى ئاجىز ئىدى، چۈنكى ئىككى كۈندە بىر قېتىم كەچتە ئىپتار قىلاتتى، يەنە بىرى كۈچلۈك بولۇپ، ھەر كۈنى ئۈچ ۋاق تاماق يەيتتى. كۈتۈلمىگەندە، بىر شەھەرنىڭ دەرۋازىسىدا ئۇلار جاسۇس دىگەن تۆھمەت بىلەن تۇتۇلۇپ، ھەر ئىككىسى بىر ئۆيگە سولاندى، ئىشىك لاي بىلەن چاپلىۋېتىلدى.

ئىككى ھەپتىدىن كېيىن مەلۇم بولدىكى، بۇلار گۇناسىز ئىكەن. ئىشىكنى ئېچىپ قارىسا، كۈچلۈكى ئۆلۈپ، ئاجىزى تىرىك قاپتۇ. ھەممە ھەيران قېلىشتى. بىر دانىشمەن دىدى: "ئەگەر بۇنىڭ تەتۈرسىچە بولغاندا، ئەجەپلىنەرلىك ئىش بولاتتى. چۈنكى ئاۋۇ بىرسى كوپ يىيىشكە ئادەتلەنگەچكە، ئاچلىققا بەرداشلىق بېرەلمەي، قىينىلىپ ئۆلگەن، مۇنۇ بىرسى نەپسىنى تىزگىنلەپ كەلگەنلىكتىن،

تەبىئىكى، ئۆز ئادىتى بويىچە سەۋىر قىلىپ سالامەت قالغان!"

كىمىكى ئاز يىيىشنى قىلسا ئادەت،
بېشىغا چۈشسە كۈن ئاسانلا يەڭگەي.
ئەگەر سەمرىتسە تەنىنى مولچىلىقتا،
ئېغىر كۈن كەلسىلا تەڭلىكتە ئۆلگەي.

ھىكايەت (7)

ھەكىملەردىن بىرى ئوغلىنى كوپ تاماق يىيىشتىن توستى، چۈنكى بەك تويۇنۇپ كېتىش ئادەمنى كېسەل قىلىدۇ. ئوغلى مۇنداق دىدى: "ئاتا! ئاچلىق كىشىلەرنى ئۆلتۈرىدۇغۇ. ئاڭلىمىغانمىدىڭ، ئاقىللار ئېيتىدۇ: ئاچلىققا چىداپ يۈرگەندىن توقلۇق بىلەن ئۆلگەن ياخشى!" ئاتىسى دىدى: "ئۆلچەمنى ساقلا، 'يەڭلار، ئىچىڭلار، ئەمما ئىسراپ قىلماڭلار'."①

تاماق يە ۋە لېكىن يىمە قۇسقىچە،
ھەم ئازمۇ يىمىگىن جېنىڭ چىققىچە.

* * *

تائام دىگەن گەرچە ھەر ئان جانغا راھەت،
چەكتىن ئاشسا كېسەل قىلار تائام بەزەن.

---

① قۇرئان، 7 ـ سۈرە، 31 ـ ئايەت.

گۆلقەن تەنگە زىيان قىلار يېسەڭ زورلاپ،
لايىغىدا يېسەڭ قۇرۇق نانمۇ گۆلقەن.

ھېكايەت (8)

بىر كېسەل ئادەمدىن (كىشىلەر) سوراشتى: "كۆڭلۈڭ نېمىنى خالايدۇ؟" ئۇ دېدى: "كۆڭلۈم ھېچنېمىنى خالىماسلىقنى خالايدۇ!"

ئاشقازان لىق بولۇپ، ئاغرىسا قوساق،
كار قىلماس ئۇنىڭغا چارە ھېچقانداق.

ھېكايەت (9)

ۋاسىت① شەھرىدە بىر باققالنىڭ سوپىلار گەردىنىدە بىرنەچچە تەڭگە پۇلى يىغىلىپ قالغان ئىدى. باققال ھەركۈنى پۇلىنى تەلەپ قىلىپ، قوپال سوزلەرنى قىلاتتى. ئۇنىڭ قاتتىق قىستىشىدىن سوپىلارنىڭ يۈرىكى زىدە بولسىمۇ، سەۋر قىلىشتىن بولەك چارىسى يوق ئىدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى پاكدىل بىر ئادەم مۇنداق دېدى: "باققالغا پۇل توغرىلىق ۋەدە بېرىشتىن نەپسىنى پالان تاماقنى يەيسەن دەپ گوللاش ئاسانراق!"

بايىنىڭ ئېھسانىنى ئالمىغان تۈزۈك،
غالچىدىن گەپ ئاڭلاپ جاپا تارتقاندىن.

① ۋاسىت — ئىراقتىكى بىر شەھەر.

بىر ئۆمۈر گوش يېمەي ئۆلگەن مىڭ ياخشى،
قاسساپتىن گەپ ئاڭلاپ ئىزا تارتقاندىن.

ھېكايەت (10)

بىر مەرت يىگىت تاتارلار① بىلەن بولغان جەڭدە قاتتىق يارىدار بولغان ئىدى. بىر كىشى ئۇنىڭغا دېدى: "پالان سودىگەردە چاپىدىغان دورا بار، سورىساڭ، بەلكىم، ئايىماس!"
ئېيتىلىشىچە، بۇ سودىگەرنىڭ بېخىللىق بىلەن نامى چىققان ئىكەن.

بۇ بېخىلنىڭ داستىخىنىدا بولسا كۈن نان ئورنىدا،
تا قىيامەت ھېچكىشى كورمەس ئىدى كۈن نۇرىنى.

مەرت يىگىت دېدى: "ئەگەر مەلھەم دورىنى سورىسام، يا بېرىدۇ، ياكى بەرمەيدۇ، ئەگەر بەرسە، يا پايدا قىلىدۇ ياكى پايدا قىلمايدۇ. شۇنداق ئىكەن، ئۇنىڭدىن سورىغان" نەرسە ئادەم ئۆلتۈرىدىغان زەھەر بولىدۇ."

پەسلەردىن يالۋۇرۇپ سورىساڭ نانىنى،
تېنىڭگە سىڭىسمۇ خورىتار جانىنى.

① تاتارلار — مۇئەللىپ بۇ يەردە ۋە باشقا ئورۇنلاردا موڭغۇل ئىستىلاچىلىرىنى تاتار دەپ ئاتايدۇ.

ھەكىملەر ئېيتىدۇ: مەسىلەن، ئابىھاياتنى ئابرويى ئۈچۈن ساتماقچى بولۇشسا، دانا كىشى ئۇنى سېتىۋالمايدۇ، چۈنكى خورلۇقتا ياشىغاندىن كېسەل بىلەن ئۆلگەن ياخشى!

ياخشىدۇر خۇش خۇيدىن ئىچمەكلىك زەھەر،
بەتچىراي قولىدىن ئىچكەندىن شېكەر.

ھىكايەت (11)

بىر ئالىمنىڭ جان سانى كۆپ بولۇپ، تەمىناتى ئاز ئىدى. ئۇزى توغرىلىق ياخشى پىكىردىكى بىر باشلىققا ئەھۋال ئېيتتى. ئەمما باشلىق ئۇنىڭ ئىلتىماسىنى ئاڭلاپ تەتۈر قارىۋالدى. چۈنكى ئىلىم ئەھلىلىرىنىڭ نەرسە سورىشى ئۇنىڭ نەزىرىدە قەبىھ تۇيۇلغان ئىدى.

ھال ئۇقۇپ ئەزىز دوستقا بىچارە قىياپەتتە،
بارمىغىنكى، ئۇخشاشلا ئۇنىڭ كەيپىنى بۇزىسەن.
ئەگەر بارساڭ ھاجەت ئۈچۈن، خوشال-خورام بارغىن،
ئوچۇق پىشانە بىلەن ھەر ئىشىڭنى تۈزىسەن.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا، باشلىق ئۇنىڭ مائاشىنى بىر ئاز ئوستۈرگەن بولسىمۇ، ئۇنىڭغا بولغان مېھرى-مۇھەببىتى كېمىيىپ كەتكەن. بىرقانچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ئالىم بۇرۇنقى ئىلتىپاتنى كۆرمىدى-دە، دېدى:

يامانىدۇر شۇ تاماق: خارلىققا سالغان،
قازان تەييار، لېكىن قەدىرىڭ يوقالغان.

* * *

نان كۆپەيسە، ھورمەت كېمەيدى تولۇق،
يوقسۇللۇق ياخشىكەن، تىلىمەك-خورلۇق.

ھىكايەت (12)

بىر دەرۋىشكە پۇل بەك لازىم بولۇپ قالغان ئىدى. بىر كىشى ئۇنىڭغا دېدى: "پالان كىشى ناھايىتى باي، ئەگەر ھاجىتىڭنى بىلسە، ئادا قىلىشنى ھەرگىز كېچىكتۈرمەيدۇ!" دەرۋىش دېدى: "مەن ئۇ ئادەمنى بىلمەيمەن." ئۇ كىشى: "مەن سېنى باشلاپ باراي" دېدى-دە، دەرۋىشنىڭ قولىدىن تۇتۇپ، ئاشۇ باينىڭ ئۆيىگە ئېلىپ باردى.

دەرۋىش كالپۇكى پەسكە ساڭگىلاپ قالغان تۇك چىراي بىر ئادەمنىڭ ئولتۇرغانلىقىنى كۆردى-دە، گەپ قىلماستىن ئارقىسىغا ياندى. ھېلىقى كىشى سورىدى: "قانداق قىلدىڭ؟" دەرۋىش دېدى: "ئۇنىڭ ئېھسانىنى شەكلى-چىرايىغا بېرىۋەتتىم!"

تۇك چىرايغا بارمىغىن ھاجەت بىلەن،
ئەسكى خۇيىدىن ساڭا يەتكەي ئازار،
دىل غېمىڭنى ئېيتساڭ ئېيت شۇ كىشىگە:
تاپسا كۆڭلۈڭ چېھرىدىن ئىللىق باھار.

هكايەت (13)

قۇرغاقچىلىق بولغان بىر يىلى ئىسكەندىرىيەدە دەرۋىشلەر سەۋر-تاقەت تىزگىنىنى قولدىن بېرىپ قويغان ئىدى: ئاسمان دەرۋازىلىرى يەر يۈزىگە تاقالغان، يەردىكىلەرنىڭ پەريادى پەلەككە يەتكەن ئىدى.

ۋەھشى ھايۋان، قۇش، بېلىق، چۈمۈلە-ھېچ جان قالمىدى
نائۈمىدلىكتىن پىغانى يەتتە كوكتىن ئاشمىغان.
شۇ ئەجەپ: خەلق ئاھىدىن چىققان تۈتۈن بۇلۇت بولۇپ،
كوز يېشى دەريادىكى كەلكۈن سۈيىدەك تاشمىغان!

مانا شۇنداق بىر يىلى بىر خۇنسا① (ئۇ دوستلاردىن يىراق بولسۇن!) بار ئىدى، ئۇنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى توغرىلىق سوز ئېچىش ئەدەپسىزلىك بولىدۇ، بولۇپمۇ چوڭلارنىڭ ئالدىدا، لېكىن پەرۋاسىزلىق بىلەن تىلغا ئالماي ئۆتكۈزۈۋېتىشمۇ مۇمكىن ئەمەس، چۈنكى بەزى كىشىلەر مۇئەللىپنى قابىلىيەتسىزگە چىقىرىشى مۇمكىن، شۇڭا ئاز نەرسە كوپكە دەلىل بولار ۋە بىرنەچچە تال دان بىر تاغار ئاشلىققا نەمۇنە بولار دەپ، مۇنۇ ئىككى بېيىت بىلەن سوزنى بولىدى قىلىمىز!

① خۇنسا — جانلىق تىلدا خۇمسى، ئايال مىجەز ئادەم.

ئەگەر بۇ خۇنسانى ئۆلتۈرسە تاتار،
كېرەكمەس ئۆلتۈرمەك تاتارنى ھېچ ھەم.
باغدات كوۋرۇكىدەك ياتار قانچە ۋاخ.
ئاستىدا سۇ ئاقسا، ئۈستىدە ئادەم؟

مانا ھازىر سىلەر سۆھبەتلىرىدىن ئاز بىر قىسمىنى ئاڭلاپ تۇرغان مۇشۇنداق بىر شەخس ئاشۇ يىلى ھېساپسىز بايلىققا ئىگە ئىدى، كەمبەغەللەرگە ئالتۇن-كۈمۈش بېرەتتى، مۇساپىرلارغا داستىخان سالاتتى. يوقسۇللۇقنىڭ جەۋرىدىن جېنى تۇمشۇقىغا كېلىپ قالغان بىر توپ دەرۋىش ئۇنىڭ ئېھسانىنى ئالماقچى بولۇپ، مېنىڭ قېشىمغا مەسلىھەت سوراپ كەپتۇ. مەن قوشۇلمىدىم-دە، دېدىم:

شىر يېمەس ھەرگىزمۇ ئىتتىن ئاشقاننى،
ئۆلسىمۇ ئاچلىقتىن غاردا-دالىدىدا.
تېنىگىنى ئاچلىق ھەم جاپاغا تاپشۇر،
قول سوزۇپ تۇرمىغىن پەسكەش ئالدىدا.
ئادەم دەپ سانىما بىلمىسىزنى سەن،
فەرىدۇن بولسىمۇ بايلىق بابىدا.
نائەھلى كىيسە گەر كىمخاپ ۋە تاۋار،
ئالتۇن ھەل، نەقىشدۇر گويا كى تامدا.

هكايەت (14)

ھاتەم تائىدىن (كىشىلەر) سورىدى: "جاھاندا ئۆزەڭدىنمۇ ئالى

ھەممە تەرەپ كىشىنى كۆردۈڭمۇ ياكى ئىشىتتىڭمۇ؟" ھاتەم دېدى:
"ھەئە، كۆرگەنمەن. بىر كۈنى ئەرەپ ئەمىرلىرى ئۈچۈن قىرىق تۆگە سويغان ئىدىم. كېيىن بىر ئىش بىلەن بىر سەھرانىڭ چېتىگە چىقىشقا توغرا كەلدى. قارىسام، ئۇ يەردە بىر يانتاقچى يانتاق يىغىۋېتىپتۇ. مەن ئۇنىڭغا دېدىم: 'نېمىشقا ھاتەمنىڭ مېھماندار-چىلىقىغا بارمايسەن؟ خالايىق ئۇنىڭ داستىخىنىغا توپلىنىدىغۇ؟'
ئۇ دېدى:

يېسە نان ھەركىشى قىلىپ مېھنەت،
ھاتەمنىڭ شەپقىتىگە يوق ھاجەت!

شۇڭا مەن ئۇنى ھىممەت ۋە سېخىلىق جەھەتتە ئۆزەمدىن ئۈستۈنرەك كۆردۈم!"

ھېكايەت (15)

مۇسا ئەلەيھىسسالام بىر دەرۋىشنى كۆردى، ئۇ يالىڭاچ قالغانلىقىتىن قۇمغا كۆمۈلۈۋالغان ئىكەن. "ئەي مۇسا، — دېدى ئۇ، — دۇئا قىل، خۇدايى تائالا ماڭا تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرىنى بەرسۇن، تاقەتسىزلىكتىن جېنىم تۇمشۇقۇمغا كېلىپ قالدى!" مۇسا ئەلەيھىسسالام دۇئا قىلىپ، كېتىپ قالدى. بىرنەچچە كۈندىن كېيىن ئۇ مۇناجاتتىن قايتىپ كېلىپ، دەرۋىشنى زەنجىر-كىشەندە كۆردى. ئۇنىڭ ئەتراپىغا نۇرغۇن ئادەم يىغىلىۋالغان ئىدى.
مۇسا سورىدى: "نېمە بولۇپتۇ ئۇ؟"

كىشىلەر جاۋاب بېرىشتى: "ھاراق ئىچىپ، جېدەل چىقىرىپ، بىر ئادەمنى ئۆلتۈرۈپ قويۇپتۇ، ئەمدى ئۇنىڭغا ئۆلۈم جازاسى بېرىلىدىكەن."

ئاجىزنىڭ بىلىگى تاپسا كۈچ-قۇدرەت،
دەس تۇرۇپ ئاجىزنى مۇشتلايدۇ پەقەت.

"ئەگەر ئاللا بەندىلىرىگە رىزقىنى بەك مول قىلىۋەتسە ئىدى، چوقۇم، ئۇلار يەر يۈزىدە توپىلاڭ چىقىرىپ، چېكىدىن ئاشقان بولاتتى!"①
مۇسا ئەلەيھىسسالام جاھاننى ياراتقۇچىنىڭ ھېكمىتىگە ئىقرار بولۇپ، ئۆزىنىڭ جاسارىتى ئۈچۈن كەچۈرۈم سورىدى.

خەۋپ-خەتەرگە نېمە مەجبۇر قىلدى، ئەي مەغرۇر سېنى،
سەن ھالاك بولدۇڭ، چۈمۈلە ئۇچمىسىكەن بىر كۈنى.

* * *

پەسكەش كەلسە پۇل ۋە مەنسەپ قوش-قەۋەت،
بىر بالا بولغاي بېشىغا ئاقىۋەت،
ئاڭلىدىڭمۇ، بىر ھەكىمنىڭ سۆزىنى:
بولمىسۇن چۈمۈلىدە قانات پەقەت.

* * *

ئاتىسىدا ھەسەل كۆپ، لېكىن ئوغلىنىڭ مىجەزى ئىسسىق.

① قۇرئان، 42-سۈرە، 27-ئايەت.

باي قىلماس سىنى ئىگەم ھىچقاچان،
پايدىڭنى بىلگەچ سەندىن يۈز چەندان.

ھېكايەت (16)

بەسرە شەھىرىنىڭ جەۋھەرپۇرۇشلىرى ئارىسىدا بىر سەھرالىق ئەرەپنى كۆرگەن ئىدىم، ئۇ مۇنۇنى ھېكايە قىلىۋاتاتتى: "بىر چاغدا باياۋاندا يولنى يۈتتۈرۈپ قويغان ئىدىم. خالتامدا يول ئوزۇقىدىن ھېچنېمە قالمىغانلىقتىن، جېنىم ھالاكەتكە تاپشۇراي دەپ تۇرغىنىمدا، تۇساتتىن بىر خالتا مەرۋايىت تېپىۋالدىم. بۇنى مەن قورۇلغان بۇغداي دەپ ئويلاپ چەكسىز ھاياجان ۋە شادلىققا چۆمگەنلىكىمنى، ئەمما بۇنىڭ مەرۋايىت ئىكەنلىكىنى بىلگەندىن كېيىن قاتتىق قايغۇ-ھەسرەت ۋە ئۈمىدسىزلىككە چۈشكەنلىكىمنى زادىلا ئېسىمدىن چىقىرالمايمەن!"

قۇپ-قۇرۇق چۆلدە، چەكسىز قۇملۇقتا،
دۇر-سەدەپ بىر پۇل ئۇسسۇز-تەشناغا.
ئوزۇقسىز كىشى ھالدىن كەتكەندە
ياندىكى ئالتۇن گوياكى چالما.

ھېكايەت (17)

بىر ئەرەپ چۆلدە تولىمۇ ئۇسساپ كەتكەنلىكتىن مۇنداق دېيىتتى:

"ئۆلۈمدىن ئالدىن ئەرزىم خۇداغا
يەتكۈزسە مېنى مۇنۇ ئارزۇغا:
چۈشسەم تىزغىچە بىر شوخ دەرياغا،
تۇلۇم قاچامنى تولدۇرسام سۇغا!"

ھېكايەت (18)

خۇددى شۇنداقلا بىر مۇساپىر كەڭ باياۋاندا ئېزىقىپ قالدى. ئۇنىڭ كۈچ-مادارى ۋە ئوزۇقى تۈگىدى، پەقەت بېلىدە بىرنەچچە تەڭگە پۇلى بار ئىدى. ئۇ كۆپ ئايلاندى، يولنى تاپالمىدى. ئاخىر ئاچلىقتىن ئۆلدى. بىر توپ يولۇچىلار بۇ يەرگە يېتىپ كەلدى. ئۆلگۈچىنىڭ ئالدىدىكى تەڭگىلەرنى كۆردى. توپىغا مۇنۇلار يېزىلغان ئىدى:

يېنىمدا ئالتۇنى بولسىمۇ ئادەم،
ئوزۇقسىز باسالماس ھەتتا بىر قەدەم.
چۆلدە تەشنالىقتا كۆيگەن ئادەمگە
يامبۇدىن ئارتۇقتۇر پىشۇرغان شەلغەم.①

ھېكايەت (19)

ئۆتۈپ كېتىۋاتقان زاماندىن ھەرگىز زارلانمىغان ئىدىم، پەلەك-

① شەلغەم — (پارسچە) چامغۇر.

نىڭ گەردىشىدىن يۈزۈمنى يۈرۈشتۈرمىگەن ئىدىم، پەقەت بىر چاغدا يالاڭياق قالدىم. كېيىش سېتىۋېلىشقا پۇلۇم يوق ئىدى. غەمكىن بولۇپ، كۇفە جامەسىگە كىردىم. ئۇ يەردە بىر ئادەمنى كوردۇمكى، ئۇنىڭ پۇتى يوق ئىدى. ھەق تائالانىڭ نېمىتىگە شۈكۈر قىلدىم-دە، كېيىشىم يوقلۇغىغا سەۋىر قىلدىم.

توقلار كوزىدە قورۇلغان توخۇ
قەدرى-قىممەتتە كوكتاتچە يوقتۇر.
كۈچ-قۇدرىتى يوق يوقسۇللار ئۈچۈن
توخۇغا تەڭدۇر پىشۇرغان چامغۇر.

ھىكايەت (20)

بىر پادىشا ئوزىنىڭ بىرقانچە يېقىن كىشىلىرى بىلەن قىش-زىمىستاندا شىكاردا يۈرۈپ، ئوردىسىدىن يىراقلىشىپ كەتكەن ئىدى. كەچ كىرىپ قالدى، پادىشا بىر دېخاننىڭ ئويىنى كورۈپ دېدى: "كېچىنى شۇ يەرگە بېرىپ ئوتكۈزەيلى، سوغاقنىڭ جاپاسىنى تارتمايمىز." ۋەزىرلەردىن بىرى دېدى: "دېخاننىڭ ئويىدىن پانا جاي ئىزدەش ئالىي مەرتىۋىلىك پادىشاغا لايىق ئەمەس، مۇشۇ يەرگە چېدىر تىكىپ ئوت ياقايلى!"

دېخان بۇنىڭدىن خەۋەر تېپىپ، ئوزىگە چۇشلۇق داستىخان ھازىرلاپ پادىشانىڭ ھوزۇرىغا ئېلىپ كەلدى-دە، يەر ئوپۇپ مۇنداق دېدى: "سۇلتاننىڭ ئۇلۇغ مەرتىۋىسى بۇنىڭلىق بىلەن تووەنلەپ كەتمەس، لېكىن ئۇلار دېخاننىڭ مەرتىۋىسى ئوسۇپ

قالارمىكىن، دېگەننى ئۈمىت قىلمايدۇ!"

ئۇنىڭ سوزى پادىشاغا ماقۇل كەلدى-دە، كەچقۇرۇنلۇغى ئۇنىڭ ئويىگە كوچۇپ كەلدى. ئەتىسى ئەتىگەندە پادىشا ئۇنىڭغا پۇل-مال ۋە كىيىم-كېچەك ئىنئام قىلدى. دېخان سۇلتاننىڭ ئۇزەڭگىسى يېنىدا ئۇزىتىپ كېتىۋېتىپ مۇنداق دەيتتى:

چۈشمىدى سۇلتاننىڭ شانۇ-شەۋكىتى،
مېھمان بولسا دېخان ئويىگە بۇ كەچ.
دېخاننىڭ كۇلاھى پەلەككە يەتتى،
سەن كەبى سۇلتاننىڭ سايىسى چۈشكەچ.

ھىكايەت (21)

ھىكايە قىلىنىشىچە، ئەڭ پەس بىر گادايى ناھايىتى نۇرغۇن بايلىق توپلىغان ئىدى. بىر پادىشا ئۇنىڭغا دېدى: "ئاڭلىشىمچە سەندە مال-دۇنيا كوپ ئىكەن. بىزدە مۇھىم بىر ئېھتىياج تۇغۇلۇپ قالدى. ئەگەر مال-دۇنيايىڭنىڭ بىر قىسمىنى بىزگە ئوتنە بېرىپ تۇرساڭ، دولەتنىڭ كىرىمى ئاشقاندا قەرزنى قايتۇرانتۇق."

گادايى دېدى: "ئەي يەر يۈزىنىڭ پادىشاھى، مەندەك بىر گادايىنىڭ مېلى بىلەن ھىممەت قولىنى بۇلغاش پادىشالارنىڭ ئۇلۇغۋار مەرتىۋىسىگە لايىق بولماس، چۈنكى مەن بۇ بايلىقنى تىلەمچىلىك بىلەن ئاز-ئازدىن يىققانمەن!"

پادىشا دېدى: "مەن بۇ پۇللارنى كاپىرلارغا بېرىمەن — 'ئىپلاس نەرسىلەر ئىپلاسلار ئۈچۈندۇر!'"

بولسا ناپاك نەسرانىلار① قۇدۇغى،
نە زەرەر يۇيۇلسا جوھۇت ئۇلۇگى؟

* * *

دېدىلەر: "پاك ئەمەس ئاھاك بىلەن لاي!"
بىز دېدۇق: "سۇۋايمىز ئۇندا خالا جاي".

ئاڭلىشىمچە، بۇ گاداي پادىشانىڭ بۇيرۇغىدىن باش تارتىپ، سۆز تالاشقان ۋە قوپاللىق قىلغان. بۇ چاغدا پادىشا سورىغان نەرسىسىنى كۈچ ۋە زورلۇق بىلەن ئېلىشقا بۇيرۇق بەرگەن.

يۇمشاقلىق بىلەن پۈتمىسە ھەر ئىش،
تۇرغانلا بىر گەپ زورلۇق ئىشلىتىش.
كىمكى ئۆزىنى ئۆزى ئايىماس،
باشقىلار ھەم ئۇنىڭغا يۈز قارىماس.

ھېكايەت (22)

بىر سودىگەرنى كۆرگەن ئىدىم، ئۇنىڭ بىر يۈز ئەللىك تۆگىدە مال-يۈكى ۋە قىرىق قۇل-خىزمەتكارى بار ئىدى. بىر كېچىسى ئۇ مېنى كىش ئارىلىدا② ئۆز ھوجرىسىغا باشلاپ كىرىپ، تۈن بويى ئارام ئالماستىن: "تۈركىستاندا مۇنچە ئامبىرىم بار، ھىندىستاندا مۇنچىلىك

---

① نەسرانىلار — خرىستىيانلار.
② كىش ئارىلى — پارس قولتۇقىدىكى بىر ئارال.

مۈلكىم بار، مۇنۇ پالان زېمىننىڭ ۋەسىقىسى، پالان نەرسىگە پالانچى كېپىل..." دەپ قولاشمايدىغان پاراڭلارنى سىلىپ چىقتى. ئۇ بىر تۇرۇپ: "ئىسكەندەرىيىگە بارايمىكىن دەۋاتىمەن، چۈنكى ئۇ يەرنىڭ ھاۋاسى بەك ياخشى!" دەيتتى، بىر تۇرۇپ: "ياق، بارمايمەن، چۈنكى مەغرىب دېڭىزى تەشۋىشلىك! ھەي سەئدى، ئالدىمدا باشقا بىر سەپەر تۇرۇپتۇ، ئەگەر ئەمەلگە ئېشىپ قالسا، قالغان ئۆمرۈمنى خىلۋەت بىر بۇلۇڭدا ئۆتكۈزىمەن!" دەيتتى.

"ئۇ قانداق سەپەر؟" دەپ سورىدىم. ئۇ دېدى: "پارسنىڭ گۈڭگۈرتىنى جۇڭگوغا ئاپىرىپ ساتماقچىمەن، ئاڭلىشىمچە، ئۇ يەردە ئۇنى يۇقىرى باھادا ئالىدىكەن، ئۇ يەردىن جۇڭگونىڭ چاينى چىنىسىنى رۇمغا ئاپىرىپ ساتىمەن، رۇمنىڭ كىمخاپلىرىنى ھىندىستانغا، ھىندىستاننىڭ پولاتلىرىنى ھەلەبكە، ھەلەبنىڭ ئەينىكىنى يەمەنگە، يەمەننىڭ توقۇلمىلىرىنى پارسقا ئېلىپ كېلىپ ساتىمەن. شۇنىڭدىن كېيىن تىجارەتنى توختىتىپ، ئۆز دۇكىنىمدا ئولتۇرىمەن!"

مۇبالىغە قىلماي ئېيتسام، ئۇ شۇنچىلىك سەپسەتىلەرنى ساتتىكى، ئاخىردا سۆزلەشكە مادارى قالماي، مۇنداق دېدى: "ئەي سەئدى، سەنمۇ كۆرگەن-بىلگەنلىرىڭنى ياكى ئاڭلىغانلىرىڭنى سۆزلەپ بەرسەڭچۇ." مەن دېدىم:

"ئاڭلىدىڭمۇ دوستۇم، سەھرايى غوردا①
تۆگىدىن يىقىلغان سودىگەر يولدا.

---

① سەھرايى غور — غور سەھراسى، ئافغانىستاننىڭ غەربىي قىسمىدىكى تاغلىق قاقاس بىر چۆل.

ئۇ ئېيتقان: "ئاچكۆزنىڭ كۆزى تويمايدۇ،
قانائەت تويغۇزار، يا تويار گوردا."

ھېكايەت (23)

ئالىلىشىمچە، خۇددى ھاتەم تائى ئۆزىنىڭ سېخىيلىقى بىلەن تونۇلغاندەك، بىر باي ئۆزىنىڭ بېخىللىقى بىلەن شۇنچىلىك تونۇلغان. ئۇنىڭ تۇرمۇشى تاشقى كۆرۈنۈشتە دۇنيا نېمەتلىرى بىلەن بېزەلگەندەك تۇرسىمۇ، ئەمما ئىچكى دۇنياسىغا تەبىي بىر خەسىسلىك چىڭ ئورناشقان ئىدىكى، جېنى چىقسىمۇ بىر پارچە ناننى قولدىن بەرمەس ئىدى. ئەبۇ ھۇرەيرىنىڭ مۈشۈكىگىمۇ بىر پارچە لوقما بەرگۈسى كەلمەيتتى، ئەسھابۇلكەھفنىڭ ئىتىغىمۇ بىر پارچە سۆڭەك تاشلاپ بەرمەيتتى. قىسقىسى، ھېچكىم ئۇنىڭ ئۆيىنىڭ ئىشىكىنىڭ ئوچۇق تۇرغانلىقىنى كۆرمىگەن، داستىخان سالغىنىنىمۇ كۆرمىگەن ئىدى.

كەلسە مىسكىن ئاش ھىدىدىن باشقىنى سەزمەس ئىدى،
نان يېسە قۇشلارغا جىندەك ئۇۋۇقى تەگمەس ئىدى.

ئالىلىشىمچە، ئۇ مەغرىپ دېڭىزى ئارقىلىق مىسىرغا كېتىۋاتقىنىدا كاللىسى فىرئەۋن خىيالى① بىلەن تولۇپ تاشقان ئىدى، "تۇساتتىن غەرق بولۇپ كەتتى".② كېمىگە قارشى تەتۈر شامال كۆتۈرۈلگەن ئىدى.

---

① فىرئەۋن خىيالى — ئۆچىغا چىققان تەكەببۇرلۇق خىيال.
② قۇرئان، 10 - سۈرە، 90 - ئايەت.

نەچارە دىل ماس كەلمىسە ناخۇش تەبىئىگە؟
شامال ھەرچاغ كېمىلەرگە لايىق بولالماس.

ئۇ دۇئاغا قول كۆتۈرۈپ، پايدىسىز دات-پەرياد قىلىشقا باشلىغان. "ئۇلار كېمىگە چۈشكەندە، ئۆزىنى ئاللاغا دىنىنىڭ مۇخلىسلىرى قىلىپ كۆرسىتىپ دۇئا قىلىدۇ!"①

ھاجەت چۈشسە، قول كۆتەرسە دۇئاغا،
ھېچ پايدا يوق كەرەم چېغى قول قوشتۇرسا.

* * *

باشقىنى خوش قىل زەر، كۈمۈش بىلەن،
ئۆزەڭ ھەم بىللە مەنپەئەت تاپقىن.
قالدۇرماق بولساڭ ئۆيۈڭنى مەڭگۈ،
ئۇنى زەر-كۈمۈش خىش بىلەن ياپقىن.

ئېيتىلىشىچە، ئۇنىڭ مىسىردا كەمبەغەل تۇغقانلىرى بار بولۇپ، ئۇنىڭدىن قالغان مال-دۇنيا بىلەن بېيىپ كەتكەن. باي ئۆلۈش بىلەنلا ھەممىسى ئۆزىنىڭ كونا كىيىملىرىنى يىرتىپ تاشلاپ، ئىسىل رەختتىن جۇۋا تىكتۈرگەن. بىر ھەپتىدىن كېيىن ئۇلارنىڭ بىرسىنى كۆرۈپ قالدىم: ئۇ ئۇچقۇر ئارغىماقنى ئويناقلىتىپ باراتتى، بىر غۇلام ئارقىسىدىن ئەگىشىپ كېتىۋاتاتتى.

---

① قۇرئان، 29 - سۈرە، 65 - ئايەت.

ۋاھ، ئەگەر مۇردا تىرىلىپ قايتسا،
تۇققان-جەمەت ئىچىگە، ئۆز يېرىگە،
تۇققىنى ئۆلگەندىن ئېغىر چۈشكەي
مىراسنى قايتۇرۇش ھەر بىرىگە.

مەن ئارىمىزدىكى بۇرۇنقى تونۇشلۇقىمىز بويىچە، ئۇنىڭ يېنىدىن ئارتىپ مۇنداق دېدىم:

يەپ-ئىچىپ، قەنتىڭنى چاق ئەي مەرت كىشى،
ئۇ ئىمەستىن، مال يىغىش بولدى ئىشى.

ھېكايەت (24)

بىر ئاجىز بېلىقچىنىڭ تورىغا كۈچلۈك بىر بېلىق چۈشكەن ئىدى. بېلىقچىنىڭ ئۇنى تۇتۇۋېلىشقا قۇربى يەتمىدى، بېلىق غالىپ كېلىپ، بېلىقچىنىڭ قولىدىن تورنى سۇغۇرۇۋېلىپ كېتىپ قالدى.

باردى بىر غۇلام ئۇستەڭگە سۇغا،
ئۇلۇغ سۇ ئۇنى ئاقىۋزۇپ كەتتى.
ئەپكېلەتتى تور ھەر قېتىم بېلىق،
بۇ قېتىم تورنى بېلىق ئەپ كەتتى.

باشقا بېلىقچىلار ئۇنىڭ ئىچىنى ئېچىشتۇرۇپ، تاپا قىلىشقا باشلىدى: "تورۇڭغا شۇنچىلىك بىر بېلىق چۈشسە، تۇتۇپ قېلىشنى

بىلمەيسەن-دە!" ئاجىز بېلىقچى دېدى: "ھەي بۇرادەرلىرىم، نىمە قىلاي، ماڭا نېسىپ بولمىغان ئىكەن، بېلىقنىڭمۇ كۈرىدىغان رىزقى-نېسىۋىسى بار ئىكەن. بېلىقچى نېسىۋىسىز بولسا، ھەتتا دەجلە① دەرياسىدىمۇ بېلىق تۇتالمايدۇ، ئەجىلى يەتمىگەن بېلىق قۇرۇقلۇقتىمۇ ئۆلمەيدۇ!"

ھېكايەت (25)

قول-پۇتى كېسىلگەن بىر مەجرۇھ ئادەم مىڭ پۇتلۇقنى② ئۆلتۈرگەن ئىدى. بىر تەقۋادار كىشى ئۇنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ مۇنداق دېدى: "سۇبھاناللا! ئۇنىڭ ئەجىلى يەتكەنلىكتىن مىڭ پۇتى بار تۇرۇقلۇق بىر قول-ئايىغى يوق ئادەمدىن قېچىپ كېتەلمەپتۇ!"

جان ئالغۇچى دۈشمەن يېتىشكەن ھامان،
ئەجەل باغلار يۈگرۈك ئات پۇتىنى شۇ ئان.
يېتىپ كەلسە ياۋ ئىزمۇ-ئىز توختىماي،
نە ھاجەت ئېتىشقا كىيانى كامان.③

---

① دەجلە — باغدادتىكى بىر دەريا.

② مىڭ پۇتلۇق — ئۆمىلىگۈچ بىر ھايۋاننىڭ ئىسمى. ھەرقايسى خەلقلەردە تۈرلۈك ئاتىلىدۇ. بەزىسى "قىرىق پۇتلۇق"، بەزىسى "يۈز پۇتلۇق" دەپ ئاتايدۇ. ئەسلى تېكىستتە "مىڭ پۇتلۇق".

③ كىيانى كامان — شاھلارغا خاس كۈچلۈك ئوقيا.

ھېكايەت (26)

بىر يوغان قوساق ئەخمەقنى كۆردۈم، ئۇنىڭ ئۈچىسىدا قىممەتباھا تون، ئاستىدا ئەرەپ ئېتى، بېشىدا مىسىرنىڭ ئېسىل رەختىدىن قىلىنغان سەللىسى بار ئىدى. بىركىشى مەندىن سورىدى: "سەئدى، بۇ پەمسىز ھايۋاننىڭ ئۈچىسىدىكى كىمخاپ تونغا قانداق قارايسەن؟"

مەن دېدىم: "گويا مەزمۇنى يامان خەت ئالتۇن ھەل بىلەن يېزىلىپتۇ، خالاس!"

بىر ئېشەككى، سۈرىتى ئادەم سۈپەت،
گەۋدىسىدۇر بىر موزاي، مەرەيدۇ سەت.

گۈزەل خۇلق مىڭ كىمخاپ توندىن ياخشى.

بۇ ھايۋاننى ئادەم دېيىش ھېچ مۇمكىن ئەمەس،
چاپان، سەللە، تۇرقىنلا ئادەم دېسەڭ بەس.
تەكشۈر ھەممە مال-مۈلكىنى، يوقۇ-بارىنى،
ئۇز قېنىدىن باشقىسى ھالالغا كىرمەس.

* * *

ئۇلۇغ كىشى كۈچ-قۇدرەتتىن قالسا ئەگەر،
ئابرويىمۇ چۈشەر دەپ ئويلاپ قالما.
بوسۇغىسى كۆمۈش بولۇپ، قاقسا زەر مىخ،

ھېكايەت (27)

بىر ئوغرى تىلەمچىگە دېدى: "سەن بىر تىيىن ئۈچۈن ھەر بىر پىخسىقنىڭ ئالدىغا بېرىپ قول سوزۇشتىن ئۇيالمامسەن؟"

تىلەمچى دېدى:

"قول ئۇزىتىپ ئالغان ياخشى مىسقال پۇلنى،
كەستۈرگەندىن بىر يېرىم سوم پۇلغا قولنى."①

ھېكايەت (28)

ھېكايە قىلىنىشىچە، بىر مۇشتلاشچى پەھلىۋاننىڭ ئىشى ئوڭىدىن كەلمىگەچكە، مۇھتاجلىق تۇپەيلىدىن كەڭ بوغۇزى جېنى بىلەن خوشلىشاي دەپ قالغان ئىدى. ئۇ شىكايەت بىلەن ئاتىسىنىڭ ئالدىغا كىرىپ، ئىجازەت سورىدى:

"مەن سەپەرگە چىقماقچىمەن، بەلكىم بىلىكىمنىڭ كۈچ-قۇۋۋىتى بىلەن بەخت ئېتىكىنى قولغا كەلتۈرسەم ئەجەپ ئەمەس.

ئىشلەتمىسەڭ پايدا يوقتۇر ھۈنەر-پەندە،

---

① شەرىئەتنىڭ ھۆكمى بويىچە، ئوغرىلارنىڭ ئوغرىلىغان نەرسىسى مەلۇم مىقدارغا يەتسە قولى كېسىلەتتى، بۇ مىسرادا شۇ ئىش ئەسلىتىلگەن.

پۇراق بېرەر ئارچا ئوتتا، مۇشۇك سۈرتكەندە!"

ئاتىسى دېدى: "ئوغلۇم، ئەمەلگە ئاشمايدىغان خىيالنى كاللاڭ-دىن چىقىرىپ تاشلا، قانائەت ئايىغىنى سالامەتلىك ئۈتىگى بىلەن ياپ، چۈنكى چوڭلار ئېيتىدۇ: بەختۇ-دولەت كۆچىنىپ قولغا كەل-تۈرىدىغان نەرسە ئەمەس، ئازراق ھاياجانلانغىنىڭ تۈزۈك."

ئۆشلىيالماس بەخت پېشىنى كۈچ بىلەن ھەر بىر كىشى،
قوي، كۆچەنمە، ئۇسمىغا مۇھتاج ئەمەس ئەئما قېشى.

* * *

ئەقىللار پەھلىۋان، بەختىدۇر قارا؟
كۈچلۈك قولدىن، شەكسىز، قۇتلۇق قول ئەلا.

* * *

ھەر بىر تال چېچىڭدا بولسا يۈز ئەقىل،
تالىيىڭ بولمىسا بىكار، بۇنى بىل.

ئوغۇل دېدى: "ئاتا، سەپەرنىڭ پايدىسى كوپ: كوڭلۈڭنى ئارام تاپتۇرىسەن، مەنپەئەت قازىنىسەن، ئاجايىپ نەرسىلەرنى كورىسەن، غارايىپ نەرسىلەرنى ئاڭلايسەن، شەھەرلەرنى تاماشا قىلىسەن، دوستلار بىلەن سوھبەتلىشىسەن، بىلىم تەھسىل قىلىسەن، ئەدەپ ئۆگىنىسەن، مال ۋە دارامەتنى كوپەيتىسەن، دوستلار بىلەن تونۇشىسەن، تەلىيىڭنى سىناپ كورىسەن. تەرىقەت يولىدىكىلەر ئېيتىدۇ:

'دۇككان ھەم ئۆيۈڭگە باغلانغان بولساڭ،
ئادەم بولالمايسەن ھەرگىز ئەي نادان!
يۈر، تۇرما، جاھان كەز، تاماشا ئەيلە،
تېنىڭدىن ئايرىلىپ كەتمەستە شۇ جان.'"

ئاتىسى دېدى: "ئوغلۇم، سەن ئېيتقاندەك، سەپەرنىڭ مەنپەئەتلىرى كوپ، لېكىن ئۇ بەش خىل كىشىگە لايىق: بىرىنچىسى، بايلىقى ۋە كۈچ-قۇدرىتى بولغاندىن تاشقىرى، گۈزەل غۇلام ۋە كېنىزەكلىرى ھەمدە چاققان خىزمەتكارلىرى بولغان سودىگەرلەر؛ ئۇلار ھەر كۈنى بىر شەھەردە، ھەر كېچىسى بىر جايدا، ھەر دەمدە بىر تاماشا ئورنىدا دۇنيانىڭ نېمەتلىرىدىن بەھرىمەن بولىدۇ؛

تاغۇ دەشت-چوللەردە بايلار ھېچقاچان بولماس غېرىپ،
نەگە بارسا بىمالال قۇرغاي قونالغۇ، بارگاھ.
بۇ جاھان نېمەتلىرىدىن بىنەسىپ بولغان كىشى
بولغۇسى ئۆز يۇرتىدا نامسىز غېرىبى بىنەۋا.

ئىككىنچىسى، شېرىن سوزلۈك، گەپكە چېچەن، نەپىس سوز سەرمايىسىغا ئىگە ئالىملار؛ ئۇلار ھەر جايغا بارسا، كىشىلەر ئۇلارنىڭ خىزمىتىنى قىلىشقا تىرىشىدۇ ۋە ئۇلارغا ئىززەت-ئىكرام قىلىدۇ.

ئالىملارنىڭ تەبىئىتى ساپ ئالتۇندەك،
نەگە بارسا قەدرى-قىممەت تاپقاي چەكسىز.
چوڭلار نەسلى بولسا نادان ئوتمەس ياماق،

ياقا يۇرتتا ھېچكىم ئۇنى ئالماس، شەكسىز.

ئۈچىنچىسى، چىرايلىق كىشى؛ پاكدىل كىشىلەرنىڭ تەبىئىتى گۈزەل كىشى بىلەن باردى-كەلدى قىلىشقا ئىنتىلىدۇ، چۈنكى دانالار ئېيتقاندەك، ئازغىنا ھۆسۈن-جامال نۇرغۇن مالدىن ياخشى. ئېيتىلىشىچە، چىرايلىق يۈز — جاراھەتلىك كۆڭۈلنىڭ مەلھىمى ۋە ئىسكىلىك ئىشىكنىڭ ئاچقۇچى. تەبىئىكى، چىرايلىق كىشى بىلەن ئۈلپەتچىلىك قىلىشنى ھەممە يەردە كىشىلەر غەنىمەت ھېساپلايدۇ. ئۇنىڭغا خىزمەت قىلىشنى ۋەزىپە دەپ بىلىدۇ.

ھۆسنى بارلار نەگە بارسا ئىززەت-ھۆرمەت تاپار،
گەرچە ئۇيەردىن قوغلىغان بولسۇن ئۇنى ئاتا-ئانا.
مەن كۆرۈپ قۇرئان ئىچىدە بىر تاۋۇسنىڭ پەرىنى،
شۇندا ئېيتتىم: 'مەرتىۋەڭدىن بۇ ئورۇن ئۈستۈن ساڭا!'
پەر دىدى: 'قوي بۇ سۆزۈڭنى، ھەر كىشى بولسا گۈزەل،
ئاشلىسا نەگە قەدەم ھېچبىر توسالغۇ يوق ئاڭا!'

* * *

ئەگەر ئوغۇل خوپ كېلىشكەن دىلبەر بولسا،
ئايرىلسىمۇ ئاتىسىدىن غەمسىز ياشار،
ئۇ بىر گوھەر، سەدەپ ئاڭا ھاجەت ئەمەس،
ئىسىل دۇرغا ھەممە يەردە بار خېرىدار

تۆتىنچىسى، خۇش ئاۋاز ناخشىچى؛ ئۇ داۋۇتنىڭ ئاۋازىدەك خۇش نەپەس بىلەن سۇنى ئېقىشتىن، قۇشنى ئۇچۇشتىن توختىتالايدۇ.

شۇنداق ئىكەن، ئۇ بۇ ئارتۇقچىلىقنىڭ ياردىمى بىلەن تەشنا بولغۇچىلارنىڭ كۆڭلىنى ئوۋلايدۇ، ھەقىقەت ئەھلى ئۇنىڭ بىلەن سۆھبەت قۇرۇشقا ۋە قولىدىن كېلىشىچە ئۇنىڭغا خىزمەت قىلىشقا تىرىشىدۇ.

گۈزەل كۈيىنى ئاڭلاشقا مەن بەكمۇ خۇشتار،
كىم چالاركىن دىل قانغۇدەك مۇڭلۇق دۇتتار؟

* * *

خۇش ئاڭلىنار سەھەر پەيتى مۇڭلۇق ئاۋاز
ئىشرەتخورلار قۇلىغىغا يېتىپ بېرىدەك.
خۇش ئاۋاز خوپ ئەگەر بىلسەڭ، گۈزەل يۈزدىن
چۈنكى ئۇسى روھى ئوزۇق، بۇسى ئەمەك.

بەشىنچىسى ئاز-تولا ھۈنىرى بار ئادەم؛ ئۇ ئىككى قولىغا تايىنىپ تۇرمۇشنى تەمىنلەيدۇ، نان ئۈچۈن ئۆز ئابرويىنى تۆكمەيدۇ.

ئۆز شەھىرىدىن كەتسە مۇزدۇز يات يۇرتقا،
ھۈنەر بىلەن تارتماس جاپا-مۇشەققەت.
نىمروز شاھى① ئۆز ئېلىدىن ئايرىلسا،
ئاچلىق قىيناپ باسار ئۇنى پالاكەت.

ئوغلۇم! مەن بايان قىلغان بۇ سۈپەتلەر كۆڭۈل خاتىرجەملىكىنىڭ

① نىمروز شاھى — "يېرىم كۈنلۈك شاھ" دىگەن مەنىدە بولۇپ، "نىمروز" شەرقىي ئىراندىكى سىيىستان ۋىلايىتىنىڭ شائىرانە ئاتىلىشى.

كاپالىتى ۋە ياخشى كۈن ئۆتكۈزۈشىنىڭ مەنبەسى. شۇڭا بۇ سۈپەتلەردىن خالى كىشىلەر قۇرۇق خىيال بىلەن جاھان كەزسە، ھېچكىم ئۇنىڭ نام-نىشانى توغرىلىق ئىز-دېرىكىنى قىلمايدۇ.

ئەتۇر ئايلانسا كىشىگە كاچ پەلەك،
ياخشىلىقنىڭ ئەكسىگە باشلار زامان
كەپتەر، مەڭگۇ ئۇۋىسىنى كورمىسە،
باشلىغاي قىسمەت ئۇنى توزاق تامان."

ئوغۇل دېدى: "ئاتا، دانىشمەنلەرنىڭ سۆزىگە قانداقمۇ خىلاپلىق قىلىمىز؟ ئۇلار ئېيتقانكى، رىزق ئەزەلدە تەقسىم قىلىنغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنى بىر ئىلاج قىلىپ قولغا كەلتۈرۈش شەرت. شۇنىڭدەك بالا-قازامۇ تەقدىردە پۈتۈلگەن بولسىمۇ، ئۇنىڭ كېلىدىغان ئىشىگىدىن ساقلىنىش لازىم.

رىزق كىشىگە يېتىشىمۇ شەكسىز،
ئەقىل دەركى، ئۇنى ئىزدەش ھاجەت.
ھېچكىم بىئەجەل ئۆلمەس، ۋە لېكىن
يۈرىسىگىن ئەجدىھا ئاغزىغا پەقەت.

مۇشۇ بەستىم بىلەن قۇتۇرغان پىل بىلەنمۇ ئېلىشالايمەن. قەھرلىك شىر بىلەنمۇ چېلىشالايمەن. شۇنداق ئىكەن، ئاتا، مەن سەپەرگە چىقاي، چۈنكى يوقسۇللۇقتا چىداشقا ئەمدى تاقەت قىلالمايمەن.

ئايرىلىپ كەتسە كىشى ئۆز جايى ۋە ئۆز يۇرتىدىن،
نىمە غەم يەر؟ ئۆي-ماكان بولغاي ئاڭا ئەتراپ-جاھان.
كېچە بولسا باي كىشى ساراي تېپىشقا ئالدىرار،
نەدە كەچ بولسا، شۇ يەر مىسكىن كىشىگە ئۆي-ماكان."

ئۇ شۇ سوزنى دېدى-دە، ئاتىسى بىلەن ۋىدالاشتى ۋە دۇئا-ئەلەپتە بولۇپ، يولغا راۋان بولدى. ئۇ ئۆزىگە ئۆزى مۇنداق دەيتتى:

"ھۈنەر ئەھلىگە بولمىسا بەخت يار،
كېزىپ باققۇلۇق ناتونۇش بىر دىيار."

شۇنداق قىلىپ، ئۇ بىر دەريانىڭ ياقىسىغا يېتىپ كەلدى، بۇ دەريانىڭ شىددەتلىك ئېقىمىدىن تاش تاشقا ئۇرۇلاتتى، گۈلدۈرلىگەن ئاۋازى نەچچە چاقىرىم يەرگە ئاڭلىناتتى.

بىر خەتەرلىك سۆكى، ئۇدەكمۇ ئەمىن تاپماس ئىدى،
ھەر يوغان تاش بىرلا دولقۇندىن ئامان قالماس ئىدى.

يىگىت بىر گۇرۇھ كىشىنى كوردى، بۇ يەردە ھەر بىر كىشى ئۈششاق مىس پۇلغا قېيىقتىن ئورۇن ئېلىپ، ئۆتۈشكە تەييارلىنىپ تۇرغان ئىكەن. يىگىتنىڭ بېرىشكە بىر تىيىنمۇ بولمىغانلىقتىن، دۇئا قىلىشقا باشلىدى، ئەمما شۇنچە يالۋۇرسىمۇ، پايدىسى بولمىدى.

گېپىڭ ئۇتمەس كىشىگە پۇلسىز ھەرگىز،
ئەگەر بولسا پۇلۇڭ، زورلۇق ھاجەت.

ۋىجدانسىز كېمىچى كۈلۈپ قويۇپ، ئۇنىڭدىن يۈزىنى ئۆرىدى-دە، دېدى:

"ئۆتەلمەيسەن بۇ دەريادىن پۇلسىز، كۈچ بىلەن،
كارغا كەلمەس ئۇن ئەر كۈچى، بىر كىشىلىك پۇل بەر!"

كېمىچىنىڭ تەنىسىدىن يىگىتنىڭ يۈرىگى سىقىلدى-دە، ئۇنىڭدىن ئىنتىقام ئالماقچى بولدى، ئەمما قېيىق يىراقلىشىپ كەتكەن ئىدى. ئۇ ۋاقىردى: "ئەگەر ئۇستۇمدىكى چاپىنىم بىلەن قانائەتلىنىدىغان بولساڭ، ئاياپ تۇرمايمەن!" كېمىچى (ئالدىنىپ) چاپان تاماسى بىلەن قېيىقنى ئارقىغا بۇرىدى.

ئەقىللىق كوزىنى ھىرىس كور قىلار،
تاما قۇش، بىلىقنى تورزاقا ئىلار.

يىگىت كېمىچىنىڭ ساقىلىنى ياقىسى بىلەن قوشۇپ بىرلا سىقىمداپ ئالدىغا تارتتى-دە، ئايماستىن يەرگە ئۇردى. ئۇنىڭ شېرىگى ياردەم بېرىش ئۈچۈن قېيىقتىن سەكرەپ چۈشكەن بولسىمۇ، ئوخشاشلا زەربىگە ئۇچراپ نېرى قاچتى. ئەمدى كېمىچىلەرگە ئۇنىڭ بىلەن مادارا قىلىشتىن باشقا چارە قالمىغان ئىدى، قېيىقنىڭ كىرادىسىنىمۇ كەچتى.

سەۋىر قىل، قوپاللىقنى كورسەڭ ئەگەر،
جىدەل ئىشىگىنى يۇۋاشلىق ئېتەر.
سىلاپ ئەركىلەتسەڭ شىرىن تىل بىلەن،
يېتەكلەيسەن پىلنى بىر تال قىل بىلەن.
يىسەڭمۇ ئازار، بولغىن خۇش خۇي، تىنىچ،
يىپەك يۇمشاق بولغاچ، كېسەلمەس قىلىچ.

كېمىچىلەر ئۆتكەن ئىشقا ئەپۇ سوراپ، يىگىتنىڭ ئايىغىغا باش قويدى ۋە ئىككى يۈزلىمىلىك بىلەن ئۇنىڭ يۈز-كوزىنى سويۇپ كەتتى، ئاندىن ئۇنى قېيىققا ئولتۇرغۇزۇپ، يولغا راۋان بولدى، تاكى سۇنىڭ ئۇستىدە چوقچىيىپ تۇرغان يۇنان ئىمارىتىنىڭ بىر تۈۋرۈكىگە يەتكىچە ئۈزۈشتى. بۇ يەرگە كەلگەندە كېمىچى دېدى: "قېيىقتا بىر توشۇك بار، ئاراڭلاردىن باتۇرراق بىرەيلەن ئاۋۇ تۈۋرۈككە چىقىپ، قېيىقنىڭ ئارغامچىسىنى تۇتۇپ تۇرسا، توشۇكنى ئېتىۋالاتتۇق."

يىگىت پەھلىۋانلىق غۇرۇرى بىلەن بايىلا ئۆزى رەنجىتكەن دۈشمەننى ئويلاپمۇ قويمىدى ۋە دانىشمەنلەرنىڭ سوزىگە ئېتىۋار قىلمىدى. دانىشمەنلەر ئېيتقانكى، "بىراۋنىڭ كوڭلىنى بىر قېتىم رەنجىتىپ قويۇپ، ئارقىدىن يۈز راھەت يەتكۈزگەن بولساڭمۇ، ئاشۇ بىر رەنجىتكىنىڭ ئۈچۈن ئىنتىقامغا ئۇچراشتىن ساقلان، چۈنكى ئوقيانىڭ ئوقى جاراھەتتىن چىقىپ كېتىدۇ، لېكىن ئەلەم يۈرەكتە قالىدۇ."

ئەجەپ ياخشى دېدى خىلتاشقا بەگتاش:①

① "بەگتاش" بىلەن "خىلتاش" كەڭ تارالغان تۈركچە كىشى ئىسىملىرى.

"لازىمدۇر يېڭىلگەن دۈشمەننى ئويلاش!"

* * *

ئەمىن بولما، سەنمۇ ئەلەم تارتسەن،
قولۇڭدىن بىراۋ چەككەن بولسا ئەلەم.
تاش ئاتما پەقەت سەن سېپىل ئۈستىگە،
ئۇ يەردىن ياغار تاش بېشىڭغا شۇ دەم.

يىگىت كېمىنىڭ ئارغامچىسىنى بىلىگىگە ئوراپ، تۈۋرۈكنىڭ ئۈستىگە چىقىشى بىلەنلا، كېمىچى ئۇنىڭ قولىدىكى ئارغامچىنى كېسىپ تاشلاپ، كېمىنى تېز ھەيدەپ كەتتى. بىچارە پەھلىۋان ھالاك-تاڭ بولۇپ قالدى. ئۇ ئىككى كۈن جاپا-مۇشەققەت چەكتى ۋە بەك ئېغىرچىلىق تارتتى. ئۈچىنچى كۈنى ئۇيقۇ ياقىسىدىن تۇتۇپ سۇغا ئاتتى. بىر كېچە-كۈندۈزدىن كېيىن ئۇنى سۇ قىرغاققا چىقىرىپ تاشلىدى. ھاياتىدىن يەنە ئازراق ئەسەر قالغان ئىدى. دەرەخنىڭ يايرىغىنى يۇلۇپ، ئوت-چۆپنىڭ يىلتىزىنى قېزىپ يېيىشكە باشلىدى. بىر ئاز كۈچكە كىلىپ، باياۋان تەرەپكە باش ئېلىپ كەتتى. ئۇ ماڭا-ماڭا ئۇسساپ كەتتى-دە، ئاران بالالىقتا بىر قۇدۇقنىڭ بېشىغا يېتىپ كەلدى. بۇ يەردە بىر توپ كىشى توپلىشىۋېلىپ، ھەرقايسىسى بىر تىيىندىن پۇل تولەپ، بىر ئىچىم سۇ ئىچىۋاتاتتى. يىگىتنىڭ تىيىنى يوق ئىدى، شۇڭا ئاجىزلىقىنى بايان قىلىپ، سۇ بېرىشنى ئىلتىماس قىلدى، ئەمما ئۇنىڭغا رەھىم قىلىشمىغانلىقتىن، ئۇ زورلۇق قولىنى سوزغان ئىدى، ئىش چىقمىدى. نائىلاج بىرنەچچىسىنى يەرگە يىقىتتى، لېكىن ئۇ كىشىلەر ئۈستۈن كېلىپ، ئۇنى ئايىماستىن ئۇرۇپ يارىلاندۇردى.

پاشا توپلانسا يېڭەر پىلنى ئۇرۇپ،
بۇندا كۈچ-قۇۋۋەت، سالاپەت بار تۇرۇپ.
كوپ چۈمۈلە بولسا بىردەك ئىتتىپاق،
يىرتىدۇ شىر پوستىنى ئۈجۈقتۇرۇپ.

پەھلىۋان نائىلاج بىر كارۋاننىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ ماڭدى. كەچكە يېقىن قاراقچىلارنىڭ خەۋپ-خەتىرى بىلەن تولغان بىر جايغا يېتىپ كېلىشتى. ئۇ كارۋانچىلارنىڭ ئەزايى تىترەپ، كۆڭلىدە ئۆلۈمگە تەن بەرگەنلىكىنى سەزدى-دە، دېدى: "ئەندىشە قىلماڭلار، مەن ئاراڭلاردا ئىكەنمەن، ئۆزەم يالغۇز ئەللىك ئادەمگە يېتىمەن، باشقا يىگىتلەرمۇ يار-يۆلەكتە بولسۇن!" ئۇنىڭ لاپ ئۇرۇپ ئېيتقان ئاشۇ سۆزى بىلەن كارۋانچىلارغا قايتىدىن جان كىرىپ، ئۆز ئارىسىدا مۇنداق بىر كىشى بولغانلىقىغا خۇشال بولۇشتى ۋە ئۇنىڭغا ئوزۇق-تۈلۈك، سۇ بىلەن ياردەم قىلىشنى لازىم تاپتى. يىگىتنىڭ ئاشقازىنىنىڭ ئوتى گۈكىرەپ ياندى. سەۋر-تاقەت تىزگىنى قولدىن كەتكەن ئىدى. ئۇ بىرقانچە لوقما تائامنى ئىشتىھا بىلەن يېدى، ئارقىدىن بىرنەچچە يۇتۇم سۇ ئىچتى. شۇنىڭ بىلەن نەپسىنىڭ شەيتانى ئارام تاپتى-دە، ئۇيقۇغا كەتتى.

بۇ كارۋاندا جاھان كۆرگەن بىر قېرى كىشى بار ئىدى. ئۇ مۇنداق دېدى: "دوستلار! مەن قاراقچىلاردىن ئۇنچىلىك ئەندىشە قىلمايمەن، مۇنۇ ھەمراھىڭلاردىن قورقىمەن. ھېكايە قىلىنىشىچە، بىر ئەرەبنىڭ بىرقانچە دەرەم پۇلى بار ئىكەن. كېچىسى ئوغرىدىن تەشۋىش قىلىپ، ئۆيىدە يالغۇز ئۇخلىيالماپتۇ. ئۇ قېشىغا دوستلىرىدىن بىرىنى ئېلىپ كېلىپ، يالغۇزلۇق قورقۇنچىسىنى يوقاتماقچى

بولۇپتۇ. بىرنەچچە كېچىنى ئاشۇ دوستى بىلەن بىللە ئۆتكۈزۈپتۇ. ئاخىرى دوستى پۇل بار يەرنى بىلىۋېلىش بىلەنلا ھەممە پۇلىنى ئېلىپ قېچىپ كېتىپتۇ. ئەتىسى ئەتىگەندە كىشىلەر ئەرەبنى يالىڭاچ ھەم يىغلىغان ھالدا كۆرۈپتۇ-دە، ئۇنىڭدىن سوراپتۇ: 'نېمە بولدى؟ پۇلۇڭنى ئوغرى ئالمىغاندۇ؟' ئۇ جاۋاپ بېرىپتۇ: 'ياق، خۇدا ئۇرۇپتۇ، ھەمرايىم ئوغرىلاپ كەتتى!'

يىلاندىن خاتىرجەم ئولتۇرغىنىم يوق،
ئۇنىڭ خىسلىتىنى بىلگەندىن بۇيان.
كىشىلەر كۆزىدە دوستتەك كۆرۈنگەن
دۈشمەننىڭ چىش زەخمى ھەممىدىن يامان.

كىم بىلىدۇ، بەلكىم، بۇمۇ ئوغرىلارنىڭ بىرى بولۇپ، ئارىمىزغا ھىلىگەرلىك بىلەن كىرىۋالغان نەرسىمۇ. ۋاقتى-سائىتى كەلگەندە دوستلىرىغا خەۋەر قىلامدۇ تېخى. ئەمدى مەسلىھەتىم شۇكى، ئۇنى بۇ يەردە ئۇخلىغان پېتى قالدۇرۇپ، بىز كېتەيلى!"

قېرىنىڭ تەدبىرى ياشلارغا خوپ كەلدى ۋە شۇنىڭ بىلەن تەڭ كۆڭلىدە مۇشتلاشچىدىن قورقۇشقا باشلىدى-دە، دەرھال نەرسە-كېرەكلىرىنى تۆگىگە ئارتىپ، پەھلىۋاننى ئۇخلىغان پېتى قالدۇرۇپ قويۇپ، جونەپ كېتىشتى. يىگىت ئاپتاپ دۈمبىسىنى قىزىتىشقا باشلىغان چاغدىلا ئەھۋالدىن خەۋەر تاپتى. بېشىنى كۆتۈرۈپ قارىسا، كارۋان كېتىپ قالغان. بىچارە بىرمۇنچە ئايلىنىپ يۈردى، يولنى تاپالمىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇسسۇز ۋە ئاچ قوساق يەرگە يۈزىنى قويۇپ، ئۆلۈمگە تەييار بولۇپ تۇردى. ئۇ مۇنداق دەيتتى:

"كارۋان كۆچكەندە 'تۇر!' دەپ كىم خەۋەر بەرسۇن ماڭا؟
يوق غېرىپقا بىر غېرىپتىن باشقا مۇنىس-ئاشىنا!

* * *

ئۆزى ئانچە غۇربەتتە كۆپ بولمىغان،
مۇساپىرغا قاتتىق بولۇر ھەر زامان".

بىچارە مۇشۇ سۆزنى قىلىۋاتقاندا، ئۇۋ بىلەن ئۆز لەشكىرىدىن يىراقلىشىپ كەتكەن بىر شاھزادە ئۇنىڭ يېنىدا توختاپ، بۇ سۆزنى ئاڭلىدى-دە، تۇرقىغا نەزەر سالدى. ئۇ تاشقى كۆرۈنۈشتە پاكىزە ۋە ھالى پەرىشان كۆرۈندى. شاھزادە ئۇنىڭدىن سورىدى: "قەيەرلىكسەن؟ بۇ يەرگە قانداق كېلىپ قالدىڭ؟" يىگىت بېشىدىن ئۆتكەن ئىشلارنى قىسقىچە سۆزلەپ بەردى. ئۇنىڭ ئېچىنىشلىق ھالىغا شاھزادىنىڭ رەھمى كېلىپ، ئۇنىڭغا بىر قۇر كىيىم، قولىغا پۇل بەردى ۋە ئۆز شەھىرىگە بېرىۋېلىشى ئۈچۈن ئىشەنچلىك بىر كىشىنى قوشۇپ قويدى.

ئاتىسى ئۇنىڭ بىلەن دىدار كۆرۈشكەنلىكىگە شادمان بولدى، ئۇنىڭ سالامەت قايتىپ كەلگەنلىكىگە شۈكۈر ئېيتتى. كەچقۇرۇن يىگىت بېشىدىن ئۆتكەن ۋەقەلەرنى — كېمىدە يۈز بەرگەن ئىشنى، كېمىچىنىڭ سالغان جەۋرىنى، قۇدۇق بېشىدىكى دېھقانلارنىڭ جاپاسىنى، يولدىكى كارۋانلارنىڭ ۋاپاسىزلىقىنى ئاتىسىغا سۆزلەپ بەردى.

ئاتىسى دېدى: "ئوغلۇم كېتىدىغان چاغدا مەن ساڭا دېمىدىممۇ؟ يوقسۇزلارنىڭ باتۇر قولى باغلاقلىق، شىر پەنجىسى سۇنۇق.

ئەجەپ ياخشى ئېيتقان پەھلىۋان مىسكىن:

"ئېرىقچە زەر ئارتۇق يۈز پاتمان كۆچتىن."

ئوغۇل دېدى: "ئاتا! قانداق بولمىسۇن، مۇشەققەت چەكمىگىچە غەزنىگە ئىگە بولالمايسەن. جاننى خەتەرگە قويمىغىچە دۈشمەن ئۈستىدىن زەپەر قازىنالمايسەن. ئورۇق چاچمىساڭ خامان ئالالمايسەن. كۆرمىدىڭمۇ، ئازغىنا جاپا چېكىپ، قانچىلىك راھەت تاپتىم، ھەرىدىن نەشتەر يەپ، قانچىلىك ھەسەل ئېپكەلدىم-ھە!"

ھەر ئادەم يېيەلمەس رىزقىدىن ئارتۇق،
ۋە لېكىن ئىزلەشتە قىلمىسۇن سۇسلۇق.

* * *

لەھەڭنىڭ ئاغزىدىن قورقسا گەر غەۋۋاس،①
دېڭىزدىن قىممەتلىك گوھەر ئالالماس.

تۈگمەننىڭ تېگى تېشى چوڭلىمەيدۇ، شۇڭا ئېغىر يۈك كۆتىرەلەيدۇ.

نېمە يەر ئۈنگۈرىدە يىرتقۇچ شىر؟
نېمجان لاچىنغا نەدە تەييار ئوزۇق؟
خالىساڭ ئۆي ئىچىدە شىكار قىلماق،
ئۇ چاغدا پۇت-قولۇڭ بولۇر بوغۇق.

ئاتىسى دېدى: "ئوغلۇم، بۇ نۆۋەت ساڭا پەلەك يار-يۆلەكتە

① غەۋۋاس — سۇ ئاستىغا چۆشۈپ گوھەر ئالغۇچى.

بولۇپ، ئىقبالىڭ يول باشلاپتۇ، شۇڭا بىر دۆلەت ئىگىسى ئۇچىقۇشۇپ، ساڭا ئىچ ئاغرىتالىغىسەن، ئالاھىدە غەمخورلۇق كۆرسىتىپ سېنى ئېغىر ئەھۋالدىن قۇتقۇزۇپ قاپتۇ، ئەمما بۇنداق تاسادىپى ئەھۋال كەم ئۇچرايدۇ. تاسادىپىلىققا ئۈمىت باغلاش مۇمكىن ئەمەس. ھەزەر قىل، بۇنداق تاما بىلەن ئىككىنچى خام خىيالنىڭ قۇربانى بولما."

ئوۋچى ھەر كۈن تۇتالماس چىلبۆرە،
بىر كۈن ئۇنى يولۋاس قىلۇر پارە.

مۇنداق بىر ئىش بولغان: پارس پادىشالىرىدىن بىرىنىڭ ئۈزۈگىدە قىممەت باھالىق كۆز بار ئىكەن. بىر كۈنى پادىشا ئۆزىنىڭ بىرنەچچە يېقىن كىشىلىرى بىلەن شىرازنىڭ "مۇسەللا" دېگەن ھېيتگاھىغا① سەيلى-تاماشاغا چىققان ئىكەن. ئۇ ئۈزۈكنى "ئەزۇد"② گۈمبىزى ئۈستىگە قويۇشقا بۇيرۇق قىلىپ، كىمكى ئوقيا ئوقىنى ئاشۇ ئۈزۈكنىڭ ھالقىسىدىن ئۆتكۈزەلىسە، ئۈزۈك شۇ كىشىنىڭ بولسۇن دېگەن. شۇنىڭ بىلەن يېنىدىكى تۆت يۈز ئوقياچىنىڭ ھەممىسى ئوقىنى خاتا كەتكۈزگەن، پەقەت بىر كىچىك بالا بىر سارايىنىڭ ئۆگزىسىدە تۇرۇپ ھەر تەرەپكە ئوقيا ئېتىپ

① مۇسەللا — "ناماز ئوقۇلىدىغان جاي" ياكى "ھېيتگاھ" دېگەن مەنىدە بولۇپ، شىراز شەھىرىدە بىر قەۋرىستان يېنىدىكى مەشھۇر باغچىنىڭ ئىسمى.
② "ئەزۇد" — شىرازنىڭ چېكىسىدىكى بىر مەقبەرەنىڭ گۈمبىزى. بۇ يەرگە ئەزۇددىد دەۋلە ئىسىملىك بىر پادىشا (949—983) دەپنە قىلىنغان.

ئويناۋاتقان ئىكەن، شامال ئۇنىڭ بىر ئوقىنى ئۈزۈكىنىڭ ھالقىسىدىن ئۆتكۈزۈۋەتكەن، شۇنىڭ بىلەن بالا تون بىلەن مۇكاپات بۇيۇملىرىنى ئىگە بولغان. ئۈزۈكمۇ ئۇنىڭغا قالغان. ئوغۇل ئوق بىلەن كامانىنى كۆيدۈرۈۋەتكەن. "نېمىشقا ئۇنداق قىلىسەن؟" دەپ سورىغاندا، بالا: "مېنىڭ بۇ دەسلەپكى شۆھرىتىم ئۆزەمدىلا قالسۇن" دەپ جاۋاپ بەرگەن.

بەزىدە كاللىسى ئۆتكۈر دانادىن
چىقمايدۇ دۇرۇسراق تەدبىر-مەسلىھەت.
بەزىدە ئوقۇشماي بىر گودەك نادان
ئوق ئاتسا نىشانغا تېگىدۇ ھەيۋەت.

ھېكايەت (29)

ئاڭلىشىمچە، بىر دەرۋىش غاردا ماكان تۇتقان بولۇپ، جاھان كىشىلىرىگە ئىشىكنى تاقىۋالغان، شۇڭا ئۇنىڭ ھىممەت نەزىرىدە پادىشا ۋە بايلارنىڭ ھېچقانداق شەۋكەت ۋە ئۇلۇغۋارلىقى قالمىغان ئىدى.

كىمكى تىلەمچىلىك ئىشىگىنى ئاچسا،
ئۆلگىچە ئۆتىدۇ بولۇپ ھاجەتمەن.
ئاچكۆزلۈكنى تاشلاپ، شاھانە ياشا،
تاماسىز گەردىنىڭ بولىدۇ بەلەن.

ئاشۇ تەرەپنىڭ پادىشالىرىدىن بىرى ئۇنىڭغا مۇنداق بىر تەكلىپ بىلدۈردى: "ئەزىز كىشىلەر ئەخلاقىنىڭ لۇتپى-كەرەمىدىن ئۈمىدىمىز شۇكى، ئاش-تۇزىمىزنى بىر بىلەن بىللە تېتىپ كۆرسە!" شەيخ رازى بولدى. چۈنكى تەكلىپنى قوبۇل قىلىش سۈننەت ئىدى.

ئەتىسى پادىشا ئۇنى بۇ يەرگە ئەپكەلدۈرگەنلىكى ئۈچۈن ئۆزرە ئېيتىشقا كەلدى. دەرۋىش ئورنىدىن تۇرۇپ، پادىشانى قۇچاقلاپ مېھرىۋانلىق كۆرسەتتى ۋە شۈكرى-سانا ئېيتتى. پادىشا قايتىپ كېتىش بىلەنلا مۇرىتلىرىدىن بىرى شەيختىن سورىدى: "بۈگۈن سەن ئادەتكە خىلاپ ھالدا پادىشاغا مۇنچىلىك ئىلتىپات كۆرسىتىپ كەتتىڭغۇ؟ مۇنداق قىلغىنىڭنى ھېچقاچان كۆرمىگەن ئىدۇق!" شەيخ دېدى: "ئاڭلىمىغانمۇ سەن، مۇنداق گەپ بار:

'بىراۋنىڭ داستىخىنىغا ئولتۇرساڭ،
لازىمدۇر ئۇنىڭغا خىزمەت قىلماق'"

* * *

قولاققا مۇمكىندۇر: پۈتۈن ئۆمرىنى
ئۆتكۈزسە ئاڭلىماي نەغمە ئۈنىنى.①
تاماشا قىلمىسا باغنى چىدار كۆز،
بۇرۇن ئۆتسە مۇمكىن گۈلسىز، نەسرىنسىز.②
پەر ياستۇق بولمىسا قويۇشقا باشقا.

① نەغمە ئۈنىنى — ئەسلى تېكىستتە "داپ، چاڭ، نەي ئۈنىنى".

② بۇ مىسرا: بۇرۇن قىزىل گۈل بىلەن نەسرىن گۈلىنىڭ خۇش پۇرىقىنى پۇرىماستىن ئۆتۈشىمۇ مۇمكىن، دېگەن مەزمۇندا.

بىر تاشمۇ بولىدۇ قويۇپ ئۇخلاشقا،
قۇچۇشقا بولمىسا سۆيۈملۈك دىلبەر،
ئوڭ قولى قۇچاقتا بولسا شۇ يېتەر.
ۋە لېكىن لەنىتى بۇ تۇيماس قوساق،
ھېچنىمە بولمىسا ئۇنىماس ھېچ چاق.

توتىنچى باپ

سۈكۈت قىلىشنىڭ پايدىسى توغرىسىدا

ھىكايەت (1)

دوستلىرىمدىن بىرىگە دېدىم: "سۆز قىلىشتىن ئۆزەمنى تارتىشنى شۇ سەۋەپتىن ئىختىيار قىلدىمكى، كوپ چاغلاردا سوزدە ياخشى-يامان ھەممىسى ئېيتىلىدۇ، ئەمما دۈشمەنىنىڭ كوزى يامانىدىن باشقىنى كورمەيدۇ."

دوستۇم دېدى: "ئاشۇ ياخشىنى كورمەيدىغان دۈشمەن ياخشى!"

ئۆتمىگەي خىسلەتلىك ئادەم ئالدىدىن دۈشمەن پەقەت،
ئارقىدىن بوھتان توقۇيدۇ، ئەڭ يامان يالغانچى دەپ.

*　　*　　*

سانىلار ئۆچمەن نەزەردە كاتتا ئەيىپ بىلىم-ھۈنەر،
گۈل ئىدى سەئدى، لېكىن دۈشمەن كورىدە بىر تىكەن.

*　　*　　*

كۈن نۇرى ئالەمگە ئەسلى بىر زىننەت،
لېكىن شەپىرەڭگە كورۈنەر يەك سەت.

ھېكايەت (2)

بىر سودىگەر مىڭ دىنار زىيان تارتقان ئىدى، ئوغلىغا: "ھېچكىمگە دەپ تاشلىما!" دېدى. ئوغلى دېدى: "ئاتا! سېنىڭ بۇيرۇغۇڭ بويىچە بولسۇن، ئېيتماي. لېكىن بۇنىڭ نېمە پايدىسى بارلىقىنى چۈشەندۈرۈپ قويساڭچۇ. مەخپىي تۇتۇشنىڭ نېمە ئەھمىيىتى بار؟"

ئاتىسى دېدى: "خاپىچىلىق ئىككى بولۇپ قالمىسۇن: بىرى سەرمايىنىڭ كېمەيگەنلىكى، يەنە بىرى خوشنىلارنىڭ ئىچى يامانلىق بىلەن خوشال بولۇشى!"

ئېيتمىغىن غېمىڭنى، بىلمىسۇن دۈشمەن،
"لاھەۋلە"① دېيىشىپ بولىدۇ خۇرسەن.

ھېكايەت (3)

بىر ئەقىللىق يىگىت ئىلىم-پەندە يۈكسەك كامالەتكە ئېرىشكەن ئىدى، ئەمما تارتىنچاق ئىدى، شۇڭا ئالىملارنىڭ سوھبىتىگە قاتناشقاندا تىلىنى سۆز قىلىشتىن ساقلايتتى. بىر قېتىم ئاتىسى ئۇنىڭغا

① لاھەۋلە — "كۈچ-قۇدرەت يوق" دېگەن مەنىدە بولۇپ، كوچمە مەنىدە "خۇدا كۆرسەتمىسۇن"، "خۇدا ساقلىسۇن" دەپ قوللىنىلىدۇ. بۇ يەردە "خوپ بوپتۇ!" دېگەن مەنىدە.

دېدى: "ئوغلۇم، سەنمۇ بىلگىنىڭنى سۆزلەپ باقساڭ بولمامدۇ؟" ئوغلى دېدى: "مەندىن بىلمەيدىغان نەرسىنى سوراشىپ قالسا، ئۇياتتا قالارمەنمىكىن دەپ قورقىمەن!"

ئىشتىنىڭمۇ بۇنى: بىر سوپى بىر چاغ،
قاقشانكەن نەچچە مىخ كېپىشى نالىغا.
بىر ھەربىي ئەمەلدار ئۇنى چىڭ تۇتقان:
"يۈر، مېنىڭ ئېتىمغا قېقىپ قوي تاقا!"

* * *

سۆزلىمەسەڭ، يوقتۇر كىشىنىڭ كارى،
سۆزلىگەن ئىكەنسەن، دەلىللەپ ئارى.

ھېكايەت (4)

بىر موتىۋەر ئالىم بىر بىدئەتچى بىلەن (خۇدا ئۇنىڭ ئەجدادلىرىغا لەنەت ياغدۇرسۇن!) مۇنازىرىلىشىپ قالدى، ئەمما ئۇنى دەلىل-ھوججەت بىلەن يېڭەلمەي، قالقاننى تاشلاپ① كېتىپ قالدى. بىر كىشى ئالىمغا دېدى: "سەن شۇنچە بىلىملىك، كامالەت ئىگىسى تۇرۇقلۇق بىر دىنسىزغا تەڭ كېلەلمىدىڭمۇ؟"

ئالىم دېدى: "مېنىڭ ئىلمىم — قۇرئان، ھەدىس ۋە شەيخلەرنىڭ نۇتقى. ھالبۇكى ئۇ دىنغا ئىشەنمىگەنلىكتىن مېنىڭ كەلتۈرگەن

① قالقاننى تاشلاپ — كۆرەشنى تاشلاپ، ئۇنىڭ بىلەن تەڭ بولماي، دېگەن مەنىدە.

دەللىرىمگە قۇلاق سالمايدۇ-دە. شۇڭا ئۇنىڭ كۇپۇر سۆزلىرىنى ئاڭلاپ نېمە قىلىمەن!"

قۇرئانۇ ھەدىس تەپسىر ئەتمەس كىشىگە
جاۋاب شۇدۇر: جاۋاب بەرمەسلىك سۆزىگە.

ھېكايەت (5)

جالىنۇس① بىر ئەخمەقنىڭ بىر ئالىمنىڭ ياقىسىدىن تۇتۇپ، بىھۆرمەتلىك قىلغانلىقىنى كۆردى-دە، دېدى: "ئەگەر بۇ كىشى (ھەقىقى) دانا بولغان بولسا، ئۇنىڭ ئىشى بۇ نادان بىلەن بۇ دەرىجىگە يېتىپ بارماس ئىدى!"

غەرەز تۇتماس، ئۇرۇشماس ئىككى ئاقىل،
بىلىملىك دوت بىلەن بولماس مۇقابىل.
ئەگەر نادان قوپال، قاتتىق سۆز ئېيتقاي،
ئەقىللىق رەنجىمەي كۆڭلىنى ئۇتقاي.
ئەدەپ رىشتىنى ساقلار ئىككى پاكدىل،
ۋەھەم ئۆز قەدرىنى، نومۇسنى ئىزچىل.
ئەگەر ھەر ئىككى ياق بولغاندا جاھىل،
تومۇر زەنجىرنى ھەتتا ئۈزگەي پۈتكۈل.

① جالىنۇس — (مىلادىدىن ئىلگىرى 130 — 230) قەدىمقى رىمنىڭ مەشھۇر تېۋىپى ۋە تەبىئەتشۇناسى، شۇنىڭدەك دانىشمەن پەيلاسوپ.

* * *

بىراۋنى خۇيى سەت قىلغانتى دەشنام،
چىداپ ئېيتتى ئاڭا: "ئەي ياخشى ئاشنام،
دېسەڭ سەن ھەرنېمە، ئۇندىن بەتتەرمەن،
ئۆزەمنىڭ ئەيۋىنى ياخشى بىلەرمەن."

ھېكايەت (6)

سەھبان ۋائىل① پاساھەتتە تەڭداشسىز دەپ تونۇلغان ئىدى، بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، ئۇ بىر يىل جەريانىدا بىر سورۇندا نۇتۇق سۆزلەپ كەلگەن بولسىمۇ، بىر قىلغان سۆزىنى ئىككىنچى تەكرارلىمىغان. ئەگەر شۇنداق بىر مەنىنى ئىپادىلەش توغرا كەلسە، باشقا بىر ئىبارە بىلەن ئېيتقان ئىدى. پادىشانىڭ يېقىنلىرى ئۈچۈن زۆرۈر بولغان ياخشى سۈپەتلەرنىڭ بىرى مانا مۇشۇ.

سۆزۈڭ دىلنى ئەگەر قىلسا شېرىن بولۇپ،
ھەمە ئەھسەن ئېيتسا ئۇنى ماقۇل كۆرۈپ.
بىر ئېيتقان سۆزۈڭنى ئىككىنچى دېمە،
يېتەر بىر قېتىم. ھالۋىسى كۆپ يېمە.

① سەھبان ۋائىل — مەشھۇر ئەرەپ ناتىقى (7-ئەسىر)؛ رىۋايەتتە ئېيتىلىشىچە، مۇھەممەت پەيغەمبەرنىڭ ساھابىلىرى ئىچىدە ئۇ ئەڭ پاساھەتلىك شائىر بولۇپ، ئۇنىڭ گۈزەل نۇتقى خەلق ئىچىدە ماقال-تەمسىلگە ئايلىنىپ كەتكەن.

ھېكايەت (7)

ئاڭلىشىمچە، بىر دانىشمەن مۇنداق دېگەن:

"كىشى ھەرگىز ئۆزىنىڭ نادانلىقىنى ئېقرار قىلمايدۇ، پەقەت شۇ كىشىكى، بىرسى سۆزلەۋاتقان چاغدا، سۆز تۈگىمەي تۇرۇپلا سۆز باشلىسا، بۇ ئاشۇ ئادەمنىڭ ئۆز نادانلىقىنى ئاشكارىلاپ قويغانلىقى!"

بولۇر سۆزنىڭ، ئەلۋەتتە، باش-ئاخىرى،
سۆز ئاچما پەقەت سۆزلىگەندە بىرى.
ئەقىل، ئەس-ھۇشى بار، پاراسەتلىك ئەر،
سۆز ئاچماس جىمىقلىقنى كۆرمەس ئەگەر.

ھېكايەت (8)

مەھمۇدنىڭ① بىرنەچچە قۇلى ھەسەن مەيمەندىدىن② سورىدى: "بۈگۈن سۇلتان پالانى ئىش توغرىلىق ساڭا نېمە دېدى؟" ئۇ دېدى: "نېمە دېگەنلىكى سىلەرگىمۇ مەلۇم بولماي قالماس." ئۇلار دېدى: "ساڭا دەيدىغان گەپنى بىزدەكلەرگە ئېيتىشنى راۋا كۆرمەيدۇ!" ھەسەن دېدى: "شۇ سەۋەپتىن ئۇ ماڭا ئىشىنىدۇكى، مېنىڭ ھېچكىمگە ئېيتمايدىغانلىقىمنى بىلىدۇ-دە! ئۇنداق بولغاندىن كېيىن سوراپ نېمە قىلىسىلەر؟"

① مەھمۇد — سۇلتان مەھمۇد غەزنەۋى.
② ھەسەن مەيمەندى — سۇلتان مەھمۇد غەزنەۋىنىڭ ۋەزىرى.

ئىش بىلەرمەن ھەممە سۆزنى باشقىلارغا سۆزلىمەس،
شاھ سىرىنى پاش قىلىپ، باش كەتكۈزۈش لايىق ئەمەس.

ھېكايەت (9)

مەن بىر ئۆينى سېتىۋېلىش توغرىلىق سودىلىشىپ، ئىككىلىنىپ تۇرغان ئىدىم. بىر جوھۇت مۇنداق دېدى: "مەن مۇشۇ مەھەللىنىڭ ئۆي ئىگىلىرىدىن بىرى بولىمەن. بۇ ئۆينىڭ قانچىلىك ياخشىلىقىنى مەندىن سورا. سېتىۋال، ھېچ ئەيىۋى يوق!"

مەن دېدىم: "ئۆزىڭدىن باشقا شۇ يېرى باركى، سەن خوشنا-دە!"

سېنىڭدەك خوشنىسى بولغان بىر ئۆينىڭ
باھاسى يېتەر ئون سۈرمەل تەڭگىگە.
ۋە لېكىن كېرەكتۇر ئۈمىدۋار بولۇش،
سەن ئۆلسەڭ ئەرزىيدۇ تۈمەن تەڭگىگە.

ھېكايەت (10)

بىر شائىر قاراقچىلارنىڭ باشلىقى ئالدىغا بېرىپ بىر قەسىدە ئوقۇغان ئىدى. ئۇ ئادەملىرىگە شائىرنىڭ چاپىنىنى سالدۇرۇۋېلىپ، يېزىدىن ھەيدەپ چىقىرىشقا بۇيرۇق قىلدى. بىچارە شائىر سوغاقتا يالىڭاچ كەتتى. ئارقىسىغا ئىتلار چۇشۇپ قاۋاشتى. ئۇ، يەردىن تاش ئېلىپ، ئىتنى قاچۇراي دېسە، يەرنى مۇز قاپلىغان ئىدى. ھېچنېمە

قىلالمىدى-دە، دېدى: "نېمە دېگەن رەزىل هارامزادە ئادەملەر بۇ! ئىتلىرىنى قويۇۋېتىپ، تاشنى باغلاپ قويۇپتۇ!" قاراقچىلارنىڭ باشلىقى دەرىزىدىن قاراپ تۇراتتى. ئۇنىڭ سۆزىنى ئىشىتكەچ قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى-دە، دېدى: "ئەي دانىشمەن، مەندىن نېمە سورىساڭ سورا!" شائىر دېدى: "تۇز چاپىنىمنى سورايمەن، ئەگەر بەرگۈڭ كەلسە. 'سېنىڭ ئىنئامىڭنى ئالغاندىن كورە كەتكىنىمگە رازىمەن.'"①

باشقىلاردىن ياخشىلىقنى كۈتمۇ ئىنسان هامان،
ياخشىلىق كۈتمەي سېنىڭدىن، سالمىغىن سەنمۇ زىيان."

قاراقچىلارنىڭ باشلىقى ئۇنىڭغا رەھمى قىلىپ، كىيىمىنى قايتۇرۇپ بەردى، يەنە بىر جۇۋا ۋە بىرنەچچە تەڭگە پۇلمۇ قوشۇپ بەردى.

هېكايەت (11)

بىر مۇنەججىم② ئۆيىگە قايتىپ كېلىپ قارىسا، بىر بىگانە ئەر كىشى خوتۇنىنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپتۇ. مۇنەججىم ئۇنى قاتتىق تىللاپ دەشنام-هاقارەت قىلىشقا باشلىدى. ئۆيدە قىيا-چىيا، جاڭجال كوتىرىلدى، بۇنىڭدىن ۋاقىپ بولغان بىر پاكدىل كىشى مۇنداق دېدى:

① بۇ بىر جۈملە سۆز ئەرەبچە ئېيتىلغان.
② مۇنەججىم — ئاسترولوگ، يۇلتۇزشۇناس.

"بىلمەسەڭ ئۆيۈڭدە تۇرغان زادى كىم؟
ئاسماندىكى ئەهۋالنى بىلەمسەن ھەكىم؟"

هېكايەت (12)

ئاۋازى سەت بىر خېتىپ① ئۆزىنى خۇش ئاۋاز دەپ ئويلاپ، بىهۇدە ۋاقىراپ-جاقىرايتتى. سەن (ئۇنى ئاڭلىغاندا) ئۇنىڭ ئاۋاز پەردىسىدە پىراق قاغىسىنىڭ② قاقىلدىشى بار ئىكەن، ياكى "تەھقىق ئاۋازلارنىڭ ئەڭ يامىنى ئېشەكنىڭ ئاۋازىدۇر"③ دېگەن ئايەت ئۇنىڭ ھەققىدە ئېيتىلغان بولسا كېرەك، دېگەن بولاتتىڭ.

خېتىپ ئەبۇلفاۋارىس④ هايقىرسا قاچان،
پارس ئىستەخرىنى⑤ قىلدۇ ۋەيران.

يېزا كىشىلىرى بۇ سەت ئاۋازنىڭ ئازاۋىنى تارتىسمۇ، خېتىپنىڭ ئورۇن-مەرتىۋىسىنى ئاياپ، رەنجىتىشنى مۇناسىپ كورمەيتتى. شۇ

① خېتىپ — جۈمە نامىزىدا خۇتبە ئوقۇيدىغان خېتىپ ئاخۇنۇم.
② پىراق قاغىسى — توقۇناق ئاغا ياكى ئالا قاغا. بۇ قاغا سەت قاقىلدايدىغان بولۇپ، پىراق-هىجراننى چىللار ئىمىش.
③ قۇرئان، 31-سۈرە، 19-ئايەت.
④ ئەبۇلفاۋارىس — "ئاتلارنىڭ ئاتىسى" دېگەن مەنىدە بولۇپ، ئەرەبلەر ئېشەككە ئاشۇنداق لەقەم قويغان.
⑤ ئىستەخر — قەدىمقى پارس مەملىكىتىنىڭ پايتەختى بولۇپ، ئۇزىنىڭ تاشتىن ياسالغان سېپىل-قەلئەلىرى بىلەن مەشھۇر.

مەملىكەتنىڭ خېتىپلىرىدىن بىرى ئۇنىڭغا يوشۇرۇن ئاداۋەت تۇتۇپ يۈرەتتى. بۇ ئادەم بىركۈنى ئۇنى يوقلاپ كەلگەندە: "سېنى چۈشەپ قاپتىمەن، خەيرلىك بولسۇن!" دەيدى. "قانداق چۈش كوردۇڭ؟" دەپ سورىدى خېتىپ. ئۇ كىشى دەيدى: "قارىسام، سەن خۇش ئاۋازمىشسەن، نەپەسلىرىڭدىن كىشىلەر راھەتلىنىۋاتقانمىش!"

خېتىپ بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن دەيدى: "مۇبارەك چۈش كورۇپسەن، چۈنكى مېنى ئوز كەمچىلىكىمدىن ۋاقىپ قىلدىڭ. مەلۇم بولدىكى، ئاۋازىم يېقىمسىز ئىكەن. مېنىڭ ۋاقىراپ-جاقىراپ ئوقۇغان خۇتبەمدىن خەلق ئازاپلىنىۋېتىپتۇ. تەۋبە قىلدىم، مۇنىدىن كېيىن خۇتبە ئوقۇمايمەن. ئوقۇسام ئاستا ئوقۇيمەن!"

دوستۇم سوھبىتىدىن خاپىمەن ھامان،
ناچار خۇيلىرىمنى بەلەن كورسىتەر.
ئەيۋىمنى ئارتۇقلۇق، كامالەت كورۇپ،
تىكىنىمنى گۈل، يامەن كورسىتەر.
نەدىدۇ ئۇياتسىز، قىزىل كوز دۇشمەن؟
ئۇ بولسا ئەيۋىمنى روشەن كورسىتەر!

ھېكايەت (13)

بىر ئادەم سەنجار مېچىتىدە① ئوزلۇگىدىن ئەزان ئېيتاتتى،

① سەنجار مېچىتى — مېسوپوتامىيەنىڭ سەنجار شەھرىدە سۇلتان سەنجار (پادىشالىق دەۋرى 1118 — 1157 - يىللار) تەرىپىدىن سالدۇرۇلغان مېچىت.

ئەمما شۇنداق يېقىمسىز ئېيتاتتىكى، ئىشتىكۈچىلەردە يىرگىنىش پەيدا قىلاتتى. مېچىتنىڭ ئىگىسى ئادىل، ئالىجاناپ بىر ئەمىر① بولغاچقا، ئۇنىڭ كوڭلىگە ئازار بېرىشنى خالىمايتتى. ئەمىر دەيدى: "ئەي ئالىجاناپ كىشى، بۇ مېچىتنىڭ بۇرۇنقى ئوز مۇئەززىنلىرى بار، ھەر بىرىگە (ئېيىغا) بەش دىنار تەمىنات بېرىشنى بېكىتكەنمەن. ئەگەر سەن باشقا جايغا كەتسەڭ، ساڭا ئون دىنار بېرەتتىم!"

سوز شۇنىڭغا توختالدى-دە، ئۇ كەتتى. بىرنەچچە زامان ئوتكەندىن كېيىن ئۇ ئەمىرنى يولدا ئۇچرىتىپ، دەيدى: "ئەي تەقسىر، سەن مېنى بۇ يۇرتتىن ئون دىنار بىلەن يولغا سېلىپ ئۇۋال قىلىپسەن، چۈنكى بارغان يېرىمدە كىشىلەر باشقا يەرگە كەتسەڭ يىگىرمە دىنار بېرىمىز دېيىشىۋاتىدۇ، ئەمما مەن ئۇنىمايۋاتىمەن."

ئەمىر كۇلۇپ تېلىقىپ كەتتى-دە: "ھەرگىز ئالما، ئەللىك دىنار بېرىشكىمۇ رازى بولۇشىدۇ!" دەيدى.

تاش يۈزىدىن لايىنى قىرماس ھېچكىشى كۈرجەك بىلەن،
شۇ قوپال ئاۋاز بىلەن قىرغان كەبى يۈرەكنى سەن.

ھېكايەت (14)

ئاۋازى يېقىمسىز بىركىشى قۇرئاننى يۇقۇرى ئاۋاز بىلەن ئوقۇيتتى. بىر پاكدىل كىشى يېنىدىن ئوتۇپ كېتىۋېتىپ سورىدى: "سىنىڭ ئايلىقىڭ قانچە؟" ئۇ كىشى دەيدى: "ئايلىقىم يوق." پاكدىل

① ئەمىر — ھەربى باشلىق، ياكى بەگ-ھاكىم مەنىسىدە.

كىشى دېدى: "ئۇنداق بولسا نېمىشقا ئۆزەڭنى مۇنچىلىك جاپاغا سالىسەن؟" "خۇدا يولىدا ئوقۇيمەن!" دەپ جاۋاپ بەردى ئۇ.
پاكدىل كىشى دېدى: "خۇدا يولىدا ئوقۇمىغىن."

ئوقۇساڭ بۇ رەۋىشتە قۇرئاننى،
يويىسەن مۇسۇلمانلىق شەرەپ-شانىنى.

بەشىنچى باپ

ئىشق ۋە ياشلىق توغرىسىدا

ھېكايەت (1)

ھەسەن مەيمەندىدىن (كىشىلەر) سوراشتى: "سۇلتان مەھمۇدنىڭ شۇنچە كوپ ساھىپجامال قۇللىرى باركى، ئۇلارنىڭ ھەر بىرى جاھاننىڭ سەرخىل گۈزىلى ھېساپلىنىدۇ. ئەمما نېمىشقىدۇ، ئۇلارنىڭ ھېچ بىرىگە ئايازغا[1] قويغانچىلىك مەيلى-مۇھەببەت قويمايدۇ؟"
ھەسەن دېدى: "نېمىگە كۆڭلى چۈشسە، كوزگە شۇ چىرايلىق كورۇنىدۇ!"

كىمكى سۇلتانىنىڭ بولسا مۇرىدى،
يامان ئىش قىلسىمۇ كورۇنەر ئوبدان.
مۇبادا قوغلانسا شاھنىڭ ئالدىدىن
ئۆزىنى ئارتىدۇ ھەتتاكى توققان.

* * *

كىمكى قارىسا يامان نەزەردە،
يۇسۇپنىڭ[2] رەڭگىمۇ كورۇنىدۇ سەت.

---

① ئاياز — سۇلتان مەھمۇد غەزنەۋىنىڭ ياخشى كورىدىغان قۇلى.
② يۇسۇپ — يۇسۇپ پەيغەمبەر.

دېڭىزغا قارىسا ياخشى كۆز بىلەن
كۆرۈنگەي كۆزىگە پەرىشتە سۈپەت.

ھېكايەت (2)

ئېيتىلىشىچە، بىر خوجىنىڭ غايەت گۈزەل بىر قۇلى بار ئىكەن، خوجا ئۇنىڭغا مېھرى-مۇھەببەت بىلەن قارايدىكەن. (بىركۈنى) دوستلىرىدىن بىرىگە دەپتۇ:

"ھەي دەرىغ! مېنىڭ بۇ قۇلۇم شۇ قەدەر ھۆسن-كامالەتكە يارىشا ئۇزۇن ئېگىز، بىئەدەپ بولمىسىچۇ!"

دوستى ئېيتىپتۇ: "ھەي بۇرادەر، سەن ئۇنىڭ ئىشقىنى ئىقرار قىلغان ئىكەنسەن، ئۇنىڭدىن خىزمەت قىلىشىنى كۈتمە، چۈنكى ئاشىق بىلەن مەشۇقنىڭ ئوتتۇرىسىدىن خوجا، قۇل مۇناسىۋىتى كۆتۈرۈلۈپ كېتىدۇ!"

پەرى يۈز قۇل بىلەن خوجىسى ئەگەر
قىزىتسا ئىشقىدىن كۆلكە ھەم ئويۇن،
تاڭ قالما، ئۇ ھوكۇم قىلسا خوجىدەك،
بۇ سۇنسا قۇلنىڭ نازىغا بويۇن.

* * *

سۇ توشۇش، خىش قۇيۇش قۇللارنىڭ ئىشى،
ئەمما نازىنىن قۇل بولۇر مۇشتلاشچى.

ھېكايەت (3)

بىر تەقۋادارلى كۆرگەن ئىدىم، ئۇ بىر شەخسنىڭ مۇھەببىتىگە گىرىپتار بولغانلىقتىن، ھېچبىر سەۋر-تاقەت قىلالمايتتى، تىلىمۇ گەپكە كەلمەيتتى. ئۇ شۇنچە تەنە سۆزلەرنى ئاڭلىسىمۇ، شۇنچە ئازاپ چەكسىمۇ، بالىلارچە ئىشق-مۇھەببەتنى ئاغزىدىن چۈشۈرمەيتتى ۋە مۇنداق دەيتتى:

"ئېتەگىدىن قولۇمنى تارتمايمەن،
شەمشەر ئۇرساڭ ئۇر، كوكسۇم ئاچىمەن.
يوق سەندىن باشقا ھېچبىر پاناھىم،
مۇبادا قاچسام، ساڭا قاچىمەن!"

بىر كۈنى ئۇنى تاپا-تەنە قىلىپ مۇنداق دېدىم: "سېنىڭ ئوتكۇر ئەقلىڭ نېمە بولدى، نېمە ئۈچۈن پەس نەپسىڭ غالىپ كەلدى؟"

ئۇ بىر دەم ئويغا چۆمۈپ مۇنداق دېدى:

"قەيەرگە كېلەركەن ئىشقىنىڭ سۇلتانى،
كۈچ-قۇۋۋەتتە تەقۋاغا قالمىغاي ئورۇن.
بولانسا پاتقاققا ياقىسىغىچە،
بىچارە قانداقمۇ پاك يۈرەلىسۇن؟"

ھېكايەت (4)

ئېسىمدىكى، بىر كېچىسى بىر ئەزىز دوستۇم ئىشىكتىن كىرىپ كەلدى. ئىختىيارسىز ئورنۇمدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتىم-دە، يېڭىم تېگىپ كېتىپ، چىراغ ئۆچۈپ قالدى.

يورۇتتى ئۇ زۇلمەتنى شۇيلا چېچىپ بۇ سائەت،
ھەيرانمەنكى بەختىمدىن، نەدىن كەلدى بۇ دۆلەت؟

ئۇ ئولتۇرۇپ كايىپ كەتتى: "مېنى كۆرۈش بىلەنلا چىراغنى ئۆچۈرۈپ قويدۇڭ، بۇنىڭ مەنىسى نىمە؟" مەن دېدىم: "بۇنىڭ ئىككى مەنىسى بار: بىرىنچىسى، ماڭا ئاپتاپ چىققاندەك تۇيۇلۇپ كەتتى، ئىككىنچىسى، مۇنۇ بېيىت ئېسىمگە كېلىپ قالدى:

يېقىمسىز مەنمەنچى چىراغنى تۇتسا،
قوپ، ئۇنى سورۇندا دەرھاللا ئولتۇر،
كەلسە گەر شىرىن لەب، كۈلكىسى شىرىن،
بىلەكتىن قولتۇقلا، چىراغنى ئۆچۈر!"

ھېكايەت (5)

بىر كىشى ئۇزاق ۋاقىت كۆرمىگەن بىر دوستىغا مۇنداق دېدى: "نەدە يۈردۈڭ؟ سېنى كۆرۈشكە بەكمۇ تەشنا بولدۇم!"

ئۇ دېدى: "زېرىككەندىن تەشنا بولغان ياخشىراق!"

كېچىكىپ كەلدىڭ ئەي بىپەرۋا مەسخۇش نىگارىم،
ئىنىگىنى تېز قويۇشقا يوقتۇر قارارىم.

كىمكى كۆرسە جانانىنى كەمدىن-كەم شۇنچە،
ھېچ بولمىسا كۆرۈۋالسۇن كۆڭلى قانغۇنچە.

ھېكمەت: ئەگەر يار ئۇز دوستلىرى بىلەن كەلسە جاپا قىلىش ئۇچۇن كەلگەندۇر، بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، بۇنداق ئۇچرىشىش رەشك ۋە ھەسەتتىن خالى بولمايدۇ.

مېنى كۆرۈشكە كەلسەڭ دوستلىرىڭ بىلەن بىللە،
خوپ بولۇشقا كەلسەڭمۇ، لېكىن سوقۇشقۇچىسەن!

* * *

بىر نەپەس غەيرى بىلەن بولسا يار،
بىر كۈنلەش مېنى قىلغاي ۋەيرانە.

ئۇ كۈلۈپ دېدى:

ئەي سەئدى، بەزمەمنىڭ چىراغىسەن،
نە قىلاي كۆيۈپ ئۆلسە پەرۋانە.

ھېكايەت (6)

ئېسىمدە، ئۆتكەن كۈنلەردە بىر دوستۇم بىلەن مەن بادامنىڭ قوشماق مېغىزىدەك بىللە ئۆتۈشكەن ئىدۇق. تۇيۇقسىز (سەپەر تۈپەيلى) ئايرىلىشقا توغرا كەلدى. بىرقانچە ۋاقىتتىن كېيىن ئۇ قايتىپ كېلىپ: "شۇ مۇددەت ئىچىدە سەن ماڭا بىرەر خەۋەرچى ئەۋەتمىدىڭ!" دەپ ماڭا كايىشقا باشلىدى. مەن دېدىم: "رەشكىم كەلدى. چۈنكى سېنىڭ جامالىڭ بىلەن خەۋەرچىنىڭ كۆزى نۇرلانسا، مەن ئۇنىڭدىن مەھرۇم بولمەن!"

ئەي قەدىرناس، تۇۋا قىل دەپ قىستىما سەن سۆز بىلەن،
تۇۋا قىلماسمەن بېشىمغا كەلسىمۇ ھەتتا قىلىچ.
رەشك قىلارمەن باقسا بىرسى قامىتىڭگە تويغىچە،
قايتا ئېيتايكى، كىشى باققان بىلەن تويمايدۇ ھىچ.

ھېكايەت (7)

بىر ئالىم كىشىنى كۆرگەن ئىدىم، ئۇ بىرسىنىڭ ئىشقىغا گىرىپتار بولۇپ قېلىپ، سىرى پەردىسىنىڭ تېشىغا چىقىپ كېتىپ قالغان ئىدى. ئۇ نۇرغۇن جەۋرى-جاپا چېكەتتى ۋە ئىنتايىن سەۋر قىلاتتى. بىر كۈنى مەن ئۇنىڭغا دوستانىلىق بىلەن شۇنداق دېدىم: "بىلىپ تۇرۇۋېتىمەنكى، سېنىڭ بۇ شەخسكە بولغان دوستلۇغۇڭدا ھېچقانداق ئەدەپسىزلىك يوق ۋە مۇھەببىتىڭدە پەس عەرەز كۆزلەنمىگەن،

لېكىن شۇنداق بولسىمۇ، ئۆزەڭنى گۇمان ئاستىغا قويۇپ، بىھەدەپلەرنىڭ جەۋرىنى تارتىشىڭ ئالىملارنىڭ يۈكسەك مەرتىۋىسىگە لايىق ئەمەس!"

ئۇ دېدى: "دوستۇم، تاپا-تەنە قولىنى مېنىڭ قىسمىتىمنىڭ ئېتىگىدىن تارتۇۋال، سېنىڭ مەسلىھەتلىرىڭنىمۇ نەچچە قېتىم ئويلاپ كۆرگەنمەن، ئەمما ئۇنى كۆرمەسلىكتىن تارتقان جاپايىمغا سەۋر قىلىشتىن مۇشۇ جاپاغا چىداش ماڭا ئاسانراق چۈشىدۇ. دانالار ئېيتقانلىكى، كۆزنى يار جامالىنى كۆرۈشتىن تارتىۋېلىشتىن كۆرە كۆڭۈلنى جاپاغا سېلىش ئوڭايراق چۈشىدۇ!"

كىمگە يارسىز كۈن ئۆتكۈزۈش مۈشكۈل،
گەر جاپا قىلسا چىداش كېرەك پۈتكۈل.
بىر كۈنى دېدىم: "رەھىم قىل زىنھار!"
نەچچە كۈن ئۆتكەچ ئېيتتىم ئىستىغفار.
دوستىدىن دوست تىلىمەس شەپقەت،
دىلىنى تاپشۇردۇم يارغىلا پەقەت.
يا لۇتۇپ ئېتىپ چىللىسۇن، مەيلى،
يا غەزەپتىن قوغلىسۇن، مەيلى.

ھېكايەت (8)

ياشلىقىمنىڭ نەۋ باھارىدا (بۇنداق ئىشلارنىڭ بولىدىغانلىقىنى سەنمۇ بىلىسەن) بىر مەھبۇپ بىلەن يوشۇرۇن باردى-كەلدى قىلىشقان ئىدىم، چۈنكى ئۇ خۇش ئاۋاز، سۈرىتى تولۇن ئايدەك

ئىدى.

ئۇنىڭ يۇمران مويلىرى گويا ئىچكەن ئابىھايات،
شەكەر لىۋىگە باقسۇن. كىمكى يەي دىسە ناۋات.

مەن ناسادىيىلا ئۇنىڭ تەبەسسۇمىگە توغرا كەلمەيدىغان بىر قىلىقنى سېزىپ قالدىم. بۇ قىلىقى ماڭا ياقمىدى. ئىشىكنى ئۇنىڭدىن نارىمۇۋالدىم ۋە شىشىخالنى يىغىۋالدىم.① مەن ئۇنىڭغا دىدىم:

"كەت، يولۇڭ بولسۇن، نىمە قىلساڭ قىل،
بىرگە يوق خۇشتۇلۇڭ، ئۆزەڭنى ئەلا بىل."

ئۇنىڭ كىتىۋىتىپ مۇنداق دىگەنلىكىنى ئاڭلىدىم:

"شەيەرەڭ مۇبادا ئايىتاپىنى سويمەس،
ئاپتاپنىڭ شويلىسى زەررە كېمەيمەس."

ئۇ شۇ سۆزنى دىدى-دە، كېتىپ قالدى، ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ قالغانلىقىم ماڭا تەسىر قىلدى.

ئەمما خۇداغا شۈكۈر ۋە مىننەتدارلىق بولسۇنكى، ئۇ بىرنەچچە

① شىشىخالنى يىغىۋالدىم — شىشخال ئوينىشنى توختاتتىم، يەنى ئالاقەمنى ئۈزدۈم.

ۋاقىتتىن كېيىن قايتىپ كەلدى. لېكىن ئۇنىڭ داۋۇدنىڭكىدەك ئاۋازى① ئۆزگەرگەن، يۈسۈپنىڭكىدەك جامالى كۆركەملىكىنى يوقاتقان، ئالمىدەك مەڭگىنى بىھىدەك تۈپا باسقان. ھوسنى بازارى كاساتلاشقان ئىدى. ئۇ مىنى قۇچاقلارمىكىن دەپ ئۈمىت كۈتكەن ئىدى، ئەمما مەن ئۆزەمنى چەتكە تارتىپ مۇنداق دىدىم:

"ھوسنۇڭنىڭ گۈلزارى مايسا بولغان كۈن،
نەزەر سالغۇچىڭنى كوزدىن قوغلىدىڭ.
بۈگۈن گۈلزارىڭنى يانتاق باسقاندا،
يارىشىشنى كوزلەپ مىنى يوقلىدىڭ."

* * *

نەۋ باھار، ياپىرىقىڭ سارغايدى، سولدى.
قويما قازىنىڭنى، ئوتتىمىز سۆندى.
قاچانغىچە نازلىنىپ كورەڭلەيسەن،
ئوتكەنىكى دولىتىڭنى ئەسلەيسەن؟
بارغىن سەن، ئالدىغا تەلەپكار بولسا،
نازلانغىن ئەكسلەپ، خېرىدار بولسا.

* * *

باغدا مايىسزارنى كوكۈللۈك دەيدۇ،
بۇ سوزنى ئېيتقانلار توبىدىن بىلىدۇ.
يەنى گۈزەللەرنىڭ يۈزى خەت تارتسا،

① داۋۇدنىڭكىدەك ئاۋازى — داۋۇت پەيغەمبەرنىڭ سازىدەك يېقىملىق ئاۋازى.

ئاشىق دىلى شۇنچە مەپتۇن بولىدۇ.
بوستانىڭ بولغاندا سامساق-پىيازلىق،
ئۇزگەنىبرى ئۇنى كوپرەك كوكلەيدۇ.

* * *

سەۋر ئەيلە ۋە يا يۇل ئۇكۇنۇپ چاچ-ساقىلىڭنى،
هوسنۇڭگە كېپىل كۇنلەر ئوتۇپ، پۇتكەي بۇ دولەت.
ئۇتقان كەبى سەن ئوز ساقىلىڭ، توتسام بۇ جاننى،
قولدىن چىقىرىپ قويماس ئىدىم تاكى قىيامەت.

* * *

سوئال بېرىپ ئېيتىم (ئاغا): "نىمە بولدى جامالىڭغا،
چۇمۇلىلەر ئۇلاشتانمۇ تولۇن ئاينىڭ ئەتراپىغا؟"
جاۋاپ بەردى: "بىلمەيمەنكى، نىمە بولغان مىنىڭ يۈزۈم؟
بەلكىم، بۇگۇن هوسنۇم ئۇچۇن ماتەم تۇتۇپ كىيگەن قارا!"

هىكايەت (9)

باغداتلىق بىر ئەرەپتىن (كىشىلەر) سوراپتۇ: "ياشلار هەققىدە قانداق پىكىردە سەن؟" ئۇ ئېيتىپتۇ: "ئۇلاردا ياخشىلىق يوق، گوركەم چاغلىرىدا توگلۇق قىلىدۇ، ئەمما ئوزى قوپاللاشقاندا مۇلايىملىشىشقا باشلايدۇ!" — يەنى گۈزەل، يېقىملىق چاغلىرىدا رەھىمسىزلىك، قوپاللىق قىلىدۇ، ئەمما چىرايى كېتىپ سەتلىشىشكە باشلىغاندا مۇلايىملىشىپ دوستلۇق كورسىتىدۇ.

ئۇسمۇر شىرىن، گۈزەل چاغدا

تىلى ئاچچىق، خۇيى يامان بولىدۇ.
سەتلىشىپ ئۇ، ساقال باسقاندا،
سۇركىلىپ خەققە، مېهرىۋان بولىدۇ.

هىكايەت (10)

بىر ئالىمدىن (كىشىلەر) سوراپتۇ: "ئەگەر كىشى بىر ئاي يۈزلۈك بىلەن خالى جايدا ئولتۇرسا، ئىشىك تاقاقلىق بولسا، رەقىپلىرى ئۇخلىغان بولسا، تۇيغۇسى قوزغىلىپ، نەپسى تاقىلداپ كەتسە، قىسقىسى، ئەرەپلەر ئېيتقاندەك، 'خورما پىشسا، باغۋەننىڭ كارى بولمىسا'، ئۇ ئادەم ئۇزىنى تارتىپ، ساقلىنىپ قالالارمۇ؟"

ئالىم ئېيتىپتۇ: "ئاي يۈزلۈكتىن ساقلىنىپ قالغان تەقدىردىمۇ، غەيۋەتچىلەرنىڭ يامان تىللىرىدىن ساقلىنالمايدۇ!"

ئادەم ئوز نەپسىنىڭ كەينىگە كىرىشتىن ساقلانسىمۇ، رەقىپلىرىنىڭ يامان غەرەزلىرىدىن ساقلىنالمايدۇ.

* * *

كىشى ئوز ئىشىنى جوندەيدۇ ئوبدان،
لېكىن يوق يات تىلنى باغلاشقا ئىمكان.

هىكايەت (11)

بىر توتى قۇشنى قاغا بىلەن بىر قەپەزگە سولاپ قويغان ئىكەن. توتى قاغىنىڭ يېقىمسىز كورۇنۇشىدىن يىرگىنىپ شۇنداق دەپتۇ: "بۇنىڭ نەلەتى نىمە دىگەن سەت، قىياپىتى نىمە دىگەن خۇنۇك،

تۇرقى نىمە دېگەن يىرگىنىشلىك، قىلىقى نىمە دېگەن ئەسكى! ھەي جۇدالىق قامچىسى، كاشكى ئارىمىز ئىككى مەشرىق ئارىلىقىدەك① يىراق بولۇپ قالسىچۇ!

كىم تۇرۇپ سەھەردە يۈزۈڭگە باقسا،
بەختلىك سەھىرى ئايلىنار شامغا.②
ئۆلپەتكە ئۈزەڭگىدەك بىتەلەي كېرەك،
ۋە لېكىن سەن كەبى بارمۇ دۇنيادا؟!"

شۇنىسى قىزىقكى، قاسىمۇ تۇتى بىلەن بىللە بولۇپ قالغانلىقىغا جېنىدىن بىزار بولۇپ، خاپىچىلىقتا قالغان. "لاھەۋلە"③ ئوقۇپ، پەلەكنىڭ تەتۈر چۆگىلىشىدىن نالىغان ۋە مەيۈسلۈك قولىنى بىر بىرىگە سۈركەپ مۇنداق دېگەن: "بۇ نىمە دېگەن شور پېشانىلىك، نىمە دېگەن تەلىيى پەسلىك. نىمە دېگەن تۇراقسىز كۈنلەر! مەن باشقا قاغىلار بىلەن بىللە باغنىڭ تاملىرىدا سولەت بىلەن يۈرگەن بولسام، ئۆزەمنىڭ قەدرى-قىممىتىگە لايىق بىر ئىش بولاتتى!

مەيپەرەسلەر بىلەن ئولتۇرغان ماكان
تەقۋادار سوپىغا بولىدۇ زىندان.

① ئىككى مەشرىق ئارىلىقىدەك — ئىككى كۈنلۈك يول ئۇزۇنلۇقىدا.
② شام — كېچە مەنىسىدە.
③ "لاھەۋلە" — بۇ يەردە "خۇدا مېنى قۇتقازغىن!" دېگەن مەنىدە.

مەن نىمە گۇناھ قىلغاندىمەن، ئۇنىڭ جازاسى ئۈچۈن تەقدىر مېنى ئاشۇنداق بىر مەينەتچى ئەخمەق، ۋالاقتەككۈر نائەھلىنىڭ سۆھبىتىگە كىرگۈزۈپ قويۇپ، مۇشۇنداق بالا-قازا زەنجىرىگە گىرىپتار قىلدى!

سۈرىتىڭ بولسا، تامنىڭ قېشىغا
ھېچ كىشى كەلمەي، ئارقىغا يانار.
جەننەتتە بولسا گەر تۇرار جايىڭ،
كىشى دوزاقنى قىلار ئىختىيار."

بۇ مەسەلىنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى، دانالار نادانلاردىن نەپرەتلەنسە، نادانلار دانالاردىن يۈز ھەسسە يىرگىنىدۇ. بۇنى سەن بىلىپ قوي.

بىر زاھىت بولغانكەن مەيخورلار بىلەن،
ئېيتىپتۇ ئارىدىن بەلخلىك① بەرنا:
زېرىكسەڭ، ھومسىيىپ بۇندا ئولتۇرما،
سەن بولساڭ بىزگىمۇ يۈز ھەسسە جاپا.

* * *

گۈل بىلەن لالىدەك بولغان ئىدۇق جەم،
ئارىمىزدا بولدۇڭ قاخشالدەك سەن ھەم.
ئوخشايسەن قۇيۇنغا، ئاچچىق سوغاققا،
قاركەبى يېپىشىپ، مۇز تۇتتۇڭ مەھكەم.

① بەلخ — ئافغانىستاندىكى بىر شەھەر.

ھىكايەت (12)

مېنىڭ بىر دوستۇم بار ئىدى، ئۇنىڭ بىلەن بىرقانچە يىل سەپەردە بىللە بولغان، نان-تۇزنى تەڭ يېگەن ئىدۇق ۋە ئارىمىزدا چەكسىز دوستلۇق ئورنىتىلغان ئىدى. كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ئۇ ئازغىنا مەنپەئەت سەۋەبى بىلەن كۆڭلۈمنى رەنجىتىشنى راۋا كۆرگەنلىكتىن، دوستلۇقىمىز ئاخىرلاشتى، شۇنىڭغا قارىماستىن، ھەر ئىككىمىزدە سەمىمىي مۇھەببەت ساقلىنىپ قالدى. بىر كۈنى ئۇنىڭ مېنىڭ شېئىرلىرىمدىن تۆۋەندىكى ئىككى بېيىتنى بىر ئولتۇرۇشتا ئوقۇغانلىغىنى ئاڭلىدىم:

كېرىپ كەلسە يارىم كۈلۈپ، ئېچىلىپ،
دىلدىكى يارامغا تۇز سېپەر يىگى.
ئاھ، زۇلپى قولۇمغا چۈشسە نە بولغاي؟
يەتكەندەك مىسكىنگە سېخىلەر يىگى!①

بىر بولۇك دوستلىرىم بۇ شېئىرىمنىڭ نەپىسلىگىگە (ياق، ئۇزلىرىنىڭ ئالىجاناپلىغىغا!) گۇۋالىق بېرىپ، ماڭا ئاپىرىن ئوقۇشقان. جۈملىدىن ئۇمۇ ماختاشقا تىرىشىپ، بۇرۇنقى دوستلۇغىمىزنىڭ يوقالغانلىغىغا ئەپسۇس-پۇشايمان يېگەن ۋە ئۆز خاتالىغىنى ئېتىراپ قىلغان. مەن ئۇنىڭ نەرىپىدىنمۇ ئىنتىلىش بارلىغىنى ئۇققاندىن كېيىن مۇنۇ بېيىتلەرنى ئەۋەتىپ، يارىشىپ قالدۇق:

① يىگى — بۇ يەردە يەڭ مەنىسىدە.

ئارىمىزدا بولمىغانمۇ ئەھدى-ۋاپا؟
بىزگە جاپا سالدىڭ، بۇزۇپ ئەھدىڭنى سەن.
ئەل-جاھاندىن كېچىپ ساڭا كۆڭۈل بەرسەم،
بىلمەيمەنكى، تېزلا بۇزدۇڭ چېھرىڭنى سەن.
ياراشماققا مەيلىڭ بولسا قايتىپ كېلىپ،
مەھبۇپ بولغىن، باغلاپ يەنە مېھرىڭنى سەن.

ھىكايەت (13)

بىر كىشىنىڭ ساھىپجامال ياش ئايىلى ۋاپات قىلىپ، قېرىپ كەتكەن قەيىنئانىسى ئاشۇ ئايالىنىڭ نەرسە-كېرەكلىرى سەۋەبى بىلەن بۇ ئۆيدە تۇرۇپ قالغان ئىدى. ئۇ كىشى موماي بىلەن پاراڭلىشىشتىن بەكمۇ ئازاپلىناتتى، ئەمما بىللە تۇرۇشتىن قۇتۇلۇشنىڭ چارىسىنى تاپالمايتتى. بىر كۈنى بىر توپ ئاغىنىلىرى ئۇنى يوقلاپ كەلگەن ئىدى، ئارىدىن بىرسى سورىدى: "سەن سۆيۈملۈك يارىڭدىن ئايرىلىپ، قانداق كۈن كەچۈرۈۋاتقانسەن؟"

ئۇ كىشى دېدى: "ئايىلىمنى كۆرمەسلىك قەيىنئانامنى كۆرۈپ تۇرۇشتىن ئېغىر چۈشمىدى!"

گۈل تۇزۇپ، تىكىنى ئامان قالدى،
غەزىنە تۈگىدى، يىلان قالدى.
قىلماقلىق نەيزىگە كوزنى پىدا
دۈشمەن يۈزىنى كۆرۈشتىن ئەلا.

يۈز دوستتىن ئالاقنى ئۈزسەڭ ئۈز،
چۈشمىسۈن دېسەڭ دۈشمەنگە كوز.

ھىكايەت (14)

ئېسىمدىكى، ياشلىق كۈنلىرىمدە بىر ئاي يۈزلۈكنىڭ دىدارىغا نەزەر سېلىش ئۈچۈن بىر كوچىنى ئايلىنىپ يۈرەتتىم. بۇ تومۇز ئېيى بولۇپ، ئىسسىقى ئاغزىمنى قۇرۇتاتتى، قۇرغاق شامىلى ئۇستىخانلىرىمنىڭ يىلىكىنى قايناتاتتى. مەن ئىنسانغا خاس ئاجىزلىق تۈپەيلىدىن ئاپتاپنىڭ كويدۈرۈشىگە تاقەت قىلالماي، بىر تامنىڭ سايىسىغا ئۆزەمنى ئاتتىم، بىرسى تومۇزنىڭ ھارارىتىنى سوغاق سۇ بىلەن بېسىلدۇرارمىكىن دېگەن ئۈمىتتە ئىدىم.

تۇيۇقسىز بىر ئۆينىڭ قاراڭغۇ دەھلىزىدىن نۇر چاقنىغاندەك بولدى، يەنى پاساھەتلىك تىل گۈزەللىكىنى بايان قىلىشقا ئاجىزلىق قىلىدىغان بىر ساھىبجامال، گويا قاراڭغۇ كېچە تاڭ ئاتقاندەك، ياكى زۇلۇماتتىن ئابىھايات چىققاندەك پەيدا بولدى. قولىدا بىر كاسا شېكەر بىلەن شەرۋەت ئارىلاشتۇرۇلغان قار سۈيى بار ئىدى. گۈلاپ بىلەن خۇش بۇي قىلدىمىكىن ياكى جامالىنىڭ گۈلىدىن بىرنەچچە تامچە ئەترە تامدىمىكىن، بىلەلمىدىم. قىسقىسى، شەرۋەتنى ئۇنىڭ نازۇك قولىدىن ئالدىم-دە، ئىچىۋەتتىم، ماڭا يېڭىدىن ھايات بەخش ئەتتى!

قانمىغاي تەشنالىغىم ساپ سۇ بىلەن،
گەرچە ئىچسەممۇ پۈتۈن دەريانى مەن.

* * *

دىلغا سىغماس بەختىيارنىڭ شاتلىغى،
كوزى چۈشسە شۇ گۈزەلگە ھەر سەھەر.
مەيگە مەس بولسا تۈگەر تۈن ئىسپىدە،
ساقىغا مەس بولسا مەھشەردە تۈگەر.

ھىكايەت (15)

بىر يىلى مۇھەممەد خارەزىم-شاھ (ئاللا ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) بىر مەسلىھەتنى كوزدە تۇتۇپ، خەتا بىلەن سۈلھى تۈزۈشنى① ئىختىيار قىلىپ قالدى. مەن قەشقەر جامەسىگە كىرگەن ئىدىم. بىر ئوغۇلنى كوردۇمكى، غايەت كېلىشكەن، ناھايىتى چىرايلىق ئىدى، ئۇنىڭ مىسالىدا مۇنۇلار ئېيتىلىدۇ:

مۇئەللىمىڭ بار شوخلۇقنى، دىلبەرلىكنى ئۈگەتكەن،
جاپا، كايىش، ناز قىلىشنى، زومىگەرلىكنى ئۈگەتكەن.
مەن ئادەمنى بۇ سۈرەتتە، بۇ قامەتتە، خۇلۇقتا
كورگىنىم يوق، بەلكىم پەرى بۇ ھۈنەرنى ئۈگەتكەن.

ئۇنىڭ قولىدا زەمەخشەرىنىڭ② «نەھۋى مۇقەددىمىسى» بولۇپ،

① مۇھەممەد خارەزىم شاھنىڭ 1210-يىلى كىدانلار بىلەن تۈزگەن سۈلھى كوزدە تۇتۇلسا كېرەك.

② زەمەخشەرى — مەشھۇر تىلچى ئالىم (1075 — 1144) ئەرەپ تىلى بويىچە نۇرغۇن كىتاپلارنىڭ ئاپتورى.

ئۇ ھە دەپ: "زەيد ئۆمەرنى ئۇردى،① پېئىل ئۈتۈملۈك بولۇپ، ھەركىتى ئۆمەرنىڭ ئۈستىدە" دەپ ئوقۇۋاتاتتى.

مەن دېدىم: "ئەي ئوغۇل، خارەزىم بىلەن خەتا سۆلھى تۈزۈشتى. ئەمما زەيد بىلەن ئۆمەرنىڭ ئاداۋىتى تېخىچە تۈگىمىدىمۇ؟"

ئۇ كۈلۈپ كەتتى-دە، تۇغۇلغان يېرىمنى سورىدى.

مەن: "شىراز تۆپرىغىدىن" دېدىم.

ئوغۇل دېدى: "سەئدى شېئىرلىرىدىن قايسىنى بىلىسىز؟"

مەن دېدىم:

مەن بولۇقتۇم بىر تىلچىغا.② ھۇجۇم قىلدى غەزەپتە
شۇ دەم گويا زەيد ئۆمەرگە جەڭدە قارشى تۇرغاندەك.
ئۇ تارتىدۇ ئېتىگىنى، كوتەرمەستىن بېشىنى،
بەلكىم تارتقان ئېتىگىنى دەل شۇ كىشى بولغاندەك.③

ئۇ بىرئاز ۋاقىت ئويلاندى-دە، دېدى: "ئۇنىڭ شېئىرلىرىنىڭ كۆپىنچىسى بىزنىڭ دىيارىمىزدا پارس تىلىدا ئوقۇلىدۇ. ئەگەر پارسچە ئوقۇغان بولسىڭىز، چۈشىنىشكە ئاسانراق بولاتتى، چۈنكى، كىشىگە ئۇقۇمىغا قاراپ سۆزلىگىن، دېگەن ماقال بار."

① زەيد بىلەن ئۆمەر كىشى ئىسىملىرى بولۇپ، ئەرەب تىلى گىراماتىكىسىدا تولىمۇ كۆپ مىسالغا ئېلىنىپ كەلگەن.
② تىلچى — بۇ يەردە گىراماتىكا ئالىمى مەنىسىدە.
③ بۇ مىسرادا گىراماتىكا ئاتالغۇلىرى بويىچە تىل ئويۇنى ئىشلىتىلگەچكە، تەرجىمىدە دەل مەنىسىنى چىقىرىش مۇمكىن بولمىدى.

مەن دېدىم:

"نەبىشىتىڭ قىلسا ھەۋەس نەھۋىگە،
دىلىمىزدا ئورۇن يوقتۇر سەۋرىگە.
سەنكى ئاشىق كۆڭلىن ئالدىڭ سەيد بىلەن،①
بىز بەنت ساڭا، سەن ئۆمەر ھەم زەيد بىلەن!"

ئەتىسى ئەتىگەن سەپەرگە ئاتلانماقچى بولۇپ تۇرغىنىمىزدا بىرسى ئۇنىڭغا: "ھېلىقى كىشى سەئدى بولىدۇ" دەپ ئېيتىپ قويغان بولۇشى مۇمكىن، ئۇ قېشىمغا ئالدىراپ يېتىپ كېلىپ، مېھرىۋانلىق كۆرسىتىپ كەتتى ۋە ئەپسۇسلىنىپ: "نېمىشقا شۇنچە ۋاقىتتىن بۇيان مەن سەئدى دەپ ئېيتمايسىز؟ ئۇلۇغلىرىمىزنىڭ قەدەم تەشرىپىگە تەشەككۈر بىلدۈرۈش ئۈچۈن خىزمەت كەمىرىنى باغلىغان بولاتتىم!" دېدى.

مەن دېدىم: "سېنىڭ ئالدىڭدا مەندىن، (شۇ كىشى) مەن بولىمەن، دېگەن ئاۋاز چىقىشى مۇمكىنمۇ؟"

ئۇ دېدى: "بۇ ۋىلايەتتە بىرنەچچە ۋاقىت ئارام ئالسىڭىز، بىز خىزمىتىڭىزنى قىلىشتىن بەھرىمەن بولساق نېمە بولاتتى؟"

مەن دېدىم: "مۇنۇ بىر ھېكايىنىڭ سەۋەبى بىلەن تۇرالمايمەن:

كوردۇممەن تاغ ئىچىدە دانانى،
غارغا تەڭ قىلماپتۇ بۇ دۇنيانى.

① سەيد — ئوۋ، شىكار.

‹كىرمەيسەن شەھەرگە نەچۈن؟ — دېدىم، —
غەم-تۇگۈن كېتەتتى تامام دىلدىن!›
دېدى: ‹كوپ شەھەردە پەرى رۇخسار،
لاي كوپەيسە، پىلمۇ شۇنچە پاتار!›»

مەن شۇ سوزنى ئېيتقاندىن كېيىن، بىر بىرىمىزنىڭ يۈز-كوزىدىن سۆيۈشۈپ، خوشلاشتۇق.

نە پايدا دوست يۈزىنى سويمەكتىن،
ھەم شۇ پەيتتە خەيرلەشمەكتىن؟
يار بىلەن خوشلاشقانمىكەن ئالما —
بىر بېتى ئال،[1] بىر بېتى سېرىغ گويا.

* * *

ئۆلمىسەم ۋىدا كۈنى ھەسرەتتە،
دىمە سادىق مېنى مۇھەببەتتە.

ھىكايەت (16)

بىر دەرۋىش ھىجازغا كېتىۋاتقان كارۋاندا بىز بىلەن ھەمرا بولغان ئىدى. ئەرەپ ئەمىرلىرىدىن بىرى ئۇنىڭغا قۇربانلىق ئۈچۈن يۈز دىنار پۇل ھەدىيە قىلغان ئىدى. كۈتۈلمىگەندە خۇففاجە[2]

[1] ئال — ھالرەڭ، قىزىل.

[2] خۇففاجە — مەككە يولىدا ھاجىلارنى بۇلاش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كوچمەنچى ئەرەپ قەبىلىسى.

قاراقچىلىرى كارۋانغا ھۇجۇم قىلىپ، ھەممە نەرسىلىرىمىزنى سۈپۈرۈپ كەتتى. سودىگەرلەر يىغى-زارى قىلىشقا باشلىدى، بىھۇدە دات-پەريات قىلىشتى.

مەيلى زار يىغلا، مەيلى پەريات قىل،
ئوغرى قايتۇرماس ئالتۇنۇڭنى، بىل.

پەقەت ھېلىقى دىيانەتلىك دەرۋىش ھېچبىر چىرايىنى ئۆزگەرتمەستىن، ئۆز ئارامىدا تۇراتتى. مەن دېدىم: "قاراقچىلار سەندىن ھېلىقى دىنارلارنى بۇلاپ كەتمىدىمۇ؟"

ئۇ جاۋاپ بەردى: "توغرا، بۇلاپ كەتتى، لېكىن مەن بۇ پۇللارغا ئانچىلىكمۇ كوڭۇل قويۇپ كەتمىگەن ئىدىم، شۇڭا ئۇنىڭدىن ئايرىلغاندا نىمىگە دىلخەستە بولاي!"

نەرسىگە، كىشىگە كوڭۇل بەرمىگىل،
كوڭۇلگە ئايرىلىش چۈنكى بەك مۈشكۈل.

مەن دېدىم: "سېنىڭ ئېيتقانلىرىڭ مېنىڭ ئەھۋالىمغا ئويغۇن كېلىدىكەن. ياشلىقىمدا بىر يىگىت بىلەن باردى-كەلدى قىلىشقان ئىدىم، ئارىمىزدا شۇنچىلىك سەممىي مۇھەببەت بار ئىدىكى، ئۇنىڭ جامالى كوزۇمگە قىبلە. ۋىسالى ھاياتىمغا پايدا ۋە سەرمايە ئىدى.

ئۇنىڭغا كوكتە پەرىشتە ۋە ياكى يەردە بەشەر[1]

[1] بەشەر — ئىنسان، ئادەم.

سىلىشتۇرۇلسا كىلەلمەس تەك ھوسۇن-سۈرەتتە.
قەسەم شۇ دوستۇم ئۈچۈن! ئۇ بولمىسا سوھبەت ھارام،
بۇ خىل ئادەم ھىچ پۈشتتىن پەيدا ئەمەس قىسمەتتە.

كۆتۈلمىگەندە، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنىڭ ئايىغى ئەجەل پاتقىقىغا پېتىپ قالدى ۋە مۇرىسىدىن جۇدالىق تۇتۇنى كوتىرىلدى. مەن نەچچە كۈنگىچە ئۇنىڭ قەۋرىسى بېشىدا ئولتۇردۇم، ئۇنىڭ پىراقى توغرىسىدا مۇنۇ بېيىتلەرنى ئېيتتىم:

كاشكى پۈتۈنغا ئەجەلنىڭ تىكىنى كىرگەن كۈنى،
ئۇرسىچۇ باشىمغا تىغ ئولتۇرگىلى قىسمەت قولى.
تاكى سەنسىز كوزلىرىم بۇگۈن جاھاننى كورمىسۇن!
تۇپرىقىڭ ئالدىدا قەۋرەم قەد كوتەرسۇن بىر يولى!

كىمكى تاپمىسا ئۇيقۇ ھەم ئارام،
ئاستىغا سالمىسا گۈللەردىن توشەك —
قەۋرىنىڭ بېشىدا ئۈنسدۇ تىكەن،
يۈزىنىڭ گۈلىنى توككەچكە پەلەك.

ئۇنىڭدىن ئايرىلغاندىن كېيىن، قالغان ئومرۈمدە ھەۋەس بىساتىنى يىغىشتۇرۇپ، ھىچكىم بىلەن ئۈلپەتچىلىك قىلماسلىققا قەتئىي نىيەت بىكىتتىم."

پايدىسى كۆپتۇر دىگىنىڭ، يەتمىسە خەۋپ مەۋجىدىن،

ياخشىدۇر گۈل سوھبىتى، يوق بولسا خاردىن[1] غەم-تۈگۈن.
ۋەسلى باغىدا تاۋۇستەك تۈنۈگۈن مەغرۇر ئىدىم،
تولغىنارمەن يار پىراقىدا يىلاندەك مەن بۈگۈن.

ھىكايەت (17)

ئەرەپ پادىشالىرىدىن بىرىگە مەجنۇننىڭ لەيلى ئىشقىدا ئەقلىدىن ئازغانلىغى توغرىسىدىكى ھىكايىنى سوزلەپ بېرىشتى: ئۇ شۇنچىلىك يۈكسەك كامالەتكە ۋە سوزگە چىچەن بولۇشىدەك پەزىلەتلەرگە ئىگە بولۇپ تۇرۇپمۇ باياۋاندا يۈرۈپتۇ ۋە ئىختىيارىنىڭ تىزگىنىنى قولدىن بېرىپ قويۇپتۇ.

پادىشا ئۇنى بۇيرۇق بىلەن ئەپكەلدۇرۇپ، كايىشقا باشلىدى: "سەن ئۆزەڭگە ھايۋانلار خۇيىنى ئۆزلەشتۈرۈپ، كىشىلىك جەمىيەتنى تاشلاپسەن، ئىنسانلىق شان-شەرىپىدە زادى نىمە نۇقسان كوردۇڭ؟"

مەجنۇن دىدى:

"كوپ دوستلىرىم ئۇنىڭ ئىشقى ئۈچۈن مىنى سوكۈشتى،
بىر كورسىلا مەھبۇبۇمنى، چۈشىنەتتى ئۆزرىمنى.

* * *

كاشكى مىنى ئەيىپلىگەن كىشىلەر،
ئەي مەھبۇبۇم، جامالىڭنى كورسىيدى.

---

[1] خار — تىكەن.

هوزۇرۇڭدا ئەپلىسۇننىڭ ئورنىغا
ھەيرانلىقتا ئۆز قولىنى كېسەتتى.①

چىرايلىق دېگەن دەۋاغا ھەقىقەتنىڭ ئەسلى ماھىيىتى گۇۋالىق بېرىدۇكى، 'مانا مۇشۇ كىشىگە بولغان سۆيگۈمدە مېنى ئەيىپلەدىڭلار'.“②

شاھ: لەيلىنىڭ جامالىنى بىر كۆرەيچۇ، شۇنچە غۇلغۇلىغا سەۋەبچى بولغان قانداق چىرايدۇ؟ دېگەننى كۆڭلىدىن كەچۈردى-دە، ئۇنى ئېلىپ كېلىشكە بۇيرۇق بەردى. پۈتۈن ئەرەب قەبىلىلىرى ئاختۇرۇلۇپ، ئاخىر ئۇنى تېپىپ كېلىشتى ۋە ئوردىنىڭ ئىچكىرىكى ھويلىسىدا شاھنىڭ ئالدىدا ھازىر قىلىشتى. پادىشا ئۇنىڭ تۇرقىغا سەپ سېلىپ قاراپ، قاراقۇمچاق، ياداڭغۇ بىر شەخسنى كۆردى. شاھنىڭ نەزىرىدە لەيلى تۆۋەن كۆرۈندى. چۈنكى ئۇنىڭ ھەرەمخانىسىدىكى خىزمەتكارلىرىنىڭ ئەڭ تۆۋىنىمۇ لەيلىدىن ھۆسن-جامالدا ئۈستۈن ۋە سالاپەتتە ئارتۇق ئىدى. مەجنۇن بۇنى پاراسەت بىلەن چۈشەندى-دە، دېدى:

"لەيلىنىڭ جامالىغا مەجنۇننىڭ كۆزى بىلەن قاراش كېرەك،
شۇ چاغدىلا ئۇنىڭ دىدارىنى تاماشا قىلىشنىڭ سىرى ساڭا مەلۇم

① كېيىنكى ئىككى مىسرادا «يۈسۈپ-زىلەيخا» ھېكايىسىدىكى ۋەقە كۆزدە تۇتۇلغان. زىلەيخانىڭ دوستلىرى يۈسۈپ پەيغەمبەرنىڭ گۈزەللىكىنى كۆرگەندە ھەيرەتتە قېلىپ، پىچاق بىلەن ئەپلىسۇننى كېسىش ئورنىغا قوللىرىنى كېسىۋالغان (قۇرئان، 12-سۈرە، 31-ئايەت).

② زىلەيخا يۈسۈپنىڭ جامالىغا ھەيران قالغان ئاياللارغا قارىتا ئېيتقان سۆز (قۇرئان، 12-سۈرە، 32-ئايەت).

بولىدۇ!"

ئاھ، ئىگىلسا مەندەك يايلاق قىسىنى،
تاغ كەپتىرى مەن بىلەن تەڭ چېكەر پىغان.
ئەي دوستلىرىم، دەرتسىزلەرگە ئېيتىڭ شۇنى:
"سەن بىلمەيسەن دەرتمەنلەرنىڭ قەلبى ۋەيران."

* * *

ساق كىشى ئاغرىقنى بىلمەس ھېچقاچان،
غەيرىگە دەردىمنى قىلمايمەن بايان.
ھەردىن قىلماق شىكايەت پايدىسىز،
ئوقمىغاي نەشتەر ئازاۋىن تارتمىغان.
ناكى ھالىڭ بىز بىلەن ئوخشاش ئەمەس،
ھالىمىز بولغاي ساڭا غەيرى ھامان.
ئاغرىقىمنى باشقىغا ئوخشاتمىغىن
ئۇندا تۈز بار. مەندە يارا بەك يامان.

ھېكايەت (18)

ياشاركەن بىر يىگىت ساپدىل ۋە رەئنا،
ئۇ ھەم بولغان گۈزەل مەھبۇبىغا شەيدا.
ئوقۇدۇم، بىر ئەزىم دەرياغا چۈشكەن،
توساتتىن ئىككىسى قاينامغا چۈككەن.
دېڭىزچى قۇتقۇزۇشقا بوپتۇ پەيدا،
مۇبادا ئۆلمىسۇن دەپ ئۇشبۇ ھالدا.

يىگىت دولقۇن ئىچىدىن بەرمىش ئاۋاز:
"مېنى قوي، ئالدىدا يارىمنى قۇتقاز!"
شۇنى ئېيتقاچ جاھاندىن خوشلىشىپتۇ،
مۇنۇ ئېيتقان سوزنى ئاڭلىشىپتۇ:
"سوز ئاچسا ئىشقتىن ئالدامچى، قىل رەت،
ئۇنۇتقاي يارىنى چەككەندە كۇلپەت!"
ئومۇر ئوتكەزدى شۇنداق ئىككى ياران،
بىلەرسەن كونىلاردىن بۇنى ئوبدان.
بۇ سەئدى ئىشق يولىنى بىلگەي شۇنچە،
كىشى باغداتنى بىلگەندەك ئەرەپچە.
كوڭۇل قوي چىن يۇرەكتىن، بولسا يارىڭ،
جاھاندا بولمىسۇن ئوزگىدە كارىڭ.
تىرىك بولسا مەجنۇن. ئىشق قىسسەسىنى،
ئالاتتى بۇ كىتاپتىن ھىسسەسىنى.

ئالتىنچى باپ

زەئىپلىك ۋە قېرىلىق توغرىسىدا

ھىكايەت (1)

بىر توپ ئالىملار بىلەن دەمەشق جامەسىدە بەس-مۇنازىرە قىلىشقان ئىدىم. بىر ياش يىگىت ئىشىكتىن كىرىپ كەلدى-دە، سورىدى: "ئاراڭلاردا پارىس تىلىنى بىلىدىغان كىشى بارمۇ؟" (كىشىلەر) مېنى كورستىشتى. "خوش، نىمە ياخشى ئىش بار ئىدى؟" دەپ سورىدىم يىگىتتىن.

ئۇ دىدى: "بىر يۈز ئەللىك ياشقا كىرگەن بىر قېرى كىشى جان ئۈزۈش ھالىتىدە پارىسچە بىرنىمىلەرنى دەۋاتىدۇ، بىز چۈشىنەلمەيۋاتىمىز، ئەگەر مەرھەمەت قىلىپ، بېرىپ كىلىش جاپاسىنى ئېغىر كورمىسەڭ، ئەجرىنى تاپاتتىڭ. بەلكىم، ۋەسىيەت قىلار!"

ئۇنىڭ بېشىغا يېتىپ بارغىنىمدا ئۇ مۇنداق دەۋاتاتتى:

"ئالاي دەپ ئىدىم نەچچە دەم باھوزۇر،
دەرىخا، دىماغدا توسۇلدى نەپەس،
دەرىخا، بۇ باي ئومۇر داستىخانىدىن
يىمەك ئەمدىلا، دىدىلەر: 'بولدى، بەس!'"

بۇ سورنىڭ مەنىسىنى شامىلقلارغا① ئەرەپچە تەرجىمە قىلىپ بەرگەن ئىدىم، ئۇنىڭ شۇ قەدەر ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرگەنلىكىگە، يەنە تېخى دۇنيا ھاياتىدىن ئايرىلىشقا كۆزى قىيمايۋاتقانلىقىغا ھەممەيلەن ھەيران قېلىشتى.

مەن قېرىغا دېدىم: "مۇشۇ ھالەتتە كەيپىڭ قانداق بولۇۋاتىدۇ؟"

ئۇ دېدى: "مەن نېمىمۇ دەيمەن؟

كۆرمىدىڭمۇ، بىر كىشىگە قانچىلىك ئاغرىق يېتەر،
بىر چىشىنى ئاغزىدىن تارتىپ چىقارسا سۇغۇرۇپ؟
قىل پەرەز، ئۇ قايسى ھالەتكە چۈشەر، بىر چاغ كېلىپ
چىققا جانى خوشلىشىپ، ئەزىز تېنىنى قالدۇرۇپ!"

مەن دېدىم: "ئولۇمنىڭ تەسەۋۋۇرىنى كاللاڭدىن چىقىرىپ تاشلا، ۋەھىمىنىڭ تەبىئەت ئۈستىدىن غەلىبە قىلىشىغا يول قويما، چۈنكى يۇنان پەيلاسوپلىرى ئېيتىدۇ: 'مىجەز قانچىلىك مۇستەھكەم بولمىسۇن، ئەبەدى ھايات كەچۈرۈشكە ئۈمىت باغلىماسلىق كېرەك. ئەمما ئەڭ قورقۇنچلۇق كېسەلمۇ ھالاك بولۇشتىن دېرەك بەرمەيدۇ.' ئەگەر بۇيرۇساڭ بىر تېۋىپ چاقىراي، سېنى داۋالاپ كۆرسۇن!"

چال كۆزىنى يوغان ئېچىپ كۈلدى-دە، دېدى:

"گاڭگىراپ قالغاي نى ئۇستا تېۋىپ،
ئالجىغان ھوشسىز كېسەلنى كۆرۈپ.

① شامىلقلار — سىرىيىلىكلەر.

خوجا مەشغۇلدۇر ياساشقا ئايۋان،
ئەمما ئۆي ئۆلى بولماقتا ۋەيران.
بوۋاي ئىڭرايدۇ ئېغىر سەكراتتا،
موماي سەندەلنى① سۈرتىدۇ ئاڭا.
موتىدىل مىجەز ئەگەر بۇزۇلسا،
كار قىلماس دۇئا ھەم باشقا داۋا."

ھېكايەت (2)

بىر قېرى ئادەم مۇنۇلارنى ھېكايە قىلىپ بەرگەن ئىدى: "بىر قىزغا ئۆيلەنگەن ئىدىم، ئۆيىنى گۈل بىلەن بېزىدىم، ئۆيدە ئۇنىڭ بىلەن يالغۇز ئولتۇراتتۇق، دىلىم ئۇنىڭغا باغلانغان ئىدى، ئۇنىڭدىن كۆز ئۈزمەيتتىم. قىز مەندىن ئۆزىنى قاچۇرمىسۇن، ماڭا كونۇپ قالسۇن دەپ، ئۇزۇن كېچىلەردە لەتىپە، چۆچەكلەرنى ئېيتىپ چىقاتتىم. بىر كېچىسى قىزغا مۇنداق دېدىم: 'ساڭا بەخت يار بولدى، ئامەت كەلدى، چۈنكى سەن تەجرىبىلىك، ئوقۇغان، جاھان كۆرگەن، تىنچ، ئىسسىق-سوغاقنى باشتىن ئۆتكۈزگەن، ياخشى-ياماننى سىنىغان، سۆھبەتنىڭ قەدرىنى بىلىدىغان، دوستلۇقنىڭ شەرتىنى ئادا قىلىدىغان، كۆڭلى يۇمشاق، مېھرىۋان، مىجەزى ئوبدان، شېرىن سۆزلۈك بىر قېرىنىڭ قولىغا چۈشتۈڭ.

كۆڭلۈڭنى ھەر چاغ قولغا ئالالايمەن،

① سەندەل — غولى خۇش بۇي بىر خىل دەرەخ.

رەنجىتسەڭ مەيلى، مەن چىدالايمەن.
تۇتسىدەك ھەر كۈنى يېسەڭ شېكەر،
شىرىن جان پىدادۇر ساڭا ئەي دىلبەر.

سەن نەكەببۇر، كۆڭلى قارا، ئۈيۈنچى، شاختىن شاخقا قونىدىغان، دائىم ھەۋەسكە بېرىلىدىغان، پىكرىدە تۇرمايدىغان، ھەر كېچىسى بىر جايدا قونۇپ قالىدىغان، ھەر كۈنى بىر يار تۇتىدىغان يامان يىگىتنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالمىدىڭ.

يىگىتلەر ئاي يۈزلۈك، گۈزەل بولسىمۇ،
ۋە لېكىن ۋاپادا ئۇلار تۇرمايدۇ.
بۇلبۇلدىن ۋاپانى كۈتمىگىن ھەرگىز،
ھەر بىر چاغ باشقا گۈلدە سايرايدۇ.

ئەمما قىزلار يىگىتلەرگە ئوخشاش بەگۇۋاش ئەمەس. ئۇلار ئەقىل، ئەدەپ بىلەن ھايات كەچۈرىدۇ.

ئۆزەڭدىن چوڭنى تاپ، پۇرسەت غەنىمەت.
ئۆزەڭدەكلەر بىلەن ئۆتكۈزمە پۇرسەت!’“

”شۇ يوسۇندا قىزغا بىرقانچە سۆزلەرنى قىلدىم، — دېدى قىرى سوزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، — ئۇنىڭ كۆڭلى ماڭا باغلاندى، ئەمدى ئۇنى ئۆزەمگە قارىتىۋالدىم، دەپ ئويلىغان ئىدىم. لېكىن قىز دەرتلىك كۆڭلىدىن سوغاق بىر ئۇھ تارتتى-دە: ‘سەن ئېيتقان بۇ

سۆزلەرنى ئەقلىمنىڭ تارازىسىدا تەرتىپ كۆرگىنىمدە، بىر سۆزچىلىك ۋەزنى يوق، بىر چاغدا مەن ئىنكاناتىمدىن، ياش چوكانغا قىرى ئادەم يېنىدا ئولتۇرغاندىن بىقىنىغا ئوقيا ئوقى سانجىلىپ تۇرغان ياخشى، دىگەن گەپنى ئاڭلىغان ئىدىم’ دىدى. شۇنداق قىلىپ، بىز كېلىشەلمىدۇق، ئاخىر ئاجرىشىپ كەتتۇق. قىز ئىددەت① ۋاقتى توشۇش بىلەنلا بىر يىگىتكە تېگىۋالدى. بۇ قېتىمقى ئېرى ئاچچىقى يامان، توك چىراي، مىجەزى ئوسال. قولىدا ھىچنىمىسى يوق بىر ساياق بولۇپ، قىز ئۇنىڭدىن جەۋرى-جاپا كۆرەتتى ۋە رەنجى-مۇشەققەت تارتاتتى، شۇنداق بولسىمۇ، خۇدانىڭ بۇ نىئمەتىگە شۈكرى قىلاتتى: ‘ئەلھەمدۇلىللا. ئاشۇ قاتتىق ئازاپتىن قۇتۇلدۇم، ئەمدى مۇقىم نىئمەتكە ئۇلاشتىم!’“

مەيلى، قىل ماڭا سەن جەۋرى-جاپا،
كوتىرەي يۈكۈڭنى، چۈنكى سەن بەرنا.

* * *

رازىمەن سەن بىلەن كويسەم دوزاختا،
باشقا بىلەن بولسام جەننەتمۇ ياقماس.
ياخشىدۇر خۇنۇكنىڭ تۇتقان گۈلىدىن
خۇش رۇينىڭ ئاغزىدىن پۇرىغان پىياز.

---

① ئىددەت — ئەردىن ئاجراشقان ئايالنىڭ مەلۇم مۇددەت ئەرگە چىقماي تۇرىدىغان ۋاقتى.

ھكايەت (3)

دىيار بەكرىدە مەن بىر قېرى كىشىنىڭكىدە مېھمان بولغان ئىدىم. ئۇنىڭ كوپ مال-مۈلكى ۋە چىرايلىق ئوغلى بار ئىدى. بىر كېچە مۇنۇنى ھكايە قىلىپ بەردى:

"ئۆمرۈمدە مۇشۇ پەرزەنتتىن بولەك بالا كورمىگەن ئىدىم. مۇشۇ ۋادىدا بىر توپ دەرەخ زىيارەتگاھ بولۇپ، كىشىلەر بۇ يەرگە ھاجەت تىلەش ئۈچۈن كېلىشەتتى. (مەنمۇ) ئۇزۇن كېچىلەردە ئاشۇ دەرەخنىڭ تۈۋىدە ھەق تائالاغا يالۋۇرغانلىقىمدىن ماڭا مۇشۇ پەرزەنتنى ئاتا قىلدى!"

شۇ پەيتتە ئوغلىنىڭ ئۆز دوستلىرىغا ئاستا مۇنۇلارنى دەۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ قالدىم: "ئېھ، مەن ئاشۇ دەرەخنىڭ قەيەردە ئىكەنلىكىنى بىلسەم، شۇ يەرگە بېرىپ دۇئا قىلاتتىم، ئاتام ئولەتتى!"

قاراڭ، غوجا "ئوغلۇم ئەقىللىق" دەپ شاتلانسا، ئوغلى "ئاتام ئالجىغان قېرى ئەخمەق" دەپ ھاقارەت قىلىدۇ!

بىر تالاي يىللارنى ئوتكۈزدىڭ باشتىن،
ئاتاڭنىڭ قەۋرىسگە بارمىدىڭ بىر بار.
قىلدىڭ سەن ئاتاڭغا نىمە ياخشىلىق،
ئۆز ئوغلۇڭدىن سەنمۇ بولۇپ ئۈمىتۋار؟

ھكايەت (4)

بىر كۈنى ياشلىق غۇرۇرۇم بىلەن قاتتىق يول يۈرگەن ئىدىم،

كەچقۇرۇن بىر دوڭنىڭ ئىتىگىگە يەتكەندە ھېرىپ قالدىم. كارۋاننىڭ ئارقىسىدىن بىر ئاجىز قېرى كىشى كېلىۋاتاتتى، ئۇ دىدى:
"ئۇخلاي دەۋاتامسەن نىمە؟ بۇ يەر ئۇخلايدىغان جاي ئەمەس!"

مەن دىدىم: "پۈتۈمنىڭ ماڭغۇچىلىكى قالمىسا قانداق ماڭىمەن؟"

ئۇ كىشى دىدى: "دانالارنىڭ سوزىنى ئاڭلىمىغانمىدىڭ؟ ئۇلار مۇنداق دەيدۇ: 'يۈگۈرۈپ ھالدىن كەتكەندىن كورە، مېڭىپ ۋە ئولتۇرۇپ ھاردۇق ئالغان ياخشى!'"

مەنزىلگە تەشناسەن، ئالدىراشنى قوي،
پەندىمگە قۇلاق سال، چىداشنى ئۈگەن.
چاپار ئەرەپ ئېتى ئاران ئىككى يول،
توگە كېچە-كۈندۈز ماڭىدۇ تېمەن.

ھكايەت (5)

بىزنىڭ بەزمە ئولتۇرۇشىمىزدا ئەپچىل، دىلكەش، خوش خۇي ۋە شىرىن سوزلۈك بىر يىگىت بار ئىدى. كوڭلىدە ھېچقانداق غېمى يوق، لىۋىدىن كۈلكە يېغىپ تۇراتتى. بىرنەچچە ۋاقىت ئوتۇپ كەتتى، ئۇنىڭ بىلەن ئۇچرىشىش نېسىپ بولمىدى. كېيىن مەن ئۇنى كورگىنىمدە، ئۇ ئويلۇك-ئوچاقلىق بولۇپ، نەچچە پەرزەنتنىڭ ئاتىسى بولۇپ قاپتۇ. ئۇنىڭ شادىمانلىقىنىڭ يىلتىزى كېسىلگەن ۋە ھەۋەس گۈلى سولغان ئىدى. مەن ئۇنىڭدىن: "قانداق تۇردۇڭ، ئەھۋالىڭ نىچۇك؟" دەپ سورىغان ئىدىم. ئۇ دىدى: "بالىلىرىم بولغاندىن بۇيان بالىلىق قىلمايدىغان بولدۇم!"

قىرلىق چاچنى ئاقارتتى، نە كېرەك ياشلىق ھەۋەس،
بۇ زاماننىڭ ئۆزگىرىشى بىر خەۋەرچى ساڭا بەس!

* * *

قېرىدىڭ، تاشلا گودەكلىك قىلماقنى،
ياشلارغا قالدۇرغىن ئويۇن-چاقچاقنى.

* * *

ياشلىق پەيزىنى ئىزدىمە قېرىدىن،
ئاققان سۇ قايتماس يەتكەن يېرىدىن.
ئۇما ۋاقىتدا زىرائەت ئېتمىز
مايسا چېغىدەك يەلپۈنمەس ھەرگىز.

* * *

ياشلىقىم كەتتى قولۇمدىن بەكمۇ تېز،
ۋاي ئىست، ئۆتتى ئەجەپ شاتلىق زامان!
شىرگە خاس بىلەكلىرىمدىن كەتتى كۈچ،
ئۇۋۇ ئىتىدەك كوندۇم پىشلاقتا بۇ ئان.

* * *

قارا قىلغانتى چېچىنى بىر موماي،
مەن دېدىمكى: "ئەي ياشانغان ئانىجان!
چاچلىرىڭنى قارا قىلدىڭ، سەن كۆچەپ،
ئەمما تۈزلەنمەس بېلىڭ، بولغان كامان!"

ھىكايەت (6)

بىر چاغ مەن ياشلىق قىلىپ، ئانامغا ۋاقىراپ تاشلىغان ئىدىم.

ئۇنىڭ كۆڭلى رەنجىپ، بىر بۇلۇڭدا ئولتۇردى ۋە يىغلاپ تۇرۇپ مۇنداق دېدى:

"كىچىكلىكىڭنى ئۇنتۇپ قالدىڭمۇ، ئەمدى مۇنداق قوپاللىق قىلىسەن؟"

ئەجەپ ياخشى ئېيتتى موماي ئوغلىغا،
ئۇنى كۈچلۈك باتۇر ۋە پىلتەن① كۆرۈپ:
"ئەگەر ئەسكە ئالساڭ بوۋاقلىقنى سەن،
قۇچاغىمدا ياتقان ئىدىڭ ئەلمۈرۈپ.
جاپا قىلمىساڭمۇ بولاتتى بۈگۈن،
ئۆزەڭنى شىر، مېنى ئولەرمەن كۆرۈپ."

ھىكايەت (7)

بىر پېخسىق باينىڭ ئوغلى ئاغرىپ قالغان ئىدى. خەيرىخاھ كىشىلەر ئۇنىڭغا دېدى: "بىزنىڭ مەسلىھەتىمىز شۇكى، ئۇنىڭ (ساقىيىشى) ئۈچۈن خەتمە قۇرئان قىلدۇر، ياكى بىرەر مالنى قۇربانلىق قىل!"

باي خېلىغىچە ئويغا چۆمدى-دە، دېدى: "قۇرئان ئوقۇتۇش ياخشىدەك تۇرىدۇ، چۈنكى پادا يىراقتا ئىدى!" بىر پاكدىل كىشى بۇنى ئاڭلاپ دېدى: "ئۇنىڭ قۇرئان ئوقۇتۇشنى ئەۋزەل كۆرگەنلىكىنىڭ سەۋەبى شۇكى، قۇرئان ئۇنىڭ تىلىنىڭ ئۇچىدا، ئالتۇنى

① پىلتەن — پىل گەۋدىلىك، پىلدەك كۈچلۈك.

بولسا جىننىڭ قاق ئوتتۇرىسىدا!"

دەرىخا! باش قويار قىلماققا تائەت،
نە بولغاي بىللە بولسا ھەم ساخاۋەت!
بىر پۇل بەرسە ئىشەكنەك لايغا پاتقاي،
ئوقۇ "ئەلھەمدۇ" دىسە يۈز ئوقۇغاي.

ھىكايەت (8)

بىر قىرى ئادەمدىن (كىشىلەر) سوراشتى: "نىمىشقا خوتۇن ئالمايسەن؟" ئۇ دىدى: "قىرى خوتۇن بىلەن تۇرمۇشنىڭ پەيزى بولمايدۇ." "ئۇنداق بولسا، ياش چوكان ئال، چۈنكى بايلىغىڭ بار." "مەندەك بىر قىرىغا قىرى ئاياللار يارىمايۋاتسا، مەن قىرىنى ياش چوكانلار يارىتامدۇ؟" دىدى ئۇ.

يەتتىنچى باپ

تەربىيىنىڭ تەسىرى توغرىسىدا

ھىكايەت (1)

بىر ۋەزىرنىڭ بىر دوت ئوغلى بار ئىدى؛ ئۇنى بىر ئالىمنىڭ قىشىغا ئەۋەتىپ، بۇنىڭغا تەربىيە بەرسىڭىز، بەلكىم، ئەقىللىق بولۇپ قالار ئىدى، دىدى. ئالىم ئۇنىڭغا ئۇزاق ۋاقىت تەلىم بەردى، ئەمما نەتىجىسى بولمىدى. ئالىم ئاخىر بالىنىڭ ئاتىسىغا كىشى ئەۋەتىپ: "بۇ بالا ئەقىللىق بولۇش ئۇ ياقتا تۇرسۇن، مىنى سارالڭ قىلىۋەتتى!" دىدى.

تېز بۇقار تەربىيە ئىنسان زاتىغا،
ئەسلى تەبىئىتى بولسا قوبۇلچان،
پاقىراق بىرەلمەس تومۇرگە زادى
سەيقەلىنىڭ سۈپىتى بولسا گەر يامان.
يەتتە رەت يۇيساڭمۇ دەريادا ئىتنى،
يەنىلا ئىپلاستۇر بولسا ئۇ ئامان.
ئەيسانىڭ ئېشىگى مەككىگە بارسا،
قايتقاندا يەنىلا ئېشەكتۇر ھامان.

ھېكايەت (2)

بىر دانىشمەن ئوغۇللىرىغا نەسىھەت قىلاتتى: "جېنىم باللىرىم، ھۈنەر ئۆگىنىڭلار، چۈنكى دۇنيانىڭ مال ۋە بايلىقىغا ئىشەنچ قىلىپ بولمايدۇ، ئالتۇن-كۈمۈش (دېگەن نەرسە) بۇ ئۆتكۈنچى دۇنيادا خەتەر ئۈستىدەدۇر: يا ئوغرى سۈپۈرۈپ كېتىدۇ، ياكى ئىگىسى ئاز-ئازدىن يەپ تۈگىتىدۇ، ئەمما ھۈنەر تۈگىمەس-پۈتمەس بۇلاق ۋە ئەبەدى بايلىقتۇر. ئەگەر ھۈنەرۋەن دۆلىتىدىن يىقىلسا ھېچبىر غەم قىلمايدۇ، چۈنكى ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى ھۈنەر بايلىق. نەگە بارسا ھۆرمەت تاپىدۇ ۋە تۆردە ئولتۇرىدۇ. بىھۈنەر ئادەم بولسا تىلەمچىلىك قىلىدۇ، مۇھتاجلىق تارتىدۇ.

ئۆزگىگە بوي سۇنسا بەك تەس ئورنىدىن چۈشكەن كىشى،
ئۆگىنىپ راھەتكە، سوڭ ئەلدىن جاپا كۆرگەن كىشى.

* * *

بىر زامان شامدا① ئىسيان باشلىنىپ،
ھەركىم جايىنى تاشلاپ كېتىشتى.
بىلىملىك، زېرەك دېھقان باللىرى
ۋەزىر بولۇشنى چاغلاپ كېتىشتى.
بىئەقىل نادان ۋەزىر باللىرى
نان تىلەپ يېزا بويلاپ كېتىشتى.

① شام — سۈرىيە.

*

بىلىم ئۆگەن ئاتاڭدىن، كېرەك بولسا مىراسى،
خەرجلىق بولۇر بىر كۈنلا ئۇنىڭ مال-دۇنياسى.

ھېكايەت (3)

بىر ئالىم بىر شاھزادىغا تەلىم-تەربىيە بېرەتتى، بۇ بالىنى ئايىماستىن ئۇراتتى ۋە تولىمۇ ئازاپلايتتى. بىر قېتىم ئوغۇل تاقەت قىلالماي ئاتىسىنىڭ ئالدىغا شىكايەت قىلىپ كەلدى ۋە يارا قاپلىغان ئۇچىسىدىن كىيىمنى سېلىپ تاشلىدى. ئاتىسىنىڭ ئىچى سىرلىپ كەتتى-دە، ئۇستازىنى چاقىرتىپ دېدى: "سەن ھېچقايسى پۇقرانىڭ باللىرىغا مۇنچىلىك جەۋر-جاپا قىلىشنى راۋا كۆرمەس ئىدىڭ. پەقەت مېنىڭ بالامغا راۋا كۆرۈپسەن، بۇنىڭ سەۋەبى نېمە؟"

ئۇستاز دېدى: "بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى. سۆزنى ئويلىنىپ سۆزلەش ۋە ھەركەتنى جايىدا قىلىش كېرەك بولىدۇ. بۇ ئومۇم خەلققە شۇنداق، بولۇپمۇ پادىشالارغا شۇنداق. چۈنكى ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرى ۋە ئېيتقان سۆزلىرى تىللاردا داستان بولۇپ كېتىدۇ، ئەمما ئاۋام خەلقنىڭ سۆزى ۋە قىلغان ئىشلىرى ئۇنچىلىك ئېتىۋارغا ئېلىنمايدۇ.

دەرۋىشلەر تۇغدۇرسا نامۇناسىپ ئىش،
دوستلىرىغا بىلىنمەس يۈزدىن بىرى.
ئەگەر شاھ بىر سۆزنى چاقچاقتىن ئېيتسا،
ئىقلىمدىن ئىقلىمغا كېتىدۇ نېرى.

شۇنداق ئىكەن، شاھزادىنىڭ مۇئەللىمى پادىشا ئوغۇللىرىنىڭ ئەخلاقى تەربىيىسىدە — خۇدا ئۇلارنى گۈزەل خۇلق بىلەن ئۈستۈرسۇن — ئاۋام خەلققە قارىغاندا كۆپرەك ئىجتىھاد كۆرسىتىشى لازىم.

گودەك چاغ تەربىيە كۆرمىسە ھەرگىز،
چوڭ بولغاندا ئۇنىدىن قاچىدۇ ئادەت.
كۆك چىۋىقنى ئەگمەك تولىمۇ ئوڭاي،
قۇرۇسا رۇسلانماس، ئوت كېرەك پەقەت."

ئالىمنىڭ ياخشى مەسلىھەتلىرى ۋە جاۋاب بېرىشتىكى مۇلاھىزىلىرى پادىشانىڭ دىتىغا توغرا كەلدى-دە، ئۇنىڭغا تون كىيگۈزدى ۋە سوغاتلار بەردى ھەمدە ئۇنىڭ مەنسەپ دەرىجىسىنى يۇقىرى كۆتەردى.

ھېكايەت (4)

مەغرىپ مەملىكىتىدە بىر مەكتەپ مۇئەللىمىنى كۆرگەن ئىدىم، ئۇ قاپىقى يامان، تىلى زەھەر، خۇيى ئەسكى، زومىگەر، ئاچكۆز، ئۆزىنى ھېچنېمىدىن ئارتمايدىغان بىرنېمە ئىدىكى، ئۇنى كۆرگەندە مۇسۇلمانلارنىڭ كەيپى بۇزۇلاتتى، ئۇنىڭ قۇرئان ئوقۇشى كىشىنىڭ كۆڭلىنى قاراڭغۇلاشتۇراتتى. بىرقانچىلىغان پاكىز ئوغلانلار ۋە مەسۇمە قىزلار ئۇنىڭ رەھىمسىز قولىغا چۈشۈپ قالغان ئىدى. ئۇلار نە كۈلۈشكە جۈرئەت قىلالىسۇن ۋە نە سۆزلەشكە پېتىنالىسۇن. ئۇ مۇئەللىم گاھى بىرسىنىڭ كۈمۈشتەك ئاپپاق مەڭزىگە ئۇرسا، گاھىدا

يەنە بىرسىنىڭ بىللۇردەك پۇتلىرىنى پەلەققە تارتاتتى. قىسقىسى، ئاڭلىشىمچە، ئۇنىڭ رەزىللىكىنىڭ بىر قىسمى كىشىلەرگە مەلۇم بولۇپ قالغاچقا، ئۇنى ئۇرۇپ قوغلىۋېتىكەن، ئۇنىڭ مەكتىۋىنى بىر مۆمىن كىشىگە ئۆتكۈزۈپ بەرگەن. بۇ ئادەم تەقۋادار، ئالىجاناپ، يۇمشاق كۆڭۈل ئىدى. زۆرۈر بولمىغاندا سۆز قىلمايتتى. كىشىنى رەنجىتىدىغان گەپ-سۆز ئاغزىدىن چىقمايتتى. باللار ئاۋالقى مۇئەللىمنىڭ قورقۇنچىسىنى كاللىسىدىن چىقىرىپ تاشلاپ، كېيىنكى مۇئەللىمنىڭ پەرىشتىدەك ئەخلاقىنى كۆرگەچ، ھەممىسى بىر-بىرلەپ شەيتان بولۇپ قېلىشتى. ئۇلار بۇ ئادەمنىڭ يۇمشاقلىقىغا تايىنىپ، ئوقۇشنى ئەستىن چىقىرىشتى. كۆپ ۋاقىت ئويناپ ئولتۇرۇشتى، دەرس تاختىلىرىنى بىر بىرىنىڭ بېشىغا ئۇرۇپ سۇندۇرۇشتى.

مۇئەللىم ياكى ئۇستاز بولسا بوش بەك،
گودەكلەر ئوينىشار بازاردا خىرسەك.①

ئىككى ھەپتىدىن كېيىن مەن ئاشۇ مېچىتنىڭ ئالدىدىن ئۆتكەن ئىدىم. قارىسام، ئاۋالقى مۇئەللىمنىڭ كۆڭلىنى ياساپ، ئۆز ئورنىغا قايتۇرۇپ كېلىشىپتۇ. مەن چىن ۋىجدانىمدىن رەنجىدىم-دە، "خۇدا كۆرسەتمىسۇن، بۇ ئىبلىسنى نېمىشقا ئىككىنچى قېتىم

---

① خىرسەك — بىر تۈرلۈك باللار ئويۇنى. بىر دوگىلەك سىزىق سىزىلىپ، بىر بالا سىزىقنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرىدۇ. باشقا باللار ئۇنى قورشايدۇ. ئوتتۇرىدىكى بالا پۇتىنى ئەتراپىدىكىلەرگە سىلكىيدۇ، ئۇنىڭ ئايىغى قايسىسىغا تەگسە، ئۇنى تۇتۇپ سىزىقنىڭ ئىچىگە ئۆز ئورنىغا ئېپكىرىپ قويىدۇ.

"پەرىشتىلەرنىڭ مۇئەللىمى قىلىپ قويدۇڭلار؟" دېدىم.

بۇ سوزۇمنى پاراسەتلىك، جاھان كورگەن بىر ياشانغان كىشى ئاڭلاپ كۈلۈپ كەتتى-دە، دېدى:

"ئوغلىنى مەكتەپكە بەردى بىر پادىشا،
بوينىغا ئېسىپتۇ بىر كۈمۈش تاختا.
تاختىغا مۇنۇ خەت يېزىلغان زەردىن:
'ئۇستازنىڭ جەۋرى خوپ، ئاتا مېھرىدىن!'"

ھېكايەت (5)

بىر تەقۋادارنىڭ ئوغلىغا ۋاپات بولغان تاغىسىدىن نۇرغۇن مال-دۇنيا قالغان ئىدى. ئۇ بۇزۇقچىلىققا كىرىشىپ، ئىسراپخورلۇققا بېرىلىپ كەتتى. قىسقىسى، قىلمىغان يامان ئىشلىرى، ئىچمىگەن ئىچىملىكلىرى قالمىدى. بىر قېتىم مەن ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلىپ دېدىم: "ئوغلۇم، كىرىم دېگەن ئاقار سۇ، تۇرمۇش دېگەن چوگىلەپ تۇرغان تۈگمەن. يەنى كۆپ خىراجەت قىلىش دائىمى كىرىمى بولغان كىشىگىلا مۇمكىن.

دارامەت بولمىسا ئاز قىل چىقىمنى،
دېڭىزچىلار مۇنۇ كۈينى ئوقۇيدۇ:
'ئەگەر تاغلارغا يامغۇر ياغمىغاندا،
دەجلەمۇ① يىل ئوتمەي چوقۇم قۇرۇيدۇ.'

① دەجلە — باغداتتىكى دەجلە دەرياسى.

ئەقلۇ-ھۇش، ئەخلاق-ئەدەپنى چىڭ تۇت، ئويۇن-تاماشانى تاشلا، چۈنكى بايلىغىڭ تۈگىگەندە قىيىنچىلىق تارتىپ پۇشايمان يەيسەن."

لېكىن ئۇ ئوغۇل نەغمە-ناۋا ۋە ئەيش-ئىشرەتنىڭ لەززىتىگە بېرىلىپ كەتكەنلىكتىن، بۇ نەسىھەتلىرىمنى قۇلاققا ئالماي، سوزۇمگە ئېتىراز بىلدۈرۈشكە باشلىدى: "بۈگۈنكى راھەتنى كەلگۈسىدىكى ئېغىرچىلىقنىڭ تەشۋىشى بىلەن بۇزۇش ئاقىللارنىڭ پىكرىگە خىلاپ!

بەختىيار، دولەتلىك كىشى نېمىشقا
تارتسۇن يوقسۇللۇقنى، قورقۇپ يوق ئىشقا؟
ئەزىز يار، كۈڭۈل ئاچ، ئوينا، تۇرمىغىن،
ئەتىنىڭ غېمىنى بۈگۈن يېمىگىن.

بولۇپمۇ، مەن سېخىيلىق تەختىدە ئولتۇرۇپ، مەرتلىك كەمىرىنى بېلىمگە باغلىغان ۋە خەير-ئېھسانلىرىم ئاۋام خەلقنىڭ ئاغزىدا پۇر بولۇپ كەتكەن بىر چاغدا (يوقسۇللۇقنى غەم يەمدىمەن)؟

سېخىيلىق، كەرەمدە نامى پۇر كەتكەن
كىشىلەر سالمىسۇن دەرەمگە كىشەن.
ياخشى نامىڭ تارالسا تالا-تۈزگە.
ياپالمايسەن ئىشىكنى كىشى يۈزىگە."

قارىسام، ئۇ نەسىھەتلىرىمنى ھېچ قوبۇل قىلمايۋاتىدۇ، ئوتتەك

ئەپەسلىرىم ئۇنىڭ تومۇردەك سوغاق كۆڭلىگە تەسىر قىلمايۋاتىدۇ. شۇڭا نەسىھەتنى توختاتتىم، سوھبەتتىن ئۆزەمنى تارتتىم ۋە دانالارنىڭ سۆزى بويىچە ئىش قىلماقچى بولدۇم. ئۇلار مۇنداق دېگەن ئىدى: "يەتكۈزۈشكە تېگىشلىكنى يەتكۈز، ئەگەر قوبۇل قىلمىسا، كارىڭ بولمىسۇن!"

ئاڭلىماسلىقىنى بىلسەڭمۇ ئەگەر،
بىلگىنىڭچە سەن قىل نەسىھەتنى.
كورەرسەن تېزدىن: ئىككى پۇت بىلەن
تۇزاققا چۈشكەن ئۇ ھاماقەتنى.
قولىنى ئۇرۇپ ئېيتىدۇ: "ئىسىت!
ئاڭلىماپتىمەن چوڭقۇر ھېكمەتنى!"

بىرقانچە ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن مېنىڭ ئويلىغىنىمدەك بولدى: مەن ئۇنى بىچارە ھالەتتە كوردۇم. ئۇ چاپىنىغا ياماق ئۈستىگە ياماق سېپتۇ، ئاشقان-تاشقان نانلارنى تىلەپ يۈرۈپتۇ، ئۇنىڭ ئېچىنىشلىق ھالىغا ئىچىم ئاغرىپ كەتتى. لېكىن ئۇنىڭ ئىچكى يارىسىنى تاپا-تەنە تىرنىغى بىلەن ئاتىلاپ تۇز سېپىشنى ئادەمگەرچىلىك دەپ بىلمىدىم. شۇڭا، ئۆز كوڭلۇمدە دېدىم:

"ھاراقكەش كەلگۈسىنى كوزگە ئىلماس،
پەقىرلىقتىن پەقەت ئەندىشە قىلماس.
باھار پەسلى دەرەخ بولغاي باراقسان،
توكۆلگەي ياپرىغى كەلسە زىمىستان."

ھېكايەت (6)

بىر پادىشا ئۆز ئوغلىنى بىر داموللىغا ئوقۇتۇشقا بېرىپ مۇنداق دېدى: "بۇ بالا سېنىڭ بولسۇن، ئۇنىڭغا ئۆز بالاڭدەك تەربىيە بەرگىن!" داموللا: "خوپ، پەرمانپەردارمەن" دېدى.

شۇنىڭ بىلەن، داموللا بىرنەچچە يىل تىرىشچانلىق كورسەتكەن بولسىمۇ، بالىغا تەربىيە يۇقتۇرالمىدى. داموللىنىڭ باللىرى بولسا بىلىم ۋە بالاغەت ئىلمىدا كامالەتكە ئېرىشتى. پادىشا داموللىنى جاۋاپكارلىققا تارتىپ كايىپ كەتتى: "سەن ۋەدەڭگە خىلاپلىق قىلدىڭ، سوزۇڭنىڭ ھوددىسىدىن چىقالمىدىڭ!"

داموللا دېدى: "يەر يۈزىنىڭ ئۇلۇغ پادىشاھىنىڭ رەيىمگە مەخپىي قالمىسۇنكى، تەربىيە بىر خىل بولىدۇ، ئەمما مىجەز-تەبىئەت ھەر خىل!"

زەر-كۈمۈش ئەگەرچە چىقسىمۇ تاشتىن،
كورگەنلا تاشلاردىن چىقماس ھېچقاچان
سۇھەيل① يەر يۈزىگە زىيا چاچسىمۇ،

① سۇھەيل — جەنۇبىي قۇتۇپتىكى "كانوپۇس" دەپ ئاتالغان يورۇق يۇلتۇز. ئەرەپلەر بۇ يۇلتۇزنى شىمالىي يەمەندە كوزەتكەن. بۇ يەردە قەدىمدىن شەۋران (ئەلا سۈپەتلىك تېرە) ئىشلىنىپ كەلگەن ئىدى. شۇڭا سۇھەيل يۇلتۇزىنىڭ تېرە ئىشلەشكە ياخشى تەسىرى بارلىقى توغرىسىدىكى خۇراپىي ئېتىقات شۇنىڭدىن كېلىپ چىققان.

بىر جايدا جا① ئىشلار، بىر جايدا شەۋران."

ھېكايەت (7)

ئاڭلىشىمچە، بىر قېرى تەربىيىچى ئۆز شاگىرتىغا مۇنداق دېگەن: "ئوغلۇم، ئەگەر ئادىمىزاتنىڭ كۆڭلى ئۆزىنىڭ رىزىق بەرگۈچىسىگە تىرىكچىلىكتە بىرىلگەنچىلىك بېرىلىدىغان بولسا، ئۇ چاغدا ئورنى پەرىشتىلەرنىڭكىدىن يۇقىرى بولاتتى!"

باراتقان ھەق سېنى ئۇنۇتمىدى ھېچ،
تورەلمە چاغدا سەن ياتقاندا پىنھان.
ساڭا جان، ئەقلۇ، ئىدرەك، خۇلق، جامال، ھىس،
نۇتۇق-تىل، ئوي-پىكىرنى قىلدى ئېھسان.
قولۇڭغا تىزدى ئون بارماقنى ھەمدە
بېكىتتى ئىككى قول يەلكەڭگە ئوبدان.
ئۇنۇتقايمۇ بۇگۈن رىزقىڭنى ھەق دەپ،
گۇمان ئەيلەمسەن، ئەي نائەھلى ھايۋان!

ھېكايەت (8)

بىر بەدەۋى ئەرەپنى كوردۇمكى، ئۇ ئوغلىغا مۇنداق دەۋاتاتتى: "بالام، قىيامەت كۈنى سەندىن: 'نېمە ئىش قىلدىڭ؟' دەپ

① جا — پۇلى ئەرزان ئاددى تېرە.

سورايدۇ. 'سەن قايسى ئۇرۇغدىن؟' دېگەن گەپ بولۇنمايدۇ. يەنى سەندىن: 'قىلغان ئەمىلىڭ قانداق؟' دەپ سورايدۇ؟ 'ئاتاڭ كىم؟' دەپ سورىمايدۇ.

كەئبە يوپۇقىنى كىشى ئۆپمەكى
ئەمەستۇر پىللە① نى ئەزىز كورگەنلىك.
نەچچە كۈن ئولتۇرغاچ بىر ئەزىز بىلەن،②
ئۇ ھەم خۇددى شۇنداق بولدى قەدىرلىك".

ھېكايەت (9)

ھوكۇمانىڭ كىتابلىرىدا بايان قىلىنىشىچە، چايانىنىڭ تۇغۇلۇشى باشقا ھايۋانلارغا ئوخشاش مۇئەييەن ئادەت بويىچە بولمايدىكەن، يەنى ئۇ ئانىسىنىڭ ئىچ قارنىنى يەپ، قوسىغىنى يىرتىپ چىقىدىكەن-دە، چول-باياۋانغا كېتىدىكەن؛ ئۇنىڭ ئۇۋىسىدا كىشىلەر كورىدىغان چايان پوستى شۇنىڭ بەلگىسى ئىكەن. بىر قېتىم مەن بۇ ۋەقەنى بىر ئۇلۇغ كىشىنىڭ ئالدىدا سوزلەپ بېرىۋىدىم، ئۇ كىشى دېدى: "بۇ سوزنىڭ راستلىقىغا كوڭلۇم گۇۋالىق بېرىدۇ، باشقىچە

① پىللە — يىپەك پىلىسى. بۇ يەردە ئەتلەس كوزدە تۇتۇلىدۇ. ئېيتىلىشىچە، كەئبىنىڭ ئۈستىگە يېپىلغان يوپۇق قارا ئەتلەس بولۇپ، ھاجىلار تاۋاپ ۋاقتىدا بۇ يوپۇقنى سويۇپ ئوتىدىكەن.

② بىر ئەزىز بىلەن — مۇھەممەت پەيغەمبەر بىلەن، دېگەن مەنىدە. رىۋايەتتە ئېيتىلىشىچە، كەئبىنىڭ ئەتلەس يوپۇغى مۇھەممەت پەيغەمبەرگە تېگىشلىك ئىكەن.

بولۇشىمۇ مۇمكىن ئەمەس. ئۇلار كىچىكلىكىدە ئاتا-ئانىسىغا ئاشۇن-داق مۇئامىلە قىلغاچ، ئەلۋەتتە، چوڭ بولغاندا شۇنداق سۆيۈملۈك ۋە ھۆرمەتلىك بولىدۇ-دە!"①

ئاتىسى ئوغلىغا قىلدى ۋەسىيەت،
"ئوغلۇم، بۇ پەندىمنى ئۇنۇتما ھەرگىز.
كىم ئاتا-ئانىنى قىلمىسا ھۆرمەت،
ھېچقاچان بولالماس، بەختىيار، ئەزىز!"

لەتىپە: كىشىلەر چاياندىن سوراپتۇ: "نېمىشقا قىشتا تاشقىرى چىقمايسەن؟" ئۇ دەپتۇ: "يازدا تۈزۈك ھۆرمىتىم بولمىسا، قىشتا چىقىپ نېمە قىلاي!"

ھېكايەت (10)

بىر دەرۋىشنىڭ ئايىلى ھامىلدار ئىدى، ئاي كۈنى توشۇپ تۇغۇتى يېقىنلاشتى. بۇ دەرۋىش ئۆمرىدە بالا كۆرمىگەن ئىدى. "ئەگەر خۇدايى تائالا ماڭا ئوغۇل ئاتا قىلىدىغان بولسا،— دېدى ئۇ،— ئۇچامدىكى مۇشۇ جەندەمدىن باشقا بارلىق مال-مۈلكۈمنى كەمبەغەللەرگە سەدىقە قىلىپ بېرىمەن!" دېگەندەك، ئايىلى ئوغۇل تۇغدى. ئۇ ۋەدىسىگە بىنائەن كەمبەغەللەرگە داستىخان تەييارلىدى.

---

① بۇ جۈملە تەنە بىلەن ئېيتىلغان. چۈنكى كىشىلەرنىڭ چاياننى كۆرگەندە يەنچىپ ئۆلتۈرىدىغانلىقى ھەممە كىشىگە مەلۇم.

بىرنەچچە يىلدىن كېيىن مەن شامغا قىلغان سەپىرىمدىن قايتىپ كېلىپ، ئاشۇ دوستۇمنىڭ مەھەللىسىدىن ئۆتۈپ قالدىم-دە، ئۇنىڭ ئەھۋالىنىڭ قانداقلىقىنى كىشىلەردىن سورىدىم.

كىشىلەرنىڭ ئېيتىشىچە، ئۇ گۆندىخانىغا چۈشۈپ قاپتۇ. سەۋەبىنى سورىغان ئىدىم، بىر كىشى دېدى: "ئۇنىڭ ئوغلى ھاراق ئىچىپ، جاڭجال چىقاردى ۋە بىر ئادەمنىڭ قېنىنى تۆكۈپ، ئارىدىن يوقالدى، ئۇنىڭ كاساپىتى بىلەن ئاتىسىنىڭ بوينىغا زەنجىر، پۇتىغا ئېغىر كىشەن چۈشتى!"

مەن دېدىم: "ئۇ بۇ بالا-قازانى خۇدايى تائالادىن ئۆزى تىلىگەن!"

ئىشت ئەي زىرەك ئەر، ھامىلە ئاياللار
ئەگەر تۇغسا تۇغۇتتا چار يىلانىنى.
ئاقىللار پىكرىچە، مىڭ مەرتە ياخشى
تۇغقاندىن بىئەدەپ، پەيلى يامانىنى.

ھېكايەت (11)

بالا ۋاقتىمدا مەن بىر چوڭ ئادەمدىن بالاغەتكە يېتىشنىڭ ئالامەتلىرىنى سورىغان ئىدىم، ئۇ كىشى دېدى: "كىتاپتا يېزىلىشىچە، ئۇنىڭ بەلگىلىرى ئۈچ: بىرىنچىسى، ئون بەش ياشقا تولۇش؛ ئىككىنچىسى، ئېھتىلام؛ ئۈچىنچىسى، ئالدىغا موي چىقىش. ئەمما ھەقىقەتتە بىرلا نىشانى بار، ئۇ بولسىمۇ ئۆز نەپسىڭنىڭ راھىتىگە بېرىلىشتىن كۆرە، كۆپرەك ھەق تائالانى رازى قىلىش كويىدا

...لۇش: ھەركىمدە بۇ سۈپەت مەۋجۇت بولمىسا، ئۇنى دانىشمەنلەر
...لائەتكە يەتكەن ھىساپلىمايدۇ!“

كېلەر سۈرەتكە ئادەم تامچە سۇدىن،
نىھايەت ياتسا ئۇ قىرىق كۈن قوساقتا.
ئەگەر قىرىق ياشتىمۇ ئەقىل-ئەدەپ يوق،
ئۇنى ئادەم ئاتاشتىن بەك يىراقتا.

* * *

سىخىلىق، لۇتپىدۇر ئادەم نىشانى،
ئادەم دەپ ئويلىما سۈرەتنى زىنھار.
ھۈنەرلا بولسا سۈرەت سىزسا بولغاي،
بىزەپ ئايۋان-سارايىنى ئالۇ-زەنگار.①
كىشىدە بولمىسا بىلىم ۋە مەرتىلىك،
نە پەرق قىلغاي كىشىدىن نەقشى دىۋار؟②
ئەمەس دۇنيا تىپىش خىسلەت، پەزىلەت،
بىراۋنىڭ كۆڭلىنى تاپقىن ئىلاج بار!

ھېكايەت (12)

بىر يىلى پىيادە ماڭغان ھاجىلارنىڭ ئارىسىدا جىدەل چىققان

① ئالۇ-زەنگار—قىزىل، كۆك.
② بۇ مىسرا: "ئادەم بىلەن تامدىكى سۈرەتنىڭ نىمە پەرقى بار؟" دىگەن مەزمۇندا.

ئىدى. پەقىرمۇ شۇ سەپەردە پىيادە ئىدىم. راستىنى ئېيتقاندا، بىز بىر بىرىمىزنىڭ باش-كۆزلىرىمىزگە تازا مۇشت چۈشۈردۇق. ھەرقانداق ئەسكىلىكلەرنى قىلىشتىن يانمىدۇق. شۇ چاغدا كاجۋىدا ئولتۇرغان بىر ھاجىنىڭ ئۆز ھەمرايىغا دەۋاتقان مۇنۇ سۆزىنى ئاڭلاپ قالدىم: "ئەجەپ بىر ئىش! پىل سۆڭىكىدىن ياسالغان پىيادە① شاخمات تاختىسىنىڭ نېرىقى چېتىگە چىقسا پەرزىن بولىدۇ، يەنى بۇرۇنقىدىن ياخشى بولىدۇ، ئەمما پىيادە ماڭغان ھاجىلار چۆلنى كېسىپ باشقا چىققاندا، يامان بولۇشۇپ كېتىدىكەن!“

ئادەمنى چىشلىگەن، پوستىنى يىرتقان
زالىم ھاجىغا ئېيت مېنىڭ نامىمدىن:
"سەن ھاجى ئەمەسسەن، تۆگە ھاجىدۇر،
چۈنكى ئۇ يانتاق يەپ چىقار ھاجەتتىن.

ھېكايەت (13)

بىر ھىندى نېفىت ئېتىشنى② ئۈگىنىۋاتاتتى. بىر دانىشمەن ئۇنىڭغا دىدى: "سېنىڭ ئۆيۈڭ قومۇشتىن ياسالغان تۇرسا، بۇ سەن ئوينايدىغان ئويۇن ئەمەس!“

① بۇ يەردىكى پىيادە—شاخماتنىڭ پىيادە ئورۇغى.
② نېفىت ئېتىش—شىشىگە نېفىت قاچىلاپ يىراققا ئېتىشنى كۆرسىتىدۇ. بۇرۇنقى چاغلاردا نېفىت ئېتىش ئۇرۇش-جەڭلەردە قوللىنىلغان ھەمدە ئويۇن سۈپىتىدە ئوينالغان.

سەن سوزۈڭنىڭ راستلىغىنى بىلمىسەڭ، ئېيتما ئۇنى،
بىلسەڭ ھەم ئاچچىق جاۋاپنى ئېيتمىغىن ئەسلا ئۇنى.

ھىكايەت (14)

بىر ساددا ئادەمنىڭ كوزى ئاغرىپ قالغان ئىدى، مال دوختۇرىنىڭ قېشىغا بېرىپ: "كوزۈمنى داۋالاپ قويغىن" دېدى. مال دوختۇرى چارۋا ماللارنىڭ كوزىگە سۈرتىدىغان دورىنى ئۇنىڭ كوزىگە سۈرتكەن ئىدى، ئۇ كور بولۇپ قالدى. ئۇلار دەۋالىشىپ ئەدلىيە باشلىغىنىڭ ئالدىغا بارغان ئىدى، ئۇ دېدى: "ئۇنىڭغا ھېچ گۇنا قويغىلى بولمايدۇ، چۈنكى بۇ ئادەم ئېشەك بولمىسا مال دوختۇرنىڭ ئالدىغا بارمىغان بولاتتى!"

بۇ سوزنىڭ مەنىسى مۇنداق: بىلگىنكى، كىمكى چوڭ ئىشنى تەجرىبىسىز نادانغا تاپشۇرسا، ئۇ پۇشايمان قىلىپلا قالماستىن، بەلكى ئاقىللارنىڭ ئارىسىدا كالتە پەم دېگەن ئاتاققا قالىدۇ.

ئەقىللىق ئادەم ھەرگىزمۇ قويماس
ئەنتەك ئادەمنى ئۇلۇغۋار ئىشقا.
باپكا بولسىمۇ گەرچە بورىچى،
يولاتماس ئۇنى ئەتلەس توقۇشقا.

ھىكايەت (15)

ئۇلۇغ ئىماملاردىن بىرىنىڭ ئوغلى ۋاپات قىلغان ئىدى. "ئۇنىڭ قەۋرىسى ئۈستىگە نېمىنى يازىمىز؟" دەپ سورىغاندا، ئىمام دېدى: "مۇقەددەس كىتاپتىكى① ئايەتلەرنىڭ ئىززەت-شەرىپى ئۈستۈن، بۇنداق جايلارغا يېزىلسا ئارتۇق كېتىدۇ، چۈنكى ۋاقىتنىڭ ئوتۇشى بىلەن خەتلەر ئوچۇپ كېتىدۇ، ئادەملەر ئۇنىڭ ئۈستىدىن ئوتىدۇ، ئىتلار ئۇنى بۇلغايدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن بىر نەرسە يېزىشقا توغرا كەلسە، مۇنۇ ئىككى بېيىت يېزىلسا كۇپايە:

ۋاھ، ھەر چاغ بوستاندا كوكەرسە چەمەن،
خوش بولاتتى كوڭلۇم، كورۇپ پەيزىنى.
باھاردا يوقلىغىن مېنى سەن دوستۇم،
كورسەن توپامدىن ئۈنگەن مايسىنى."

ھىكايەت (16)

بىر تەقۋادار كىشى بىر چوڭ باينىڭ ئىشىگىدىن ئوتكەن ئىدى. قارىسا، باي بىر قۇلنىڭ پۇت-قولىنى مەھكەم باغلاپ، قاتتىق ئازاپلاۋېتىپتۇ. تەقۋادار دېدى: "ئوغلۇم، خۇدايى تائالالا ئوزەڭگە ئوخشاش بىر مەخلۇقنى ساڭا مەھكۇم، ئەسىر قىلىپ، سېنى

---

① مۇقەددەس كىتاپ — قۇرئان كوزدە تۇتۇلىدۇ.

ئۇنىڭدىن ئۈستۈن قىلىپ قويۇپتۇ. سەن خۇدايى تائالانىڭ بۇ نېمىتىگە شۈكرى قىلىپ، قۇلغا مۇنچىلىك جەۋرى-جاپا سالمىغىن. قىيامەت كۈنى ئۇنىڭ ھالى سەندىن ياخشى بولۇپ قېلىپ، سەن شەرمەندە بولۇپ قالما!"

قۇلۇڭغا ئانچىلىك غەزەپ قىلما،
جەۋر ئەيلەپ دىلىنى ئاغرىتما.
سەن ئۇنى ئون دەرەمگە ئالغانسەن،
قۇدرىتىڭ بىلەن ياراتمىغانسەن.
بۇ غۇرۇر، كۈچ، قەھرىڭ تۇرار نەچچە دەم؟
سەندىن ئۇلۇغراق بارغۇ بىر ئىگەم!
ئەي ئارسلان، ئاغۇشلار① غوجىسى،
ئۆز ئىگەڭنى ئۇنۇتمىغان ياخشى!

رىۋايەت قىلىنىشچە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "قىيامەت كۈنىدىكى ئەڭ چوڭ ھەسرەت شۇكى، تەقۋادار قۇللار جەننەتكە كىرىدۇ، پاسىق قۇل ئىگىلىرى بولسا دوزاققا!"

خىزمىتىڭدىكى ھوقۇقسىز قۇلغا،
قەھرىڭنى چېچىپ، قىلما دەپسەندە.
قىيامەت كۈنى قۇل ئازات بولۇپ،
شەرمەندە بولۇر غوجا كىشەندە.

① ئارسلان، ئاغۇش — تۈركى خەلقلەردە تارقالغان كىشى ئىسىملىرى. بۇ يەردە ئارسلان — قۇلنى، ئاغۇش — دېدەكنى كۆرسىتىدۇ.

ھېكايەت (17)

بىر يىلى بەلختىن بامىيانغا① سەپەر قىلغان ئىدىم. يول قاراقچىلارنىڭ دەستىدىن تولىمۇ خەتەرلىك ئىدى. بىر يىگىت يول باشلىغۇچى سۈپىتىدە بىزگە ھەمرا بولۇپ ماڭغان ئىدى. ئۇ قالقانباز، ئوقياچى بولۇپ، شۇ قەدەر ماھىر ۋە كۈچلۈك ئىدىكى، ئۇنىڭ ئوقياسىنى ئون كۈچلۈك ئادەم تارتىپ بەتلىيەلمەيتتى ۋە يەر يۈزىنىڭ ھېچ قانداق پالۋانلىرى ئۇنى يىقىتالمايتتى.

لېكىن ئۇ باياشات تۇرمۇشتا ئەركە ئۆسكەن بولۇپ، جاھان كۆرمىگەن، سەپەر-يۇرۇشلەردە بولمىغان، باتۇرلار دۇمباقلىرىنىڭ ياڭرىغان ئاۋازى قۇلىقىغا يەتمىگەن ۋە ئاتلىقلار قىلىچىنىڭ چاقناشلىرىنى كۆرمىگەن ئىدى.

پەقەت ياۋ قولىغا ئەسىر چۈشمىگەن،
ۋە ئوق يامغۇرىغا دۇچ كەلمىگەن.

تاسادىپى بۇ يىگىت بىلەن مەن ئىككىمىز ئەڭ ئالدىدا يانمۇ-يان مېڭىشقا توغرا كەلدى. ئۇ يولدا ئۇچرىغانلا كونا تامنى بىلىگىنىڭ كۈچى بىلەن ئۆرۈۋېتەتتى، ھەر چوڭ دەرەخنى كۆرسە پەنجىسىنىڭ قۇۋۋىتى بىلەن يۇلۇپ تاشلايتتى. شۇڭا مەغرۇرلىنىپ مۇنداق دەيتتى:

① بامىيان — بەلخ شەھرىدىن ھىندىستانغا بارىدىغان يولدىكى بىر قەدىمى شەھەر.

پىل قېنى؟ باتۇر يىگىتنىڭ بەستىگە سالسا نەزەر،
شىر قېنى؟ مەرت پەيجىسىنى بىر كورۇپ قىلسا ھەزەر.

بىز شۇنداق ھالەتكە چۈشۈپ قالدۇقكى، ئىككى ھىندى بىر تاشنىڭ ئارقىسىدىن بېشىنى كوتىرىپ، بىزنى ئولتۇرۇش قەستىدە بولۇۋاتاتتى. بىرسىنىڭ قولىدا كالتەك، يەنە بىرسىنىڭ قولتۇغىدا توقماق بار ئىدى.

مەن يىگىتكە دېدىم: "نېمە تۇرىسەن؟

قېنى، ئىشقا سال كۈچ ۋە ئەرلىكنى سەن،
دۈشمەن كەلدى گورگە ئاياغى بىلەن!"

قارىسام، يىگىتنىڭ قولىدىن ئوقيا چۈشۈپ كېتىۋاتىدۇ، بەدىنى جالاقلاپ تىترەۋاتىدۇ.

ئوق بىلەن ساۋۇتنى تەشكەن، قىلنى يارغان پەھلىۋان
جەڭ كۈنىدە پۇت تىرەپ چىڭ تۇرمىقى ھەم دەرگۇمان.

بىزدە باشقا چارە قالمىغان ئىدى: نەرسە-كېرەك، قورال-ياراق ۋە كىيىم-كېچەكلىرىمىزنى تاپشۇرۇپ بېرىپ، ئاران جېنىمىزنى قۇتۇلدۇرۇپ كەتتۇق.

يوللىغىن ئىش كورگەن ئەرنى ئەڭ مۇھىم ئىشلارغا سەن،
شىرنى باغلاپ كەلتۇرەر ئۇ بويىنىغا تاشلاپ كەمەن.

بولسا گەر كۈچلۈك بويۇن، پىل گەۋدىلىك بىر نەۋجۇۋان،
ياۋغا دۇچ كەلسە قاچار قورقۇنچىدىن بىر جەڭ بىلەن.
جەڭ قىلىشنى جەڭدە بولغان، سەپنى كورگەن ئەر بىلەر،
خۇددى بىلگەندەك شەرىئەت ئىلمىنى بىر ئەھلى پەن.

ھېكايەت (18)

مەن بىر باينىڭ بالىسىنى كورگەن ئىدىم. ئۇ ئاتىسىنىڭ قەۋرىسى بېشىدا ئولتۇرۇپ، بىر كەمبەغەلنىڭ بالىسى بىلەن مۇنازىرىگە چۈشكەن ئىدى: "ئاتامنىڭ قەۋرىسى تاشتىن ياسالغان، ئۈستىگە چىرايلىق خەتلەر نەقىش قىلىنغان، مەرمەر تاش ۋە پىروزە خىش ياتقۇزۇلغان. بۇ قەۋرە سېنىڭ ئاتاڭنىڭ گورىگە قانداقمۇ ئوخشىسۇن؟ سېنىڭ ئاتاڭنىڭ گورىگە بىر-ئىككى كېسەك قويۇلۇپ، ئۈستىگە ئىككى كەتمەن توپا تاشلانغان، خالاس."

كەمبەغەلنىڭ ئوغلى بۇ سوزنى ئاڭلاپ دېدى: "بوپتۇ، ئاتاڭ ئېغىر تاشلارنىڭ ئاستىدا ئىنجىقلاپ تۇرسۇن، ئاڭغىچە مېنىڭ ئاتام جەننەتكە كىرىپ بولىدۇ!"

ئۈستىگە ئازراق يۈك ئارتىلسا ئېشەك،
يەڭگىل ئازادە ماڭىدۇ بىشەك.

* * *

كەمبەغەللىك زۇلمىنى تارتقان ئۇزاق مىسكىن كىشى
يۈكى يوق، كەلگەي ئەجەل ئىشىكىگە تەشۋىشسىز، ئېمىن.
كىمكى راھەت، مولچىلىقتا قىلسا ئومرىنى تامام،

تارتىشىپ دۇنياغا، شەكسىز، ئۆلىمگە بەكمۇ قىيىن.
يېڭى زەنجىردىن بوشانغان بىر ئەسىرنىڭ ھالى، بىل،
ياخشىدۇر، ئەسىرگە چۈشكەن بىر ئەمىرنىڭ ھالىدىن.

ھىكايەت (19)

بىر دانىشمەندىن: "سېنىڭ ئەڭ يامان دۈشمىنىڭ ئىككى يېقىنىڭ ئارىسىدىكى نەپسىڭدۇر" دېگەن ھەدىسنىڭ مەنىسى نىمە؟ دەپ سورىغان ئىدىم. ئۇ كىشى دېدى: "بۇنىڭ مەنىسى شۇكى، ھەرقانداق دۈشمەنگە ياخشىلىق قىلساڭ، دوستقا ئايلىنىدۇ، ئەمما نەپس دېگەن شۇنداق نەرسىكى، ئۇنىڭغا قانچە كۆپ يول قويساڭ، ئۇ شۇنچە كۆپ قارشىلىشىدۇ!"

ئاتامىنى ئاز يېسە ئادەم، بولۇر يەرىشتە سۈپەت،
ئەگەردە يېسە ھايۋاندەك، تاش كەبى بولۇر ۋەيران.
بىراۋنى مۇرادقا يەتكۈزسەڭ، بوي سۇنار ئۇ ئەمرىڭگە،
نەپس ئەگەر مۇرات تاپسا، چوقۇم، ساڭا بىرەر پەرمان.

سەئدىنىڭ بىر مۇددەئى[1] بىلەن داپىلىق ۋە كەمبەغەللىك ئۈستىدە ئېلىپ بارغان مۇنازىرىسى

بىر ئولتۇرۇشتا مەن ئۆزى دەرۋىشلەر قىياپىتىگە كىرىۋالغان

[1] "مۇددەئى" (دەۋاگەر) مەنىسىدە بولۇپ، دەرۋىشلىكنى دەۋا قىلغۇچىنى كۆرسىتىدۇ.

بولسىمۇ، قىلچە دەرۋىشلىك سۈپىتى يوق بىر ئادەمنى كۆرگەن ئىدىم. ئۇ رەسۋا گەپلەرنى توقۇشقا كىرىشتى، يەنى شىكايەت دەپتىرىنى ئېچىپ، بايلارنى سوكۇشكە باشلىدى. سوز شۇ يەرگە يېتىپ باردىكى، كەمبەغەللەرنىڭ قۇدرەت قولى باغلانغانمىش، بايلارنىڭ ياخشى ئىشلارغا بولغان ئىرادىسىنىڭ پۇتى سۇنغانمىش.

سەخىلەرنىڭ قوللىرىدا دەرەم يوق،
باي غوجاملار كوڭلىدە ھېچ كەرەم يوق.

مەن چوڭلارنىڭ نىئمەتلىرى بىلەن پەرۋىش تاپقانلىغىم ئۈچۈن، بۇ سوز ماڭا قاتتىق تەگدى-دە، دېدىم: "دوستۇم! بايلار — كەمبەغەللەر تىرىكچىلىگىنىڭ مەنبەسى، زاھىتلار كىرىمىنىڭ ئاساسى، تاۋاپچىلارنىڭ باش پاناسى، مۇساپىرلارنىڭ چۈشىدىغان ماكانى. ئۇلار باشقىلارنىڭ راھىتى ئۈچۈن ئېغىر يۈك كوتەرگۈچىلەردۇر. ئۇلار ئۆز خىزمەتكارلىرى ۋە قول ئاستىدىكىلەر تاماق يېيىشكە كىرىشكەن چاغدىلا ئاندىن تائامغا قول ئۇزىتىدۇ. ئۇلارنىڭ سېخىلىغىدىن ئاشقان نەرسىلەر تۇل خوتۇن ھەم قېرىلارغا، ئۆز يېقىنلىرى ھەم خوشنىلارغا يېتىدۇ.

بايلاردا بار ۋەقپە، نەزرە، مېھمانلىق،
زاكات، پىترە،[1] ئازات،[2] ھەدىيە، قۇربانلىق.

[1] پىترە — بىر ئايلىق روزا تۈگىگەندە ھەر بىر كىشى ئۆز بېشى ئۈچۈن بېرىدىغان سەدىقە.
[2] ئازات — قۇللارنى ئازات قىلىش، ئۆز ئەركىگە قويۇۋېتىش مەنىسىدە.

ئۇلار دۆلەتكە سەن بىتەلەمسەن؟
نامازلا بار سەندە ھەم پەرىشانلىق.①

ئەگەر، سىخىلىق قۇدرەت ھېساپلىنىپ، ناماز قۇۋۋەت سانىلىدىغان بولسا. ئۇ چاغدا بايلار تېخىمۇ ياخشىراق باي بولاتتى، چۈنكى ئۇلارنىڭ مال-مۈلكى زاكات بىلەن ئۇرىغدالغان، كىيىم-كېچەكلىرى تازا، نام-ئابرويى يىغقۇبار ۋە كۆڭلى خاتىرجەم. ئائەتنىڭ كۈچى ھالال ئائامدا، ئىبادەتنىڭ ساغلاملىقى پاك لىباستا؛ قۇپ-قۇرۇق ئاشقازان نىمە قۇۋۋەت بېرەر ۋە قۇرۇق قولدىن قانداق مۇرۇۋۋەت كېلىشى مۇمكىن؛ ئۇسسۇزنىڭ ئايىغى يول يۈرۈشكە يارامدۇ.② قوسىقى ئاچلارنىڭ قولىدىن نىمە ياخشىلىق كېلىدۇ؟ بۇنىسى روشەن.

كېچىسى بىئارام ئۇخلايدۇ كىشى،
بولمىسا يېيىشكە ئەتىكى ئوزۇق.
ئوزۇقلۇق يىغىدۇ يازدا چۈمۈلە،
ئۇنتۇزمەككە قىشنى غەمسىز، كۆڭۈل توق.

① بۇ مىسرا: سوپىلاردا ئىككى رەكئەت نامازدىن باشقا ھېچنىمە يوق. نامازنىمۇ يۈز پەرىشانلىق ئىچىدە ئوقۇيدۇ، دىگەن مەزمۇندا.
② كۆپ نۇسخىلاردا "پاي تىشنە" يېزىلغانلىقتىن "ئۇسسۇزنىڭ ئايىغى" دەپ ئېلىندى. بەزى نۇسخىلاردا "پاي بستە" (باغلانغان ئاياق) دەپ ئېلىنغان. ئۇ چاغدا توۋەندىكى جۈملىگە مەنتىقى جەھەتتىن باغلاشمايدۇ.

ئاراملىق نامراتچىلىق بىلەن چىقىشالمايدۇ. خاتىرجەملىك يوقسۇللۇقتا ھاسىل بولالمايدۇ. بىرسى كەچكى ناماز بىلەن بەنت، يەنە بىرى كەچكى ئاماقنىڭ غېمىدە ئولتۇرىدۇ. بۇنداق بولغاندا، كېيىنكىسى بىرىنچىسى بىلەن ھەرگىز ئوخشاش بولالمايدۇ.

بولۇر باي دىلى ھەق بىلەن ھەر زامان،
ئېغىر بولسا تۇرمۇش، پەرىشان ھامان.

شۇنداق ئىكەن، بايلارنىڭ ئىبادىتى ئاللانىڭ قوبۇل قىلىشىغا ئالدى بىلەن ئېرىشىدۇ، چۈنكى ئۇلار خاتىرجەم، كۆڭلى توق، ھەرگىز دىلى پەرىشان، پىكرى چېچىلاڭغۇ ئەمەس. ئۇلار تۇرمۇش ۋاستىلىرىنى پۇختا تەييارلىۋالغانلىقتىن، ئۈزلۈكسىز ئىبادەت بىلەن مەشغۇل بولالايدۇ. ئەرەپ ئېيتىدۇ: 'خۇدا مېنى ئېغىر كەمبەغەللىكتىن ۋە خۇشتۇم يوق كىشىنىڭ خوشنا بولۇشىدىن ساقلىسۇن.' ھەدىستە مۇنداق دېيىلىدۇ: 'كەمبەغەللىك — ھەر ئىككى دۇنيادا كىشىنىڭ يۈزىنى قارا قىلىدۇ!'"
دەرۋىش دىدى: "ئاڭلىمىغانمىدىڭ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دىگەن ئىدى: 'كەمبەغەللىك — مېنىڭ ئىپتىخارىم!'"
"توختا! — دىدىم مەن، — پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ كۆرسەتمىسى شۇنداق بىر گۇرۇھنىڭ كەمبەغەللىككە قارىتىلغانكى، ئۇلار رىزالىق مەيدانىنىڭ مەرتلىرى ۋە تەقدىرنىڭ ئوقىغا ئۆزىنى بېغىشلىغانلار بولۇپ، ھەرگىز ئەۋلىيالارنىڭ جەندىسىنى كىيىۋېلىپ، ئاپقان خەيرى-سەدىقىلىرىنى ساتىدىغانلار ئەمەس ئىدى.

گۆلدۈرى بار، ئىچى قۇرۇق، سەن دۇمباق،
ئۆزۈڭ يوق جەڭ كۈنىدە، چارەڭ قانداق؟
تاما يۈزىن خەلقتىن يوشۇر، ئەركەك بولساڭ،
مىڭ ئۇرۇغلۇق تەسۋىنى سەن تارتما ئانداق.

ساۋاتسىز كەمبەغەل كۆڭلى ئارام تاپالمىغانلىقتىن، ئاخىر بېرىپ كەمبەغەللىكى كۇپرىلىققا ئايلىنىپ كېتىدۇ، چۈنكى كەمبەغەللىك كۇپرىلىققا يېقىنلا نەرسە. مەۋجۇت نىمەت بولمىغاندا، يالىڭاچنى كىيىندۈرۈش ياكى بەختسىزلىككە گىرىپتار بولغاننى قۇتقۇزۇشقا تىرىشىش بىكار. بىزدەكلەرنى ئۇلارنىڭ مەرتىۋىسىگە يەتكۈزۈش مۇمكىنمۇ ۋە 'ئۈستۈن' قول 'تۆۋەن' قولغا① قانداقمۇ ئوخشىسۇن؟ كۆرمىدىڭمۇ، ئاللاتائالا قۇرئان كەرىمدە بېھىشت ئەھلىگە بېرىلىدىغان نىمەتلەر توغرىسىدا مۇنداق خەۋەر بېرىدۇ: 'ئۇلارنىڭ مۇئەييەن رىزقى بار'②. شۇڭا بىلگىنكى، تىرىكچىلىك غېمىدە بولغان كىشى ئىپپەتلىك بولۇش دۆلىتىدىن مەھرۇمدۇر، پاراغەت بولسا مۇئەييەن رىزقنىڭ ھۆكۈمرانلىقى ئاستىدادۇر.

چۈشىدە كۆرىدۇ ئۇ سۆزلەر ھامان:
گوياكى غىنچ بولاق پۈتۈن يەر-جاھان."

① "ئۈستۈن" قول — سەدىقە بەرگۈچى قول. "تۆۋەن" قول سەدىقە ئالغۇچى قول.

② قۇرئان، 37-سۈرە، 41-ئايەت.

مەن بۇ سۆزلەرنى قىلغاندا، دەرۋىشنىڭ قولىدىن سەۋر-تاقەت تىزگىنى چىقىپ كەتتى-دە، تىل قىلىچىنى قىنىدىن سۇغاردى ۋە پاساھەت دۇلدۇلىنى ئەدەپسىزلىك مەيدانىغا قويۇپ بېرىپ، ئۈستۈمگە چاپتۇرۇپ كەلدى ۋە مۇنداق دېدى: "سەن بايلارنىڭ ئارتۇقچىلىقىنى شۇنچە مۇبالىغە قىلىپ، قۇرۇق گەپ ساتتىڭ، بۇ مۇلاھىزەڭ بويىچە تەسەۋۋۇر قىلىش مۇمكىنكى، ئۇلار گويا تىرياق① ياكى رىزق غەزىنىسىنىڭ ئاچقۇچى ئىكەن. (ئەمەلىيەتتە بولسا) ئۇلار بىر ئوچۇم مۇتەكەببىر—مەغرۇرلار، ئۆزىگە تەمەننا قويىدىغان ياۋۇزلار، مال-نىمەتلەرگە ئۆزىنى ئۇرىدىغانلار، ئورۇن-مەنسەپ ۋە بايلىقنىڭ مەپتۇنلىرى. ئۇلار سۆز قىلمايدۇ، قىلسا ئەخمىقانە سۆزلەپ قويىدۇ، (كەمبەغەللەرگە) قارىمايدۇ، قارىسا پەقەت يىرگىنىش بىلەن قارايدۇ. ئالىملارنى گادايغا چىقىرىدۇ. كەمبەغەللەرگە بولسا يالاڭتۆش دەپ ئەيىب قويىدۇ. ئۇلار قولىدىكى مال-دۇنياسى بىلەن مەغرۇرلىنىپ ۋە ئۆز قوسىغىدا مەنسۈنى يۇقىرى ساناپ، تۆرنىڭ كاللىسىغا چىقىپ ئولتۇرىدۇ ۋە ئۆزىنى ھەممىدىن ياخشى دەپ ھىساپلايدۇ. كىشىگە بېشىنى كۆتۈرۈپ قويۇش كاللىسىغا كەلمەيدۇ. ئۇلار دانىشمەنلەرنىڭ سۆزىدىن بىخەۋەر، دانىشمەنلەر دەيدۇ: 'كىمىكى تائەت-ئىبادەتتە باشقىلاردىن تۆۋەن بولسا، بايلىق-دۆلەتتە يۇقىرى بولىدۇ، تاشقى كۆرۈنۈشتە باي بولغانلارنىڭ ئىچكى دۇنياسى كەمبەغەل بولىدۇ.'

كىبىر قىلسا مال بىلەن داناغا خىسلەتسىز كىشى،

① تىرياق — زەھەر قايتۇرغۇچ دورا.

بولسا ئۇ ئەپار ھوكۈزى، سەن ئۇنى تېزەك دېگىن!"

مەن دېدىم! "ئۇلارنى ھاقارەت قىلىشنى ئۆزەڭگە راۋا كۆرمە. چۈنكى ئۇلار كەرەم ئىگىلىرىدۇر!"

ئۇ دېدى: "خاتا ئېيتىسەن، ئۇلار دەرەمنىڭ (ئاقچىنىڭ) قولى. پاھمۇرى يوق لەتىپاز بۇلۇتلىرىنىڭ ۋە كىشىگە نۇرى چۈشمەيدىغان قۇياشنىڭ نېمە پايدىسى بار؟ ئۇلار قۇدرەت-ئىمكانىيەت ئېتىغا مىنگەن تۇرۇپمۇ چاپتۇرمايدۇ. خۇدا يولىدا بىر قەدەممۇ ئاياق باسمايدۇ. كىشىگە مىننەت-ئاھانەتسىز بىر دەرەممۇ بەرمەيدۇ. ئۇلار مۇشەققەت بىلەن مال-دۇنيا يىغىپ، ئۇنى پىخسىقلىق بىلەن ساقلايدۇ-دە، ھەسرەت بىلەن تاشلاپ كېتىدۇ. خۇددى دانىشمەنلەر ئېيتقاندەك، بېخىل يەرگە كىرىش بىلەنلا، ئۇنىڭ كۈمۈشى يەردىن چىقىدۇ.①

مىڭ مۇشەققەت-ئىجتىھاتتا بىرسى بايلىق توپلىغاي،
باشقىسى كېلىپ، مۇشەققەتسىزلا ئۇنى باپلىغاي."

مەن ئۇنىڭغا دېدىم: "سەن پەقەت گادايلىقنىڭ سەۋەبى بىلەنلا ئۇلارنىڭ بېخىللىقىدىن ۋاقىپ بولسەن، ئۇنداق بولمىغاندا، تامانى بىر تەرەپكە تاشلاپ قويغان كىشىگە سېخىلىق بىلەن بېخىللىق ئوخشاش كۆرۈنگەن بولاتتى. ئالتۇننىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى سىناق

① چۈنكى بېخىل يەمەي-ئىچمەي ئالتۇن-كۈمۈش يىغىپ، ئۇنى يەرگە كۆمىدۇ. ئۇ ئۆلگەن ھامان يەرگە كۆمگەن نەرسىلىرى قېزىپ چىقىرىلىدۇ.

تېشى بىلىدۇ، شۇنىڭدەك پىخسىقنىڭ كىملىگىنى گاداي بىلىدۇ!"

دەرۋىش دېدى: "بۇنى مەن شۇ تەجربە بويىچە ئېيتىۋاتىمەنكى، ئۇلار ئىشىكلىرىگە خىزمەتكارلارنى قويۇپ، قاتتىق قول، قوپال ئادەملەرنى ئىشقا تەيىنلەپ، شۇ ئارقىلىق ھۆرمەتلىك كىشىلەرنى ئۆيىگە كىرگۈزمەيدۇ ۋە پاكدىل كىشىلەرنىڭ مەيدىسىدىن ئىتتىرىپ: 'بۇ يەردە ئادەم يوق!' دەيدۇ. دەرۋەقە ئۇلار راست ئېيتىدۇ:

ئەقلۇ-ھىممەت، پەھمى، ئىدرەك بولمىسا ئادەمگە يار،
'يوق بۇ ئۆيدە ھېچكىشى' دەپ ياخشى ئېيتقان ئىشىك باقار."

مەن دېدىم: "بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، ئۇلار ئىلتىماسچىلارنىڭ دەستىدىن بۇرنى-قۇلىغىچە تويۇپ، گادايلارنىڭ ئەرز-ھال ئېيتىشىدىن بىزار بولغان. باياۋاننىڭ قۇمى ئۈنچە-مەرۋايىتقا ئايلانغان تەقدىردىمۇ گادايىنىڭ كۆزى تويۇشى ئەقىلگە سىغمايدۇ.

تاماخورنىڭ كۆزى تويماس ئىنئام بىلەن،
خۇددى قۇدۇق تولمىغاندەك شەبنەم بىلەن.

قەيەردە بولمىسۇن، سەن يوقسۇللۇقنىڭ قاتتىقچىلىقىنى تارتقان ۋە ئاچچىق ئەلەم چەككەن كىشىلەرگە قارا، ئۇلار ئاچكۆزلۈكتىن ئۆزىنى خەتەرلىك ئىشلارغا ئاتىدۇ. ئۇنىڭدىن كېلىدىغان يامان ئاقىۋەتلەردىن ساقلانمايدۇ، خۇدانىڭ ئازاپ-ئوقۇبىتىدىن قورقمايدۇ ۋە ھالال-ھارامنى ئايرىمايدۇ.

ئەگەر ئىتنىڭ بېشىغا ئەگسە چالما،
سۆيۈنۈپ سەكرىگەي ئۇ ئۇستىخان دەپ.
ئېلىپ ماڭسا كىشىلەر بىر تاۋۇتنى،
ئۇنى ئويلايدۇ ئاچكۆز داستىخان دەپ.

ئەمما ھەق تائالا بايلارغا ئىنايەت كۆزى بىلەن قاراپ، ھالالىنىڭ ياردىمى بىلەن ئۇلارنى ھارامدىن ساقلاپ قالىدۇ. مەن، بۇ سۆزلىرىمنى ئىزاھلىماي تۇراي ۋە دەلىل-ئىسپاتمۇ كەلتۈرمەي. قېنى سەن ھەقنى سۆزلەپ باققىنا: سەن بىرەر تەقۋادارنىڭ قولى ئارقىسىغا باغلانغانلىقىنى ياكى بىر بەختسىزنىڭ زىنداندا ياتقانلىقىنى، ياكى بىر ئىپپەت ئىگىسىنىڭ پەردىسى يىرتىلغانلىقىنى، ياكى بىر قولىنىڭ بېغىشىدىن كېسىلگەنلىكىنى كۆرگەنمۇ سەن؟ پەقەت كەمبەغەللىك سەۋەبى بىلەن شۇنداق بولىدۇ. قەھرىمان ئەرلەر مۇھتاجلىق سەۋەبىدىن تام تېشىپ قولغا چۈشىدۇ ۋە ئۇشۇقى چېقىلىدۇ. شۇ نەرسىنىڭ ئېھتىمالى باركى، بىر كەمبەغەلنىڭ نەپسى ئۈستۈنلۈك قىلىپ، قاندۇرۇشنى تەلەپ قىلغاندا، ئۇنى تولۇق قانائەتلەندۈرۈش ئىمكانىيىتى بولمىسا، نەپسى ئۇنى جىنايەت ئۆتكۈزۈشكە ئىتتىرىدۇ. بايلارغا مۇيەسسەر بولىدىغان مەنىۋى ئاراملىق ۋە خاتىرجەملىكنىڭ زورۇر ۋاستىلىرىدىن بىرى شۇكى، ئۇلار ھەر كېچە بىر سەنەمنى باغرىغا باسىدۇ، ھەر كۈنى يىگىتلىكنى باشتىن كەچۈرىدۇ؛ تاڭ نۇرى ئۇنىڭ گۈزەللىكىدىن قولىنى كۆكسىگە قويىدۇ، كېلىشكەن سەرۋى دەرىخى خىجىللىقتىن لايغا پېتىپ تۇرىدۇ.

ئاشىقلار قېنىغا ئۇلار چاڭ سېلىپ،

تىرنىقىغا قويغاندۇر خىنە قىلىپ.

ئۇلارنىڭ ھوسۇن-جامال ئىگىلىرى بىلەن ئۇچراشقاندا گۇنا ئىشلارنى قىلىشى ياكى قەبىھ ئىشلارنى ئۆتكۈزۈشى مۇمكىن ئەمەس.

بېھىش ھورلىرىگە ئالدۇرۇلغان دىل،
تۈرك سەنەملىرىگە باقىدۇ قاچان؟

* * *

يېڭى پىشقان خورما ئالدىدا تۇرسا،
ئۈزۈم شىڭگىلىگە تاش ئاتماس ئىنسان.

كۆپىنچە يوقسۇللار پاكلىق ئېتىكىنى گۇنا ئۆتكۈزۈش بىلەن بۇلغاپ قويىدۇ، ئاچلار نان ئوغرىلايدۇ.

قورسىقى ئاچ غالجىر ئىت تاپقاندا گۆش سورىمايدۇ ھېچ:
بۇ سالىھنىڭ تۆگىسىمۇ ياكى دەججال ئېشىكى.①

قانچىلىغان پاكدىل كىشىلەر كەمبەغەللىك سەۋەبى بىلەن بۇزۇقچىلىق قايىنىمىغا چۈشۈپ قالىدۇ ۋە ئۆزىنىڭ ياخشى نامىنى بەتنامىلىق شامىلىدا سورۇۋېتىدۇ.

---

① سالىھ — پەيغەمبەرلەرنىڭ بىرى. ئۇنىڭ تۆگىسى مۇقەددەس سانىلىدۇ. دەججال — يالغان پەيغەمبەر، ئۇ قىيامەت كۈنى ئېشەككە مىنىپ پەيدا بولارمىش.

ئاچ قالغاندا، پەرھىز كۈچى زەررە قالماس،
كەمبەغەللىك نەقۋالقنى ھەم قالدۇرماس.

سەن بايلارنى مىسكىنلەرگە ئىشىكنى تاقىۋالىدۇ دەۋاتىسەن، ھاتەم تائى باياۋاندا كوچەنچىلىكتە ياشايتتى. ئەگەر شەھەرلىك بولغان بولسا، ئۇنىڭغا گادايلار تۇش-تۇشتىن يېپىشىۋېلىپ، كىيىم-كېچەكلىرىنى پارە-پارە قىلىۋەتكەن بولاتتى!"

"ياق، — دېدى ئۇ، — كەمبەغەللەرنىڭ ھالىغا ئىچىم ئاغرىيدۇ!"

مەن دېدىم: "ياق، سەن بايلارنىڭ مال-مۈلكىگە ھەسرەت چېكىسەن!"

بىز شۇ تەرىقىدە بىر بىرىمىز بىلەن سۆز تالاشتۇق، ئۇ ھەر بىر پىيادىسىنى ئالدىغا سۈرسە، مەن مۇداپىئەلىنىشكە تىرىشتىم، ئۇ ھەر قېتىم شاخ بەرگەندە، مەن پەرزىن بىلەن توستۇم، ئۇ ئوي-پىكىر ھەميانىدىكى نەقدانە نەرسىلىرىنى ئۆتتۈرۈپ بولدى ۋە دەلىل-ئىسپات ساغدىغىدىكى ئوقلىرىنى ئېتىپ تۈگەتتى.

قىلسا گەپدانلار ھۇجۇم قالقانىنى ھەرگىز تاشلىما،
يوق ئۇنىڭدا ئىستىئارە، كوپتۇرۇشتىن باشقىسى.
مەرىپەت ھەم دىن بىلەن ھەركەتلىنىپ سۆزمەننى يەڭ،
ئۇرسىمۇ ئىشىكتە قوراللىق، قۇپ-قۇرۇقتۇر قەلئەسى.

ئاخىر ئۇنىڭدا دەلىل-ھوججەت قالمىدى. مەن ئۇنى يەرگە قارىتىۋەتتىم. بۇ چاغدا ئۇ دۈشمەنلىك قولىنى سوزۇپ، ئاغزىغا كەلگەننى دېگىلى تۇردى، چۈنكى جاھىللارنىڭ ئادىتى شۇنداق

بولىدۇ: دۈشمىنىنى دەلىل-ئىسپات بىلەن يېڭەلمىسە، ئاداۋەت زەنجىرىنى جىرىڭلىتىشقا كىرىشىدۇ. بۇت ياسايدىغان ئازەر ئۆز ئوغلىنى دەلىل-ھوججەت بىلەن يېڭەلمەي، ئۇنىڭغا قارشى جەڭگە ئاتلىنىپ: "ئەگەر بولدى قىلمىساڭ، سېنى تاش بىلەن ئۇرىمەن!"① دېگەن. خۇددى شۇنىڭغا ئوخشاش، ئۇمۇ ماڭا دەشنام قىلدى. مەن ئۇنى تىللىدىم، ئۇ ياقامنى يىرتتى، مەن ئۇنىڭ ساقلىدىن تۇتتۇم.

يېپىشتۇق قاتتىق بىر بىرىمىزگە،
ئارقىمىزدا خەلق راسا كۈلۈشتى.
گەپ-سۆزىمىزدىن پۈتۈن يەر-جاھان
بارماقنى چىشلەپ ھەيران بولۇشتى.

شۇنداق قىلىپ، بىز بۇ تالاش-تارتىشنى ھەل قىلىش ئۈچۈن قازىنىڭ ئالدىغا باردۇق. ئۇنىڭ ئادىل ھۆكۈم چىقىرىشىغا رازى بولدۇق، چۈنكى قازى دېگەن مۇسۇلمانلارنىڭ ھاكىمى بولغاندىن كېيىن بۇ مەسىلىنى توغرا بىر تەرەپ قىلىپ، بايلار بىلەن كەمبەغەللەر ئوتتۇرىسىدىكى پەرقنى ئايرىپ بېرەر دېگەن ئىدۇق. قازى بىزنىڭ نىمە دەۋا بىلەن كەلگەنلىكىمىزنى كۆرۈپ ۋە گەپ-سۆزىمىزنى ئاڭلاپ، بېشىنى تۆۋەن سېلىپ چوڭقۇر ئويغا چۆمدى-دە، خېلى ئويلانغاندىن كېيىن بېشىنى كۆتۈرۈپ دېدى: "ئەي بايلارنى ماختاپ، كەمبەغەللەرنى ھاقارەت قىلىشنى راۋا كۆرگەن

① قۇرئان، 19-سۈرە، 46-ئايەت. ئىبراھىم پەيغەمبەر ئاتىسى ئازەرنى خۇدانىڭ بىرلىكىگە دەۋەت قىلغاندا، ئازەر ئۇنىڭغا ئاشۇ سۆزلەرنى قىلغان.

كىشى، بىلىپ قويكى، قەيەردە گۈل بولسا، شۇ يەردە تىكەن بار، قەيەردە شاراپ بولسا، ئۇنىڭ خۇمارىمۇ بولىدۇ، غەزنە بار يەردە يىلان بار،① قەيەردە شاھلارغا لايىق ئۈنچە-مەرۋايىت بولسا، ئۇ يەردە ئادەم يەيدىغان لەھەڭ بار؛ دۇنيادىكى تۇرمۇشنىڭ لەززىتى ئارقىسىدىن ئەجەلنىڭ نەشتىرى ئەگىشىپ يۈرىدۇ. جەننەتنىڭ نېمەتلىرى ئالدىدا كوڭۇلسىزلىك-ئازاپنىڭ توساق تاملىرى بار.

يار دىگەنلەر دۈشمەنى جەۋرىنى تارتماي نە قىلۇر؟
گۈل-تىكەن، غەزنە-يىلان ھەم قايغۇ-شاتلىق بىللەدۇر.

سەن بوستاندا خۇش پۇراق تاللار بىلەن بىللە قاخشال دەرەخلەرمۇ بارلىقىنى كورمەيۋاتامسەن؟ خۇددى شۇنىڭدەك بايلارنىڭ ئارىسىدا نەۋادارلار بىلەن كۈپىرلىق قىلغۇچىلار بولىدۇ. كەمبەغەللەرنىڭ ئىچىدىمۇ سەۋرى قىلغۇچىلار بىلەن بىللە ئۆزىنى باسالمايدىغانلار بولىدۇ.

يالتىراپ ھەر تامچە شەبنەم دۇرغا ئايلانسا تولۇق،
دوۋلىنىپ تۇرغاي بازاردا كوز مۇنچاقتەك قەدرى يوق.

ھەق تائالانىڭ يېقىن بەندىلىرى كەمبەغەللىكتە ھايات كەچۈرىدىغان بايلاردۇر ۋە ھىممەتكە باي بولغان كەمبەغەللەردۇر. بايلارنىڭ

① غەزنە بار يەردە يىلان بار — كونا ئېتىقات بويىچە غەزنىنى يىلان ساقلارمىش.

ئەڭ ئالى ھىممەتلىكى شۇكى، ئۇ كەمبەغەللەرنىڭ غېمىنى يەيدۇ. كەمبەغەللەرنىڭ ياخشىسى شۇكى ئۇ بايلارنىڭ قولىغا قاراپ تۇرمايدۇ. 'كىم ئاللاغا تەۋەككۇل قىلسا، ئاللا ئۇنىڭغا يېتەرلىك!'① دىگەن ئايەت بويىچە ئىش كورىدۇ."

ئاندىن كېيىن قازى كايىش-تەنە يۈزىنى مەندىن بۇراپ دەرۋىشكە قاراتتى-دە، دىدى: "ھەي كىشى، بايلار گويا ئىشلارغا غەرق بولغان، كەمچىلىك-نۇقسان بىلەن مەس بولغان، دەيسەن. توغرا، (ئۇلارنىڭ ئارىسىدا) سەن بايان قىلغان سۈپەتلەرگە ئىگە ھىممەتسىز كىشىلەر بار، ئۇلار غەيرى قانۇنىي يول بىلەن بايلىق توپلاپ، ئۇنى ساقلايدۇ، ئوزلىرى يىمەيدۇ، باشقىلارغىمۇ بەرمەيدۇ. مەسىلەن يامغۇر ياغمىسا ياكى جاھاننى توپان سۈيى باسسا، ئۇلار ئوزلىرىنىڭ كۈچ-قۇدرىتىگە ئىشىنىپ قىيىنچىلىقتا ئۇچرىغان كەمبەغەللەردىن ھال سورىمايدۇ. خۇدايى تائالادىن قورقمايدۇ ۋە مۇنداق دەيدۇ:

'بىراۋ ئولسە ئاچتىن، مەنىڭكى خاتىرجەم،
نېنىم بار، ئوردەككە توپاندىن نە غەم؟'

* * *

توگە ئۈستىدە ئاياللار كاجۋىلاردا ئولتۇرۇپ،
قۇمغا پاتقانلارنى كورسە قىلچىلىك پەرۋاسى يوق.

* * *

پەسكەشلەر گىلەمنى قۇتقازغان ھامان،
ئېيتىدۇ: 'غېمىم يوق، غەرق بولسا جاھان!'

① قۇرئان، 65-سۈرە، 3-ئايەت.

سەن ئاشۇنداق ئادەملەرنىڭ بارلىغىنى ئاڭلاپ ئۆتتۈڭ، لېكىن يەنە بىر خىل كىشلەر باركى، ئۇلارنىڭ نىئمەت داستىخانلىرى دائىم سېلىقلىق، سېخىلىق قولى ئوچۇق، ئۇلار ياخشى نام ۋە مەرتىۋەت ئىزدىگۈچىلەردۇر، ئۇلار دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ ئىگىسىدۇر. مەسىلەن، جاھاننىڭ ئادالەتلىك شاھى، (خۇدا تەرەپتىن) قوللاپ-قۇۋۋەتلەنگەن، زەپەر ۋە نۇسرەت تاپقان، مەملىكەتنىڭ تىزگىنىنى تۇتۇپ تۇرغۇچى، ئىسلام قورغىنىنىڭ ھامىسى، سۇلەيمان مۈلكىنىڭ ۋارىسى، زامانىمىزدىكى پادىشالارنىڭ ئەڭ ئادىلى، مۇزەپپەرەددىن ئاتابەك ئەبۇبەكىر سەئد ئىبنى زەنگى (ئاللا ئۇنىڭ دەۋرىنى ئۇزۇن قىلسۇن، بايراقلىرىنى ئۈزى قوغدىسۇن!) ھەزرەتلىرىنىڭ قۇللىرى شۇلار جۇملىسىگە كىرىدۇ.

„ئاتا ئوغلىغا ھەرگىز مۇنچىلىك كەرەم قىلماس،
سېنىڭ سېخى قولۇڭدىن بەھرىمەن جىمى ئىنسان.
خۇدا توكتى ئالەمگە چەكسىز مېھرى-شەپقەتنى،
سېنى رەھمىتى بىلەن قىلدى شاھى جاھان!“

قازى سۆزىنى شۇ يەرگە يەتكۈزۈپ، مۇبالىغە ئېتىنى بىزنىڭ چۇشەنچە-قىياسىمىزنىڭ چېگرىسىدىن ئۆتكۈزۈۋەتكەندە، بىز ئۇنىڭ ھۆكمىگە رازى بولۇپ، يارىشىپ قالدۇق، ئۆتكەن ئىشلارغا سالاۋات دېدۇق. شۇ ماجرادىن كېيىن مادارا يولىنى تۇتۇپ، بىر بىرىمىزگە نەۋەت بىلەن ئازىم قىلدۇق، ئاندىن بىر بىرىمىزنىڭ يۈز-كۆزىدىن سۆيۈشتۇق. سۆزىمىزنىڭ ئاخىرى مۇنداق بولدى:

پەلەكنىڭ گەردىشىدىن شىكايەت قىلما ئەي مىسكىن،
ئەگەردە شۇ پېتى ئۆلسەڭ، بەختىڭ يەنە قارا، بىل.
قولۇڭدا بار چېغىدا بەخت-دۆلەت، ئەي بايلار،
تاپاي دېسەڭ ئىككى ئالەم، يەپ-ئىچ، ھەمدە ئېھسان قىل.

سەككىزىنچى باپ

ئوزئارا مۇناسىۋەت قائىدىلىرى توغرىسىدا

ھېكمەتلەر

1

بايلىق ئومۇرنى خاتىرجەم ئۆتكۈزۈش ئۈچۈندۇر، ئەمما ئۆمۈر مال توپلاش ئۈچۈن ئەمەس. بىر ئاقىلدىن (كىشىلەر) سوراشتى: "بەختلىك كىم ۋە بەختسىز كىم؟" ئاقىل دېدى: "بەختلىك شۇ كىشىكى، يەپ-ئىچتى ھەم تېرىدى؛ بەختسىز شۇ كىشىكى، ئۆلدى، ھەممە نەرسىسى قېپقالدى."

توھپىسىز ئۆلگەن بېخىلنىڭ نامىزىنى ئوقۇما،
مال يىغىشقا كەتتى ئۆمرى، ئۆزىمۇ نەپ كۆرمىدى.

2

مۇسا ئەلەيھىسسالام قارۇنغا[1] نەسىھەت قىلدى: "ئاللا ساڭا

① قارۇن — مال-دۇنياسىنىڭ كۆپلۈكى ۋە پىخسىقلىقى بىلەن نامى چىققان باي.

ئېھسان قىلغاندەك، سەنمۇ كىشىلەرگە ئېھسان قىل!"[1] ئۇ قۇلاق سالمىدى، ئۇنىڭ ئاقىۋىتىنى سەن ئاڭلىغان!

كىم ياخشى بىر ئىش قىلمىسا دىنار-دەرەمدىن.[2]
ئاخىر بېشىنى بەرگۈسىدۇر دىنار-دەرەمگە.
گەر بەھرە ئالاي دېسەڭ ھەر ئىككى دۇنيادىن،
ئاللا ساڭا قىلدى كەرەم، قىل سەنمۇ ئادەمگە.

ئەرەپ ئېيتىدۇ: "ياخشىلىق قىل، ئەمما مىننەت قىلما، چۈنكى، پايدىسى ئۆزەڭگە بولىدۇ!"[3] يەنى سېخىلىق قىل، ئەمما مىننەتدارلىق تەلەپ قىلما، چۈنكى پايدىسى ئۆزەڭگە قايتىدۇ!

كەرەم[4] دەرىخى سۇ ۋە يىلتىز قايان،
ئۇسەر شاخ ۋە تاجى پەلەكتىن بەلەن.
ئۇنىڭ مېۋىسىنى ئەگەر يەي دېسەڭ،
تىگىن ھەرىدەپ كەسمە مىننەت بىلەن.

* * *

شۈكرى قىلغىن خۇداغا، ياخشىلىققا ئېرىشتىڭ،
سېنى نېمەت-بەرىكەتتىن قالدۇرمىدى بىر چەتتە،

① قۇرئان، 28-سۈرە، 77-ئايەت.
② دىنار ۋە دەرەم — پۇل-ئاقچا، تەڭگە-تىللا مەنىسىدە.
③ بۇ سۆزلەر ئەسلى ئەرەبچە بولۇپ، مۇئەللىپ پارسچىغا تەرجىمە قىلىپ بەرگەن. شۇڭا پىكىر تەكرار بىلىنىدۇ.
④ كەرەم — ياخشىلىق، سېخىلىق.

قىلچە مىننەت قىلمىغىن، خىزمەت قىلساڭ سۇلتانغا.
مىننەتدار بول ئۇنىڭدىن ئۇتقاچ سېنى خىزمەتتە.

3

ئىككى خىل كىشىنىڭ جاپا تارتقىنى بىكار، تىرىشقىنى پايدىسىز: بىرى مال يىغدى، يېمىدى؛ يەنە بىرى ئۆگەندى، ئەمەل قىلمىدى.

ئىلىمنى قانچىلىك ئۆگەنسەڭ، ئۆگەن،
مۇبادا ئىشلەتمىسەڭ نادانسەن.
ئەمەسسەن نە ئالىم، نە بىر دانىشمەن،
توت پۇتلۇق ئۇلاغسەن، كىتاب يۈكلەنگەن.
ئۇ بىر مىڭىسىزكى، ھېستىن بىخەۋەر،
بىلمەس ئۈستىدىكى ئوتۇنمۇ، دەپتەر.①

4

ئىلىم دىنىنى كۈچلەندۈرۈش ئۈچۈندۇر، ھەرگىز مال-دۇنيا تېپىش ئۈچۈن ئەمەس.

كىمكى پەرھىز، ئىلمۇ تەقۋالىقنى سېتىپ پۇل قىلار،
بىر دوۋە خامانىنى توپلاپ ئوت يېقىپلا كۆل قىلار.

① دەپتەر — بۇ يەردە كىتاب مەنىسىدە.

5

پەرھىز قىلمايدىغان ئالىم — مەشئەل كوتىرىۋالغان قارغۇ، ئۇ باشقىلارغا يول باشلايدۇيۇ، ئەمما ئۆزى توغرا يولدا ماڭمايدۇ.

كىمكى بىپايدا ئۆمرىنى ئۆتكۈزدى.
نەرسە ئالماستىن پۇلىنى بۇزدى.

6

مەملىكەت ئۆز ئالىملىرى بىلەن ھۆسۈن-جامال تاپىدۇ، دىن پەرھىزكار كىشلەر بىلەن كامالەتكە ئېرىشىدۇ. ئاقىللارنىڭ پادشاغا يېقىنلىشىشقا مۇھتاج بولۇشىدىن كۆرە پادىشالار دانىشمەنلەرنىڭ سوھبىتىگە كوپرەك مۇھتاج بولىدۇ.

قۇلاق سال، بىر نەسىھەت ساڭا ئەي شاھ،
جاھاندا مۇندىن ئارتۇق يوق نەسىھەت.
ئەمەل بەرمە ئاقىللاردىن بولەككە،
ئەگەر ئاقىل ئىش-ئەمەلدىن بولسىمۇ چەت.

7

ئۈچ نەرسىنىڭ ئاساسى مۇستەھكەم ئەمەس: تىجارەتسىز مال؛ بەس-مۇنازىرىسىز ئىلىم؛ سىياسەت-قانۇنى بولمىغان دولەت.

8

يامانلارغا رەھىم قىلىش — ياخشىلارغا زۇلۇم قىلىشتۇر، زالىملارنى ئەپۇ قىلىش — كەمبەغەللەرگە جەۋرى سېلىشتۇر.

بولسا ياۋۇزغا سېنىڭ غەمخورلۇغۇڭ، يۇمشاقلىغىڭ،
قىلسا ئۇ ئەلدە جىنايەت، بار سېنىڭ ئورتاقلىغىڭ.

9

پادىشانىڭ دوستلۇغىغا ۋە گودەكلەرنىڭ خۇش ئاۋازىغا ئىشەنگىلى بولمايدۇ. ئاۋالقىسى بىر گۇمان بىلەن ئايىنىپ قالىدۇ، كېيىنكىسى بىر كېچىدىلا ئۆزگىرىپ كېتىدۇ.

يارى كوپ مەشۇققا دىلنى بەرمىگىل،
بەرگىنىڭدە سەندىن ئايرىلغۇسى دىل.

10

ھەرقانداق ئىچ سىرىڭنى دوستۇڭغا توكمە. چۈنكى بىر چاغ كېلىپ ئۇنىڭ دۈشمەنگە ئايلىنىپ كېتىشىنى نەدىن بىلىسەن؟ شۇنىڭدەك، قولۇڭدىن كەلسە ھەرقانداق ئاچچىق-غەزەپنى دۈشمىنىڭگە قىلما، چۈنكى ۋاقتىنىڭ ئوتۇشى بىلەن ئۇ دوست بولۇپ قېلىشى

مۇمكىن. يوشۇرۇن ساقلىماقچى بولغان سىرىڭنى ھېچكىمگە ئاچما، گەرچە بەك سەممى دوستۇڭ بولسىمۇ؛ چۈنكى بۇ دوستۇڭنىڭمۇ سەممى دوستى بولۇشى مۇمكىن، گويا زەنجىرسىمان.

"سىرىمنى دەي ساڭا، ئېيتما كىشىگە!"
دىگەندىن ئەلۋەتتە سۈكۈت ياخشىراق.
ئەي پاكدىل، باشتىن توس بۇلاق سۈيىنى،
ئوستەڭلەپ ئاققاندا تەس بولۇر توسماق.

* * *

سىر تۇتقان ھەر سوزنى ئاچماسلىق كېرەك،
ھەرقانداق سورۇندا ئېيتماسلىق كېرەك.

11

ئىتائەت قىلىش ئىپادىسىنى كورسەتكەن ۋە دوستلۇق ئىزھار قىلغان ئاجىز دۈشمەن پەقەت كۈچلۈك دۈشمەنگە ئايلىنىشنىلا مەقسەت قىلىدۇ. چۈنكى "دوستلارنىڭ دوستلۇغىغا ئىشەنچ يوق" دىيىلىۋاتقان يەردە، دۈشمەننىڭ خۇشامەتكويلۇغىغا قانداق ئىشەنگىلى بولسۇن؟!

12

كىمىكى كىچىك دۈشمەننى بەك توۋەن چاغلىسا، كىچىككىنە ئوتنى پەرۋاسىزلىق بىلەن ئوچۇرمەي قويغانغا ئوخشاش بىر ئىش بولىدۇ.

ئىمكان بار ئۆتنى سەن بۈگۈنلا ئۈچۈر،
ئەۋج ئالسا ئۆرتىنەر پۈتۈن يەر-جاھان.
ياۋنى ئوقتا مىخلاش مۇمكىن بولغاندا،
ئاڭا ئوق ئېتىشقا بەرمىگىن ئىمكان.

13

ئىككى دۈشمەننىڭ ئارىسىدا سوزنى شۇنداق قىلغىنكى، ئەگەر ئۇلار دوست بولۇپ قالسا، خىجىللىقتا قالمايدىغان بول.

جىدەل خۇددى ئوتتۇر ئىككى شەخس ئارا،
ئوتۇن سالغۇچىدۇر سۇخەنچى ئاڭا.
ئەگەر ئىككىسى بولسا قايتا ئىناق،
سۇخەنچى رەزىلنىڭ ئىشى ئەك چاتاق.

* * *

دوست بىلەن سوزلەشسەڭ، ئاستا سوزلىگىن،
قان ئىچەر دۈشمەننىڭ ئاڭلاپ قالمىسۇن.
ھۇشيار بول. سوزلەشسەڭ تامنىڭ تۈۋىدە،
ئارقىدا يات قۇلاق تىڭلاپ قالمىسۇن.

ئىككەيلەن ئارا ئوت يېقىپ پۈۋلىمەك —
ئەقلىدىن ئەمەس ئوزنى ھەم ئۆرتىمەك.

14

كىمكى دۈشمەنلەر بىلەن سۈلھى تۈزسە، ① (بۇ ئۇنىڭ) دوستلىرىنى رەنجىتىدىغان يولنى تۇتقىنى.

ئەي ئاقىل، شۇ دوستتىن ئالاقەڭنى ئۈز،
ئەگەر دۈشمىنىڭگە بولۇپ قالسا ئۈز.

15

بىر ئىش توغرىلىق ھوكۇم قىلىشتا ئىككىلىنىپ قالساڭ، خاپىچىلىقى ئازراق تەرەپنى تاللىۋال.

مۇلايىم كىشىگە قوپال سوزلىمە،
بىراۋ ئەپ ئوتەي دىسە جەڭ كوزلىمە.

16

ئىش ئالتۇن بىلەن پۈتىدىغان بولسا، جاننى خەتەرگە تويماسلىق كېرەك، ئەرەپ ئېيتىدۇ: "ھىلىگەرلىكنىڭ ئاخىرقى چېكى — قىلىچ."

---

① بەزى نۇسخىلاردا: "ئوز دوستىنىڭ دۈشمەنلىرى بىلەن ياراشسا" دېيىلگەن.

پۈتۈن ھىلىلەرنى قىلىپ كۆرگەن قول،
يېپىشسا قىلىچقا شۇ چاغدا ماقۇل.

17

ئاجىز دۈشمەنگە رەھىم قىلما، چۈنكى ئەگەر قۇدرەت تاپسا، سېنى ئاياپ قويمايدۇ.

ئاجىز كۆرۈپ دۈشمەننى، ئۇزەڭنى چوڭ تۇتما بەك،
ھەر سۆڭەكتە يىلىك بار، ھەر كۆينەكتە بىر ئەركەك.

18

كىمكى جىنايەتكار ياۋۇزنى ئۆلتۈرسە، خەلقنى ئۇنىڭ ياۋۇزلۇقىدىن. ئۇنىڭ ئۆزىنى بولسا خۇدانىڭ ئازاۋىدىن قۇتقۇزغان بولىدۇ.

ئەگەرچە ياخشىدۇر شەپقەت، ۋە لېكىن
يامانىنىڭ يارىسىنى قىلما پەرۋىش.
يىلانغا رەھىم قىلغان شۇنى بىلمەس:
زۇلۇمدۇر ئادەم ئەۋلادىغا بۇ ئىش.

19

دۈشمەنىنىڭ نەسىھىتىنى قوبۇل قىلىش خاتا، لېكىن ئاڭلاپ

قويۇش راۋا. چۈنكى ئۇنىڭ تەتۈرسىچە ئىش قىلساڭ توغرا بولۇپ چىقىدۇ.

ھەزەر قىل، "مۇنى قىل" دەپ ئېيتسا دۈشمەن،
تىزىڭغا بىر ئۇرۇپ "ۋاي ئاپلا!" دېيسەن.
"ئۇدۇل ماڭ" دەپ ساڭا كۆرسەتسە يولنى،
بۇرۇل دەرھال بۇ يولدىن، كۆزلە سولنى.

20

ھەددىدىن زىيادە غەزەپلىنىش ۋەھىمە تۇغدۇرىدۇ، ئورۇنسىز يۇمشاقلىقمۇ ھۆرمەتنى كەتكۈزىدۇ. قوپاللىق قىلما، كىشىلەر سەندىن بىزار بولىدۇ؛ ئۇنچىلىك يۇۋاشمۇ بولۇپ كەتمە، كىشىلەر سېنى كۆزگە ئىلمايدۇ.

قاتتىقلىق، يۇمشاقلىق بىرلەشسە ياخشى،
قان ئالسا تومۇردىن، تاڭار نەشتەرچى.
ئاقىللار ھەرگىزمۇ قىلماس قوپاللىق،
ھەم تۆكمەس قەدرىنى قىلىپ بوشاڭلىق.
ئۆزىنى باشقىدىن كۆرمەيدۇ ئەلا،
شۇنداقلا خار قىلماس ئۆزىنى ئەسلا.

*   *   *

دېدى چوپان ئاتاغا: "ئەھلى ھىكمەت!
ماڭا قىلساڭچۇ بىر ياخشى نەسىھەت."

دىدى: "مەرتلىكنى سەن چەكتىن ئاشۇرما،
چىشى تېز بورىنى مەيلىگە قويما!"

21

ئىككى كىشى دولەت بىلەن دىنىنىڭ دۈشمىنى: بىرى زالىم پادىشا، يەنە بىرى بىلىمسىز ئىشان.

بولمىسۇن ئەلگە هوكۈمدار پادىشا،
هەققە بوي سۇنغۇچى بەندە بولمىسا.

22

پادىشا ئۆز دۈشمەنلىرىگە هەددىدىن تاشقىرى غەزەپلەنمەسلىكى كېرەككى، (بولمىسا) دوستلىرىنىڭ ئىشەنچىنى يوقىتىپ قويىدۇ، غەزەپ ئوتى ئاۋال ئۆز ئىگىسىگە تۇتىشىدۇ، ئۇنىڭدىن كېيىن ئەلەڭگىسى دۈشمەنگە يېتىپ بارىدۇ ياكى يېتىپ بارمايدۇ.

توپىدىن يارالغاچ ئەسلى ئادەمىزات،
كىبىر، غەزەپ، مەنمەنلىك بولسۇن ئاڭا يات.
مۇنچىلىك بىرەھىم چوگچى بولساڭ سەن،
ئەسلىڭ توپا ئەمەس، ئوتىمكىن دەيمەن.

* * *

بەيلەقاندا① يولۇققان ئابىتقا دىدىم:
"تەربىيەڭدە دىلىمنى يۇيۇپ ئاقارتقىن!"
ئۇ دىدى: "توپىدەك سەۋىر قىل، ئالىم،
يا ئوقۇغانلىرىڭنى توپىغا كومگىن!"

23

بەتخۇي ئادەم دۈشمىنىنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالىدۇ-دە، نەگە بارمىسۇن ئۇنىڭ ئازاۋىنىڭ چاڭگىلىدىن قۇتۇلالمايدۇ.

بالا-قازا ئىلكىدىن كوككە كەتسىمۇ بەتخۇي،
دائىم بالا كورىدۇ ئۆز پەيلىنىڭ دەستىدىن.

24

دۈشمەن قوشۇنىدا بولۇنۇش يۈز بەرگەنلىكىنى كورگەندە، كوڭلۈڭنى خاتىرجەم تۇت، ئەگەر بىرلىشۋاتقانلىغىنى كورسەڭ، (ئۆز قوشۇنۇڭدا) پاراكەندىچىلىك يۈز بېرىشتىن ئەنسىرە.

بېرىپ، دوستلار بىلەن راھەتتە ئولتۇر،
ئەگەردە دۈشمىنىڭ بولسا جىدەلدە.
ئۇلار يەكدىللىكنى بايقىساڭ سەن،
سېپىلگە تاش توشۇپ، ياينىڭنى ئەتلە.

① بەيلەقان — ئازاربەيجاندىكى قەدىمقى بىر شەھەر

25

دۈشمەن بارلىق ھىيلىلەرنى ئىشلىتىپ دەرمانى قالمىغاندا دوستلۇق زەنجىرىنى جىرىڭشىتىدۇ، بۇنداق چاغدا، "دوستلۇق" بويىچە ھېچقانداق دۈشمەن قىلالمايدىغان ئىشلارنى قىلغىلى بولىدۇ.

26

يىلاننىڭ بېشىنى دۈشمەن قولى بىلەن يەنچىپ تاشلا، ھېچ بولمىغاندا ئىككى ياخشى ئىشنىڭ بىرىگە ئېرىشمەي قالمايسەن: ئەگەر دۈشمەن غالىب كەلسە، يىلاننى ئۆلتۈرگەن بولىسەن، ئەگەر يىلان ئۈستۈن چىقسا، دۈشمەندىن قۇتۇلىسەن.

جەڭ كۆنى ئاجىز كۆرۈپ دۈشمەننى سەن سەل چاغلىما،
جېنىدىن ئۈزسە ئۈمىت، شىرنىڭ بېشىنى يەنچىگەي.

27

دىلنى رەنجىتىدىغان خەۋەرنى ئۇقساڭ، سۈكۈت قىل، باشقىلار يەتكۈزسۇن.

ئەي بۇلبۇل كوكلەمدىن يەتكۈز خوش خەۋەر،
شۇم خەۋەرنى يۇتكۇل ھۇقۇشلارغا بەر.

28

بىراۋنىڭ خائىنلىقىنى پادىشاغا (دەرھال) يەتكۈزمە، پەقەت بۇ خەۋەرنىڭ پادىشا قوبۇل قىلىشقا ئىشەنچىڭ كامىل بولغان چاغدىلا يەتكۈز، ئۇنداق بولمىغاندا ئۆزەڭنىڭ ھالاك بولۇشىغا تىرىشقان بولىسەن.

سۆز قورالىنى ئۆز پەيتىدە ئىشلەت،
تەسىر كۆرسىتىشكە ئىشەنسەڭ پەقەت.

29

مەنمەنچىگە نەسىھەت قىلغان ئادەم ئۆزى نەسىھەتكە مۇھتاج.

30

دۈشمەننىڭ ئالدىمىغا چۈشمە ۋە مەدداھنىڭ ماختىشىنى بىر تىيىنگە ئالما، چۈنكى ئاۋالقىسى ھىيلىگەرلىك تورىنى قۇرىدۇ، كېيىنكىسى تاماخورلۇق ئېتىكىنى ئاچىدۇ.

ئەخمەق ئادەمگە ماختاش ياقىدۇ، نىمتە قىلىنغان گوشنىڭ توپۇقىدىن پۇۋلەپ يەل بەرسەڭ، سېمىز كورۇنىدۇ.

فۇلاقتا ئالمىغىن مەدداھ سوزىنى،
كوزلەيدۇ ئاز-تولا سەندىن مەنپەئەت.

بىركۈن تىلىگىنى قاندۇرمىساڭ سەن،
يۈزلەپ ئەيىۋىڭنى سانار ئاقىۋەت.

31

سوزلىگۈچىنىڭ كەمچىلىكىنى بىراۋ كورسىتىپ بەرمىگىچە، ئۇنىڭ سوزى تۈزەلمەيدۇ.

غۇرۇرلانما ناتىقلىق كىبرىڭ بىلەن،
نادانلىق ماختىشى ھەم ئۆز پىكرىڭ بىلەن.

32

ھەممە كىشىگە ئۆز ئەقلى كامالەتكە تولغان تۇيۇلىدۇ ۋە ئۆز بالىسى چىرايلىق كورۇنىدۇ.

بىر جوھۇت سوز تالاشقانىتى مۇسۇلمان بىلەن،
ئاڭلاپ ئۇنى كۈلگۈم كەلدى، بولدۇم خەندانمەن.
"بۇ ۋەسىقەم، — دىدى مۇسلىم غەزىۋى ئورلەپ، —
ساختا بولسا جوھۇت بولۇپ ئولەي شۇ ئان مەن!"
"قەسەم ئىچەي تەۋرات بىلەن، — دىدى يەھۇدى، —
سوزۇم يالغان بولسا سەندەك بىر مۇسۇلمانمەن!"
يەر يۈزىدىن ئەقىل-ئىدرەك يوق بولۇپ كەتسە،
ھىچكىم دىمەس ئۆز ئۆزىنى ئەخمەق-نادانمەن.

33

ئۇن ئادەم بىر داستىخاندا تائام يەيدۇ، ئەمما ئىككى ئىت بىرتاپ ئۈستىدە چىقىشالمايدۇ. ئاچكوز ئادەم پۈتۈن جاھان بىلەنمۇ تويمايدۇ. قانائەت قىلغۇچى بىر نان بىلەن توق يۈرىدۇ، شۇڭا دانىشمەنلەر ئىيتىدۇ: "مال-مۈلۈك بىلەن باي بولغاندىن كوره قانائەت بىلەن باي بولغان ياخشىراق".

تار ئۆچەينى تولدۇرار ھەرئاندا بىرنان بەركىتى،
تويدۇرالماس كوزى ئاچنى يەر يۈزىنىڭ نىئمىتى.

* * *

ئاتامنىڭ ئۆمرىمۇ ئاخىرغا يەتتى،
ماڭا مۇنداق نەسىھەت قىلدى، كەتتى:
"سىرئوت شەھۋەت، ئۇنىڭدىن ئەيلە پەرھىز،
جەھەننەمگە ئۆزەڭنى ئاتما ھەرگىز.
قىلالمايسەن بۇ ئوتقا زەررە تاقەت،
سەۋىر سۈيىنى چاچ، بۇگۈنلا يوق ئەت!"

34

كىمكى كۈچ-قۇۋۋىتى بار چېغىدا ياخشىلىق قىلمىسا، يامان كۈنگە قالغاندا جاپا-مۇشەققەت تارتىدۇ.

زالىملاردەك ھېچكىم شۇم تەلەي ئەمەس،
ئۆمرى كۈندە ئۇنى كىشى دوست دىمەس.

35

تېز قولغا كەلگەن نەرسىنىڭ ئۆمرى ئۇزۇن بولمايدۇ.

شەرقنىڭ يۇرتلاردا ئاڭلىدىم، چىقار
قىرىق يىلدا ئارانلا بىر جانان چىنە.
مەردەشتتە① ھەركۈنى ياسايدۇ يۈزلەپ،
كۆرسەڭ، قىممىتى توت تىيىنگىنە.

* * *

چوجىلەر چىقسا تۇخۇمدىن، شۇ زامات ئىزلەيدۇ دان،
يېڭى تۇغۇلغان بوۋاقتا ئەقىل-پەمدىن يوقتۇر ئىز.
ئۇنىسى تېز ئەي بولۇپ، ھېچنەرسىگە ئۇلاشمىغاي،
بۇنىسى قۇدرەت-كامالدا بارچە جانداردىن ئېگىز.
شىشە كۆپتۇر ھەممە جايدا، شۇ سەۋەپتىن قەدرى يوق،
لەئلىنى تاپماق قىيىن، شۇڭلاشقا قىممەت، بەك ئەزىز.

36

ھەرقانداق ئىش سەۋرچانلىق بىلەن ۋۇجۇتقا چىقىدۇ. ئالدىراڭغۇلۇق كىشىنى پۇشايمانغا قالدۇرىدۇ.

① مەردەشت — پارس تۆپرىغىدىكى ئۈچ رايوننىڭ بىرى.

كوزۇم بىلەن كوردۇم چولدە مەن شۇنى:
بۈگرىگەندىن ئۈزدى سالماق ماڭغىنى.
شامالدەك يۈگرۈك ئات ھاردى بىر دەمدە،
توگىچى ماڭاتتى پۇختا قەدەمدە.

37

نادانغا سۈكۈت ساقلاشتىن ياخشى نەرسە يوق، ئەگەر بۇ مەسلەھەتنى چۈشەنسە، ئۇ نادان بولماس ئىدى.

ئەگەردە بولمىسا خىسلەت، كامالىڭ،
تىلىڭنى ئاغزىڭدا ساقلاش ياخشىراق.
تىل دىگەن ئادەمنى بۇلغاپ قويىدۇ،
پۇچەك بىر ياڭاقتا يوق قىلچە سالماق.

* * *

ئېشەككە بىر نادان تەلىم بىرەتتى،
كۈچىنى سەرپ قىلىپ بىھۇدە ھەرچاق.
دىدىكى بىر ھەكىم: "ئاۋارە بولما،
كېيىن تەستۇر يامان تىلدىن قۇتۇلماق.
ئېنىقكى، سەندىن ھايۋان تىل ئۈگەنمەس،
ئۇنىڭدىن سەن ئۈگەن سۈكۈتتا بولماق."

* * *

جاۋاپنى ئويلانماي بەرسە بىر ئىنسان،
سوزىدە كوپىنچە بايقىلار نۇقسان.

ياكى بەر سوزۇڭگە ئەقلىدىن زىننەت،
يا ئۇلتۇر ھايۋاندەك جىمجىت داۋامەت.

38

كىمكى دانالىقىمنى كىشلەر بىلسۇن، دەپ ئۇزىدىن داناراق كىشى بىلەن بەس-مۇنازىرە قىلسا، ئۇزىنىڭ نادانلىقىنى بىلدۇرۇپ قويىدۇ.

ئۇزەڭدىن چوڭ كىشى بىر سوز باشلىسا،
بىلسەڭمۇ ياخشىراق، ئىتىراز قىلما.

39

كىمكى نادان بىلەن ئۇلپەت بولسا، ياخشىلىق كورمەيدۇ.

پەرىشتە گەر بولسا دىۋىگە ئۇلپەت،
ئۇگەنگەي ۋەھشىلىك، مىكىر، خىيانەت.
ياماندىن ياخشىلىق ئۇگەنمەس كىشى،
بولالمايدۇ بورە جۇۋا تىككۇچى.①

① بورە مالنىڭ تېرىسىنى يىرتىدىغان يىرتقۇچ تۇرسا قانداقمۇ جۇۋىچى بولالىسۇن دېمەكچى.

40

كىشلەرنىڭ يوشۇرۇن ئەيىۋىنى ئاتلاپ ئاچما، چۈنكى ئۇلارنى رەسۋا قىلىش بىلەن بىللە ئۇزەڭنىمۇ ئىشەنچىسىز ئادەم قىلىپ قويىسەن.

41

كىمكى ئىلىم ئۇگىنىپ، ئەمەلدە ئىشلەتمىسە، يەرنى ھەيدەپ قويۇپ، ئۇرۇغ چاچمىغانغا ئوخشاش.

42

دىلسىز تەن تائەت-ئىبادەتكە يارىمايدۇ، پۇچەك شاكال مال قاتارىغا كىرمەيدۇ.

43

ھەرقانداق ئادەم كۇرەشتە چاققان، مۇئامىلىدە توغرا بولىۋەرمەيدۇ.

كوپلىگەن چۇمبەلدە كېلىشكەن قامەت،
بىر موماي كورىسەن ئاچساڭ شۇ سائەت.

44

بارلىق كېچىلەر قەدىر كېچىسى بولسا، قەدىر كېچىسىنىڭ قەدرى

بولـماس ئىدى.[1]

بارچە تاش بولسا بەدەخشان ياقۇتى،
تەك بولاتتى تاش ۋە ياقۇت قىممىتى.

45

ھەركىم تاشقى كورۇنۇشتە چىرايلىق بولسا، ئىچكى دۇنياسى گۈزەل بولۇۋەرمەيدۇ. ئىش كوڭۇلدە، ھەرگىز تېرىدە ئەمەس.

بىلەلىسەڭ ئادەمنى تۇرقىدىنلا بىر كۆرۈندە.
قانچىلىك ئىرىشكەن ئۇ ئىلىم-بىلىم تەلىمگە.
لېكىن قەستىڭنى ھوشيار بول، ئالدامغا چۈشۈپ قالما،
رەزىل يۈرەك ئۇزۇن يىل مەلۇم بولماس ھېچكىمگە.

46

كىمكى ئۇلۇغلار بىلەن ئېلىشسا، ئۆز قېنىنى توكىدۇ.

ئۆزەڭنى بەكمۇ چوك چاغلايسەن ئەجەپ،
راست گەپ شۇ: ئالغاي كوز بىرنى كورەر قوش.

---

[1] قۇرئاننىڭ 97 - سۈرىسىدە: "قەدىر كېچىسى مىڭ ئايدىنمۇ خەيىرلىك" دەپ ئېيتىلغان. بۇ كېچە رامىزان ئېيىنىڭ 27 - كېچىسى بولۇپ، قۇرئان دەسلەپ شۇ چاغدا چۈشۈرۈلگەن.

بېشىڭنى يېرىلغان كورسەڭ تېزلا،
قوشقار بىلەن قىلساڭ بىركاللا سوقۇش.

47

شىر بىلەن پەنجىمۇ-پەنجە ئېلىشىش ۋە قىلىچقا مۇشت ئېتىش ئاقىللارنىڭ ئىشى ئەمەس.

كۈچ سىناشما مەس[1] بىلەن سەن، ئال ئۆزەڭنى دالدىغا،
قولتۇغۇڭغا قىس قولۇڭنى كۈچلۈك پەنجە ئالدىدا.

48

كۈچلۈك ئادەمگە باتۇرلۇق كورسەتكەن زەئىپ ئادەم ئۆز ھالاكىتىدە دۈشمىنىگە يار-يولەكتە بولىدۇ.

ئەكە-نازۇكتا نەدە كۈچ، تاقەت،
باتۇرلار بىلەن جەڭگە چىقىشقا؟
ئاجىز قول چۈشەر، نادانلىق قىلىپ،
تومۇردەك پەنجە بىلەن ئېلىششقا.

---

[1] "مەس" سوزى بۇ يەردە "قۇتۇرىغان" مەنىسىدە بولۇپ، قۇتۇرىغان شىرنى كورستىدۇ.

49

كىمكى نەسىھەت ئاڭلىمىسا، ئۇنىڭ نېسىۋىسى تاپا-تەنە ئاڭلاش بولىدۇ.

ئۇتمىساڭ قولاققا نەسىھەتنى،
ئۇنچۇقما ئاڭلىساڭ مالامەتنى

50

قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان كىشىلەر قابىلىيەتلىكلەرنى كورەلمەيدۇ، خۇددى بازار ئىتلىرى ئوۋ ئىتلىرىنى كورسە قاۋاشقا باشلاپ، قېشىغا يېقىن بارالمىغاندەك.

پەس ئادەملەر ھۇنەر-پەزىلەتتە باشقىلار بىلەن تەڭ كېلەلمىسە، رەزىللىگى بويىچە ئارقىدىن غاجاشقا باشلايدۇ.

ناتىۋان ئاجىز ھەسەتچى ئارقىدىن غەيۋەت قىلار،
چۈنكى، ئاجىزى گەپكە كەلمەس يۈزمۇ-يۈز تۇرغاندا ئۇ.

51

ئەگەر قوساق ئالدىراتمىسا، ھېچبىر قۇش تۇزاققا چۈشمەس ئىدى، شۇنداقلا ئوۋچىنىڭ ئۆزىمۇ تۇزاق قۇرماس ئىدى.

52

ھەكىملەر ئۇزاق-ئۇزاقتا تاماق يەيدۇ، ئابدالار يېرىم توق غىزالىنىدۇ، زاھىتلار جېنى ئامان قالغۇدەكلا تاماق يەيدۇ، ياشلار قاچا-تاۋاقنى يىغىشتۇرغانغا قەدەر يەۋېرىدۇ، قېرىلار تەرلىگىچە يەيدۇ. ئەمما قەلەندەر شۇنداق كوپ يەيدۇكى، قوسىقىدا نەپەس ئالغۇدەك يەر قالمايدۇ، داستىخاندىن باشقىلارنىڭ رىزقى-نېسىۋىسىنىمۇ سۈپۈرۈۋېتىدۇ.

قوساققا ئەسىر بەندە ئۇخلىيالماس ئىككى كېچە:
بىركېچە قوساق تاشتەك، بىركېچە تاماق غېمىدە.

53

ئاياللار بىلەن مەسلىھەتلەشكەن ئىش بۇزۇلىدۇ. يامان ئادەملەرگە مەرتلىك قىلىش گۇناھ.

قىلىش چىش قايرىغان يولۋاسقا شەپقەت
بولۇر قويلارغا شەكسىز جەۋرى-كۈلپەت.

54

كىمكى ئالدىدىكى دۈشمەننى ئولتۇرمىسە، ئۆزىگە ئۆزى دۈشمەن.

قولۇڭدا تاش تۇرسا، يىلان ھەم تاشتا،
ئويلانساڭ ئولتۇرمەي، ئەقىل يوق باشتا.

بەزىلەر بۇ پىكىرنىڭ تەتۈرسىنى ماقۇل كۆرۈپ مۇنداق دەيدۇ: "ئەسىرلەرنى ئولتۇرۇشتە ئويلانغان ياخشىراق، چۈنكى ئىمكانىيەت قالىدۇ: ئولتۇرۇشمۇ مۇمكىن، خۇنىدىن ئۆتۈشمۇ مۇمكىن. ئەگەر ئويلانماستىنلا ئولتۇرۇۋېتىلسە، ئۇ چاغدا بىر ياخشى مەسلىھەت بەربات بولۇپ كېتىپ، ئۇنى ئورنىغا كەلتۈرۈش مۇمكىن بولمايدىغان ئەھۋال كېلىپ چىقىش ئېھتىمالى بار.

تىرىكنى جېنىدىن ئايرىش بەك ئاسان،
ئۆلگەننى تىرگۈزۈشكە يوق ئىمكان.
ئوقياچىدا تاقەت — پەمدىن ئالامەت،
ئوقيادىن چىققان ئوق قايتمايدۇ پەقەت."

55

نادان بىلەن سۆز تالىشىپ قالغان دانا كىشى ئۆزىگە ھۆرمەت قىلىشنى كۈتمەسلىكى كېرەك، ئەگەر نادان كىشى دانانى سۆزدە يېڭىۋالسا، ئەجەبلىنىشنىڭ ھاجىتى يوق، چۈنكى تاش گوھەرنى پارچىلاپ تاشلايدىغۇ!

ناڭ قالما، سايراشنى تاشلىسا بىر يول
قاغىغا قەپەسداش بولغان بىر بۇلبۇل.

* * *

ياخشى ئادەم كورسە پەسكەشتىن ئەلەم،
چەكمىسۇن دەرت، بولمىسۇن دىل ھەسرىتى.
زەر قەدەھنى قىلسا پارە ئەسكى تاش،
زەر پەسەيمەس، ئۇسمەس تاشنىڭ قىممىتى.

56

ئاقىل ئادەم بىر توپ چۈپرەندىلەر ئارىسىدا سۆزىنى ئاقتۇرالمىسا، ئەجەبلەنمىگۈلۈك، چۈنكى دۈمباقنىڭ گۈمبۈرلىشى تەمبۇرنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاتقۇزمايدۇغۇ، ھەمدە سامساقنىڭ پۇرىقى ئەنبەرنىڭ ھىدىنى بېسىپ كېتىدۇغۇ.

چىقىراق بىر نادان كەتتى كورەڭلەپ،
سوكۇشتە دانانى باپلىدىم مەن دەپ،
بۇ ئەخمەق بىلمەسكى، ھىجاز كۈيىنى
ئورۇش دۈمبىقىنىڭ يوق ئەتكىنىنى.

57

گوھەر پاتقاققا چۈشۈپ كەتسىمۇ، يەنىلا قىممەتلىك، چاڭ-توزاڭ ئاسمانغا ئۆرلىسىمۇ، ھامان يارامسىز. قابىلىيەت بولغان بىلەن تەربىيە بولمىسا بىكار، ئۇنۇمسىز تەربىيىنىڭمۇ پايدىسى يوق. كۈل ئالى نەسەپتىن كېلىپ چىقىدۇ، چۈنكى ئوتنىڭ ئەسلى زاتى

ئۇستۇن، لېكىن ئۇزىدە بىرەر ئارتۇقچىلىق بولمىغانلىقتىن توپا بىلەن باراۋەر. شېكەرنىڭ قىممىتى قومۇشتىن ئەمەس، بەلكى ئۇزىدىكى خۇسۇسىيەتتىن.

لاياقەتسىز ئىدى ئەسلىدە كەنئان،[1]
رەسۇل ئوغلى بولۇش كەلتۈرمىدى شان.
پەزىلەت كۆرسەت، ئاچما گەپ شەجەردىن[2]
تىكەندىن چىقتى گۈل، ئىبراھىم ئازەردىن.

58

مۇشك خۇش پۇراق چاچقانلىقى ئۈچۈن مۇشك، ھەرگىز ئەتتار-نىڭ[3] ماختىغانلىقى ئۈچۈن مۇشك ئەمەس. دانا كىشى ئەتتارنىڭ قۇتىسىغا ئوخشايدۇ، ئۇ سۆز ئاچماستىنلا ئۆز پەزىلىتىنى كۆرسىتە-ۋېرىدۇ؛ نادان ئادەم جەڭ دۇمبىقىغا ئوخشايدۇ، گۈلدۈرى بار، ئىچى قۇرۇق.

نادانلار ئارا بولغان بىر ئالىمنى
بىر مەسىلىدە كىشىلەر دەل ئېيتقان:
"كورلارنىڭ ئارىسىدا مەھبۇپ ئۇ،

① كەنئان — نۇھ پەيغەمبەرنىڭ ئوغلى بولۇپ، رىۋايەتتە ئېيتىلىشىچە، دىنسىزلار بىلەن توپان سۈيىدە غەرق بولغان.
② شەجەر — دەرەخ. بۇ يەردە كېلىپ چىقىش، نەسەپ مەنىسىدە.
③ ئەتتار — خۇش پۇراق نەرسە ساتقۇچى تىجارەتچى.

ياكى بىنتەتچى ئۆيىدىكى قۇرئان."

59

ئۇمۇر بويى ئاران قولغا كەلتۈرگەن دوستىنى بىر دەمدىلا رەنجىتىش يارىمايدۇ.

تاش ئۇزاق يىلدا ئاران ياقۇت بولۇر،
بىر نەپەستە چاقما زىنھار تاش بىلەن.

60

ئەقىل دىگەن نەپسنىڭ ئىلكىگە چۈشۈپ قالغانكى، گويا ئاجىز ئەر جاڭجالچى خوتۇننىڭ قولىغا چۈشۈپ قالغاندەك.

خۇشاللىق ئىشىگى ئېتىلگەي شۇ ئان،
شۇ ئۆيدە ئايال بىر كوتەرسە چۇقان.

61

كۆچسىز ئوي-پىكىر ھىلە-مىكىردىن ئىبارەت، تەدبىرسىز كۈچ ياۋايىلىق ۋە تەلۋىلىك.

ئاۋال پاكلىق، ئەقىل، تەدبىر، ئاندىن كېيىن سەلتەنەت،
چۈنكى نادان قورال قىلغاي ھەققە قارشى دولەتنى.

62

ئۆزى يەپ-ئىچىپ، باشقىلارغىمۇ بېرىدىغان مەرت ئادەم روزا تۇتۇپ مال يىغىدىغان سوپىدىن ياخشى.
كىمكى خەلق مېنى ئەزىز دىسۇن دەپ، دۇنيانىڭ لەززىتىدىن ۋاز كەچسە، ھالال لەززەتنى ھارامغا ئايلاندۇرۇپ قويىدۇ.

سوپى دىگەن ئۇلتۇرماس خۇدانى دەپ خىلۋەتتە،
نىمە كورەر بىچارە قاپ-قاراڭغۇ ئەينەكتە.

63

ئاز-ئاز نەرسە كوپ بولۇر، تامچە-تامچە كول بولۇر؛ يەنى بىلىگىدە كۈچ-قۇۋۋىتى يوق كىشىلەر ئۇششاق تاشلارنى يىغىپ ساقلاپ قويسۇن. پۇرسەت كەلگەندە زالىمنىڭ مېڭىسىنى يەنچىپ پۇخادىن چىقىدۇ.

تامچە-تامچىلار ئېقىن بولۇر تېز،
ئېقىن قوشۇلۇپ بولىدۇ دېڭىز.

* * *

ئاز-ئاز نەرسە يىغىلىپ بىسيار بولۇر،
دانە-دانە غەللە-دان ئامبار بولۇر.

64

ئالىم كىشى ساۋاتسىز نادانىڭ ئەخمەقلىقىنى يۇمشاقلىق بىلەن ئۇتكۇزۇۋەتمەسلىگى كېرەك. چۈنكى بۇنىڭ ھەر ئىككى تەرەپكە زىيىنى بار: ئاۋالقىسىنىڭ ھورمىتى چۈشسە، كېيىنكىسىنىڭ نادانلىغى كۈچىيىدۇ.

نادانغا ئەگەر سوزدە خوش-خوش دىسەڭ،
ئۇسۇپ كىبرى بىردىنلا بولغاي كورەڭ.

65

گۇيا دىگەن ھەرقانداق ئادەمدىن سادىر بولسا ئۇيائلىق بىر ئىش بولىدۇ، ئەگەر ئالىملاردىن ئوتۇلۇپ قالسا، تېخىمۇ يامان: چۈنكى ئىلىم شەيتانغا قارشى جەڭ قورالىدۇر، قوراللىق كىشى ئەسىرگە چۈشۈپ قالسا تېخىمۇ شەرمەندىلىك بولىدۇ.

تۇرمۇشى پەرىشان بىلىمسىز نادان
ئۆز نەپسىنى يىغماس ئالىمدىن ئوبدان.
ئۇ كورمەي، يول ئازار كوزىدە توساق،
بۇ چۈشەر قۇدۇققا ئىككى كوزى ساق.

66

ئىنساننىڭ جېنى بىر دەملىك ۋاقىتنىڭ ئىلكىدە تۇرىدۇ، دۇنيا بىر بارلىقى، ئۇ ئىككى يوقلۇقنىڭ ئارىسىدا تۇرىدۇ. كىمكى دىنىنى دۇنياغا ساتسا، ئۇ بىر ئېشەك، يۇسۇپ (پەيغەمبەر)نى ساتقانلار پۇلىغا نىمە ئالاركىن. تاڭ!

"ئەي ئادەم بالىلىرى، شەيتانغا ئىبادەت قىلماڭلار، ئۇ سىلەرگە ئوچۇق بىر دۈشمەن دەپ، سىلەرگە نەسىھەت قىلمىدىممۇ؟"①

ئىشىنىپ دۈشمەن سۆزىگە دوستتىن ئايرىلدىڭ. قارا،
كىم بىلەن جاڭجاللىشىپ سەن كىمگە بولدۇڭ ئاشنا؟!

67

شەيتان ساپدىل كىشىلەر بىلەن چىقىشالمايدۇ، سۇلتان سۇنغان سودىگەر بىلەن.

كىمكى بولسا بىناماز قەرز بەرمىگىن،
ئېغىز ئاچسا يوقسۇللۇقىن، كەت دىگىن.
ئۇ خۇدانىڭ پەرزىنى ھېچ ئۆتىمەس،
سېنىڭ قەرزىڭ توغرىلىق ھەم غەم يىمەس.

① قۇرئان، 36 - سۈرە (ياسىن)، 60 - ئايەت.

68

بىر كىشىنىڭ ھايات ۋاقتىدا ئاش-نېنىنى ھېچكىم يىمىگەن بولسا، ئۆلگەندىن كېيىن ئۇنىڭ نامىنى ھېچكىم ئەسلىمەيدۇ.

* * *

ئۈزۈمنىڭ لەززىتىنى تۇل خوتۇن بىلىدۇ، تەكىنىڭ ئىگىسى بىلمەيدۇ.

* * *

يۇسۇپ ئەلەيھىسسالام مىسىرنىڭ قۇرغاقچىلىق يىلىدا ئاچلارنى ئۇنتۇپ قالماي دەپ، تويغىچە تاماق يىمىگەن ئىدى.

كىمكى كۆن كەچۈرسە راھەتتە،
نەدىن بىلسۇن ئاچلار نىمە ھالەتتە؟
كىمكى ئۆز ھالى بولسا يامان،
ئاجىزلار ھالىنى بىلىدۇ ئوبدان.

* * *

ئوچقۇر ئاتقا مىنگەن ئەي غەمسىز كىشى ئالدىڭغا باق،
ئەنە پاتقاقتا ياتار يانتاقچى مىسكىن ئېشىكى.
كەمبەغەل خوشنىڭ ئۆيىگە ئوت سوراپ سەن كىرمىگىن،
مورىدىن چىققان تۈتۈن، بىل، چەككەن ئاھى دىلىدىكى.

69

قۇرغاقچىلىق يىلىنىڭ قىيىن مەزگىلىدە ھالىدىن كەتكەن يوقسۇل-

دىن: "قانداقراق تۇردۇڭ؟" دەپ ئەھۋال سورىما، پەقەت ئۇنىڭ دەردىگە دەرمان بولالىساڭ ۋە ئالدىغا ئاز-تولا پۇل قويالىساڭ، ئاندىن سورا.

بىر ئىشەكنى يۈك بىلەن پاتقاقتا كۆرسەڭ بولدى سەن،
يېنىغا بارماي يىراقتىنلا ئىچىن شەپقەت بىلەن.
گەر يېقىن بارساڭ قېشىغا ھالىنى بىلمەك ئۈچۈن،
قۇيرۇغىدىن دەس كۆتەر ئەرلەرگە خاس ھىممەت بىلەن.

70

ئىككى نەرسە ئەقىلغە توغرا كەلمەيدۇ: بىرى ئەزەلدە تەقسىم قىلىنغان رىزقىدىن ئارتۇق يېيىش، يەنە بىرى (خۇدا تەرەپتىن) بەلگىلەنگەن ۋاقتىتىن بالدۇر ئۆلۈش.

تەقدىر-قىسمەت ئۆزگەرمەس مىڭ پىغان ھەم ئاھ بىلەن،
مەيلى چىقسۇن ئېغىزدىن قاغىش ياكى شىكايەت.
شامال غەزىنەسىنىڭ مۇئەككىلى — پەرىشتە
تۇل خوتۇننىڭ چىرىغى ئۆچسە، قىلماس رىئايەت.

71

ئەي تىرىكچىلىك غېمىدە يۈرگەن كىشى (جايىڭدا) ئولتۇر، ئۆز نېسىۋەڭنى يەيسەن. ئەي ئەجەلنىڭ نىشانى بولغان كىشى، نەگە

بارساڭ بار، ئەمما جېنىڭنى قۇتقۇزالمايسەن.

خاھ تىرىشقىن، خاھ تىرىشما رىزىق ئۈچۈن،
ئۇلۇغ ئىگەم ئۆزى بەرگەي رىزقىڭنى.
چۈششەك يولۋاس ياكى شىرنىڭ ئاغزىغا،
ئەجەل يەتمەي، يېمەس ئۇلار جىسمىڭنى.

72

قويۇلمىغان نەرسىگە قول يەتمەيدۇ، قويۇلغان ئىكەن نەدىلا بولسا يېتىدۇ.

ئاڭلاپىمدىڭ، ئىسكەندەر يەتكەن ئىدى زۇلۇماتنى.①
بىكار كەتتى ئەمگىكى، ئىچتى خىزىر ئابىھاياتنى.

73

نېسىۋىسىز بېلىقچى دەجلە دەرياسىدىمۇ بېلىق تۇتالمايدۇ، ئەجىلى يەتمىگەن بېلىق قۇرۇقلۇقتىمۇ ئۆلمەيدۇ.

تاما بىلەن كېزىدۇ مىسكىن پۈتۈن زېمىننى،
ئۇ رىزقىنى قوغلايدۇ، ئەجەل قوغلار مىسكىننى.

---

① زۇلۇمات — قاراڭغۇچىلىق، رىۋايەت بويىچە، ئابىھايات بىر قاراڭغۇچىلىق ئىچىدە بولۇپ، ئۇنى پەقەت خىزىر پەيغەمبەر ئىچكەن ئىكەن.

74

پاسق باي ــ ئالتۇن يالىتىلغان كېسەك؛ تەقۋادار كەمبەغەل ــ توپىغا بۇلانغان مەھبۇپ. بۇ ــ مۇسانىڭ قۇراق پەرىجىسىگە ئوخشايدۇ. پاسق باي فىرئەۋىننىڭ سوكە-مۇنچاق ئېسىلغان ساقىلى.

75

ياخشىلارنىڭ بېشىغا كەلگەن قىيىنچىلىق بەخت تەرەپكە يۈز-لەنگەندۇر، يامانلارنىڭ دولىتى بېشىنى توۋەنگە قاراتقاندۇر.

مەرتىۋە، دولەت كىشىگە يار تۇرۇپ،
سورىمىسا مىسكىن-پەقىرلار ھالىنى.
ئېيت ئۇنىڭغا، ئاخىرەتتە تاپمىغاي،
بەختۇ-دولەت، مەرتىۋە، مۇلىك-مالىنى.

76

ھەسەتچى ئادەم خۇدانىڭ نېمەتلىرىدىن قىزغىنىدۇ ۋە بىگۇنا بەندىلەرنى دۈشمەن كورىدۇ.

كوردۇم مەن بىئەقىل بىر ھەسەتچىنى،
ئۆزىدىن ئۈستۈننى غاجايتتى راسا.
مەن دېدىم: "ئەي خوجا بەختسىز بولساڭ،
بەختلىك كىشىدە، ئېيت، نېمە گۇنا؟"

* * *

ھەسەتچىگە ھەرگىز تىلىمە بالا.
چۈنكى بۇ شۇم تەلەي بالا ئىلكىدە.
ئۇنىڭغا ئاداۋەت ساقلاش نە ھاجەت؟
ھەسەت ئۇرى، دۈشمەن ئۇنىڭ كەينىدە.

77

ئىرادىسىز ئوقۇغۇچى پۇلى يوق ئاشىققا ئوخشايدۇ، بىلىمسىز ساياھەتچى قاناتسىز قۇشقا ئوخشايدۇ، ئەمگىكى يوق ئالىم مېۋىسىز دەرەخقە ئوخشايدۇ، ئىلىمسىز راھىت ئىشىكى يوق ئويگە ئوخشايدۇ.

78

قۇرئاننىڭ چۈشۈرۈلۈشى ياخشى ئەخلاقنى بارلىققا كەلتۈرۈش ئۈچۈندۇر، يېزىقلىق تۇرغان سۈرىلەر قۇرۇقلا قىرائەت قىلىش ئۈچۈن ئەمەس.

79

ساۋاتسىز سوپى پىيادە قالغان يولۇچىدۇر، ھورۇن ئالىم ئۇخلاپ ماڭغان ئاتلىقتۇر.

* * *

توۋا قىلىشقا قول كوتەرگەن گۇناكار ئادەم غادىيىۋالغان سوپىدىن ياخشىراق.

خۇلقى گۈزەل بىر ھەربى قوماندان،
بىرەھىم زالىم ئالىمدىن ئوبدان.

80

بىر ئادەمدىن: "ئەمەلسىز ئالىم نېمىگە ئوخشايدۇ؟" دەپ سورىشقان ئىكەن. ئۇ: "ھەسەلسىز ھەرىگە" دەپ جاۋاپ بەرگەن.

رەھىمسىز زىياندىش ھەرىگە ئېيتقىن،
"ھەسەل بەرمىسەڭمۇ نەشتەر سانچىما!"

81

نامەرت ئادەم خوتۇن كىشىدۇر، ئاماگەر سوپى قاراقچىدۇر.

ئەي كىشى ئۇلۇغۋار كورۇنمەك ئۇچۇن
ئاق تون كىيدىڭ، لېكىن دەپتىرىڭ قارا.
دۇنيادىن قولۇڭنى تارتىشىڭ لازىم!
يەڭ ئۇزۇن يا قىسقا بولسا نە پايدا؟!

82

ئىككى كىشىنىڭ يۈرىكى ھەسرەتتىن خالى بولمايدۇ ۋە ئايىغى پۇشايمان پاتقىقىدىن چىقالمايدۇ: بىرى كېمىسى ۋەيران بولغان

سودىگەر، يەنە بىرى قەلەندەرلەر بىلەن ئولتۇرۇپ تىلەشكەن مىراسخور ئادەم.

بارچە دەرۋىش ئالدىدا قانىقىنى توكمەكلىك راۋا،
قىلمىساڭ ئېھسان ئۇلارغا قولدا مال-مۈلكۈڭ تۇرۇپ.
ياكى يۈرمە دوست بولۇپ ھەرگىزمۇ "كوك كوينەك" بىلەن،
ياكى ئوي-مۈلكۈڭگە چەك كوك رەڭ كىرپىست قاملاشتۇرۇپ.
ياكى بولما دوستۇ-ئاشنا پىل باقارغا ھىچقاچان،
يا بىنا قىل چوڭ ساراي پىل پاتقۇدەك تام تۇرغۇزۇپ.

83

سۇلتان بەرگەن تون ئەزىز بولسىمۇ، لېكىن ئوزەڭنىڭ كونا چاپىنى ئۇنىڭدىن قىممەتلىك. كاتتا كىشىلەرنىڭ راستىلىغان داستىخىنى لەززەتلىك بولسىمۇ، ئەمما ئوزەڭنىڭ بويۇن خالتىسىدىكى پارچە-پۇرات نان ئۇنىڭدىن تەملىك.

ئوز قولى بىلەن تاپقان سىركە، پىياز
يۈز بېشى بەرگەن نان، قوزىدىن ساز.

84

ئىككى ئىشنى قىلىش ئاقىلانىلىق ئەمەس ۋە دانىشمەنلەرنىڭ پىكرىگە زىت: بىرى تەخمىن بىلەن دورا ئىچىش، يەنە بىرى مېڭىپ باقمىغان يولدا كارۋانسىز يۈرۈش.

85

ئىمام مۇرشىد مۇھەممەت غەززالى (خۇدا ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن!) دىن كىشىلەر سوراشتى: "سەن ئىلىم-پەننىڭ بۇنداق ئىگىز چوققىسىغا قانداق يېتىشتىڭ؟" ئۇ جاۋاپ بەردى: "بىلمىگەنلىرىمنى سوراشتىن نومۇس قىلمىدىم!"

ساقىيىشنىڭ ئۈمىدى شۇ چاغ بولۇر ئورۇنلۇق؛
تومۇرۇڭنى كورسەتسەڭ تەجرىبىلىك دوختۇرغا.
بىلمىگەننى سورىغىن، چۈنكى خورلۇق تارتاڭمۇ
بۇ ئىش باشلار شەرەپلىك، پارلاق ئىگىز چوققىغا.

86

ھەر ھالدا ئۆزەڭگە مەلۇم دەرىجىدە بىلىنىۋاتقان نەرسىنى كىشىلەردىن سوراشقا ئالدىرىما، چۈنكى بۇ ئىش ھورمىتىڭگە زىيان يەتكۈزىدۇ.

داۋۇتنىڭ قولىدا كوردىكى لۇقمان،
تومۇر موجىزىدىن نەق موم بولاتتى.
"ياسايسەن نىمە" دەپ شۇڭا سورىسىدى،
سوئالسىز ھەم بۇ ئىش مەلۇم بولاتتى.

87

ئوزئارا مۇناسىۋەتنىڭ زورۇر قائىدىلىرىدىن بىرى مۇنداق: ياكى ئورەڭگە ئۆي سېلىۋال، ياكى ئۆي ئىگىسى بىلەن چىقىشىپ ئوت.

سوھبەتچىڭ كوڭلىگە ماسلا سوزۇڭنى،
ئەگەر بولسۇن دىسەڭ ئاڭلاشقا مەيلى.
ئەگەر مەجنۇن بىلەن ئولتۇرسا ئاقىل،
سوزىدە باشتىن-ئاخىر بولسۇن لەيلى.

88

كىمكى يامان ئادەملەر بىلەن ئۈلپەتتە بولسا، ئۇلارنىڭ مىجەز-خۇلقىنى يۇقتۇرۇۋالىدۇ. "يامان بىلەن بىر يولدا ماڭغان ئادەم" دىگەن بەتنامغا قالىدۇ. ئەگەر ئۇ ئادەم ناماز ئوتەيمەن دەپ قاۋاق تەرەپكە ماڭسا، كىشىلەر ئۇنى ھاراق ئىچكىلى بارىدۇ، دەپ گۇمان قىلىدۇ.

كىشى نادان بىلەن گەر بىللە بولدى،
"نادان" دىگەن ئاتاققا شەرتى تولدى.
دىدىم داناغا مەن: "قىل بىر نەسىھەت!"
دىدى: "نادان بىلەن سەن قۇرما سوھبەت!

رامان داناسى بولساڭ خەر① بولۇرسەن،
نادان بولساڭ تېخى بەتتەر بولۇرسەن!"

89

توگىنىڭ قانچىلىك يۇۋاش ئىكەنلىكى ھەممىگە مەلۇم، ئەگەر كىچىك بالا تىزگىنىدىن يېتىلىسە، يۈز چاقىرىم يەرگە كېتىۋېرىدۇ، ھەرگىز بالىنىڭ سىزىقىدىن چىقمايدۇ. ئەمما ھالاكەتكە سەۋەپچى بولۇش ئېھتىمالى بولغان خەتەرلىك بىر ساي ئۇچراپ، بالا نادانلىق قىلىپ ئۇ يەرگە مېڭىۋەرمەكچى بولسا، ئۇ چاغدا توگە بالىنىڭ قولىدىن تىزگىننى ئۈزۈپ، ئىككىنچى بوي سۇنماي قويىدۇ، چۈنكى قاتتىق قول بولۇش پەيتىدە يۇمشاقلىق قىلىش ئورۇنسىزدۇر. شۇ سەۋەپتىن كىشىلەر ئېيتقانكى، دۈشمەننى يۇمشاق مۇئامىلە بىلەن دوستقا ئايلاندۇرالمايسەن، بەلكى ئۇنىڭ خورىكىنى ئۇستۇرۇپ قويىسەن.

كىشى بولسا مۇلايىم، ئايىغىدا تۇپراق بول،
ئەگەر ئۇشۇقچىلىق قىلسا، كوزلىرىگە چاچ تۇپراق.
كىشى ئەگەر قوپال بولسا، قىلما ھەرگىز يۇمشاق سوز،
تومۇردىن ھەرگىز دات كەتمەس، ئىكەك بولسا بەك يۇمشاق.

90

كىمكى بىلىم دەرىجەمنى كىشىلەر بىلسۇن، دەپ باشقىلارنىڭ

① خەر ــ ئېشەك.

سوزىگە ئارىلىشىۋالسا، ئەمىلىيەتتە ئۇزىنىڭ ئەڭ بىلىمسىز ئىكەنلىگىنى بىلدۇرۇپ قويىدۇ.

ئەقىللىق كىشى بەرمەيدۇ جاۋاپ،
ئۇنىڭدىن كىشى سوئال سورىماستا.
ئېيتقان سوزلىرى بولسىمۇ بەرھەق،
قۇرۇق سوز بولۇپ ئوتمەس ھېچ جايدا.

91

كوينىگىمنىڭ ئىچىدە بىر جاراھىتىم بار ئىدى، ئۇستازىم (ئۇنىڭغا خۇدا رەھمەت قىلسۇن!) ھەر كۇنى "قانداقراق؟" دەپ سوراپ قوياتتى، ئەمما "قەيەردە ئۇ؟" دەپ سورىمايتتى. ئۇستازىمنىڭ ئېھتىياتكارلىق بىلەن سوزلىگىنىدىن شۇنى بىلدىمكى، ھەممە ئەزانى تىلغا ئېلىۋېرىش توغرا ئەمەس ئىكەن. ئاقىللار ئېيتقانكى، "كىمكى سوزنى چاغلاپ سوزلىمىسە، ئاچچىق جاۋاپ ئاڭلايدۇ."

بىر سوزكى، تېخى راستلىقىغا يوقتۇر ئىشەنچىڭ،
ئاغزىڭنى يۇمۇپ، ئاچما پەقەت، سوزگە تۇتۇلساڭ.
راست سوزنى قىلىپ چۈشسەڭ ئەگەر بىردىن كىشەنگە،
يالغاننى توقۇ، ئەۋزەلى شۇ، ئۇندىن قۇتۇلساڭ.

92

يالغان سوزلەش ئىز قالدۇرىدىغان زەرىبىگە ئوخشايدۇ: يارا

ساقايغان تەقدىردىمۇ بەلگىسى قالىدۇ. يۇسۇپ ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاكىلىرى يالغانچىلىق بىلەن نام چىقارغانلىقتىن، ئۇلارنىڭ راست سۆزلىرىگىمۇ ئىشەنچ قالمىغان ئىدى. (ئاتىسى ئۇلارغا) دېدى: "خەير، سىلەر نەپسىڭلارنىڭ كەينىگە كىرىپ بۇ ئىشنى ئويلاپ چىقاردىڭلار، ئەمدى مېنىڭ ئىشىم سەۋرى جەمىلدۇر..."①

بىراۋ قىلسا ئادەت راستلىقنى مۇدام،
كېرەك يوق، بىرەر سۆزنى قىلسا خاتا.
ئەگەر نام چىقارسا يالغانچى دېگەن،
كېيىن قىلسا راست سۆز، ئىشەنچ يوق ئاڭا.

93

ئاشقى قىياپەت جەھەتتە مەخلۇقاتنىڭ ئەڭ ئۇلۇغى ئادەمدۇر، مەۋجۇداتنىڭ ئەڭ خار-تۇۋىنى ئىتتۇر. ئەمما دانىشمەنلەرنىڭ بىردەك پىكرى بويىچە، ياخشىلىقنىڭ قەدرىنى بىلىدىغان ئىت ياخشىلىقنى بىلمەيدىغان ئادەمدىن مىڭ ياخشى.

ئۇنتۇماس ئىت پەقەت بىر پارچە ناننى،
ئاڭا ئاتقان بىلەنمۇ يۈز قېتىم تاش.
بىراق باقساڭ رەزىلنى بىر ئۆمۈرچە،
بىرئاز رەنجىش بىلەن باشلايدۇ مۇشتلاش.

① قۇرئان، 12 - سۈرە، 18 - ئايەت.

94

ئۆز نەپسىنى ياخشى كۆرىدىغان ئادەم قابىلىيەتلىك كىشى بولالمايدۇ، قابىلىيەتسىز ئادەم باشلىق بولۇشقا يارىمايدۇ.

رەھىم قىلما تويماس ھوكۇزغا پەقەت،
يەمسە قانچە كۆپ، شۇنچە يالقاۋ پەقەت.
كېرەك بولسا سەمىرىش ھوكۇزدەك ساڭا،
ئېشەك بول، كۆتەر يەتسە ئەلدىن جاپا.

95

ئىنجىلدە مۇنداق دېيىلگەن: "ئەي ئادەم پەرزەندى! ئەگەر ساڭا بايلىق بەرسەم، مال بىلەن بولۇپ كېتىپ، مەن بىلەن كارىڭ بولمايدىكەن، ئەگەر سېنى كەمبەغەل قىلىپ قويسام، غەم-غۇسسىدە ئولتۇرىسەن. شۇنداق ئىكەن، مېنى ئەسلەشنىڭ ھالاۋىتىنى قەيەردىن تاپىسەن ۋە ماڭا ئىبادەت قىلىشقا قاچانمۇ ئالدىرايسەن؟"

راھەتتە ئۆتسەڭ، مەغرۇر ۋە غاپىل،
بىچارە بولساڭ كۆڭلۈڭ جاراھەت.
ھالىڭ شۇ بولسا، ئۇنتۇپ ئۆزەڭنى،
قاچان قىلارسەن ھەققە ئىبادەت؟

96

خۇدانىڭ تەۋرەنمەس ئىرادىسى بىراۋنى شاھلىق تەختىدىن چۈشۈرسە، يەنە بىرىنى بېلىقنىڭ قارنىدا سالامەت ساقلايدۇ.

بەختلىكتۇر كىمكى قىلسا ئۆزىگە زىكرىڭنى يار،
بولسا بېلىق قارنىدا يۇنۇسقا ئوخشاش ئولتۇرار.①

97

ئەگەر خۇدا قەھرى-غەزەپ قىلىچىنى قىنىدىن سۇغارسا، پەيغەمبەر بولسۇن، ئەۋلىيا بولسۇن، ھەممىسى بېشىنى ئىچىگە تىقىۋالىدۇ. ئەگەر مېھرىۋانلىق قېشىنى مىدىرلىتىپ قويسا، يامانلارمۇ ياخشىلار بىلەن بىر دەرىجىدە بولىدۇ.

قەھرىنى باغدۇرسا ھەق قىيامەتتە،
نىكاردۇر ھەرنىچۈك پەيغەمبەر ئۆزرى.
مەرھەمەت يۈزىدىن پەردىنى ئالسا،
شەقىگە② ھەم تېگەر كېچىرىم نۇرى.

① رىۋايەت بويىچە، يۇنۇس پەيغەمبەر كىتنىڭ قارنىغا چۈشۈپ قېلىپ 40 كۈندىن كېيىن سالامەت چىققان.
② شەقى — تەلىيى ئوڭدىن كەلمىگەن شۇم ئادەم.

98

كىمكى دۇنيانىڭ تەربىيىسى بىلەن توغرا يولدا ماڭمىسا، ئاخىرەتتە ئازاپقا قالىدۇ. "ئەمەلىيەتتە بىز ئۇلارغا ئەڭ چوڭ ئازاپ (جەھەننەم ئازاۋى) دىن بۇرۇن دۇنيادىكى بەزىبىر يېنىكرەك ئازاپلارنى تېتىتىپ قويىمىز."①

كۆچلۈكلەر جازاسىدۇر ئاۋال پەند، كېيىن زەنجىر،
پەندىنى ئىشتمىسەڭ، زەنجىردە ئۆزەڭنى كۆر.

99

بەختىيار كىشىلەر ئۆز قىلمىشلىرى كەلگۈسى ئەۋلادلارغا ئۈلگە بولۇشتىن بۇرۇنلا ئۆتمۈشتىكى ئەجدادلارنىڭ ئىش-ھەركەتلىرىدىن ساۋاق ئالىدۇ. ئوغرىلارمۇ قولىنى قىسقارتىۋەتمىگىچە② قولىنى قىسقارتمايدۇ.

دان قېشىغا بارمىغاي قۇش زادىلا،
باشقا قۇش ياتسا تۇزاقتا بىر كۆرۈپ.
باشقىلار كۆرگەن بالادىن ئال ساۋاق،
بولما ئىبرەت باشقىغا قىلغىنىڭ يۈرۈپ.

① قۇرئان، 32 ـ سۈرە، 21 ـ ئايەت.
② شەرىئەتنىڭ ھۆكمى بويىچە ئوغرىلىق قىلغانلارنىڭ قولى كېسىلىدۇ.

100

ئىرادە قۇلىغى پاك يارىتىلغان كىشى نەسىھەتكە قانداقمۇ قۇلاق سالالىسۇن؟ بەخت ئارغامچىسى بىلەن يېتەكلەنگەن كىشى ئالغا ماڭماي نېمە قىلسۇن؟!

ھەقنىڭ دوستلىرىغا قاراڭغۇ تۈنمۇ
گوياكى يوپ-يورۇق بىر كۈندۈز كۈنى.
ساپادەت ئەك كۈچلۈك بىلەكتە ئەمەس،
ساخاۋەتلىك ئاللا بەرمىسە ئۈنى.

* * *

زارلىناي كىمگە سېنىڭدىن؟ يوق ئىگەم سەندىن بۆلەك،
يوق پەقەت سېنىڭ قولۇڭدىن ئۆزگە ئۈستۈن قول-بىلەك.
سەن يېتەكلىگەن كىشىنى ئازدۇرالماس ھېچكىشى،
قالدۇرۇپ قويساڭ بىراۋنى، يوق كىشى ماڭدۇرغىدەك.

101

يامان ئاقىۋەتكە قالىدىغان پادىشادىن كېلىچىكى بەختلىك بولغان گاداي ياخشى.

خوشاللىق بەخش ئەتسە ئاقىۋەت بىر غەم
ياخشىدۇر شاتلىقتىن ئارتاڭ سەن ئەلەم.

102

ئاسماندىن يەرگە نېمەت ياغىدۇ، يەردىن ئاسمانغا چاڭ-توزان ئۆرلەيدۇ. قاچا-ئىدىشنىڭ ئىچىدە نېمە بولسا تېشىغا شۇ نەرسە تېپىپ چىقىدۇ.

مېنىڭ خۇلقۇم ساڭا كورۇنسە ناچار،
گۈزەل خۇلقۇڭنى قولدىن بەرمە زىنھار.

103

خۇدايى تائالا (ئۆز بەندىلىرىنىڭ كەمچىلىكلىرىنى) كورۇپ تۇرسىمۇ ياپىدۇ، لېكىن خوشنا ئادەم ھېچنىمىنى كورمەستىنلا غەۋغا كوتىرىدۇ.

ۋاي، خۇدا كورسەتمىسۇن! غايىپنى بىلسە گەر كىشى،
بىر بىرىنىڭ دەستىدىن ئارام تاپالماس ھەر كىشى.

104

ئالتۇن دېگەن كاندىكى مەدەندىن قېزىپ ئېلىنىدۇ، بېخىلنىڭ قولىدىن بولسا جېنىنى سۇغۇرۇۋالغاندىن كېيىنلا ئېلىش مۇمكىن.

پەسكەشلەر يەپ-ئىچمەي، تۇتىدۇ مەككەم.
ئېيتاركى: "يىگەندىن ئۈمىت ياخشىراق".
كورسەن بىر كۈنى دۈشمىنى خوشال،
چۈنكى زەر قىپىقالغان، ئۇ قوچقان تۇپراق!

105

كىمكى قول ئاستىدىكىلەرگە كەڭ قوساق بولمىسا، ئۇزىدىن ئۇستۈنلەرنىڭ جەۋرىگە ئۇچرايدۇ.

بولالىماس ھەر بىلەكتە كۈچ-قۇۋۋەت،
زەئىپلەر قولنى يەنچىشكە قۇدرەت.
زەئىپلەر كۆڭلىگە بەرمىگىن ئازار،
ساڭا ھەم يەتكۈسى كۈچلۈكتىن دىشۋار.

106

ئەقىللىق كىشى جېدەل بولغان يەردىن قاچىدۇ، ئەمما قەيەردە تىنچلىق بولسا شۇ يەرگە لەنگەر① تاشلايدۇ. چۈنكى ئاۋالقى جاي تىنچلىق-ئامانلىقتىن يىراقتا، كېيىنكى جايدا ھوزۇر-ھالاۋەت باردىلا.

---

① لەنگەر — كېمىنى توختىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان بوغان زەنجىرلىك ئەسۋاب.

107

قىمارۋازغا (ئۇتتۇش ئۈچۈن) ئۈچ ئالتىلىك كېرەك. لېكىن ئۈچ بىرلىك كېلىپ قالىدۇ.

مەيداندىن مىڭ مەرتە ياخشىدۇر ئۇتلاق،
ئات قولىدا بولماس تىزگىنى بىراق.

108

بىر دەرۋىش كېچىلىك ئىبادەتتە مۇنداق دەيتتى: "ئەي خۇدا، يامانلارغا رەھمەت قىل، ياخشىلارغا رەھمىتىڭنى قىلىپ بولغانسەن، چۈنكى ئۇلارنى ياخشى قىلىپ ياراتقانسەن."

109

كىيىمگە گۈل-كەشتە تىكتۇرۇپ، بارمىقىغا ئۈزۈك سالغان ئەڭ دەسلەپكى كىشى جەمشىت① ئىدى. كىشىلەر سوراشتى: "نېمىشقا ھەممە زىننەتنى سول قولۇڭغا بەردىڭ. ھالبۇكى، پەزىلەت ئوڭ تەرەپتە ئىدىغۇ؟" ئۇ جاۋاپ بەردى: "ئوڭ قولغا ئوڭ بولغانلىق زىننىتى يېتەرلىك!"

---

① جەمشىت — قەدىمقى ئىراننىڭ ئەپسانىۋى بىر پادىشاھى.

فەرىدۇن دىدىكى، چىن رەسامىغا
نەقىش قىل چىدىرغا مۇلۇنى تولۇق:
"ياخشى بول يامانغا، ئەي ھوشيار كىشى،
ياخشىلار ئۆزلىرى ئۇلۇغ ھەم قۇتلۇق!"

110

بىر دانىشمەندىن (كىشىلەر) سوراشتى: "ئوڭ قول شۇنچىلىك ئارتۇقچىلىقتا تۇرۇقلۇق، نىمىشقا ئۈزۈكنى چەپ قولنىڭ بارمىغىغا سالىدۇ؟" ئۇ جاۋاپ بەردى: "بىلمەمسەن، پەزىلەت ئىگىلىرى ھەمىشە مەھرۇملۇقتا بولىدۇ."

رىزىق بىلەن نىسۋە ياراتقان ئاللا
بەخش ئېتەر پەزىلەت ياكى بەخت ساڭا.

111

بىشىنىڭ كىتىشىدىن قورقمىغان ۋە پۇل-مىلىدىن ئۈمىت ئۈزگەن كىشى پادىشالارغا نەسىھەت قىلسۇن.

مۇۋەھھىدكە① سەن زەرنى توكتۇڭ نىمە،
بىشىغا قىلىچ-شەمشەر تۇتتۇڭ نىمە.

---

① مۇۋەھھىد — خۇدانىڭ بىرلىگگە پۈتكۈچى.

كىشىدىن ئۈمىت ياكى قورقۇنچى يوق،
بۇ — تەۋھىد① ئاساسى، بۇنى بىل ئوچۇق.

112

شاھنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى ئەسلىدە زالىملارنى توساش ئۈچۈن. ساقچى-ئەمەلدارلارنىڭ بولۇشى ئوغرى-كاللا كىسەرلەرنى يوق قىلىش ئۈچۈن، قازى بولسا ئالدامچى مۇتھەملەرنىڭ نەسىھەتچىسى. ھەققە بويسۇنغۇچى ئىككى دەۋاگەر ھەرگىز قازىنىڭ ئالدىغا بارمايدۇ.

كىشىلەر ھەققىنى بەرمەك بولسا كۆڭلۈڭدە زەرۇر،
ياخشىدۇر ۋاقتىدا بەرمەك. جەڭ-جىدەل دىلغا جاپا.
ئۆزلۈكىدىن ياخشىلىقچە باج-خىراجنى بەرمىسە،
كۈچ بىلەن ئالغاي ئۇنى، قويغاي جەرىمانە يانا.

113

ھەممە كىشىنىڭ چىشى ئاچچىق-چۈچۈك نەرسىلەردىن قامىسا، قازىلارنىڭ چىشى تاتلىق نەرسىدىن قامايدۇ.

قازى بەش تال تەرخەمەكنى ئالسا گەر سەندىن پارا،
سەن ئۈچۈن مولاپ بىرەر ئون باغچىنى مۈلك ئورنىدا.

---

① تەۋھىد — خۇدانىڭ بىرلىگى ئەقىدىسى.

114

قىرىپ قالغان پادىشاھ خوتۇن ئۆزىنىڭ قىلغان-ئەتكەنلىرىگە تۆۋا قىلماي نېمە قىلسۇن. ئىشتىن بوشىتىلغان ساقچى ئەمەلدارى خەلققە زۇلۇم قىلغانلىقىغا تۆۋا قىلماي نېمە قىلىدۇ؟

ئەپسىنى يىققان يىگىتنى ھەق يولىدا شىر دىگىن،
قىرىلاردا يوق ھەۋەس، چىققالمىغاي خاس ئۆيىدىن.

115

سىر ھېكىمدىن (كىشىلەر) سوراپتۇ: خۇدايى تائالا شۇنچىلىك ئاتىغى چىققان مىۋىلىك دەرەخلەرنى ياراتتى. ئەمما نېمىشقا ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسىغا "ئازاد" دىگەن سۈپەت بېرىلمەيدۇ، پەقەت مىۋىسى بولمىغان سەرۋ دەرەختىگە بېرىلىدۇ؟ ئېيتىڭچۇ، بۇنىڭ ھېكمىتى نېمە؟ ھېكىم دىدى: ھەرقانداق دەرەخ بەلگىلىك شەرت-شارائىت ۋە مۇئەييەن ۋاقىتقا باغلىق. ئەنە شۇ شەرت بولغاندا كۆكىرىپ ياشنايدۇ، شەرت-شارائىتى بولمىغاندا سولۇشقا باشلايدۇ. سەرۋ دەرەختىدە بۇلارنىڭ ھېچبىرى يوق، شۇڭا ئۇ ھەممە ۋاقىت ياشىرىپ تۇرىدۇ، "ئازاد"لارنىڭ سۈپىتى ئەنە شۇنداق.

كۆڭۈل بەرمىگىن ھەرگىز ئۆتكۈنچى بۇ دۇنياغا،
خەلىپە ئۆتۈپ كەتسە، دەجلە بىلەن قالار باغداد.

ئەگەر كەلسە قولۇڭدىن، خورما ئوخشاش سېخى بول،
بولمىغاندا بۇ ئىمكان، سەرۋ كەبى بول ئازاد.

116

ئىككى كىشى ھەسرەت بىلەن ئۆلۈپ كېتىدۇ: بىرى بار تۇرۇپ يەپ-ئىچمىگەن، يەنە بىرى بىلىمگە ئىگە بولۇپ تۇرۇقلۇق ھېچ ئىش قىلمىغان.

خاتىمە

گۈلىستان كىتاۋى تامام بولدى، ئاللا ياردەمدە بولدى! ئىسمى ئۇلۇغ ياراتقۇچىنىڭ مەدىتى ئارقىسىدا، مۇئەللىپلەرنىڭ ئادىتى بويىچە، ئۆتكەن شائىرلارنىڭ شېئىرلىرىنى ئىستىئارە تەرىقىسىدە قوبۇل قىلىپ بىزەش بۇ توپلامدا قوللىنىلمىدى.

كونا جەندەڭنى ياماپ كىيىش ياخشى،
خار بولۇر تون سوراپ كىيسە كىشى.

سەئدىنىڭ كۆپىنچە سۆزلىرى ھەزىل-چاقچاق ۋە كىشىنىڭ بەھرىنى ئاچىدىغان خاراكتېرغا ئىگە. شۇ سەۋەپتىن يىراقىنى كۆرمەيدىغانلار ئاغزىغا كەلگەننى دەپ ۋالاقشىدۇ، گويا (بۇ كىتاپنى ئوقۇشقا) مىڭنى بىھۇدە سەرپ قىلىش ۋە بىكاردىن چىراغ ئىسىنى يۇتۇش ئاقىللارنىڭ ئىشى ئەمەسمىش! لېكىن بۇ كىتاۋىم ساپدىل كىشىلەرگە قارىتىلغان، ئۇلارنىڭ روشەن پىكىرلىرى ئۈچۈن شۇ نەرسە مەخپى ئالمىسۇنكى، شىپالىق ۋەز-نەسىھەت مەرۋايىتلىرى نەپىس ئىبارە يىپىغا تىزىلدى، ئۇلارنىڭ زېرىكىشلىك تەبىئىتى قوبۇل قىلىش دۆلىتىدىن مەھرۇم بولۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن، نەسىھەتنىڭ ئاچچىق دورىسى چاقچاقنىڭ ھەسىلىگە ئارىلاشتۇرۇلدى.

بىز نەسىھەتنى جايىدا يەتكۈزدۇق،
بۇ بىلەن بىر بۆلۈك چاغنى ئۆتكۈزدۇق.
بىراۋلار مەيلى قىلمىسا رىغبەت.
ئەلچىنىڭ بۇرچى خەۋەر بىرىشلا پەقەت.

* * *

مەرھەمەت سورىغىن خۇدادىن، ئەي نەزەر سالغان كىشى،
بۇ كىتاپ مۇئەللىپىگە، ھەم ئۆزۈڭ ئۈنى كەچۈر.
بۇ كىتاپتىن تاپ ئۆزۈڭگە قايسى بولسا پايدىلىق،
سوڭرە كاتىپنى دۇئادا ئەسكە ئال. (بۇ ھەم زورۇر).

本书根据德黑兰1971年波英对照版本和莫斯科1959年波俄对照版本，并参考人民文学出版社1980年汉文版本译出。

بۇ كىتاب 1971 - يىل تېھراندا نەشر قىلىنغان پارسچە - ئىنگلىزچە نۇسخىسى بىلەن 1959 - يىلى موسكۋادا نەشر قىلىنغان پارسچە - رۇسچە نۇسخىغا ئاساسەن، 1980 - يىل 1 - ئايدا خەلق ئەدەبىياتى نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان خەنزۇچە نۇسخىسىدىن پايدىلىنىپ تەرجىمە قىلىندى.

شەيخ سەئدى

گۈلىستان

تەرجىمە قىلغۇچى: رەھمىتۇللا جارى

مەسئۇل مۇھەررىرلىرى: خوجائابدۇللا ئوسمان
ئېمىرجان ئېلىيوپ

مىللەتلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىندى

شىنخۇا كىتابخانىسى تەرىپىدىن تارقىتىلدۇ

مىللەتلەر باسما زاۋۇدىدا بېسىلدى

1984 - يىل 6 - ئايدا 1 - قېتىم نەشر قىلىندى

1992 - يىل 3 - ئايدا بېسىلدى 2

ئاددىي مۇقاۋىلىقنىڭ باھاسى ¥950